

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BALKANLARDA OSMANLI MİRASI VE ULUŞÇULUK ÇERÇEVESİNDE
BALKAN TÜRKLERİNİN KİMLİK VE YÖNETİM SORUNLARI
(KOSOVA VE MAKEDONYA ÖRNEĞİ)**

DOKTORA TEZİ

Zülküf ORUÇ

Enstitü Anabilim Dalı: Kamu Yönetimi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ

MART 2011

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BALKANLARDA OSMANLI MİRASI VE ULUSÇULUK ÇERÇEVESİNDE
BALKAN TÜRKLERİNİN KİMLİK VE YÖNETİM SORUNLARI
(KOSOVA VE MAKEDONYA ÖRNEĞİ)

DOKTORA TEZİ

Zükrüf ORUÇ

Enstitü Anabilim Dalı: Kamu Yönetimi

Bu tez 14/03/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Bulut ERYILMAZ
Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Belkır GÜNAY
Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Prof. Dr. Musa EKEN
Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Yılmaz BİNGÖL
Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yard. Doç. Küknal SAHİN
Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Zülküf ORUÇ

14.03.2011

ÖNSÖZ

1990'lı yılların başlangıcı soğuk savaş döneminin sonuna işaret ediyordu. Sosyalist Yugoslavya'nın çöküşü ile birlikte yaklaşık bir asır öncesinde aynı siyasi çatı altında yaşadığımız Balkan halkları ile ilişkilerimiz artan bir seyir içine girdi. Kanlı Bosna Savaşı ve ardından Kosova'da yaşananlar Türkiye'de Balkanlara dair canlı bir ilgiyi tekrar gündeme getirdi. Şahsım açısından bu çalışma akademik sınırlar dahilinde çağdaş Balkanlar'da geçmişin izini sürmek çabasıdır. Çalışma esnasında sabrı ve desteğiyle bana her zaman destek olan Danışmanım Prof. Bilal ERYILMAZ'a teşekkürü bir borç bilirim. Aynı şekilde bu tezin yazılma sürecinin zorluklarını benimle an be an paylaşan eşime minnettarım.

Zülküf ORUÇ

14.03.2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLOLAR	v
HARİTALAR	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: BALKANLAR VE BALKANLARDA OSMANLI YÖNETİMİ	13
1.1. Balkanlar Coğrafya ve Toplum.....	13
1.1.1. Balkan: Kültürel- Politik Bir İnşa Olarak Balkanlar	13
1.1.2. Balkanlar: Coğrafya ve Halklar	18
1.2. Balkanlarda Osmanlı Hakimiyetinin Kurulması.....	23
1.2.1. Osmanlı Fetihleri Öncesinde Balkanların Genel Siyasi Durumu	25
1.2.2. Osmanlı Devleti'nin Balkanları Fethi.....	31
1.2.3. Balkanlarda Osmanlı Yönetimi.....	50
1.2.4. Balkanlarda Osmanlı İskan Siyaseti.....	65
1.2.5. Osmanlı Millet Sistemi ve Balkan Hıristiyanları	67
1.2.5.1. Osmanlı Yönetiminde Balkan Hıristiyanları	68
1.3. Balkanlarda Osmanlı Yönetiminin Çözülmesi ve Ulusçuluk Çağında Osmanlı Yönetimi.....	82
1.3.1. Balkanlarda Osmanlı Yönetiminin Çözülmesi.....	82
1.3.1.1. Ekonomik İstikrarın Bozulması	84
1.3.1.2. Askeri ve Yönetimsel Bozulma.....	89
1.3.1.3. 18. Yüzyıl Savaşları ve Balkan Halkları	92
1.3.2. Ulusçuluk Çağında Balkanlar: Osmanlı Millet Sisteminin Çözülmesi....	95
1.3.2.1. Tanzimat Çağı ve Osmanlılık	96
1.3.2.2. Balkanlarda Osmanlı Yönetiminin Sonu: Balkan Savaşları	111
1.3.2.3. Balkan Ulus Devletlerinde Osmanlı Mirasına Bakış	113
BÖLÜM 2: BALKANLARDA ULUSÇULUK	115
2.1. Milletten Uluslara: Balkan Ulusçuluklarının Doğuşu.....	115

2.1.1. Balkan Ulusal Sorunlar ve Ulus Devletlerin Kuruluşu	123
2.1.1.1. Sırp Ulusçuluğu.....	123
2.1.1.2. Bulgar Ulusçuluğu.....	131
2.1.1.3. Yunan Ulusçuluğu	135
2.1.1.4. Arnavut Ulusçuluğu	139
2.1.1.5. Makedonya Sorunu	147
2.2. Osmanlı Sonrası Balkan Devletleri ve Kimlikleri	148
2.2.1. Yugoslav Kimliği ve Sosyalist Yugoslavya	153
2.2.2. Yugoslav Kimliğinin Sonu: Ulusçulukların Reenkarnasyonu	159
2.2.3. Balkanların Geleceği: Yeni ve Eski Kimlikler, AB ve Türkiye'nin Balkanlarda Yükselen Rolü	163
BÖLÜM 3: ÇAĞDAŞ BALKANLARDA TÜRK TOPLULUKLARI VE KİMLİK VE YÖNETİM SORUNLARI	166
3.1. Kosova Türkleri	166
3.1.1. Kosova Sorunu'ndan Kosova Cumhuriyeti'ne Kosova'yı Anlamak.....	166
3.1.2. Kosova'da Türk Nüfusu ve Türk Kimliği.....	174
3.1.3. Kosova'da Türkçe.....	179
3.1.4. Kosova'da Türkçe Eğitim.....	183
3.1.5. Kosova Türk Toplumu'nda Siyaset ve Sivil Toplum Kuruluşları	188
3.1.6. Kosova'da Türkleri'nin Basın- Yayın ve Medya Kuruluşları.....	194
3.1.7. Kosova Türklerinin Sosyo-Ekonomik Durumu	195
3.2. Makedonya Türkleri.....	196
3.2.1. Makedonya ve Makedonlar.....	196
3.2.1.1. Makedonya Sorununun Kökleri.....	196
3.2.1.2. Osmanlı Sonrası Makedonya ve Makedon Ulusunun Doğuşu	201
3.2.1.3. Yugoslavya'nın Dağılma Süreci ve Sonrasında Makedon Kimliği ve Etnik Gerilimler.....	206
3.2.2. Makedonya Türkleri'nin Kimlik ve Yönetim Sorunları	210
3.2.2.1. Kültürel Bir Kimlik Olarak Makedonya Türklüğü	210
3.2.2.2. Demografik Olarak Makedonya Türklüğü.....	214
3.2.2.3. Makedonya'da Türkçe Eğitim	218

3.2.2.4. Makedonya Türklerinin Siyasal Temsili, Sivil Toplum ve Medya Kuruluşları	222
3.2.2.5. Makedonya Türklerinin Sosyo- Ekonomik Durumu	226
3.3. Balkanlar'da Türk Kimliği ve Türkiye Cumhuriyeti.....	227
SONUÇ	236
KAYNAKLAR	245
EKLER	257
ÖZGEÇMİŞ.....	267

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
KDTP	: Kosova Demokratik Türk Partisi
MATÜSİTEB:	Makedonya Türk Sivil Toplum Teşkilatları Birliği
MTKP	: Makedonya Türk Kalkınma Partisi
TDP	: Türk Demokratik Partisi
THP	: Türk Hareket Partisi
TMBH	: Türk Milli Birlik Hareketi
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı

TABLÖLAR

Tablo 1 : Makedonya nüfusuna dair ulusçu iddialar	112
Tablo 2 : Yugoslavya Dönemi'nde Kosova'nın Nüfusu.....	169
Tablo 3 : Kosova'da Türk Nüfus 1931-2006	175
Tablo 4 : 1951/2000 yılları arasında Kosova'da Türkçe İlk ve Orta Okullarda Sınıf, Öğrenci ve Öğretmen Sayısı.....	184
Tablo 5 : 2004-2010 Kosova'da Türkçe Öğrenim Gören Öğrencilerin Verileri.....	186
Tablo 6 : Osmanlı Sayımlarında Makedonya Nüfusu.....	201
Tablo 7 : Etnik Gruplara Göre Makedonya Nüfusu 1991-2002	207
Tablo 8 : Dini Aidiyete Göre Makedonya Nüfusu.....	208
Tablo 9 : Makedonya Türklerinin Nüfusu Tarihsel Seyri	217
Tablo 10 : Makedonya'da Türkçe İlköğretime ait temel göstergeler.....	219
Tablo 11 : 2000-2007 yılları arasında Makedonya'da Türkçe İlköğretime dair temel göstergeler.....	219
Tablo 12 : 2000-2007 tarihleri arasında Makedonya'da Türkçe Lise Öğretimine dair temel göstergeler.....	220

HARİTALAR

Harita 1 : 19. Yüzyıl sonunda Osmanlı'nın Balkan Vilayetlerini (Manastır, Kosova ve İşkodra) Gösteren Harita.....145

Harita 2 : Yugoslavya'nın Dağılma Süreci sonunda etnik dağılımı gösteren harita .. 163

Tezin Başlığı: “Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk Çerçevesinde Balkan Türkleri’nin Kimlik ve Yönetim Sorunları (Kosova ve Makedonya Örneği)”	
Tezin Yazarı: Zülküf ORUÇ	Danışman: Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ
Kabul Tarihi: 14 Mart 2011	Sayfa Sayısı: ix (ön kısım) + 256 (tez) + 10(ekler)
Anabilimdalı: Kamu Yönetimi	
<p>Balkanlar’da beş asrı aşkın bir süre hüküm süren Osmanlı Devleti, Millet sistemi dahilinde Balkan halklarını dini kolektif kimlikler içinde bir arada tutabildi. 19. yüzyıl ile birlikte ulusçu ideolojilerin Balkan halkları arasında etnik kimlikleri ulusal kimliklere dönüştürmesi ile birlikte bir yandan Osmanlı millet sisteminin klasik içeriği değişime uğrarken öte yandan siyasallaşan ulusal mücadeleler Balkanlar’da Osmanlı Devleti’nin sonunu getirdi. Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’dan çekilmesi ile birlikte önemli bir kültürel ve tarihi mirasın yanı sıra demografik bir miras da Balkanlar’da günümüze kadar varlığını sürdürdü. Osmanlı millet sistemi içinde hakim millet konumundaki Müslüman topluluklar bir yandan azınlık konumunda gerilerken öte yandan dini-kültürel Müslüman kimliğinin yanı sıra etnik kimlikler ve hakim siyasi idarelerin tanımladığı yeni siyasi kimlikleri edinmek durumunda kaldılar. Göç ve asimilasyon politikalarına paralel bir biçimde 20. yüzyıl boyunca geçmişte eş anlamlı olarak kullanılan Müslüman ve Türk kimlikleri ayrılmaya ve erimeye başladı. Çağdaş Balkanlar’da hala Osmanlı mirası olarak değerlendirilebileceğimiz Müslüman halkların yanı sıra Türk topluluklar da yaşamaktadır. Kosova ve Makedonya örnekleri üzerinden ele alından Türk topluluklarının kimlik ve yönetim problemleri aslında Osmanlı millet sisteminin çağdaş Balkanlar’daki izini sürmek anlamına gelmektedir.</p> <p>Balkanlarda çağdaş Türk topluluklarının birer örneği olarak ele alınan Kosova ve Makedonya Türkleri Balkan ulusçuluklarının çatışma alanları üzerinde yer almaktadır. Dışarda Yunan, Bulgar ve Sırp Ulusçulukları ile çatışan Makedon Ulusçuluğu içerde de Arnavut Ulusçuluğu ile sorun yaşarken iki ana grup arasında Makedonya Türkleri’nin kimliklerini muhafaza edebilmeleri öte yandan hakim Arnavut unsur ile Sırp ulusçuluğunun çatışma alanında Kosova Türkleri’nin kimliklerini muhafaza edebilmeleri dil ve eğitim alanında verilen mücadele kadar siyaset, sivil toplum ve medya kuruluşları aracılığıyla güçlü bir biçimde temsil edilebilmelerine bağlıdır.</p>	
Anahtar kelimeler: Balkanlar, Osmanlı Mirası, Balkan Türkleri, Ulusçuluk, Etnik Kimlik	

Title of the Thesis: Identity and Administrative Problems of Balkan Turks in the Framework of Ottoman Legacy and Nationalism in Balkans (Examples of Kosova and Macedonia)	
Author: Zülküf ORUÇ	Supervisor: Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ
Date: 14 March 2011	Nu. of pages: ix (pre text) + 256 (main body) + 10 (app)
Department: Public Administration	
<p>Otoman State ruling Balkans for over 5 centuries was able to hold together Balkans peoples within the religious collective identities designed by “Otoman Millet System”. In 19 cc. while nationalist ideologies transformed the ethnic identities of Balkans peoples in to national identities, classical content of Otoman Millet System was changing, on the other hand national struggles gaining political dimension were dissolving Otoman rule in Balkans. After the retreating of Otoman State from Balkans, significant cultural and historical heritage, at the same time demographical one have survived until today. Muslim communities which had a dominant position within the Otoman Millet System were regressing to the minority status, on the other hand they had to identify themselves with new ethnical identities together with their religious and cultural identities, on the other hand with the new political identities designed by 20. cc. Balkan States. Parallel with migration and assimilation policies “Muslim” and “Turk” identities started to disintegrate and dissolve during the 20. cc.. In addition to Muslim Communities, Turkish Communities which have survived in contemporary Balkans can be regarded as a part of Ottoman Legacy. In fact, the administrative and identity problems of Balkan Turks analyzed through the examples of Kosovar and Macedonian Turks has a meaning to trace of Ottoman legacy in the contemporary Balkans.</p> <p>Kosovar and Macedonian Turks analyzed as examples of Contemporary Turkish communities in Balkans place in conflicts zone of Balkans Nationalisms. While Macedonian Nationalism conflicts with claims of Greece, Bulgarian and Serbian Nationalisms from the outside and with Albanian Nationalistic claims inside, between main parts Macedonian Turks; in the same way Kosovar Turks in the conflict zone between dominant Albanian population and Serbian nationalistic claims to protect their identities and administrative rights depend on both struggling in the language and education areas and representing themselves effectively through political, non governmental and media institutions.</p>	
Keywords: Balkans, Ottoman Legacy, Balkan Turks, Nationalism, Ethnical Identity	

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Bu çalışma Balkanlar'da "Türk" olmanın çok katlı anlamlarına dair bir sorgulamayı içermektedir. Balkanlar'da Osmanlı idaresinin çözülmesinin ardından ulusçu ve sosyalist ideolojilerin önemli ölçüde tahrip ettiği bu tarihi mirasın güncel bir karşılığının olup olmadığını anlamaya çalışmaktadır.

Arnavutluk'tan Yunanistan'a, Kosova, Makedonya'dan Bosna-Hersek ve Karadağ'a ve Sancak üzerinden Sırbistan'a uzanan geniş Balkan coğrafyasında kimi zaman Blagaj Tekkesi'nde olduğu gibi bir dağın dibinden doğan Buna Irmağı'nın kaynağına inşa edilmiş neredeyse 600 yaşında bir tekkeyi, Karadağ'da Bar şehrinde dolaşırken karşınıza çıkan, Türkçe konuşan bir avuç Bar'lıyı, Dubrovnik'te Hırvatistan İslam Birliği'ne bağlı müslüman cemaati, Baş Çarşı'da Gazi Hüsrev Bey'de bayram sabahlarını, birbirlerine içinde binlerce Türkçe kelime bulunan dilleriyle "Bayram Mübarek Olsun" diyen ve "Allah razı olsun" diye cevap veren Boşnakları, Üsküp, Manastır, Ohri, Prizren, Cakova, İpek, Yanova, Novipazar sokaklarında yolunuzu kesen bir tekke, mahalle mescidi veya paşa camii ile Balkanlar'daki Osmanlı- Türk mirası bugün de canlı olarak yaşamaktadır. Bir diğer düzeyde ise Prizren, Mamuşa'da ve Doğu Makedonya'da ve yoğun biçimde olmasına rağmen neredeyse bütün Kosova ve Makedonya'da varlığını sürdüren Türkçe'yi ana dili olarak kullanan ve kendilerini Türk olarak ifade eden topluluk ise Balkanlar'daki Osmanlı- Türk mirasının en somut ifadesidir.

En geniş anlamıyla Balkanlar'da bir Osmanlı- Türk mirası toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik kurumlara sirayet etmiş ve varlığını örtük bir biçimde sürdürüren bir mirastır. Öte yandan Osmanlı ya da Türk olmak zihinsel süreçler üzerinde de etkilidir. Zamanı ve yeri geldiğinde tarihin kör kuyusundan çıkarılarak, mevcut politik ihtiyaçlar çerçevesinde güncellenerek tedavüle sokulabilen bir kullanım biçimidir bu. Örneğin 1992- 1995 savaşında Sırpların Boşnak hasımlarını Türk olarak algılamaları ve öldürülen her bir Boşnak için bir Türk'ün eksildiğini düşünmeleri bu kavrayışın temsil gücü yüksek bir örneğidir. Bu kullanımda Balkanlar'da Türk olmak dini-kültürel bir zeminde kodlanmış bir kimlik biçimidir.

Neredeyse aynı dili konuşmalarına ve etnik köken itibarıyla yakın akraba olmalarına rağmen bir Sırp, Hırvat karşısında Boşnak olmak andığımız mirasın en canlı kanıtıdır. Genel güney slavları içinde Boşnak etnisitenin varlığı Osmanlı- Türk varlığının Balkanlar'daki tarihi mevcudiyetinin güncel bir ifadesidir.

Çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan kimlik, etnik kimlik, ulusal kimlik, etnisite ve ulus gibi kavramların Balkanlar'da gerek üçüncü bölümde ele alınan Kosova ve Makedonya Türkleri üzerinden incelenen etnik-linguistik bir topluluk olarak Türk olmanın, öte yandan da daha geniş anlamda kültürel ve dini bir kimlik biçimi olarak Türk'lüğün muhtevasının anlaşılmasına katkı sağlayacağı için giriş bölümünde ele alınması faydalı olacaktır.

Kimlik ile ilgili tartışmalar sosyal bilim literatüründe tam anlamıyla kakafonik bir alanı seslendirir. Kimlik kavramı psikolojiden, felsefeye, sosyal psikolojiye, sosyolojiye ve sosyal antropolojiye kadar uzanan zengin bir kullanım alanına sahiptir ve kimlik alanında yapılan çalışmalar disiplinlerarası bir yaklaşımı gerektirir. Kimlik çalışmaları bu sebeple kökleri psikoanaliz, psikoloji, sosyoloji gibi bilim ve yaklaşımlarda olan, 1980 ve 1990'lı yıllar boyunca yapılan çalışmalardan beslenen bir kavramsal çerçeve içinde, kimliğin sadece bireysel formlarını değil kolektif biçimlerini de öne çıkaran bir alana yayılmıştır. 90'lı yıllar boyunca yaşanan etnik çatışmalar ve problemler etnik kimlik, ulusal kimlik, kültür vs. gibi kavramları sosyal teorilerin yoğun ilgi alanına taşıdı. Bu bağlamda uluslararası ilişkilerin temel öznesi, aktörü olan devletin yanı sıra etnik gruplar ve kimlikler de politik edebiyatta yerini aldı. 1990 ile 1995 yılları arasında Balkanlarda yaşanan çatışmalarda "sıradan insanları canavarlara dönüştüren" kimliklerin ne olduğu tartışması halen cevabını aramaktadır. Etnik çatışmaların kökeni olan, bütünleşik sınıfsız toplum faraziyelerinin dibini oyan, cinsiyeti dahi toplumsal bir kodlama biçimi olarak inceleyen, batının kültürel emperyalizminin postkolonyal sorgulamalarının kapısını aralayayan kimlik tartışmaları sosyal ve politik bilimlerin gündeminde olmayı sürdürmektedir.

Türk Dil Kurumu'na ait sözlüğe göre kimlik kelimesi Türkçe'de "toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü" şeklinde bir anlama sahiptir (TDK,2005: 1182).

Kelimenin ingilizce karşılığı olan “İdentity” kelimesi latince aynılık, tıpkılık anlamına gelen “İdem” kökünden gelir ve İngilizcede 16. yüzyıldan bu yana bir kullanımı vardır. İngilizce’de Oxford İngilizce Sözlüğüne göre İdentity bir şeyin ya da bir şahsın bütün zamanlarda ve şartlardaki aynılık durumunu anlatır. Ferdiyet, şahsiyet gibi anlamlara da sahiptir. 1968 tarihli Uluslararası Sosyal Bilimler Ansiklopedisi’nde kimlik kavramı sosyal psikoloji açısından ele alınırken (Sills, 1968:57-65) 1930’larda yayımlanmış orjinal Sosyal Bilimler Ansiklopedisi’nde kimlik ile ilgili her hangi bir madde yer almamaktadır (Seligman-Johnson, 1930-1935:573-574). Kimlik kavramının popüler bir sosyal bilim terimi olarak kullanım alanına kavuşması 1950’li yıllara rastlar (Gleason, 1983:910). Çalışmamız gereği kimlik ve kimlik ile yakından ilgili olan benlik (self) algılamasına sosyolojik bir nazarla bakmak durumundayız. Kimliğin sosyolojik araştırmaların merkezine yerleşmesi 1970’li yıllarda olmuştur (Cerulo, 1997:386). Kimlik çift katmanlı bir anlama sahiptir: bireysel anlamda kişiliğin freudyen kavramlarla ifade edersek, id-ego-süperego modeli içindeki gelişimini ifade eden bir içten dışa açılan düzey ve kişinin içinde yaşadığı toplumla kurduğu ilişki, o topluma ait içselleştirdiği kültürel normlar, edindiği farklı statüler ve ifa ettiği farklı roller düzeyinde bir benlik algılamasının oluşumuna dayanan dış yüzey. Benlik kendisini sosyal bir bağlam içinde inşa eder. İnsanın kişiliği ve benliği (personality and self conseption) toplum ile karşılıklı bir alveriş içinde kurulurken kimlik (identity) bu ilişkinin içine yerleştiği bağlamı belirtir. İnsan toplumun ortak dili içinde kendini ifade eder, toplumsal davranış biçimlerini içselleştirirken çeşitli roller edinir. Benlik diğer benliklerin de içinde bulunduğu bir toplumsal bağlam içinde faaliyet gösterdiği ölçüde toplum onu etkiler ve inşa eder. Benlik, kişilik, kimlik içiçe geçmiş kavramlardır. Benlik kişinin nesne ve özne olduğu iki farklı sürecin bir ürünü olarak karşımıza çıkar. Özet olarak ben, bir kimliğe kavuşmak için ötekiyle karşılaşacağı toplumsal düzene ihtiyaç duyar.

Kimlik mensupları arasında bir özdeşlik ilişkisi kurarken öte yandan, mensuplarını diğerlerinden ayıran hatlara da sahiptir. Kimliğin bir öteki üzerinden kurulan toplumsal inşa biçimi olduğu antropologlar ile siyaset bilimcileri bir araya getirir. Antropologların etnik sınırları takip ederek sınırlarını çizdikleri kimlik (Barth, 1969) siyaset bilimcilerinin kullanımında ulusçuluğun da kendisine kaynak bulduğu bir

dost/düşman algısı üzerinde şekillenir. Benliğin kendisi üzerinde düşünmesi kartezyen felsefenin imkanlarıyla mümkün olan modern bir algılamadır. Ontolojik anlamda varlığı ancak parçalayarak modern kimlikler üretilebilir. Varlığın bir bütünün farklı tezahürleri olduğu tarzındaki kavrayış benin kendisini inşa edebilmesi için bir ötekine ihtiyaç göstermez. Varlıkta metafizik bir birlik olduğu düşüncesini göz ardı ederek, varlığı parçalayarak kimliğin oluşacağı felsefi düzlem kurulabilir. Öteki benin (egonun) bir anlamda alter egosunu oluşturur. Benliğin bastırıldığı olumsuz özelliklerle tavsif ettiği öteki etik felsefesi açısından kendini olumlayan benin çirkin, kaba saba, kösnül ve karanlık yüzüdür. Ötekinin farklılığını ortadan kaldırarak kendisine benzetmeye çalışan ben burada totalitarizmin temellerini kurar. Kimi zaman şiddetin diliyle ötekinin farklılığını kendi ait olduğu “üstün” ahlaki değerler ve erekler uğruna ortadan kaldıran ben kimliğin şiddete dayalı bir tanımını da yapar. Sonuç olarak kimlik biz ve öteki tarzındaki bir ayrım ile mümkün olan bir aidiyet biçimidir. Sosyolojik bir inşa olarak kimlik bir ötekine ihtiyaç duyar. Birey kendini tekil bir kimlik yerine çoğul kimliklerle tanımlayabilir. Kimlik, benliğin toplumla olan ilişki sürecinde onun farklı görünüşleri olarak ortaya çıkar (Castells, 2004:6). Cinsel kimlik, kültürel kimlik, etnik kimlik, ulusal kimlik vs. Kimlikler benliğin toplumsal unsurları olarak kendini gösterir. Gerek Witgenstein’in gerekse de Lacan’ın perspektifinden ben ancak dilin toplumsal dünyasının içinde ya da ötekiliğin psikolojik dünyasının dahilinde kavranabilir (Wilmer, 2002:66).

Modern öncesi dönemde toplulukların kimlikleri köyleriyle, yaşadıkları yakın çevreyle ilintili bir mekan üzerine kuruluydu. Fiziksel ve insani sınırların olduğu fakat siyasallaşmış sınırların ise henüz belirsiz olduğu eski dünya, ulusal sınırların keskin çizgileri için oldukça erken bir zaman dilimidir (Billig, 1995:62). Zgymunt Bauman’a göre kimlikler ezeli sosyal kategoriler değildir, modern çağın icatlarıdır. Feodal düzenin çöküşü, yoğun sanayileşme, şehirleşme, dini otoritenin zayıflaması ve buna paralel kutsal siyasi meşruiyetin çözülüşü gibi etmenler benlik üzerinde bir etkiye sahiptir. Modernite geleneksel toplumsal yapıları ortadan kaldırırken onun farklılığa ve sürekliliğe dair sabit mantığını da yerinden eder. Geleneksel kolektif bağların zayıfladığı bir dönemde eskinin hiyerarşileri çökerken bireysel aidiyetler dinamik, hareketli ve yaratıcı bir içerikle tedavüle giriyordu. Sanayi kapitalizmi ve sekülerleşme kişinin kendini, hayatı öteleyen bir ölüm sonrasına odaklanmış ortaçağa

ait bir obsesyon olan gerçekleştirme biçiminin yerine bireyin kendine dair hedeflerini yer yüzünde dünyevi bir zeminde gerçekleştirmesine bırakıyordu. Bu teorik açıklamalar ulus, etnisite, sınıf gibi kimliklerin neden sanayi çağı olarak da isimlendirilen aydınlanma sonrası bir zaman dilimine ait olduğunu da açıklamaktadır. Marks'ın tabiriyle katı olan her şeyin buharlaştığı eskiye ait olan her şeyin yerinden edildiği kutsalın profanlaştığı bir zaman diliminde kimlikler de köklü bir biçimde değişime uğramaktadır. Dini kolektif aidiyetler üzerine kurulu Osmanlı Devleti'nin de içinde olduğu geleneksel toplumsal yapılar, imparatorluklar çökerken büyük dönüşümlerin, esaslı altüst oluşların da yaşandığı bir buhran çağında yeni aidiyetler üzerinde yükselen yeni siyasi varlıklar zuhur ediyordu.

Günümüz sosyal teorisinde değişim, hareket, sınırların göreceliliği, kimliklerin çoğulluğu, içsel farklılaşmalar; sosyal tutunum, istikrar, türdeşlik ve yapı gibi kavramlardan daha geniş bir kullanım alanına sahiptir (Eriksen, 2004:50). Hall kimlikleri şeffaf ve problematik olmayan kategoriler olarak düşünmemiz gerektiğini ifade eder. Hall, kimlikleri tamamlanmış gerçeklikler olarak değil hali hazırda tecrübe ettiğimiz toplumsal pratiklerimizle birlikte genişleyen, asla tamamlanamayacak ve yeniden imal edilen, her zaman bir süreç içinde olan “ürünler” olarak ele almayı önerir. (Hall'dan aktaran Atanasov,2004:2) Sosyal inşacı (social constructivist) teoriye göre ise kimlik bir sosyal kategori biçimidir. Entelektüel, bilişsel ve sonrasında toplumsal düzeyde inşa edilmiştir. Kimliği maddi ve fiziksel bir düzlemde incelemek yerine toplumsal bir düzeyde ele almayı önerir. Kimlikler doğuştan gelen, sabit, değişmez kategoriler değildir (Fearon, Laitin,2000:4). Kimlikler birden çok yüzü olan akıcı kategorilerdir.

Böylesi kaygan bir zeminde ulusal ve etnik kimlikleri ele alabilmek için bir başlangıç noktası belirlemek zorundayız. Daha öncede belirtildiği gibi etnisite en temelde ortak bir kültürel kimliğe ve konuşma diline sahip topluluklardır. Etnisite daha yüksek düzeyde bir kendi kendine yönelik bilinçlilik gerektiren ulusa göre daha otantik bir kimlik düzeyidir. Uluslar bir ya da birden fazla etnisiteden yola çıkarak sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde tahakkümü de içeren politik bir kimlik iddiasını seslendirir. Ulus devlet, etnisite gibi henüz siyasal anlamda ham bir kimlik biçiminden daha çok işlenmiş ve dönüşmüş bir kimlik düzeyi olan ulusa ihtiyaç

gösterir. Ulusu genel çizgiler içinde belli bir siyasallaşma sürecinin sonucunda kendine ait bir devlet organizasyonuna kavuşmuş etnik grup olarak anlamak mümkündür. Burada ulus ve etnik grup arasındaki ilişkiye dair tartışmanın içine girmeden etnik grupların dışlayıcı ulusun ise devletiyle örtüşen bu yüzden de kapsayıcı olan bir bütün olduğunu söyleyebiliriz. Etnik grup açısından da ulus açısından da önemli olan mensuplarına bir ortak aidiyet hissini bahşeden özalgı (self-perception) ve özbilinçlilik (self-awareness)tir. Kendisi tarafından tanımlanmış (self-defined) bir bütünün mensuplarına böylesi bir içsel farkındalık vermesi gerekir.

Etnisite ve etnik kimliği tanımlamak da tıpkı Ulus üzerinde yazmak kadar karmaşık bir ameliyedir. Yunanca Ethnos'tan türetilmiş etnik kelimesi pagan veya kafir manasına gelir. Ancak 19. yüzyılın ortalarından itibaren giderek ırksal özellikler ifade edecek biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Aslında bir çok dilde ve Türkçe'de de etnik grup ya da etnik topluluk kavramını karşılayan bir terim yoktur, bu terimin yerine "müphem ve belirsiz bir terim olarak" halk kavramı önerilir. Günlük dilde ise etnisite "azınlık sorunları" ve "ırk ilişkileri" ne işaret eder. Etnisiteyi azınlık grupları ile aynı görmek daha çok ulus devletlerden kurulu bir dünyada yaşıyor oluşumuzdan kaynaklanır. Aslında ulus devletleri oluşturan ve hegemonik konumda olan uluslar da en az diğerleri kadar etniktirler. Onlar kendi toplumsal ve kültürel kurgularını "doğallaştırmayı" başardıkları için etnikliklerini de görünmez kılabilmişler (Kalaycı: 2008:104). Etnik ve ulusal kimliklerin her ikisi de Anderson'un tabiriyle "hayali cemaatler" dir.

Ulusçuluk literatüründeki Ulusların kökenine dair büyük tartışmanın ana tarafları bir ulusa aidiyetin kadim bir bağ olduğunu öne süren Primordinalistler ve Ulusların modern döneme ait bir aidiyet biçimi olduğunu öne süren modernistler olarak belirir (Özkırımlı,2008; Smith,1986). Devrimler çağının ardından yerinden edilen geleneksel dünya ve onun bireylere sağladığı geleneksel aidiyetler 19. yüzyılı kaotik bir zaman dilimi haline getiriyordu. Sanayi çağının zuhuru ile birlikte yeni kimlik arayışlarının sonucu olarak ulusal kimlikler beliriyordu. Modernistler açısından ulus 19. yüzyılın bir icadıdır. Modernist ulusçu literatürde ulus tahayyül edilen, icat edilen ya da yeniden inşa edilen topluluklar olarak düşünülmektedir. Anderson'a göre Ulus yerel dillerin yayılmasını hızlandıran matbaa kapitalizminin gelişmesiyle beliren

“muhayyel politik bir cemaat”tir (Anderson, 1993). Hobsbawm da Ulusçuluğu tarihsel bir vaka olarak görür ve Ulus dediğimiz bütünü mümkün kılan aidiyetin sanıldığı gibi kadim olduğu düşünülen ulusun tarih boyunca sahip olduğu bir aidiyet olmadığını modern zamanlarda siyasi ve entelektüel çevrelerce icat edilmiş geleneklerle mümkün olduğunu öne sürer (Hobsbawm, 1990). Bu iki ana yaklaşım arasında aslında modernist yaklaşıma karşı bir itirazı dillendiren etno-sembolcü yaklaşım yerini alır. Etno-sembolcü yaklaşıma göre uluslar modernistlerin iddia ettiği gibi yoktan varedilmiş kimlikler değildir. Modernistler Ulusal kimliklerin modern döneme ait oldukları hususunda haklı olmakla birlikte bu kimlikler ulusların geçmişten tevarüs ettikleri mitler, değerler ve sembollerin etkisi altında şekillenir. Etnik kimliklerin izlerine antik çağlarda dahi rastlanabileceğini öne süren John Armstrong bu yaklaşımın önde gelen savunucularındandır. İlkçi yaklaşımın sosyobiolojik yaklaşımından farklı olarak Armstrong özellikle Avrupa ve Akdeniz dünyasındaki etnik kimliklerin tarihsel izlerini takip eder (Armstrong, 1982). Daha önceki bölümde Balkan Ulusçulukları üzerine yapılan değerlendirme sırasında değinilen Anthony Smith’in ulusçuluk hakkındaki görüşleri de etno-sembolcü yaklaşıma dahil edilir. Smith’in modern ulusların kadim kaynakları olarak gördüğü “ethnie” kavramı bu yaklaşımın izlerini taşır.

Etnik kimlik, ulusal kimlik ve devlet kimliği: burada üç kimlik biçimi içinde temel olan etnik ve kültürel kimliktir. Nihayetinde ulus bir veya birden fazla etnik kimliği içerecek biçimde tanımlanabilirken devlet kimliği de bir ya da birden fazla ulusal kimlik üzerine kurulabilir. Smith’in kullandığı “Ethnie- etni” kavramı etnik kimlik ile ulusal kimlik arasında bir ara form oluşturur. Ortak bir köken mitine, tarihe, kültüre, sınırları belli bir yurda ve dayanışma duygusuna sahip belli bir adı olan topluluk olarak ifade ettiği etni kavramı Smith’in etno sembolcü yaklaşımının anahtar noktasıdır. Etni uluslaşma yolunda olan etnik grubu belirten bir kavramdır. Smith’e göre kolektif kültürel kimliklerin modern öncesi döneme ait şekli olarak etniler, ulusların ve ulusal kimliklerin köklerini teşkil eder. Ethnie altı temel unsura sahip olmalıdır: Ortak bir ad, ortak bir soya aidiyet, ortak bir tarih, ayıtedici ortak bir kültür, sınırları belli bir toprak parçası ile ilişki ve dayanışma hissi. Smith’e göre bu altı unsur arasında en önemlisi dayanışma hissidir. Fakat ortak bir soya aidiyet de önemli bir rol oynar (Smith, 1999;22-31). Ulus etnilerin dönüştürülmesi sonucunda

elde edilir. Etnik ulusçuluklarda ulusal kimlik; dil, gelenek, toprağa bağlılık hatta fiziksel bir tip gibi unsurları içeren bu ilksel ya da kalıtımsal tarihi kültürel mülkün tevarüs edilmesi olarak algılanır. Fakat aynı zamanda ulusal kimlik içeriği sonsuza kadar sabit kalacak bir biçimde belirlenmiş geçmişle değişmez bir ilişki içinde olan bir aidiyet değildir. Kültür, tarih ve iktidar dinamik bir ilişki içinde ulusal kimliğin içeriğini belirler.¹

George L. Mosse Ulusçuluk için “seküler bir din” tanımlamasını yapar. Bu sivil din içinde dini semboller, ritüeller, mitler ve diğer benzer pratiklerle ulusal kimliklerin ve devlete dair tapınmaların iç içe geçtiği bir füzyon oluşturur (Mosse,1975). Ulus devletlerin oluşum sürecinde ülkesel sınırlar, toplum, ordular, bürokrasiler kendi başlarına yeterli değildir, aynı zamanda kamusal vatansever pratiklere, sembollere, mitlere ve ritüellere de ihtiyaç vardır. Ulus devletler vatandaşlarını sadece yönetmekle yetinmezler aynı zamanda onlardan kendisine sadakat, bağlılık ve sevgi talep eder, kendisi için yeri gelince ölmelerini, öldürebilmelerini hatta yalan söyleyebilmelerini isterler. Tıpkı bir dinin müminlerini inançsızlıklarından dolayı bir mücazatla terbiye etmesi gibi ulus devletler de vatandaşlarından inançlı olmalarını isterler aksi takdirde bunun bir bedeli olduğuyla onları ikaz ederler. Bu inanç sistemi bir ulusal tarih kurgusu ve ulusal mitler içinde inşa edilir. Ulusal mitler ulusun doğumuna dair bir anlatı sunar, çoğu zaman bu anlatıların tarihsel olarak “gerçek” olmasına dahi gerek olmaz. Önemli olan bu tarihi anlatıların kutsallığıdır bu yönüyle tarihten çok dinlerin alanına dahil olurlar. Mitler ulusları, uluslar da mitleri yapar. Hobsbawm ulus ya da ulusçulukla ilgili yazan hiçbir ciddi tarihçinin adanmış bir politik ulusçu olamayacağını çünkü ulusçuluğun fazlasıyla inanç gerektirdiğini ifade eder (Hobsbawm, 1990:12). Ulusçu tarihyazımları “mitsel” olmakla, daha açık ifadesiyle tarihin değil iktidarın ve ideolojilerin hizmetindeki “bilim adamları”nın yarattığı anlatılar olmakla töhmet altında kalırlar (Perica, 2002:5).Renan’a göre bu geçmişin mağlubiyeler, suçlar, utanç dolu hatıralar gibi belirli bir kısmının “kasten unutulması”dır. Ya da buradan dahi bir ulusal mit üretilebilmesidir. Önemli olan ulusal gururun, şanlı geçmiş, şehitlik ve kahramanlık hikayeleri eşliğinde diri tutulabilmesidir. Mitler çoğu zaman ulusal kimliklerin kurucu unsurları arasındaki

---

¹ İktidar ve ulusal tarih arasındaki ilişkinin Türk Ulusçuluğu üzerinden esaslı bir değerlendirmesi için bkz. BEHAR, B.E., İktidar ve Tarih, İletişim Yayınları, İstanbul

yerlerini alırlar. Balkan uluslarının tarih yazıcılıkları ve ulusal kimlikleri ele alınırken ulusal mitlerin bu işlevi göz önünde bulundurulmalıdır.

Ulusal kimlik ulus devlet sınırları içinde hakim kimlik biçimidir. Devlet ile ulus denilen topluluk arasındaki meşruiyet ve tabiiyet ilişkisi onun üzerinden kurulur. Tekil ve hegemon niteliğinden dolayı ulusal kimlik diğer etnik kimliklerin üzerini örter. Ulus devletler ulusçuluk ideolojisi etrafında çeşitli siyasal araçlar kullanarak asimilasyonist bir süreç olan ulus inşasına çalışırlar (Kurubaş, 2008:22). Ulusal bir tarihin yaratılması, ulusal bir hukuk sisteminin kurulması, ulusal eğitim, askerlik, mimari, edebiyat, siyasal katılım gibi araçlarla ulusal bütünleşme sağlanırken etno-kültürel farklılıklar en aza indirilir. Bayrak, ulusal marş, müzeler, haritalar, heykeller, destanlar üzerinden ulusal kimliğin simgesel boyutu inşa edilir. Bu süreç sonunda ulus devletin siyasal sınırları içinde bütün yerellikler ulusal pota içinde eritilmiştir. Kuruluş aşamasında göçler ulusun “saflaşmasına” hizmet eder. Sonrasında hakim kültür ile ilişkili bir biçimde tanımlanan diğer etnikler ya bütün içinde eritilir ya da süreç içinde yok edilirler. Balkanlar bu anlamda ulus inşa süreçlerinin en belirgin örneklerini oluşturur.

Bu kavramsal çerçevede çalışmanın temel izleği, Osmanlı yönetsel mekanizmasının Balkan halklarını millet sisteminin çizdiği sınırlar içinde yönettiği, söz konusu sınırlar dini kollektif aidiyetler üzerinden çizildiği için etnik-linguistik topluluklar olarak Balkan halklarının etnik kimliklerinin Smith’in “ethnie” kavramını hatırlatır biçimde ham bir malzeme olarak ulusçuluk çağına kadar varlığını sürdürdüğü, 19. yüzyıl Balkan ulusçu hareketleri neticesinde millet sistemi içinde örtük bir biçimde varolan etnik-linguistik topluluklar olarak Balkan halklarının kimlik biçimlerinin siyasallaşarak Osmanlı’dan ayrılan Balkan ulus devletlerinin ulusal kimliklerine dönüştüğü şeklindedir. Osmanlı sonrası bütün Balkan ulusları Osmanlı millet sisteminin mirasını ulusal kimliklerinin terkiplerinde farklı oranlarda ve biçimlerde sürdürmektedirler. Gayri müslim ulusçuluklar etnik sınırlar dahilinde bölünürken aynı bölünme müslüman Balkan halkları arasında da yaşanmıştır. Osmanlı millet sistemi içinde hakim unsuru oluşturan Balkan halklarının ulusal kimliklerinin terkipteki dini ve kültürel madde doğrudan Osmanlı mirası ile ilgili olduğu kadar müslüman olmakla özdeş görülen “Türk” kimliğiyle de ilişkilidir. Bu

geçmiş Balkan uluslarının inşa sürecinde dil, tarih ve kültürün bütün unsurlarından titizlikle ayıklanmaya çalışılsa bile izlerini günümüzde de sürdürebilmektedir.

Bu çalışmada Balkanlar'ı politik, kültürel, coğrafi bir kavram olarak ele aldıktan sonra, Balkanlar'ın demografik haritası tarihsel bir anlatıyla işlendi. Osmanlı- Türk fetihleri öncesinde Balkan halkları ve idari yapılanmalar daha sonra modern dönemde ulusçuluk çağında yeniden ele alınacak ve yüceltilecek bir tarihi anlatının konusu olacağı için ele alındı. Osmanlı İdaresi Balkanlar'da nasıl teşekkül etti, Osmanlılar birçok etnik ve dini aidiyete sahip Balkan halklarını nasıl yönetti, bu idare hangi tarihsel ve sosyo-ekonomik koşullar içinde çözüldü ve Osmanlı yönetimi çökerken Balkanlar'ın durumu nasıl tezahür etti sorularının cevabına çalışmanın ilk bölümünde yer verildi.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise aşağıda ele aldığımız kimlik, ulusal kimlik, etnik kimlik, ulus ve etnisite kavramları etrafında Balkan halklarının uluslaşma süreçleri ve buna paralel olarak Osmanlı toplumsal yönetsel yapısının çözülüşü analiz edildi.

Tezin ikinci bölümü ile ilişkili olarak daha güncel bir tartışma çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Balkanlar'da kültürel ve politik bir unsur olarak Osmanlı- Türk kimliğinin ötesine geçerek, çağdaş Balkanlar'daki Türk topluluklarına yönelik bir çalışma yürütüldü. Burada çalışmanın alanı Kosova ve Makedonya Türkleri ile sınırlandı. Çalışmanın üçüncü bölümü etnik kimlik ve etnisite kavramları etrafında Kosova ve Makedonya Türkleri'nin kimlik ve yönetim sorunlarını ele almaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bir ulus devlet olarak teşekkül süreci içinde bir ulusal kimlik biçimi olarak "Türklük"ün etno-seküler sınırlarının belirgin kılındığı vakıadır. 1919 ile 1938 yılları arasında yaşanan tarihi süreç içinde resmi kimliğin "Türk"ün etnik vurgusu yüksek dini içeriği sınırlanmış ya da görünmez kılınmış bir kimlik olduğu görülür. Osmani-İslami bağlar parantez içine alınmıştır. Balkanlar'da da kurulan ulus devletler dil, kültür ve tarih anlamında ulusçuluğun tesiriyle Osmanlı geçmişini yok sayarken, ulusu millet sistemiyle kurulmuş kolektif dini kimliklerin üzerinde Müslüman- Türk geçmişini ötekileştirerek inşa ettiler. Dolayısıyla Balkanlar'da Türk olmanın manası Türkiye'deki algılamadan farklı bir biçimde teşekkül etti. Balkanlar'da Türk olmak genel anlamda Hıristiyan dünyasında

Rönesans sonrasında oluşmuş özdeşlikle, aynı zamanda Osmanlı ve Müslüman olmak demektir. Bu gün hala Balkanlar'da Türk ve Müslüman olmak, tarihi mirasın da etkisiyle birbirinden kolaylıkla ayrıştırılmayacak kimlik biçimleridir. Balkanlar'da bu gün Batı Trakya, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova'da etnik Türk toplulukları yaşamaktadır. Bu sahanın genişliği ve her bir ulus devlet inşa sürecinde Türk topluluklarının maruz kaldığı süreç ana hatlarıyla her ne kadar birbirine andırsa da, farklılıklar taşıdığı göz önünde bulundurularak çalışmanın sınırları Kosova ve Makedonya Türklerini içerecek biçimde çizildi.

Kosova ve Makedonya, Osmanlı yönetiminin çok erken bir tarihte teşekkül ettiği ve en geç tarihte kaybedilen Balkan topraklarıdır. Osmanlı yönetimi döneminde çoğu zaman aynı idari taksimat içinde yer alan bu iki bölge Yugoslavya döneminde de aynı siyasi-idari yapılanmanın içinde yer aldılar. Bu sebeple iki bölge Türklük'ü sosyal ve kültürel anlamda sürekli ilişki halinde oldular ve birbirilerini yakından etkilediler. Her ne kadar Yugoslavya'nın dağılması sürecinde önce Makedonya ardından Kosova ayrı birer devlet olarak ortaya çıkmış ve böylece iki bölgenin Türk toplulukları arasında siyasi sınırları çizilmiş olsa dahi bu iki bölgenin benzer yönleri vardır. Buna rağmen Kosova ve Makedonya'da devlet inşa süreçleri birbirinden farklılık gösterir. İki ülkenin etnik ve dini terkininin de birbirinden farklı olması dolayısıyla Türk topluluklarının problemleri de farklılık göstermektedir. Çalışmamızda örnek olarak ele alınacak Kosova ve Makedonya Türkleri Balkanlar'daki genel Türklük'ün kimlik ve yönetim sorunlarına dair de fikir verebilecektir.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın ilk iki bölümü daha çok kuramsal malzemelerden beslendi. Üçüncü bölümde ise önemli ölçüde ampirik kaynaklar kullanıldı. Bu çalışma yürütülürken T. C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı'ndaki Teknik Yardım Uzmanlığı görevi dolayısıyla kurum adına projeler yürütmek üzere altı ay boyunca Kosova'da, bir yıla yakın bir süre Bosna ve Hersek'te ve 15 gün boyunca Arnavutluk'ta muhtelif defalar Makedonya'da, Karadağ'da, Hırvatistan'da ve Sırbistan'da bulundum. TİKA bu gün Balkanlar'da Türk kimliği için bir aktör konumundadır. Çağdaş Balkanlar'da Osmanlı- Türk kimliği ve mirası ele alınırken

sadece TİKA'nın etkisi akademik çalışmalara konu olacak kadar geniştir. Görev gereği temel ilgi alanı olan Osmanlı Türk kültürel mirası yerinde incelenirken aynı zamanda Kosova özelinde bir çok Kosova Türk Toplumunun kanaat önderi ve önemli temsilcisi ile birlikte çalışma imkanına kavuşuldu. İki yıllık bir aradan sonra bölgeye tekrar bir haftalık ziyaret gerçekleştirerek görüşme teknikleri çerçevesinde siyasilere ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri ile bir araya gelindi.

Bölgede yaşanan süre içinde Türklerin yaşadıkları yöreleri tek tek görmek imkânına kavuşulduğu gibi, bölgedeki Türklerin Sivil Toplum Kuruluşları ve Siyasal Partiler'ine ziyaretlerde bulunmak, yazar, sanatçı, fikir adamı gibi birçok kanaat önderiyle görüşmek ve farklı toplum kesimlerinden Türklerin gündelik hayatlarını gözlemlemek fırsatları da elde edildi. Gündelik hayatlarına dahil olarak, kültürel etkinliklerinde bizzat onlarla çalışmalar yapıldı. Buralarda yapılan görüşmeler, toplanılan birinci elden kaynak ve çalışmalar, bu çalışmada ulaşılan sonuçların oluşmasında doğrudan etkili oldu. Aynı zamanda TİKA desteği ile Kosova'da Prizren ve Mamuşa üzerinden Kosova Türkleri üzerine yapılan sosyolojik çalışma, çalışmanın birinci elden kaynakları arasında yer aldı. Yine bölgeye dair yazılmış kitap, makale, monografi çalışmaları ve ansiklopedi maddeleri de bu çalışma sırasında faydalanılan kaynaklardandır.

Tezde Kosova ve Makedonya Türkleri'nin kimlik ve yönetim sorunlarına odaklanırken, ulusçuluk literatürünün kavram ve teorilerinden faydalanıldı. Nitekim ulusal kimlik, dini kimlik, etnik kimlik, ulus inşası, ulusçu tarih gibi kavram ve ifadeler konumuz açısından önem arz etmektedir. Özellikle Smith, Hobsbawm, Anderson, Hroch, Gellner, Breully, Barth gibi yazarların kavramları ve açıklama biçimleri konuya yaklaşım biçimimizi etkiledi. Dil, din, eğitim, siyasi temsil ve sosyal ekonomik hayata katılım gibi başlıklar altında hem Kosova ve Makedonya Türklerinin kimlik sınırlarını belirginleştirirken hem de bu kimliğin ifadesiyle ilgili karşılaşılan problemler de ele alındı.

BÖLÜM 1: BALKANLAR VE BALKANLARDA OSMANLI YÖNETİMİ

1.1.Balkanlar: Coğrafya ve Toplum

1.1.1. Balkan: Kültürel- Politik Bir İnşa Olarak Balkanlar

Balkanlar, siyasi tarihin siyasi coğrafyayı sürekli olarak yeniden şekillendirdiği bir bölgedir. Önemli bir geçiş alanı olması, güçlü deniz bağlantıları ve coğrafi derinlik nedeniyle çoğu zaman kendi içindeki siyasal merkezlerin ötesinde bölgesel ve küresel hâkimiyet mücadelelerine sahne olan sorunlu bir coğrafyadır. Balkanlar, Antik Yunan, Roma, Bizans, Osmanlı ve Habsburgların hakimiyet alanlarına dahil oldu. Asya, Avrupa ve hatta Afrika'nın kesişme noktasında tarih boyunca siyasal ve kültürel sınırların üzerinde durdu. Batı ve Doğu Roma (Bizans), Ortodoksluk ve Katoliklik, İslam dünyası ve Hristiyan dünyası, modern zamanlarda ise Batı (NATO) ve Doğu (Varşova Paktı) arasındaki sınırlar hep Balkan Coğrafyası'nın üzerinden geçti.

Tarihi ve edebi imgelemede ürkütücü fakat bir o kadar da tanımlanmamış bir bölge gibi görünen Balkanlar, dünyanın büyük medeniyetlerinin örtüştüğü, dinamik, bazen patlayıcı, çok katmanlı yerel bir uygarlık yarattığı bir sınır bölgesidir (Wachtel,2009:15). Balkan tarihi bir anlamda fatihlerden kalan mirasın bir birikimidir. Bunu edebiyatın zengin dünyasına bakarak anlamak da mümkündür. Drina Köprüsü'nün yazarı İvo Andriç Travnik Günlüğü adlı romanında bu durumu şu şekilde anlatır.

“Çarşıdan geçerken, Yeni Cami'nin orada dur. Bütün alanı çevreleyen yüksek bir duvar göreceksin. İçeride, dev ağaçların gölgesinde birkaç mezar var. Kime ait olduklarını artık kimse bilmiyor. İnsanlar bir, Türkler gelmeden önce, buranın Azize Katerina Kilisesi olduğunu bilirler. Ve eğer eski duvardaki o taşta biraz daha dikkatle bakarsan, taşın eski Roma harabelerinden ve mezarlarından getirildiğini görürsün. Ve caminin duvarına yerleştirilmiş bir taşın üzerinde, kırılmış bir kitabenin düzgün ve istikrarlı Romen harflerini fark edersin: “Marco Flavio(...) optimo...” Ve bu taşın altında derinlerde, görülmeyen temellerde çok daha eski bir

inancın, Tanrı Mitra'ya adanmış bir tapınağın kalıntıları. Kırmızı granitten büyük taşlar vardır” (Andriç,1999:120).

Alman yazarlar Balkan coğrafyasını anlatmak için Zwischeneuropa yani yakın bir tercüme ile ‘arada kalan topraklar’ ifadesini kullanmayı tercih ederler. Gerçekten de modern zamanlarda Balkanlar’ın kaderi hep Alman İmparatorluğu, Çar ve sonrasında Sovyet İmparatorluğu ve öncesinde daha güçlü olmakla birlikte Osmanlı İmparatorluğu gibi hâkim güçlerin arasında kalmış olmasıyla alakalıdır. Bölge halkları modern dönemde 5. yy’a yakın bir dönem yönetimi altında yaşadıkları Osmanlı İmparatorluğu’nun hâkimiyetinden çıkarken uyandırılmış bir ulusal bilinç etrafında uluslaşma ve devletleşme süreçlerini yaşarken, hep büyük güçlerin yedeğinde hareket ettiler. 1648, 1713, 1815, 1918-19 yılları gibi, Avrupa tarihinin büyük uğrakları Balkanlar’ın düzenini önemli ölçüde etkiledi. 1941’de Yugoslavya’nın parçalanması, ardından Ekim 1944’de Stalin ve Churchill arasındaki “yüzdeler anlaşmaları”, 1944 Yalta ve 1945 Postdam Konferansları, hep Balkan topraklarının büyük devletler arasındaki nüfuz paylaşımına işaret etti. Kadim dönemlerde de Balkanlar hep kavimlerin uğrak yeri oldu. Asya’dan gelen Avarlar, Hunlar, Bulgarlar, Macarlar, kuzeyden gelen Slavlar, batıdan gelen Cermenler, Venedikli Tacirler, Katolik Haçlılar hepsi Balkan topraklarından geçtiler ve izlerini bıraktılar. Her fatih kendi devletini kurdu ve düzenini inşa etti. Tarihin katmanları birbirine eklenerek bu gün Balkanlar’ın çok kültürlü ve etnili yapısını teşkil etti. Fakat tüm bunlara rağmen Balkanlar’a ismini Türkler verdi.

Ulusçu tarihçiler tarafından Balkan halklarının yüzyıllar süren esaretinin ve baskı altında tutulan ulusal varlıklarının bir ifadesi olarak, 20. yy boyunca ise yarımadada hakim olan sosyalizmin ve marksizmin de etkisi ile marksist tarihçiler tarafından Batı Avrupa ile kıyaslandığında Balkanların geri kalmışlığının en büyük müsebbibi olarak beş yüzyıla yakın bir süre devam eden bu Türk hakimiyeti mahkum edilir. Gecikmiş bir kapitalizm, pazar ekonomisi, modernlik ve az gelişmiş demokrasi gibi ekonomik ve siyasi kurumlar hatta örtülü bir biçimde yarımadanın modern dönemdeki kanlı tarihinin hesabı bu döneme çıkarılır. Tarih yazıcılığından Osmanlı’nın izlerini silme çabaları müşahade edilirken, 20. yy Balkanlar’daki bütün siyasi idarelerin farklı ölçülerde, programlı bir biçimde Osmanlı’nın izlerini

insan, nüfus, kültür ve mimari anlamında da silme çabası içinde olduğu görülür. Bilimsel bir hakikati ifade etmekten çok, çoğu zaman ideolojik ve şematik olan bu tarihi anlatılarda Balkan halklarının tarihi içinde Osmanlı yönetiminin gerçek yerini belirlemek oldukça zordur. Arnavut Ulusçuluğu'nu da dahil ederek ifade etmek gerekirse, Balkan ulusçulukları (buna Türk ulusçuluğu da dahildir.) Osmanlı'yı ötekileştirerek kendi uluslarına tarihte bir yer açarlar.² Buna göre oldukça anakronik bir biçimde Ortaçağ Bulgar ve Sırp Krallıkları modern dönemdeki Bulgar ve Sırp uluslarının bir hamulesini teşkil etmektedir. Modern dönemde de esaret altındaki bu uluslar yeniden ortaya çıkarak Osmanlı'ya karşı bağımsızlıklarını tekrar elde ederek, bağımsız devletlerini yeniden kurmuşlardır.

Ayrıca ulusçu ideolojilerin batılı tasniflerinde göze çarpan bir olgu da romantik doğulu etnik ulusçuluklarla, sivil medeni ve özgürlükçü ulusçuluklar ayrımıdır. Adeta iyicil ve kötücül ulusçuluklar olarak yapılan bu tasnif aslında Batı Avrupa merkezli bir okumanın izlerini taşımaktadır. Böylece Osmanlı egemenliğinde kalan Balkan halklarının ulusçulukları da otoriter ve kötücül ulusçuluklar olarak etiketlenmektedir. Bu seferde teorik bir zeminde Balkanlar'da yaşanan çatışmacı ve dışlayıcı ulusçu hareketlerin müsebbibi olarak yine tarihi Osmanlı egemenliği gösterilmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylı bir biçimde serimleneceği gibi, aslında Balkanlar'ın "Balkanlaşması", Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyetinden çok öncesine dayanmaktadır. Balkanlar'ın parçalara bölünmüş etnik haritası, 6. yy'dan başlayarak 14. yy'a kadar şekillenmiştir. Biraz da bu parçalanmış yapıdır ki Osmanlı'nın Balkan hâkimiyetini kolaylıkla mümkün kılmıştır.

Avrupa kıtasının güneydoğusunda yer alan yarımada, ismini bölgede bulunan Balkan dağlarından alır. Balkan Türkçe bir kelime olup "sık ormanlarla kaplı sıradağ ya da çalılıklarla kaplı engebeli arazi" anlamına gelmektedir. Bu gün Balkanlar olarak adlandırdığımız bu coğrafyanın isimlendirilmesi kavramsal bir arkeolojik çalışma için oldukça elverişlidir. Tarih boyunca bölge üzerindeki hakimiyet

---

² 1920'ler ve 1930'lu yıllar boyunca Türk Ulusal kimliğini teşkil etmekte olan resmi hat Osmanlı İmparatorluğunun yeni kurulmuş olan Cumhuriyetin selefi olarak değerlendirilemeyeceğini vurgulamaktadır. Osmanlı geçmişinden "uzaklaşmak" anlamında Osmanlı'dan koparak bağımsızlığını yeni kazanmış Balkan devletleri ile Cumhuriyet birbirine çok benzer. Balkan devlet elitlerinin Osmanlı geçmişini silerek bir an önce "ulusal kültürü" ikame etme çabaları da Cumhuriyetin tavrı ile benzerlik gösterir. (Ersanlı, 2002:121)

mücadelesi yine isimler üzerinden de işlemektedir. Batı'da Balkan ifadesi ilk kez Bulgaristan'daki sıradağları adlandıracak bir biçimde İtalyan hümanist yazar ve diplomat Buonaccorsi Callimaco'nun dönemin papası VIII. İnnocent'e gönderdiği mektupta geçer. 1794 yılında İngiliz Seyyah John Morrith'in anlattıkları ilgi çekicidir. Dönemin liberal ve aydınlanmacı çevrelerinde bir kutsal mabed iştihakıyla yüceltilen ve insanlığın ve medeniyetin adeta "kabesi" olarak ziyaret edilen kadim Yunan coğrafyasına doğru bir yolculuğa çıkan seyyah Bükreş'ten İstanbul'a yolculuğunda Bulgaristan üzerindeki Şıpka geçidini aşarken, kız kardeşine yazdığı mektupta bölgenin isminden duyduğu rahatsızlığı "klasik dönemin yaşandığı topraklara yaklaşıyorduk. Bir dağın eteğinde uyuduk. Bulgaristan'ı Romanya'dan (Antik Trakya'dan) ayıran bu dağı ertesi gün aştık. Bir zamanlar adını taşıdığı Haimos'un heybetini yansıran bu dağlara bu gün Balkan adı verilmesi ne kadar yazık." Şeklinde anlatır. Bu tarihe kadar İngiliz edebiyatında bölgenin adı Haimos'tur³ ve hala 18.yy, batıda Balkan ve Haimos isminin bir arada kullanımına sahne olur. 19. yy'da da bu böyledir. Bu tarihlerden itibaren Balkan isminin daha sıklıkla kullanıldığı görülür, fakat Balkan kelimesinin tam olarak ne anlama geldiğini bilen azdır. İnalçık'a göre, Osmanlılar Balkan sözünü ilk önce Rumeli'de genel olarak dağ anlamında kullanmış, kesin coğrafi yapıyı belirlemek için de yanına ek adlar ya da sıfatlar koymuslardır: Balkan Sıradağları'nın Karadeniz'e doğru alçalan doğu uçtaki kısmına Emine Balkan; ana dağ silsilesine Koca Balkan; Sumla'nın (Bulgaristan'daki adı Sumen) kuzeyine doğru düzlüğe uzanan dağ burnuna Küçük Balkan; Karpatlara da Unguru (Macar) Balkan denirdi. Daha başkaları da vardı. Aslında Emine Balkan "Haimos Dağı"nın Osmanlıca'daki tam karşılığıdır: Osmanlılar, Bizans'ın "Aimos," "Emmon" ve "Emmona" sözcüklerinden "Emine"yi türetmişlerdir. Bu ad belli bir kesinlik kazandırılmadan, giderek Antik ve Ortaçağ coğrafyacılarının Haimos'u için kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Arşivi'nde bulunan 1565 yılından kalma bir belgede, Balkan sözcüğü yeni bir derbentçi köyünün (bugün Bulgaristan sınırlarındaki Triavna) kurulduğu bir dağ adı olarak geçer. Balkan kelimesinin Yarımada'ya Osmanlı Türkleri ile gelmiş olduğu yaygın kabul görür.

---

³ Trakya'nın efsanevi Kralının kendisine Zeus Karısına da Hera adıyla tapınılmasını istemesi tanrıları kızdırmış olmalı ki birer dağa dönüştürüldüler. (Haimos ile Rodop)

Coğrafi olarak Avrupa'nın bir parçası olmasına rağmen kültürel anlamda Balkanlar, Avrupa içinde sürekli olarak tıpkı oryantalist söylemin⁴ batı karşısında doğuyu tanımlama biçimleri gibi sorunlu kaosa, karmaşaya açık, içinde yüksek çatışma ihtimallerini saklayan bir alan olarak algılanmış ve bu anlamda batı ailesi içinde ama adeta istenmeyen bir üvey evlat muamelesi görmüş ve kullanılan pejoratif imalarla Batı'nın kendi içindeki "ötekisi" olarak algılanmıştır. Nitekim 19. yy sonlarından Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'na ve ardından eski Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyeti'nin dağılmasına kadar hep çatışan etnik grupların şiddet ve savaş olayları ile dünya gündemine oturan Balkanlar, istikrarsızlığın mekanı olarak görülmüş ve "Balkanlaşma" ifadesi adeta siyasal kavram olarak düzensizlik ve çatışmanın bir ismi olagelmiştir. Balkan ismi bir tek Türkçe'de bir de Bulgarca'da bir coğrafyayı anlatmak için ve içinde küçümseyici ve olumsuz anlamlar barındırmadan kullanılmakta ve Avrupalı seyyahların eserlerinde ise ancak 18 yy'dan sonra bu adı ile birlikte anılmaktadır.

Balkan yarımadası ile Avrupa'nın geri kalanı arasındaki sınır muğlak bir bilimin konusu olmuştur. Balkanların neresi olduğu sürekli değişen tanımlamalara konu olmaktadır. 1911 tarihli Encyclopedia Britannica Balkanlar'ı Arnavutluk, Bosna ve Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan-Slavonya, Dobruca, Yunanistan, İliya, Makedonya, Karadağ, Yenipazar, Sırbistan ve Türkiye'yi içerecek biçimde tanımlarken 1995 tarihli Macropedia'a göre Balkanlar Romanya, Voyvodina, Moldovya ve Slovenya'yı da içerir fakat Yunanistan artık Balkanlar'da değildir. Balkanlar'ın Batı muhayyilesindeki yeri en net bir Alman yazar tarafından resmedilmişti. Buna göre Balkanlar, asil Batı Avrupa villasının yanında , birbirleriyle anlaşamayan ve sürekli kavga eden bir çok halkı barındıran bir barakaydı (Jezernik, 2006:3).

---

⁴ Söylem kavramının sosyal bilimlerde kullanımı Fransız düşünür Michel Foucault'a atfedilir. Lingüistik alanından sosyal bilimlere aktarılan söylem kavramı etrafında bir alanda hakim sistem yapı bozumuna tabi tutulabilir böylece bilginin ve hakim söylemin o alanda hakim olan iktidarla olan ilişkisi üzerinde konuşulabilir. (Foucault'da Discourse kavramı için bkz. O'Farrel Clare, Michel Foucault, Sage Publications, London:2005, s.74-83) Foucault'dan devraldığı söylem kavramı etrafında "oryantalizm" kavramına dair böyle bir söylem analizini gerçekleştiren Edward Said'in 18 ve 19. yy sanayi kapitalizmini gerçekleştiren Avrupa'da doğuya dair gerçekleştirilen araştırmalarda ki hakim bakış açısının bir serimlenmesi söz konusudur.(Said Edward, Orientalism, Penguin Boks, London:2003) Todorova'nın eseri Said'in izinden "Balkan" kavramının batılı araştırmacıları tarafından üretilen tahayyül biçimlerini esas alan bir analizini içermektedir. (Todorova, Maria, Imagining Balkans, Oxford University Press, Newyork:2009)

Modern Balkan tarih yazıcılığındaki çarpıtmaların en büyük kaynağı Bulgar, Yunan, Rumen, Sırp, Arnavut ve Batılı yazarların farklı derecelerde Türk, Osmanlı karşıtı ve islamofobik önyargılara kapılmaktan kendilerini kurtaramamaları olmaktadır. Modern çatışmalar hatta daha çok “postmodern” olarak nitelenebilecek Yugoslav savaşları esnasında da görüldüğü gibi tarihin yükü bir anda Ortaçağ’ın kahramanları, meydan savaşları, kırımları, emperyal projeleri üzerinden şimdiki zamanı istenmeyen bir misafir gibi ziyaret etti. Modern Balkan ulus devletleri arasında komşuları ile arasında tarihin bir dönemindeki hak iddialarına dayanan toprak anlaşmazlığı olmayanı yok gibidir. Rumenler ile Macarlar, Bulgarlar ile Yunanlılar ve Makedonlar, Arnavutlar ile Yunanlılar ve Sırlar, Sırlar ile Boşnaklar, Hırvatlar ile Sırlar her biri diğerinin arazisi üzerinde tarihsel haklara sahip olduğunu iddia eder ve kendince yeterli tarihi malzemeyi teşkil etmekte de çok zorlanmazlar. Balkan halkları arasında dolaşan bu zamansız “antik nefret” kimi batılı yazarlarca ancak ilkel Afrika kabilelerinin vahşeti ile mukayese edilerek anlaşılabilir (Goldsworthy, 2002:23). “Yaban ve vahşi Balkan halkları” söyleminin izlerini Amerikan gazeteci Robert Kaplan’ın kendi kanlı tarihleri içine gömülmüş Balkan halklarının dışarıdan biri tarafından anlaşılması oldukça güç bir gerçekliklerinin olduğunu iddia ettiği “Balkan Ghosts” adlı çalışmasında da görmek mümkündür. (Kaplan,1993). 90’lı yıllarda kavramın bu tarihi anlamı tekrar gündeme gelmektedir. Küreselleşme toplumları, etnik milliyetçilik ve küresel Amerikan postmodern kültürü arasında bir seçimle karşı karşıya bırakırken “Balkanlaşmanın küreselleşmesinden” söz edilmektedir artık.

1.1.2. Balkanlar: Coğrafya ve Halklar

Balkanlar aynı zamanda Güneydoğu Avrupa olarak da bilinir. Balkanlar’ın doğusunda Adalar (Ege) Denizi, Marmara Denizi ve Karadeniz, güneyinde Akdeniz ve batısında ise Adriyatik Denizi vardır. Kuzey sınırını çizmek hususunda farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre Tuna Nehri ve onun kolu olan Sava Irmağı esas alınmıştır. Bu değerlendirmeye göre Balkanlar 505 bin km²’lik bir alanı kaplamaktadır. Başka bir görüşe göre ise Eski Yugoslavya ve Romanya ülkelerinin sınırları ölçü olarak alınmıştır. Buna göre Balkanlar toplam 788.685 km²’lik bir yüzölçüme sahiptir. Diğer bir sınırlandırma ise; Osmanlı Devleti’nin Avrupa’daki

hıristiyan dünyası ile çizdiği sınır olarak biliniyor. Balkanlar bu sınırlandırmaya göre 1.000.000 km²'yi bulmaktadır (Özey,2008:13).

İsmi dağlık coğrafyasından alan Balkanlar, ırmaklarla bölünmüş dağlık araziler ve verimli ovalarla kaplıdır. Balkan dağları, Rodoplar, Şar, Pindus ve Peleponnes Dağları yarımada'nın yüzeyini kaplar. Dağların arasındaki vadiler ve ovalar göze çarpar. Balkanlar'ın kuzeyinde Sava ve Drava Nehirleri arasında geniş bir ova yer almaktadır. Tuna Nehri'ne ait delta ovası da bu ovanın bir parçasını oluşturur. Romanya'nın en geniş ovası Eflak Ovası'dır. Yarımada'yı baştanbaşa kat eden Tuna Nehri Almanya'nın güneyindeki kara ormanlardan başlayarak Almanya, Avusturya, Slovakya, Macaristan, Hırvatistan, eski Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Moldova ve Ukrayna'nın topraklarını sulayarak Karadeniz'e dökülür (Özey,2008:23) Meriç, Arda, Tunca, Ergene, Sava, Meseta, İsteroma, Vardar, Vistridza, Nareda, Kalamas, Drina ırmakları Yarımada'nın başlıca akarsularıdır. Ayrıca İşkodra ve Ohri gölleri önemli göller olarak anılmalıdır.

Balkan Dağları, Karpatlar, Dinar Alpleri arasında kalmış, adeta etrafı çevrilmiş Balkan coğrafyası yine dağ sıraları ile bölünmüştür. Bu dağ sıraları arasında derin ırmak vadileri yer alır. Bu kapalılık ve bölünmüşlük, Balkan halklarının ve kültürlerinin parçalanmışlığının coğrafyadan kaynaklanan sebebinin oluşturur.

Balkan Yarımadası'nın iklimi güneyden kuzeye ve deniz kıyısından iç kısımlara doğru değişim gösterir. Bu denli farklılıklar gösteren topraklar üzerinde güneyden gelen Akdeniz iklimi ve kuzeyden gelen Rus- Tuna iklimi özellikleri görülmektedir. Güney kesimlerde kışlar ılık ve yağışlı, yazlar sıcak ve kurak geçer. Atina'da kar ender görünür. Kuzeye ve iç kesimlere gidildikçe iklim karasallaşır ve sertleşir. Dağlık bölgelerde, eylül ve ekim aylarında yağın kar, haziran ayına kadar yerde kalır (Özey, 2008:17).

Yarımada iklimi ve verimli ovaları ile zengin tarım imkanları sunmaktadır. Buğday, özellikle mısır gibi tahılların yanısıra pirinç, pamuk, tütün yetişir. Bulgaristan ve Sırbistan'ın dağlık alanlarında erik ve elma bahçeleri, Karpatlar'ın yamaçlarında üzüm bağları göze çarpar. Hayvancılık ise genelde güneyde koyun, kuzeyde ise sığır yetiştiriciliği şeklindedir ve bölge ekonomisi için son derece önemlidir. Geniş

ormanlık alanlarda ormancılık faaliyetleri, ovalarda tarımsal faaliyetler ve sahil kesimlerinde balıkçılık kendine ait kültürleri de üretmiştir.

Bir çelişkiler ülkesidir Balkanlar. Aşılamayacak kadar yüksek olmayan dağların hiçbiri 3000 m'yi geçmez fakat yolcuları engeller geciktirir, orduları yeni yollar keşfetmeye zorlar. Binlerce yıldır Balkanlar'ın güzergahı hep aynı kalmıştır: Morava-Vardar yolu, Belgrat'ı Selanik'e bağlar; Morava- Meriç yolu Tuna'yı Bizans'a bağlar (Castellian,1993:17). Coğrafyada yaşayan onlarca etnik grubun birbiriyle karışmasına engel olan bu doğal sınırlar ve engeller istilacı güçlerin yarımada'ya girişine ise engel teşkil etmeye yetmemektedir. İki önemli giriş yolu Balkanlar'ı dışarıdan gelen halkların nüfuzuna açık bırakmaktadır. Tuna Vadi'si Asya bozkırlarından gelen halkların Balkanlar'a ve ötesinde Orta Avrupa'ya geçiş yolunda ana düzergahı teşkil etmektedir. Diğer yol ise Tuna ve Sava ırmaklarının birleştiği noktadan, Morava Vadisi'ne uzanan Belgrad üzerinde yer alanıdır. Niş üzerinde iki kol oluşturan yollardan biri Vardar vadisini izleyerek Selanik'e uzanır, öteki yol ise Tercüman Geçidi'nden geçerek Sofya, Filibe, Edirne ve nihayetinde İstanbul'a varır. Romalılar döneminde sıklıkla kullanılan Via Egnatia ise Arnavut sahilindeki Draç'tan (yeni ismi ile Durres) Ohri gölü yoluyla İşkombi'ye ve Selanik'e oradan da deniz yoluyla ya da Trakya üzerinden İstanbul'a ulaşır. Balkan Yarımadası'nın sahilleri de barındırdığı limanlar ve nehir ağzlarıyla dış güçlerin etkisine açıktı. Venedik bu yolla yüz yıllarca bölge üzerinde bir hâkimiyet tesis edebilmiş, modern zamanlarda ise İngiliz donanmaları bu yolla Doğu Akdeniz ve Yunanistan üzerinde bir hakimiyet sahası oluşturabilmişti.

En eski Balkan halkları hiç kuşkusuz Yunanlılar ve İllirya kökenli Arnavutlardır. Hint-Avrupa dili konuşan bu topluluklar güneye yöneldiler. Yunanlılar, İsa'dan önce, 2000'lerin ortalarına doğru Miken Medeniyeti'ni ve daha sonra klasik Atina'yı doğurmak üzere, Girit'in uygarlaşmış yerli halkı ile kaynaştılar. İllirya kökenli Arnavutlar ise, iki bin sene boyunca özellikle slavlarınki olmak üzere istilacı kavimlerin akınlarına maruz kalmalarına rağmen direnerek daha sonra Arnavut halkını teşkil etmek üzere varlıklarını korudular (Castellian, 1993:20). Slavlar karşısında varlıklarını modern zamanlara kadar küçülerek de olsa sürdüren antik topluluklardan biri de Traklar'dır. Ulahlar olarak bilinen bu kavimler yerleşik slav

komşularının arasında asimile olmalarına rağmen varlıklarını sürdürebilmişlerdir (Stavrianos,2001:8). Yine Balkan halkları arasında daha sonra romalılaşan Daçyalılar'ın torunları Romenler'i saymak gerekir. 107 ve 274 tarihleri arasında Romalılar'ın yönetimi altında kalan Romenler Romalılar ile karıştılar ve fatihlerin dilini edindiler. Romen ulusçuları kendilerini barbar slavların arasında latin kökenli bir medeniyet adası olarak görseler dahi gerçek bundan farklıdır. Ve geçmişten bu güne slav ve Asyalı etkiler Romenler'i büyük ölçüde etkilemiş ve dönüştürmüştür (Stavrianos, 2001:8).

Yarımada'nın etnik yapısındaki en köklü değişiklik, 6. ve 7. yüzyıllarda yaşandı. Karpatlar'ın düşük eğimli arazilerinden gelen göçebe slav kabileleri büyük ölçüde etkili oldular (Hupchick, 2002:6). İlliryahlar ve Traklar'ı kendi içlerinde erittikleri gibi aynı zamanda dönemin en büyük merkezi gücü Doğu Roma'yı yaptıkları akınlarla rahatsız ettiler ve hatta başkent İstanbul'u dahi tehdit ettiler. Zamanla Orta Balkanlar'da yerleşik hale gelen kabileler kendi içlerinde bölünmeler yaşadılar ve bu günkü Slovenler'in, Hırvatlar'ın etnik atalarını teşkil edecek biçimde parçalandılar. 7. yüzyıla gelindiğinde Asyatik kökenli Hun Türkleri'nin bir devamı olan Bulgarlar tarafından kontrol altına alınan Slavlar, kalabalık nüfuslarıyla galiplerini de kendi içlerinde dönüştürdüler. Bulgarlar tamamıyla tebalarınca asimile edilerek Slavlaştılar. Bu gün Bulgarlar Güney Slavları'nın bir alt grubu olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Bulgarca tamamıyla slavik bir dildir. Bulgar kültürü ve fiziksel görünüşü de tamamıyla slavlaşmıştır (Stavrianos, 2001:9).

Ortaçağ, Balkan halklarının çoğunun Hıristiyanlaşmasına da tanık oldu. Balkan sakinlerinden önemli bir bölümü muhtemelen 5. yy'da Hıristiyanlaşmış olmasına rağmen, 5. ve 6. yüzyıllardaki Slav istilasından sonra, Konstantinopolis, Selanik ve Adriyatik kıyılarında surlarla çevrili kentler hariç, yarımada yeniden paganlaştı. Sonraki üç yüzyıl boyunca, Konstantinopolis ya da Roma'dan gelen misyonerler yeni gelenleri Hıristiyanlaştıracaktı. Bölgede Hıristiyanlığın iki ana merkezi arasındaki nüfuz rekabeti şiddetliydi ve sonunda Yarımada, Roma İmparatorluğu'nun doğu ve batı bölgelerini ayıran sınıra yakın bir çizgi boyunca bölündü. Kuzey ve Batı Balkanlar öncelikle Katolik olurken, Güney ve Doğu Balkanlar da öncelikle Ortodoks oldu. Önce siyasal önderlerin ve daha sonra sıradan halkın Hıristiyanlığı

kabul etmesi muazzam değişimlere neden oldu; zira mezhebi ne olursa olsun, Hıristiyanlık pagan geleneklerin kalıntılarını kökten yok etmemekle birlikte tüm Balkan halklarının günlük yaşamına nüfuz etti. Yortularla, bayramlarla ve dini tatillere dair ayinler ile vaftiz, nikah ve cenaze töreni gibi özel olayların tümü Hıristiyan bir renk aldı. Dahası, Hıristiyanlık en azından seçkinlere okuma yazma getirdi ve bu da yeni kültürel gelişim olanakları yarattı (Wachtel,2009:43).

Yarımada'nın etnik haritası bundan bin yıl önce büyük ölçüde çizilmiş olmasına rağmen, tarihi süreç içinde diğer bir takım etnik gruplarında varlıklarından söz etmek mümkündür. 15. yüzyıl sonu itibarıyla büyük ölçüde Osmanlılar tarafından fethedilen Balkanlar, 20. yüzyılın başına kadar Osmanlı Türkleri'nin hakimiyeti altında kaldı. İmparatorluğun gerilemesi, siyasi merkezin zayıflaması ile Balkan topraklarından geri çekiliş neredeyse eş zamanlı olarak gerçekleşti. 19. yüzyılın sonu itibarıyla kaybedilen Balkanlar'da yaşayan Türk nüfus Anadolu'ya doğru göç etti. Bu göç 20. yüzyılın sonuna kadar devam ettiği gibi hala da varlığını sürdürmektedir. Mezkur göçe rağmen Balkanlar'da küçük adacıklar şeklinde Türk varlığından söz etmek mümkündür. Kosova, Makedonya, Batı Trakya ve Bulgaristan Türkleri bunun en önemli örnekleridir. Balkanlar'ın Türkleşmesi, İslamlaşması ile birlikte gerçekleşmiştir. Bu anlamda Balkanlar'da hala dini ve etnik kimlikler büyük ölçüde içiçe geçmiştir. 19. yüzyıla kadar Müslüman olmak ve Türk olmak aynı muhtevalara sahip iki aidiyeti ifade etmektedir. 14. yy'a kadar bogomil mezhebine mensup bir slavik topluluk olan Boşnaklar, Torbeşler, Arnavutlar ve yine Bulgar kökenli Pomaklar, slav kökenli oldukları iddia edilen Goralılar Balkanlar'daki İslam'ın bir parçası ve önemli birer unsurudur.

Balkanlar'ın etnik haritasını oluştururken, tarih boyunca Balkanlar'ın ekonomik hayatında önemli rol oynamış olan Yahudiler'i de anmak gerekir. ikinci Dünya Savaşı'na kadar Romanya topraklarında yaşayan Rusya ve Polonya kökenli Yahudiler'in yanı sıra, yine 16. ve 17. yüzyıllarda İspanya ve Portekiz'de Osmanlı Türkleri'nin verdiği iltica hakkı çerçevesinde, Osmanlı topraklarına gelen ve yerleşen Yahudiler Bulgaristan, Yunanistan ve eski Yugoslavya topraklarında varlıklarını uzunca bir süre devam ettirdiler. Yine 15. yüzyıl itibarıyla Hindistan'dan göç eden çingenerler'de Balkanlar'daki etnik gruplar arasında sayılmalıdır. Müslüman

ve Hristiyan da olabilen çingeneler sıradışı ve farklı kültürleriyle her zaman şehirlerin kenarında, yarı yerleşik hayat biçimleriyle varlıklarını günümüze kadar sürdürebildiler.

Balkanlar'ın etnik haritası İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük ölçüde siyasi dolayısıyla iradi bir biçimde değişime uğradı. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye etnik azınlıklar üzerinde gerçekleştirdikleri anlaşmalar neticesinde, nüfuslarını büyük ölçüde etnik açıdan türdeş kılmak fırsatı buldular. Ulus devletin kuruluş sürecinde Anadolu'da yaşayan gayrimüslim nüfusun Balkanlar'dan gelen müslüman nüfus ile mübadele edilmesi neticesinde Balkanlar'ın etnik haritası büyük ölçüde değişti. Bu mübadele ve göç daha sonra daha detaylı işleyeceğimiz gibi Türk ulusal kimliğinin terkinde etnik değil dini vurgunun ne kadar baskın olduğunun da en önemli işaretlerinden biridir. Yine İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudi nüfusun zorunlu tehciri ve koğuşturulması da sonrasında, Yahudiler'in önemli oranda yeni kurulan İsrail'e göç etmelerine sebep olmuştu.

1.2. Balkanlarda Osmanlı Hakimiyetinin Kurulması

Osmanlı Devleti göçer Türklerin, Orta Asya'daki anayurtta tam açıklık kazanamayan etkenlerle başlayan nüfus hareketleri çerçevesinde, MS. 1000 sonrasında Ortadoğu'ya gelişle başlayan kargaşanın içinde oluştu (Quataert, 2005:30).

Balkan tarihinin Türk tarihinin ayrılmaz bir parçası olduğu söylenebilir. VI. yüzyıldan başlayarak Balkanlar Türk kavimlerinin gelip yerleştiği bir yurt olmuştur. Balkan yarımadasına doğudan, İç Asya'dan ve Kuzey Karadeniz üzerinden gelen atlı göçebe Türk kavimleri ya burada Daclar, Traklar ve Slavlar arasında yerli halka karışmış, ortadan kaybolmuş (XI. Yüzyılda Oğuz aslından Peçenek ve Uzlar gibi) yahut askeri egemen sınıf olarak Kuzey-Doğu Balkanlar'da güçlü devletler kurmuşlardır. Bu sonuncular arasında bir Türk boyu olan Kutrigur'ların VII. yüzyılda kurdukları Bulgar Hanlığı özellikle hatırlanmalıdır. Bulgarlar'ın Dobruca'da bıraktıkları kitabelerde, hükümdar, Han unvanı ile anılır ve Oniki hayvanlı Türk takvimi kullanılır. Bulgar Hanları, IX ve XI. yüzyıllarda (1018'e kadar) Balkanlar'da Bizans' İmparatorluğu'nun yerini almışlardır. XIII. ve XIV.

yüzyıllarda, yine Bulgaristan'da Kıpçak/Kuman aslından Slavlaşmış Şişman ve Terteri hanedanları hakim oldular.

Osmanlı Türkleri Balkanlar'a gelmeden önce, XII. ve XIV. yüzyıllarda Kıpçak-Kuman Türklerinin bölgede oynadığı önemli tarihi rol vurgulanmalıdır. Özellikle, Dobruca'dan Akkerman'a kadar step bölgesinde yerleşmiş ve Hıristiyan dinine geçerek Türklük'lerini yitirmiş Kuman-Kıpçaklar çeşitli hanedanlar kurmuşlardır. Bunlardan bir grup, XIV. yüzyılın ikinci yarısında Dobruca- Varna bölgesinde bir beylik kurmuştur (merkezi Kalliakra); Dobrotiç ve bir kuman adı taşıyan kar Çolpan'ın Dobruca Beyliği, 1388 yılında I. Murad'a tabii olmuş ve 1393 tarihinde I. Bayezid bu beyliği ülkesine katmıştır. Özetle Deliorman ve Varna'dan Tuna'ya kadar giden bölgenin daha Osmanlılardan önce gerçek bir Türk yerleşim alanı olduğu söylenebilir (İnalçık,1993:20).

Balkanlar bir çok etnik yapıyı bir arada bulunduran demografisi ile tarih boyunca kanlı savaşların merkezi olmasının yanısıra zengin kültürel bir çeşitliliği de içinde saklamaktadır. Orta Asya bozkırlarından Anadolu'ya uzanan Türk boylarının sahip oldukları yayılmacı gaza ideolojisi ile kısa zamanda Balkanlar üzerinden Avrupa'ya uzanması kaçınılmazdı. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin bir aşiretten imparatorluğa uzanan tarihi en çok da Balkan coğrafyası üzerinden okunabilir (Jelavich,2006). Selçuklu İmparatorluğu, siyasi merkezin kültüre ve toprağa şekil vermesi anlamında ne kadar Anadolu'ya ise Osmanlı Devleti de tam da bu anlamda Balkanlı (Rumelili) bir devlettir. Balkan coğrafyasına 14. yy'ın ortalarında ayak basan Osmanlı siyasi yönetimi, yaklaşık altı asra yakın bir süre bu coğrafyada tarihe ve kültüre şekil vermiştir. Bir çok farklı etnik ve kültürel unsur Osmanlı siyasi yönetimi altında varlıklarını sürdürebilmiş ve bir arada var olabilmıştır. Bu anlamıyla Balkanlar Osmanlı tarihi olmaksızın her etnik unsurun kendi ulusçu tarihleri içinden anlaşılmayacak kadar karışık ve derinlik arz eden bir coğrafyadır (Brown,2003).

Osmanlı mimarisinin derin izlerini saklayan şehirler hala geçmişin yükünü omuzlarında taşıırken, taşa şekil veren bu medeniyet birikimi siyasi ve kültürel tarihe yani insana da yüzyıllar boyunca nüfuz etmiştir. Osmanlı nüfus politikalarının bir sonucu olarak Balkan coğrafyasının muhtelif yerlerine yerleştirilen Anadolu Türklerinin torunları, bir siyasi merkez olarak Osmanlı'nın bu topraklardan

çekilmesinin ardından acılı bir tarihi hikâyenin de hem kahramanları hem de anlatıcıları olmuşlardır. Bu anlamda yeni Türk edebiyatının bir alt başlığı olarak bir göç edebiyatından dahi söz edilebilir. Balkan Türkleri'nin Osmanlı Devleti'nin kendi içine doğru büzülerek Türkiye Cumhuriyeti Devleti çatısı altında yeniden teşekkül etmesi ile adeta dağılan nar taneleri gibi ayrı düştükleri yerden “evlerine” dönüşleri ayrı bir göç hikâyesinin konusunu oluşturmaktadır.⁵ Askeri mağlubiyetlerin getirdiği siyasi geri çekilme ile 19. yy sonlarından başlayan göç hareketleri 20. yy boyunca da devam ederek günümüze kadar sürmüştür. Bu göç hareketlerine rağmen Balkanlar'da hala tarihi ve kültürel adacıklar olarak Türk varlığı sürmektedir. Kosova ve Makedonya gibi eski Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyeti artığı olan coğrafya başta olmak üzere, Bulgaristan'da yaşayan Türk nüfus Yunanistan sınırları içindeki Batı Trakya Türkleri ve Romanya Köstence civarında yaşayan Türk nüfus Balkanlar'da yaşayan Türk nüfusunun temerküz ettiği yerlerdir.

1.2.1. Osmanlı Fetihleri Öncesinde Balkanlar'ın Genel Siyasi Durumu

1300'lü yılların başında genel dünya tarihi içinde ancak fark edilebilecek kadar küçük bir beyliğin, bir aşiret örgütlenmesinden 17. yy sonlarına gelindiğinde kıtalara hükmeden bir imparatorluğa evrimi tarihte eşine az rastlanır bir anlatıdır. Bu hükümlerlik Arap Yarımadası'ndan Nil Sahilleri'ne, Barsa Körfezi'nden Cebelitarık'a uzanan Kuzey Afrika Sahilleri'ne, Ukrayna Stepleri'nden Viyana şehrinin duvarlarına kadar genişleyen bir coğrafyayı kapsıyordu (Quatert, 2005:13). Osmanlılar'ın kökensel olarak ait olduğu coğrafya ve zaman dilimine baktığımızda, karşımıza kaotik bir ortam ve iktidar boşluğu çıkar. Moğollar'ın Anadolu'yu istilası neticesinde Bizans sınırına dayanmış olan Türkmen boylarından kaynaklı artan bir nüfus baskısı ve Balkanlar'a yönelmiş göçmen hareketlerine yön vermek talihine sahip Osmanlılar, kısa zamanda önlerindeki tek engel olan Bizans İmparatorluğu'nu da önce kontrol altına alıp sonrada tamamen ortadan kaldıracaktır. Bir zamanlar İran hariç bütün Ortadoğu'yu ve Akdeniz dünyasını fethetmiş olan Roma İmparatorluğu'nun Doğu Akdeniz'deki devamı olan Bizans İmparatorluğu, 13. yy'a gelindiğinde üç esaslı düşmanla baş etmek durumundadır. Denizden Venedikliler ve Cenevizliler ile Ege, Akdeniz ve Karadeniz'in zengin ticaretini kontrol etmek

---

⁵ Türk Edebiyatının seçkin romanı Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur'u Balkanlar'daki bu büyük huzursuzluğun bir anlatısıyla başlar.

üzerinden süren mücadele; batı ve kuzeyde kuzeyin steplerinden gelmiş ve birer mülk devleti kurabilmiş Bulgar ve Sırp Krallıkları'yla ve son olarak da 10. yy sonuna gelindiğinde imparatorluğun doğu sınırlarında beliren anayurtları olan Baykal Gölü kenarından Ortadoğu'ya akan göçebe Türk boyları, Çin sınırından önce İran platosuna gelen ve burada büyük ölçüde İslamlaşan Türk boyları, eski Şamanist inançlarının bir kısmını da muhafaza ederek Anadolu'ya gelmişlerdi. Bu Türkmen boyları tarafından kurulan devletlerden biri olan Selçuklu Devleti, Fars- İslam kültürünün etkisiyle yerleşik bir siyasi idari oluşturduktan sonra arkadan gelen Türkmen boylarının iskânı problemini Bizans İmparatorluğu'na yönelmekle çözmek istedi. Bizans İmparatorluğu yönetiminde olan Anadolu toprakları bu göçebe Türk boylarına iki açıdan oldukça çekici gelmekteydi. Birincisi, verimli tarım arazilerine sahip olması diğeri de bu toprakların ahalisinin Hıristiyan olmasıdır. 1071 tarihinde Selçuklu sultanı Alpaslan'ın yönetimindeki ordunun Romen Diyojen yönetimindeki Bizans ordusuna karşı, Van Gölü yakınlarındaki Malazgirt Ovası'nda kazandığı destansı zafer Anadolu tarihinde yeni bir evrenin başlangıcına da işaret etmektedir. Böylece 14. yy'ın ortasına kadar yaklaşık dört yüzyıllık bir tarihi artık denetimsiz kalan Anadolu'ya, Sultan Alpaslan'ın açtığı bu kapıdan giren göçebe ve küçük siyasi idareler teşekkül ettirmek azminde olan Türk boyları ile onlar karşısında var oluş mücadelesi veren Bizans devleti ve onun Anadolu'daki feodal yerel idarecileri arasındaki savaşın tarihi olarak okumak da mümkündür. Bu tarih adeta bir med ve cezir gibi Anadolu'nun Bizans ve Müslüman Türkler arasındaki mücadelesine sahne oldu. Fakat uzun dönemde Anadolu Hıristiyan ve çoğunlukla Rum dili konuşan insanların yerine Müslüman Türklerin yaşadığı bir coğrafya haline geldi (Quartert,2005:17).

Anadolu'nun Türkleşmesi ve Osmanlı Devleti'nin teşekkülü Cengiz Han önderliğindeki Moğollar'ın istila hareketiyle de ilintilidir. Moğolların önünden kaçan Türk Boyları Anadolu'ya gelerek yerleştiler. Burada kurulan görece büyük bir Selçuklu Devleti (Anadolu Selçuklular'ı) 13. yy ortasında bir Moğol komutanına mağlup olunca Anadolu'daki siyasi durum yeniden kaotik bir karakter kazandı. Osmanlı İmparatorluğu'nun öncesinde Anadolu 'da kurulan en yetkin siyasi teşekkül olan Anadolu Selçuklular'ının dağılmasının ardından, Anadolu'da çok sayıda irili ufaklı Türk beyliği ortaya çıktı. Çöken Anadolu Selçuklular'ının batı sınırında ve

çatırdayan Bizans'ın batı sınırında artık başka bir dünyanın ayak sesleri işitilmektedir. Bu artık Bulgar, Sırp, Venedik, Cenevizliler'in olduğu Bizanslı Ortodoks Rum köylülerle Müslüman Türk göçebelerin bir arada var oldukları bir dünya idi. Osmanlı Devleti böylesi bir dünyanın üzerine kuruldu.

Osmanlılar göçebe Türk aşiretlerinin en büyüğü değildi. Osmanlılar'ın temelini oluşturan aşiret 40.000 çadırdan oluşan bir topluluktur. 70.000 ve 100.000 çadırdan oluşan diğer aşiretler göz önünde bulundurulduğunda, salt insan malzemesini esas alan bir açıklama neden Osmanlılar'ın böylesine güçlü bir siyasi idare oluşturabildiklerini açıklamak da yetersiz kalacaktır.

Balkanlar'ın Osmanlılar tarafından fethedilmesi, I. Murat döneminin başlarından, II. Mehmet'in ölümüne kadar yaklaşık 120 yıllık bir zaman dilimine karşılık gelir. Fetih aslında iki aşamada gerçekleşmişti. İlk aşamada Balkan diplomasisinin içine taze bir askeri güç olarak dahil olan Osmanlı'nın, Balkanlar'da kendi yerine vekiller bırakarak Balkanlar'da nüfuz alanı oluşturması iken ikinci aşamada ise artık vekiller ortadan kalkmakta ve fetih kelimesinin bütün anlamıyla gerçekleşmektedir. Bunun en güzel örneği 1372'den itibaren Osmanlılar'ın vekili olarak Balkanlar'ı idare eden yaşlı Bizans İmparatorluğu'nun daha sonra 1453 yılında ortadan kaldırılmasıdır (Castellian,1993:61).

Osmanlılar'ın Balkanlar'a ayak bastığı 14. yy, modern Balkan uluslarının Adam Smith'in kavramlaştırmasıyla etnik kökenlerinin (Smith, 2001) belirlediği ve feodal siyasi idareler üzerinde yükselen hanedanlara sadakat esaslı parçalı bir siyasi yapıyı içermekteydi. Osmanlılar'ın hızla ilerlemesini durdurabilecek güçte büyük bir devletin olmayışını vurgulamak gerekir. Modern dönemdeki ulus devletlerin siyasi iddialarını devşirdikleri ve ulus inşa süreçleri içinde sıklıkla atıfta buldukları Sırp, Bulgar Krallıkları, Arnavut beylikleri ve etnik temelli olmayan Roma'nın imparatorluk mirasını tevarüs etmiş ama zayıflayarak can çekişen Bizans İmparatorluğu Balkanlar'ın siyasi birimlerini teşkil etmektedir. Bu siyasi yapının ötesinde sınırları yaklaşık olarak Doğu ve Batı Roma İmparatorlukları'nın sınırlarına karşılık gelen ve uzun ömürlü bir kültürel kırılma ile de örtüşen dini bir kırılma da Balkanlar'ın kültürel panoramasını belirlemektedir. Roma İmparatorluğu'nun uçsuz bucaksız topraklarını yönetilebilir kılmak arayışları neticesinde, İmparatorluk önce

İmparator Diokletian zamanında dört idari bölüme ayrıldı. Konstantin zamanında tekrar iktidar doğudan batıya tek bir hükümdarın elinde toplandı fakat sonrasında 395 yılına gelindiğinde nihai bir bölünme gerçekleşti. Muazzam bir tarihi önem kazanacak olan bu sınır, Adriyatik sahilinden itibaren Drina Nehri boyunca devam etmekte, oradan Sava ve Tuna'ya ulaşmaktaydı. Gelecekte, Katolik ve Ortodoks kiliseleri ile batı ve doğu kültürel kuşakları arasındaki hududu aşağı yukarı bu sınır teşkil edecekti (Jelavich, 2006:11). Bu bölünmenin temelinde Doğu ve Batı yani Ortodoks ve Katolik kiliseleri arasındaki sınır esastı. Teolojik tartışmalar eski zamanlara uzansa dahi bunun siyasi karşılığı 1054 yılında Roma Katolik Kilisesi'nin Ayasofya'ya gönderdiği bir belge ile iki kilisenin bütünüyle birbirinden ayrıldığını bildirmesi ve ardından iki kilisenin karşılıklı olarak birbirini aforoz etmesi ile gerçekleşmişti. 1204 yılına gelindiğinde, Kudüs'ü elinde bulunduran Müslümanlar'a yönelik haclı seferinin İstanbul'un zenginliklerinin göz kamaştırıcı etkisine kapılan haclıların şehri yağmalaması (Berktaş, 1999:110) ile hedefini şaşırması yüzyıllar sürececek bir ayrışmanın da başlangıcı olmuştu (Timoth, 2000:282). Böylece Bulgarlar'ın, Sırlar'ın, Romenler'in ve Arnavutlar'ın birçoğu güçlü bir Bizans etkisiyle birlikte işleyen inanca dâhil olurken, dini edebiyat slavik bir dil ve Kiril alfabesiyle oluştu. Sanat ve mimari de Bizans etkisi kendisini yoğun biçimde hissettirdi. Bizans yüzyıllar boyunca Roma'dan tevarüs ettiği evrensel imparatorluk fikriyle varlığını çeşitli çevresel tehditlere rağmen sürdürdü. 6 ve 7. yüzyıllarda Persler'in sonrasında Avarlar, Slavlar ve Araplar'ın tehdidini aldığı yaralara rağmen savuşturan Bizans, varlığını 14. yüzyıla kadar sürdürdü. Araplar zamanla bertaraf edildi fakat Slavlar'ın Balkanlar'daki varlığı kalıcı oldu.

Göçebe Slavik unsurlar kabile düzeninden devlet düzenine geçerken, İbn-i Haldun'un teorisini hatırlatan bir biçimde, yerleşik ve medeni Bizans'ın medeniyet kalıpları içine girdi (İbni Haldun, 2005). Devlet ve hükümet tarzında Bizans etkisi çok önemli bir bürokratik geleneği temsil eder. İmparatorluğun ulaştığı olduğu yüksek medeniyet seviyesi Balkanlar'ın Ortodoks devletleri ve Rusya için hükümet ve kültür kalıpları temin etmekteydi. Bizans otokratları olmayı arzulayan Balkanlar'daki yöneticiler, Bizans sarayının törenlerini kopya etmekte; binalarının ve kiliselerinin yapımında Bizans'ın mimari tarzını kullanmaktaydı. Dolayısıyla

Ortaçağ Balkan medeniyeti özü itibarıyla bir Bizans medeniyetidir (Jelavich, 2006:13).

Buna karşı kuzey batı Balkanlar'da özellikle Hırvat, Sloven ve bir miktar Arnavut nüfus arasında ise Katoliklik yaygın inancı temsil ediyordu. Doğu ve Batı kiliselerinin arasında kalan bölgede yer alan hem Roma hem de İstanbul'un etkilerine maruz kalan Hırvatistan, doğal olarak dini bir ihtilaf mahalli idi. Biri Roma ile irtibatı ve Latince ayini, diğeri ise Ortodoks Slav kiliselerinde uygulanan Slavca ibadeti destekleyen iki kesim vardı. Nihayet Zvonimir'in döneminde Roma seçeneği kabul edildi. Halkın Katolikleşmesinin ardından Hırvatistan toprakları Katolikliğin ve Batı'nın etkisi altına girdi (Jelavich, 2006:25). Birbirleriyle rakip iki kilisenin arasında yer alan bir diğerk bölge de Bosna topraklarıydı. Ne Ortodoks ne de Katolik hiyerarşisinin bir parçası olmayan Bosna Hıristiyan Kilisesi, Roma'nın şiddetli saldırılarına maruz kaldı. Kısa bir süre içinde Bosna Krallığı da vücut buldu (Malcolm,2002). Stefan Tvrtko (1353-1391) Bosna'nın ilk bam, yani valisi oldu, ülke o sıralarda Macaristan'a tabi idi. Sırların, Bosna'nın ve Hırvatlar'ın Kralı ünvanıyla Tvrtko 1377 yılında kayda değer bir toprağın hakimi olmak anlamına gelen krallık tacını giydi. Ayrıca Dalmaçya'yı da topraklarına katmayı başardı. Ölümünün ardında iç çatışmalar ve dışarıdan yönelen istilaların baskısıyla krallığı yıkıldı (Jelavich, 2006:27).

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'a kalıcı bir şekilde ayak bastığı 14.yy'ın sonuna gelindiğinde modern Balkan devletlerinin temeli atılmıştı. Bu devletlerin bu gün anladığımız manada ulusal devletler olduğunu düşünmek, anakronizmin tuzağına düşmek demektir. Bu devletler güçlü bir lider etrafında oluşmuş asiller ittifakından ibarettir. Makedonya örneğinde olduğu gibi, birçok modern devletin tarihi iddialarda bulunmasına zemin oluşturacak bir biçimde Balkan toprakları birçok yönetime sahne olmuştu. Tarih boyunca büyük çaplı istilalar gören Balkan topraklarında etnik açıdan "saf" toplulukların varlığından söz etmek de zordur. Zaman içinde birbirini etkileyen dönüştüren bir halklar salatasıdır Balkanlar. Her bölgenin nüfusu özgün sakinlerle birbirini takip eden istilacıların bir karışımını temsil etmektedir. Daha güçlü bir grup tarafından gerçekleştirilen askeri fetih neticesinde, bir halkın sayı üstünlüğüne sahip bir başka halk tarafından zapt edilmesi ya da daha ileri bir medeniyetin kültürel

cazibesi yüzünden bir diğer dilin benimsenmesi vasıtasıyla karma bir nüfus elde edildi. Yarımada'nın güneyine yerleşen Slav ve Arnavut göçmenler, Yunan dilini ve kültürünü benimsedi; buna karşın Arnavut topraklarındaki Slavlar asimilasyona uğradı. Bulgaristan topraklarında yerli Slavlar ile bölgeyi zapteden Turani Bulgarlar birbirinin içinde eridi. Romanya Prenslükleri'nin sakinleri Daçyalıların, Rumenlerin, Slavların ve diğer halkların torunlarıydı. Benzer şekilde, Yunanca'nın resmi dil olarak kullanıldığı bir imparatorluk olan Bizans da karma bir nüfusa sahipti (Jelavich, 2006:29).

Yüzyıllardır süren istilalar ve savaşlar neticesinde katliamlara uğrayan topraklarını terk etmek zorunda kalan halk yığınlarının yaşam koşulları barış dönemlerinde dahi oldukça zordu. Hayvancılık bölgede yaygın geçim kaynağıydı. Halkın çoğu geçimini rençberlik ve çobanlıkla sağlıyordu. Kendi topraklarını eken biçen kendi hayvanlarını besleyenlerden daha kötü durumda olanlar ise serflik koşulları altında toprağa bağlı hale getirilmiş kesimdi. Genel anlamda serflik Batı'daki ile benzerdi. Serfler hem Lord'un özel arazisini ekip biçmek hem de köyün ortak malı olan araziden elde edilen ürünün önemli bir kısmını da Lord'a vermek zorundaydı. Lord hâkimiyet tesis ettiği bölgede idari ve hukuki yetkilerin hepsini elinde bulunduruyordu. Köylü Lord'un yanı sıra devlete de vergi ödüyor, bir kısım angaryaları yerine getiriyor ve tabii ki savaş zamanında onun için erzak ve nakliye aracı temin etmek ve savaşmak yükümlülüğünü yerine getiriyordu.

Kırsal alanların aksine şehirlerin çoğu, geniş ölçüde kendi kendini yönetme hakkına sahipti. Genellikle önde gelenlerden müteşekkil konseyler tarafından yönetilen şehirler, büyük ticaret ve irtibat yolları üzerinde buldukları için ticaret ve zanaat merkezleriydi. İstanbul, Selanik ve Dubrovnik gibi limanlar, deniz yoluyla nakliyenin kara yoluyla nakliyeye nazaran çok daha kolay olduğu bir dönemde, bölgenin yaşamında başat bir rol oynadı. Şehirler, aynı zamanda tabii ki, idari ve askeri merkez durumundaydı (Jelavich,2006:30).

Balkan Yarımadası 14. yy'da fethi esnasında bir kısım siyasi ve toplumsal zaaf lar fatihlerin işini kolaylaştırdı. Bunlardan en önemlisi Hristiyan Prenslüklerin bir birlikten uzak olmaları idi. Aynı dine mensup olmalarına rağmen daha sonra da göreceğimiz gibi Balkan liderlerinin birçoğu aralarındaki mücadelelerde üstünlük sağlayabilmek

için Müslümanlar'la ittifak halindeydiler. Köylüler ise feodalitenin ağırlaştırdığı yaşam koşulları içinde farklı bir toprak düzeni getirecek yeni yöneticileri sevinçle karşılamak eğilimindeydiler.

13. ve 14. yy Balkanlar'ında Bizans'ın bir vassalı olmasına rağmen, zaman zaman özerklik elde edecek hatta Bizans'ın iktidarını tehdit edecek kadar güçlenen tarihi Bulgar ve Sırp Krallıkları'ndan bahsetmek gerekir. Balkanlar'da Sırp Devleti, Nemanıç Hanedanı'ndan gelen despotlar döneminde yükselişe geçer. Bu hanedanlığın kurucusu Stefan Nemanıç'tir (1167-1196). Sırp Devleti'nin ana bölgesini oluşturan Raşka Irmağı olarak geçen bölgede Jupan olarak Bizans İmparatoru I. İmmanuel Komnenos tarafından atanmıştı. Stefan'ın oğlu Bizans İmparatoru'nun kızı ile evlenerek Sebastokrator unvanını aldı. 1217 yılında bir törenle ilk defa bir Sırp yöneticisine Kral unvanı verildi. II. Stefan Uroş Milutin zamanında Sırp Devleti oldukça güçlenmiştir (1282-1321) (Kayaalp ve Kayaalp, 2008:129). II. Stefan Uroş Üsküp, Draç ve Makedonya'nın büyük bir kısmını ele geçirerek Sırp Devleti'nin topraklarını önemli ölçüde genişletti. Milutin'in ölümü üzerine III. Stefan Uroş Deçanski Kral oldu. Deçanski önce Bulgar Kralı'nın ardından Bizans İmparatoru'nun kızını alarak evlilik yoluyla krallığının gücünü arttırdı. 1331 yılında Deçanski öldüğünde Sırp Devleti Balkanlar'ın en güçlü devletiydi. IV. Stefan Duşan'ı Balkanlar'da durduracak her hangi bir güç kalmamıştı. Artık önünde alınması gereken şehir olarak İstanbul kalmıştı. Osmanlılar'ın Balkanlar'daki ilerleyişi karşısındaki ilk engel olarak Sırp Krallığı bu sebeple önemliydi.

1.2.2.Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'ı Fethi

Avrupa topraklarına ayak bastıktan sonra 150 yıldan az bir zaman dilimi içinde Osmanlı Türkleri Balkan Yarımadası'nın neredeyse tamamını hakimiyeti altına aldı ve Avrupa siyasetinde başat bir aktör haline geldi. 16. yy'ın başlarında Osmanlılar Balkanlar'ın da ötesine geçtiler, Macaristan'ı fethettikten sonra Orta Avrupa'nın kalbinde Habsburg Viyana'sını tehdit ettiler. Tüm bu zaman boyunca Bizans, Bulgaristan, Sırbistan ve Bosna devletleri yıkılarak tamamıyla Osmanlı hakimiyetine girdi, Romanya'nın Prenslükler'i Osmanlı hakimiyetine girerek, Osmanlı'nın vassalı olmayı kabul ettiler. Fethedilmiş Balkan topraklarının Hıristiyan halkları İslam

Medeniyeti ve Türk gelenekleri üzerinde yükselen güçlü ve yüksek derecede merkezi teokratik emperyal bir devletin yönetimi altında bir araya geldi. Hıristiyan tebaa Osmanlı yönetiminde olmayan diğer Avrupa halklarının sahip olmadıkları dini hoşgörüden, idari otonomiden ve ekonomik refahtan istifade ettiler. Bu koşullar Batı Avrupa'nın teknolojik gelişmeleri ve küresel coğrafi keşiflerle eş zamanlı gelen sürekli askeri yenilgilere ve ekonomik güçlüklerle paralel olarak, 17. yy. boyunca değişti. İstikrarlı Osmanlı toplumsal yapısı devamlı bir çözülme süreci yaşarken, genel yapıdaki bu gerilme gayrimüslim tebaanın durumunu ulusçuluk çağı öncesinde önemli ölçüde etkilemektedir.

İslami hükümlerle birleşmiş göçebe-savaşçı Türk töresi ve coğrafya Osmanlılar'ın politik durumlarını eşsiz kılmaktadır. Kutsal savaş (cihat- gaza) nosyonu İslami yayılcılığın esas motivasyonunu oluşturmaktadır. Bir çok Müslüman savaşçı gazayı kutsal bir görev olarak anlamakta ve İslam'ı dünya üzerinde yaymak uğrunda bir ölümü sonsuz bir mükâfatın sebebi olarak görmektedir. Gaza yapan bir Türk savaşçısı "gazi" unvanıyla kutsanmakta, eğer bu yolda ölürse de "şehit" olarak din yolunda elde edilecek en üstün bir manevi konumu elde etmektedir. Aynı zamanda gazada elde edilecek ganimet de bu kutsal savaşın dünyevi motivasyonunu teşkil etmektedir. Hıristiyan Bizans sınırında savaşan Osman'ın küçük beyliğine Anadolu'nun dört bir yanından kutsal savaşta bulunmak için gelen Müslüman göçebe kitleler, Osmanlı beyliğini daha başlangıç yıllarında aşiretler üstü bir davanın güdüldüğü bir siyasi-askeri teşkilat haline getirdi. Aşiretine bakılmaksızın bu kutsal savaşı vermek isteyen herkese açık olan Osman'ın "evi" (Osmanlı Hanedanı) Osmanlılar'ın Anadolu beylikleri içinde hızla yükselmesinin ve şöhretinin sebebi idi. Beyliğin kurucusu olarak görülen Osman'la başlayarak I. Süleyman (Muhteşem) dönemine kadar olan dönemde Osmanlılar'ı 10 kadar yetenekli, başarılı ve savaşçı sultan idare etti. Dönemin başka hiçbir Balkan ya da Müslüman Batı Asyalı devleti böylesi etkili ve sürekli bir liderliğe sahip olmadı. Osmanlılar'ın yönetimi altında yöneticiye göçebe kültürünün geleneksel bağlılığı kurumsallaşarak hanedana kopmaz bir sadakate dönüştü. Bu göçebe mantalitesi devleti kutsayan bir istikrar ve düzen kaynağına evrildi.

Osmanlı Beyliği'nin ortaya çıkışını, 13. yy.'ın ikinci yarısında Orta Anadolu'da yaşanan gelişmeler ve Batı Anadolu'da Bizans toprakları üzerinde Gazi Türkmen Beylikleri'nin kuruluşu süreci içinde incelemek gerekir. Bu süreci üç temel etken belirlemiştir. İlk demografik bir devrim, Oğuzlar'ın yani Türkmenler'in Anadolu'ya sürekli yoğun göçleri, ikinci olarak Türk-İslam gaza hareketinin yeni bir evrim kazanması ve nihayet Denizli, Antalya, Ayasuluk ve Bursa'nın milletlerarası pazarlar durumuna yükselerek Türkiye'nin dünya ticaret yolları üzerinde önemini korumuş olması (İnalçık, 1999:37).

İran ve Irak'ta Selçuklu İmparatorluğu'nu kuran Oğuz halkları, yönlerini Gürcistan, Ermenistan ve Bizans Anadolu'suna da çevirerek bu bölgelerde başka bir Selçuklu Devleti ve toplumu meydana getirdiler. 1071'deki Malazgirt Muharebesi'nde Türkler I. Romanos'u esir aldılar. Göç eden topluluklar, beyler ve tasavvuf babalarının liderliği altında gaziler adı verilen savaşçı topluluklar şeklinde örgütlendiler.

Efsane odur ki, Osmanlılar'ın atası Ertuğrul Bey aşireti ile birlikte Anadolu'ya geldiğinde birbiriyle savaşan iki ordu görür. Örf'e göre adamlarıyla beraber zayıf olan tarafın yanında yer alırlar ve böylece zayıf olan taraf zafer kazanır. Osman'ın babası Ertuğrul'un yardım ettiği taraf Selçuklu Devleti'ne ait bir ordudur. Sultan bu yardım karşısında Ertuğrul'u cömertçe ödüllendirir. Böylece Ertuğrul'un aşireti Anadolu'ya yerleşir. Efsanenin doğruluğunu olmasa bile, doğuda Moğol batıda ise Bizans güçleri arasında sıkışan Selçuklu'nun Anadolu'daki varlığını tahkim etmek için göçebe Türk kavimlerinin insan gücüne ihtiyaç duyduğunu bu efsaneden anlamak mümkün. Selçuklu Devleti'nin sınır bölgeleri Akdeniz, Karadeniz ve Batı Uc'u olmak üzere üç serhat bölgesi olarak teşkilatlandırılmıştı. Her bölgenin başında ise Selçuklu Sultanı'nın gönderdiği bir Emir bulunuyordu. Bu uclarda daha 13. yüzyıl içinde, Denizli(Tonguzlu), Karahisar (Afyon), Kütahya, Kastamonu, Amasya Klasik İslam-Türk medeniyetinin yerleştiği merkezler olarak gelişmişti. Daha ileride dağlık bölgelerde yarı göçebe savaşçı Türkmenler, çağdaş kaynaklardaki deyimlerle Etrak-ı Uc egemendi. Onlar hinterlanda egemen olan Ortadoğu kozmopolit kültürünün, gelişmiş bir şehir hayatının ve merkezi devlet siyasetinin etkisinden uzakta idiler. Uclarda dinsel yaşamda dervişler ve Orta Asya Türk gelenekleri (Yeseviyye ve Babaiyye) egemendi. Orada savaşçı elemanlar Alpler, Alperenler kendilerini İslami

gazaya adanmış, kutsal ganimetle yaşayan uc gazileri idi. (İnalçık, 1993:18). Aşıkpaşazade tarafından Gaziyân-ı Rum, Abdalan-ı Rum, Bacıyan-Rum, Ahiyan-ı Rum olarak dört gruba ayrılan Anadolu Erenleri Anadolu'nun ve daha sonra Balkanlar'ın fethiyle birlikte Balkanlar'ın İslamlaşması'nda büyük öneme sahiptir (Erginli, 2002:107).

1243 yılında Moğollar'ın Anadolu'yu kalabalık bir ordu ile istila etmesinin ardından Anadolu iki hakimiyet alanına bölündü. İlki İran İlhanlı Moğol Devleti'nin kuklası durumuna gelen Selçuklu Sultanları'nın egemen olduğu doğu kısmı, öteki Uc Türkmenleri'nin egemen olduğu Batı kısmı. Selçuk batı sınır bölgesinde kurulmuş Eşrefoğulları, Hamid oğulları, Sahib Ata Oğulları, Germiyan oğulları, Çoban oğulları ve Selçuklu sınırları ötesinde Bizans toprakları üzerinde fetihle kurulmuş, Batı Uc Beylikleri'dir. Osmanlı Beyliği Mentеше, Saruhan, Aydın, Karesi Beylikleri'yle birlikte, Bizans sınırında Türkmen egemenliğinde yarı bağımsız Anadolu'yu temsil etmektedir.

Orta Toroslar bölgesinde Kliya-Çukurova'da küçük Ermenistan'a karşı Memlük Sultanları ile birlikte sürekli gaza yapan Karaman Türkmenleri'nin Konya'ya karşı ilk saldırıları 1261 yılına rastlar. Aynı yılda Selçuklu Sultanı İzzettin Keykavus, Moğollar'ın destek verdiği rakibi karşısında yenilerek yandaşları ile birlikte, Uc Türkmenleri yanına sığındı ve sonunda Bizans'a kaçmak zorunda kaldı. Keykavus'un Batı'ya kaçıışı ile ilgili bir olay, Balkan Tarihi ve Balkanlar'da İslamlaşma ile yakından ilgilidir. Baba Saltuk, Batı'ya göç eden Babailer'dendir, O'nun Dobruca'daki zaviyesi heteredoks dervişlerin merkezi olmuştur. (II. Bayezid 1484 Akkerman seferinde O'nun türbe ve zaviyesini onarmıştır.) Keykavus'u destekleyen Türkmenler'den 40 kadar Türkmen obası, kendisine Bizans topraklarında katılmış ve Bizans İmparatoru tarafından Dobruca'da yerleşmelerine izin verilmiştir. Sarı Saltuk'un Türkmenleri, Baba Dağı bölgesinde yerleşmiş ve güçlü Altınordu emiri Nogay'ın koruması altına girmişlerdi. Nogay müslümandı ve Sarı Saltuk'un etkisi altında idi. Paul Wittek'e göre bu Türkmen grubu, Keykavus'a bağlılıkları dolayısıyla Keykavus/ Gagavuz adını almışlardır. Balkan Türkleri'nin büyük destanı Saltukname'de Baba Saltuk, aynı zamanda Balkanlar'da İslamiyeti yaymak için savaşan bir alp-eren gazi olarak gösterilir. 14. yüzyıl sonlarında

Osmanlılar bu bölgeyi kontrolleri altına alınca, Dobruca uc kuvvetlerinin ve heteredoks hareketlerin, özellikle Babai-abdal dervişlerin Balkanlar'da başlıca faaliyet merkezi olacaktır. 1299'da Nogay ölünce, bu Türkmen grubu koruyucularını kaybettiler. Keykavus halkının bir bölümü, Anadolu'ya geri gelmeye çalıştı ise de çoğu yok edildi. Kalanlar ise Hıristiyanlaşarak Gagavuz adı altında varlıklarını bölgede sürdürdüler (Gagavuz lehçesinin Anadolu Türkçesi olduğu linguistlerce tespit edilmiştir.) (İnalçık, 1993:34).

Moğol İlhanlı bürokrasisinin merkezi kontrol ve mali sitemine karşı olan yarı göçebe Türkmen boyları Moğollar'ın tahta geçirdikleri kukla Konya sultanlarına karşı idiler. 1284'de Moğollar'ın, Sultan Mesud'u (1284-1296) Konya tahtına oturtmaları ve onun saltanat rakibini destekleyen Germiyan uc Türkleri'ne karşı harekate girişmeleri üzerine Türkmenler gözlerini batıya, Bizans topraklarına çevirdiler. Sonuçta Batı Anadolu, Germiyan subaşaları tarafından fethedildi. Böylece bölgede 1290- 1310 yılları arasında Aydın, Saruhan ve Karesi Gazi Türkmen Beylikleri doğdu. Güneyde Teke Türkmenleri'nin desteklediği Sahil Bey'i Menteşe'nin kurduğu beylik, bölgede kurulan ilk beylikti. Beylikler Osmanlı Beyliği gibi, Selçuklu sınırları ötesinde Bizans topraklarında ortaya çıkmış yeni bir Türkmen Beylikler'i halkası oluşturuyordu. Batı Anadolu'da ortaya çıkan bu beyliklerden Osmanlı Beyliği bu beyliklerin en güçlüsü ve en zengini haline geldi ve öteki beylikleri işgal etmeye başladı. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin bir hanedan kurucusu durumunda gelmesi, 1302 yılında Bizans ordusuna kazandığı bir zaferle alakalıdır. Bapheus (Koyunhisar) savaşında Osman'ın elde ettiği başarı O'nu ismi Kastamonu'ya kadar duyulmuş karizmatik bir lider haline getirdi(İnalçık, 2002:72). Osmanlılar'ın kuruluş süreci, kültürü itibariyle ötekilerden farksızdır. Ege'de gaza öncüsü öteki beylikler, birer denizci gazi beylik halinde geliştiler. Osmanlılar'ın önemli bir donanmaya sahip olmaları ise 1330'lardadır. Bu tarihte Kantakuzenos Orhan'ın donanmasından söz eder.

İstikrarlı bir beylik haline gelebilmek için Osmanlı idarecileri politik ve ekonomik bir merkez olarak işlev görecektir olan bir başkente ihtiyaç duymaktadır. Osman'ın oğlu Orhan'ın Bursa'yı Bizans'tan almasıyla (1326) Bursa Osmanlılar'ın ilk başkenti oldu. Orhan bundan sonra Osmanlı Beyliğini Selçuklu İslami geleneği içinde kabul

edilmiş bir devlet haline getirdi. Camiler inşa ederek, dönemin İslam bilginlerini başkente çağırıp, onları taltif ederek devlet olmanın ilk temellerini inşa etti. Ardından Bizans Anadolu'su hızla Osmanlılar'ın egemenliğine girdi.

Osmanlı'nın Avrupa'ya ilk ayak basması fetih yoluyla olmadı. Bizans'a verilen askeri yardımlar neticesinde gerçekleşti. 1321 yılında Mudanya'nın fethiyle Marmara Denizi kıyılarına ulaşan Osmanlılar Rumeli ile karşı karşıyaydı. Ara sıra Bizans'ı tazyik amaçlı küçük gruplar halinde Rumeli'ye gerçekleştirilen geçişler Rumeli'yi tanımaya imkân vermektedir. 1341 yılında Bizans İmparatoru III. Andronikos'un (1328-1341) ölümünün ardından oğul V. İonnes Paleologos (V. John) henüz dokuz yaşında iken tahta geçmiş oluyordu. Bu küçük krala Domestik Kantakuzenus vasi olarak tayin edildi. Yerel Bizans aristokrasisi tarafından desteklenen Kantakuzen, kısa süre içinde iktidarı ele geçirmek için John Kalekas ve Alexios Apokavkos gibi çoğunlukla şehir yoksullarınca desteklenen partiarkların başını çektiği bir gruba karşı amansız bir mücadeleye girişti ve kendini VI. John olarak kral ilan etti. Bizans aslında çok da yabancı olmadığı bir politik karmaşanın içine bu yeni iç savaşla girmiş oldu (Gregory,307). Makedonya topraklarında kendisine destek bulan Zealot muhalif grubu karşısında Kantakuzen ardı ardına aldığı başarısızlıkların ardından önce Sırp Kralı Stapan Duşan'ın sonrada Aydınolu Umur Bey'den yardım istedi. Fakat rakipleri karşısında esas belirleyici olan Orhan Bey'den elde ettiği yardım oldu. Kantakuzen 1345'de rakiplerine karşı üstünlük edip meşru hükümdar olarak iktidarını tahkim ettikten hemen sonra İmparator Kantakuzen'e taht kavgaları esnasında verilen ilk 6000 kadar askerden oluşan destek karşısında Orhan İmparator'un kız kardeşi Theodora (nilüfer hatun) ile evlendi. Böylece Osmanlı kuvvetleri Çanakkale Boğazı'nı geçerek ilk olarak Avrupa topraklarına ayak bastı. Osmanlılar'ın Balkanlar'daki ilk mevcudiyeti de bu şekilde gerçekleşmiş oldu.

Osmanlı'nın Rumeli'ye geçiş sürecinde önemli hususlardan biri Karesi Oğulları Beyliği'nin Osmanlı tarafından ilhak edilmesidir. 1345 yılındaki bu ilhakı Kapıdağ Yarımadası ile Edremit Körfezi arasındaki bölgeyi Osmanlılar'a kazandırdı. Süleyman Paşa'nın Rumeli'deki faaliyetlerini Karesi Oğulları ümerasından olan Ece Bey, Fazıl Bey, Evrenos Bey, Hacı İlbey gibi beylerin yardımı ifade edilmelidir (İnbaşı, 2008:288).

Kantakuzen'i rakipleri karşısında desteklemiş olan Duşan Kantakuzen'in zaferinin ardından bu kez de kendi namına Balkanlar'da fetihlerde bulunmaya başladı. Teselya ve Epir'i neredeyse hiçbir direnişle karşılaşmadan elde etti ve kısa zaman içinde topraklarını ikiye katlamış oldu. Duşan 1349'da çıkardığı yasalarla Bizans modelinde bir devletin temellerini atmaktaydı. Ve bu ikinci taht mücadelesinde Kantakuzen karşısında V.Paleologos'u desteklemekteydi. Aradan geçen 4 yıldan sonra Kantakuzen bu kez de Stephan Duşan önderliğindeki Bulgar ve Sırp güçlerinin Selanik'i kuşatmaları üzerine 20.000 kadar Osmanlı askerini yardıma çağırdı. Orhan'ın Oğlu Süleyman Duşan'ın güçlerini alt etti. Osmanlı bu yardımları karşılığında Gelibolu'daki Çimpe kalesini aldı (1352) (Delibaşı, 2002:126). Balkanlar'da Bizans adına yapılan bu faaliyetler esnasında Osmanlılar Balkan topraklarının zenginliğini ve siyasi anlamda zayıflığını da görmüş oldular. Balkanlar'daki bu ilk yerleşim bir süre sonra bir Osmanlı garnizonun istihdamı ve kalenin tahkimi ile Balkanlar'ın fethine yönelik bir atlama taşı olacaktı. Bizans Osmanlı'yı diğer rakipleri karşısında müttefik olarak yanına alarak belki de yıkılışını bir asır daha ertelemiş oldu (Stavrianos, 2001:41). Çanakkale Boğazı üzerindeki bu üs ile Osmanlılar Avrupa-Asya ticaret yollarının bu en önemli noktalarından birini de kontrol eder oldular. Artık Osmanlılar'ın devlet olarak genişleme istikameti de belirmişti: Müslüman Batı Asya'ya dönmek ya da Hıristiyan Avrupa'ya yayılmak.

Gazi Orhan'ın oğlu Murat ağabeyi Süleyman'ın ölümünün (1357) ardından yönetimi ele alınca, babasının izinden Avrupa'ya doğru yayılma politikasına devam etmiş ve Balkanlar'da ilk gerçek fetihleri gerçekleştirmişti. Anadolu'da istikrarlı bir idarenin temellerini attıktan sonra Balkanlar'da Trakya'yı ardından Dimetoka ve Edirne'yi ele geçiren Murat ardından Sırp'ların ilk büyük bozgunlarını aldıkları Sırp Sındığı Savaşı'yla Balkanlar'ın fethinde en önemli adımlardan birini atmıştı. Meriç Vadisi üzerinden ilerleyerek Filibe Kalesi'ni kuşatarak teslim alan Lala Şahin Paşa'yı ilk olarak Rumeli Beyler Beyi yani Rum (Roma) ülkesinin yöneticisi yapmıştı (Castellian, 1993:62). Edirne'nin fethinin yarattığı etkiyle Papa V. Urban'ın bir araya getirdiği Macar, Sırp, Bulgar ve Vlahlar'dan oluşan bir Slav haçlı ordusu, güney doğudan gelen bu yeni Asyalı fatihleri durdurmak için bir haçlı seferi gerçekleştirdi. Bir gece saldırısıyla dağılan haçlı ordusu karşısında kazanılan 1371 yılındaki Çernomen (Çirmen- II. Meriç) Zaferi Bulgar Krallığı'nın dağılmasını

hızlandırdığı gibi, Makedonya'nın kapılarını da aralamıştı. Bulgar Krallığı hızla politik ve dini olarak 3 gruba bölündü ve böylece Katolik inancını hâkim kılmak adı altında Bulgar ülkesini fethetmeye girişen Macar Kralı Louis karşısında Ortodoks ve Bogomil inancını takip eden Bulgarlar Osmanlı ilerlemesine direnmedi ve liderlerinin birçoğu 1366 yılına gelindiğinde Osmanlı'nın vassalı olmayı kabul etmişti. Fethi sağlamlaştırmak için Sultan Murat yerli Yunanlı ahaliyi sürerek, onların yerine Türk ahaliyi yerleştirmişti. Ardından Murat 1365 yılında Edirne'yi devletin merkezi haline getirdi ve başkenti Bursa'dan Edirne'ye taşıdı. Murat'ın fethi ve devlet yönetiminde gerçekleştirdiği yenilikler, Devlet'in varlık ve yayılma alanı olarak Balkanlar'ı belirlediğinin ve bunun geri dönüşü olmayan bir kararlılıkla sürdürüldüğünün bir kanıtıdır.

Muktedir Sırp Kralı Duşan'ın ölümünün ardından iyice zayıflayan Sırp direnci 1371'deki mağlubiyetin ardından kırıldı ve artık Makedonya toprakları Osmanlı kuvvetleri önünde açılmıştı. 1372 yılında Osmanlı Kuvvetleri Vardar Irmağı'nı geçtiler ve Osmanlı akınları Arnavutluk Boşnak ve Yunanistan topraklarına doğru sıklaştı. Evrenos Bey ve Halil Hayreddin Paşa'nın başarıları ile Vardar Nehri, vadileri üzerinden fetihler devam etti. Vardar'ın doğusu Osmanlı hâkimiyetine girdi. Köstendil (1372), Vardar'ın sol sahilindeki İştip (1380), Manastır ve Pirlpe (1382) ve Ohri (1385) fethedildi. Bulgaristan taraflarında Sofya (1385)'nin ve bir yıl ardından Niş'in fethi ile artan Türk baskısını önlemek için, Sırp Kralı Lazar Asya topraklarındaki huzursuzlukları ortadan kaldırmak için, Sultan Murat'ın Anadolu'ya geçmesini bağımsızlık yolunda bir fırsat bilerek Boşnak Kralı Tvrtko ile ittifak içinde Osmanlı kuvvetlerini üç kez art arda mağlup etti.

Artık zayıf bir devlet olan ve ancak varlığını siyasi çekişmeler ve diplomatik manevralar üzerinden sürdürebilen Bizans Devleti'nin iç işlerine, hanedan ilişkilerine müdahil olarak nüfuz alanını genişleten Murat, oğlu Bayezid'i Germiyanolu Bey'inin kızı ile evlendirerek Kütahya'yı beyliğin topraklarına katmıştı. Artık Anadolu'da Osmanoğulları'na karşı koyacak bir güç yoktu. Böylece Murat Sultan unvanını kullanmaya başlamıştı. Hiç biri bir diğerine üstün gelemeyen Prenslük'ler tarafından yönetilen parçalanmış Balkan siyasetinde Osmanoğulları'nın başat güç olmaları hiç de güç olmadı. Osmanlı'nın Balkanlar'da yayılma siyaseti yerel

idarecileri öncelikle boyun eğdirerek hâkimiyet altına almak, ardından ise onları ortadan kaldırarak Balkan topraklarındaki nüfusu ve kaynakları kayıt altına almak şeklindeydi.

Ploşnik'teki ittifakın başarısı Hıristiyan âlemini Osmanlı'nın ilerleyişinin durdurulabileceğini dair ümitlendirmişti. Balkanlar'da Osmanlı'ya nihai bir zafer kazanabilmek için Sırp, Bulgar, Boşnak, Ulah ve Arnavutlar'dan oluşan bir ordu harekete geçti. Sultan Murat ordusunun başında olan İhtiman, Sofya Köstendil, Kratova yoluyla Evrenos Bey ve Paşa Yiğit Bey yönetimindeki öncü kuvvetlerin ardından Priştine'nin hemen güneyindeki Kosova'ya gelerek düşman kuvvetleri karşısında tertibat aldı. Kosova Ovası'nda, 1389 yılında meydana gelen muharebe sonunda Sırp Kralı ve müttefikleri Osmanlı ordusu karşısında mağlup oldu.

Bu Sırp kuvvetleri için telafi edilemeyecek bir felaketti. Sırp milliyetçi tarihlerinde mitolojik bir değere sahip olan 28 Haziran 1389 tarihli Kosova Savaşı modern dönemde de Sırp ulusal kimliğinin üretildiği en önemli hadiselerden biridir.⁶ Nitekim savaşın sonunda Sultan Murat, Miloş Obiliç adlı, Karadağ Sırbı bir asker tarafından hançerlenerek öldürülür. Obiliç bir efsanedir. Annesi bir peri ve babası ise bir ejderhadır, gücünü emdiği kısrak sütünden almaktadır. Obiliç Sırp popüler kültüründe bir kahraman imajını oluşturduğu gibi modern dönemde Sırp ulusçuluğu için önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Lazar'ın göksel krallığı seçmesi yalnızca Sırp yenilgisini açıklamakla kalmaz; Sırpı basit zaferler yerine onuru,

---

⁶ Sırp tarih kitapları Osmanlı Sultanı 1. Murat Hüdavendigâr'ın Sırp Kralı Lazar'a teslim olması durumunda kendisini bey ilan edeceğini bildirdiğini yazar. Savaşın önce Peygamber İlyas gri bir şahin suretinde Lazar'a görünür ve Tanrı'nın teklifini iletir. Lazar ya yeryüzü krallığını ya da Cennet'teki krallığı seçecektir. Lazar göklerdeki krallığı tercih etti yani savaşmayı.

Kutsal yerden, Kudüs'ten
Uçan Şahin, gri kuş
Ağzında kırlangıç tutuyor,
Bir kuş tutuyor,
Bu İlyas peygamberdir.
O kutsal adam,
Ağzında kırlangıç, kuş yok,
Ama Kosova'daki imparatora
Tanrının Anasının gönderdiği mektup var.
O mektubu dizlerinin üzerine bırakıyor,
Mektup imparatorla konuşuyor:
“Lazar muzaffer imparator,
Yeğlediğin İmparatorluk hangisi?
Göklerdeki imparatorluk mu?
Yeryüzündeki mi?”

kolay ihtişam yerine acıyı, fetih yerine şahadeti seçen, Tanrı'nın sevgili kulları olarak görmenin yolunu da açar (Wachtel, 2009:68). Sultan Murat'ın öldürülmesine rağmen idareyi çabucak ele alan oğlu Bayezid, babasının öcünü aldığı gibi Lazar ve diğer Hıristiyan prensleri de öldürttü. Kazanılan bu zaferin ardından Güney Balkanlar'da genişleyen Türk fetihleri, Makedonya, Sırbistan, Arnavutluk ve Bosna'ya kadar uzandı. Bayezid 1390'da Timurtaş Paşa'yı Lazar ilinin zaptına gönderdi. Üsküp 1392 yılında Paşa Yiğit Bey tarafından fethedildi.⁷

1389'dan 1402 yılına kadar olan yönetimi döneminde I. Bayezid Balkanlar'daki Türk varlığını tahkim etmiş ve elli yıl sonraki İstanbul'un fethine giden yolu açmıştır. Kosova'da yenilen Sırbistan derebeylik şeklinde bir devlet kurmuştu. Lazar'ın halefi Stefan Osmanlı'nın hâkimiyetini tanıyarak, vergi ve gerektiğinde askeriyle birlikte Osmanlı'nın yanında olmayı taahhüt etti. Böylece Niğbolu Savaşı'nda da Ankara Savaşı'nda da Stefan'ın askerleri sadakatlerini gösterdiler.

Babasını savaş meydanında kaybeden Sultan, devletin dizginlerini elinde aldıktan sonra ilk iş olarak Anadolu'daki toprak varlığını pekiştirmeye koyuldu. 1393'te Balkanlar'a dönerek, Slav Beylikleri'ni daha merkezi bir denetim altına aldı ve daha kuzeye çıkmayı sürdürdü. Bayezid'in aşağı Tuna havalisinde Macaristan ile, Mora, Arnavutluk ve Ege'de ise Venedik ile çatışması, Osmanlılar'a karşı bir Macar-Venedik ittifakının kurulmasına yol açtı. Bayezid'in akıncıları artık Macar Krallığı'nın topraklarına doğru bir kapı aralamanın uğraşı içindeydi. Macar Kralı Sigismund önce diplomatik yolları denedi. Bayezid'e gönderdiği elçi vasıtasıyla Bayezid'a Macar Krallığı'nın tarihi haklarının olduğu, Bulgar Krallığı'nı hangi hakla elde ettiğini sordu. Bayezid'in Macar elçisini kendi silahhanesine götürdüğü ve ona duvarlarda asılı duran Bulgar silahlarını göstererek "elimde bu silahlar olduğu müddetçe yalnız Bulgar Krallığı'nın değil Macar Krallığı'nın toprakları üzerinde de hak sahibi olduğunu" söylediği batılı kaynaklarda rivayet edilir

---

⁷ Hadidi bu fetihleri şu dizelerle anlatır.
"Cülus eyledi tahta Yıldırım Han
Atasının yirinde oldu Sultan
Karatova gümüş madenlerini
Cevahir toptoplu mahzenlerini
Paşa Yiğit Beyi Üsküp'e saldı
Vidin etrafını Firuz Bey aldı."

(Stavrianos, 2001:47). Diplomatik yolları kullanamayacağını anlayan Sigismund, Batılı Prenslere yardım için başvurdu. Batı Hıristiyan âleminde “Türk Korkusu” gittikçe büyümektedir. Dönemin papası Boniface IX. Sigismund’un çağrısına bütün Hıristiyan âlemini imansızlara karşı bir haçlı seferine davet ederek cevap verir. Avrupa’da devam eden Yüzyıl Savaşları’nın fasıla vermiş olmasının da etkisi ile Fransa, Almanya, İngiltere ve Hollanda’nın soyluları ve onların takipçilerinin Budapeşte’de Macar ordusuna katılımıyla kısa zamanda büyük bir kutsal ordu teşkil edildi. Transilvanyalı Vlah Prensi Mircea’nın da katılımıyla haçlı ordusu ilk savaşını adeta Balkan topraklarının Ortodoks çiftçi ve köylülerine karşı verdiler. Yağmalayarak ilerleyen ordu, Niğbolu önlerinde Bayezid’in ordusu tarafından gafil avlandı ve bir felakete maruz kaldı. Aslında çöken Batı’nın Ortaçağ şövalyeliği idi. Ağır zırhlarla ve silahlarla silahlanmış şövalyeler, hareketli Osmanlı ordusu karşısında bir varlık gösteremedi. Savaş ile ilgili anılması gereken önemli bir husus, savaş sonunda diri kalan tek birliğin daha önce Osmanlı karşısında tecrübeli olan Sigismund’un kuvvetlerinin Sırp Prensi Stefan’ın yardımıyla Osmanlı’ya sadakatini göstererek etkisiz hale getirilmesiydi. Artık İstanbul’un kaderi belirmektedir. Aynı zamanda Budapeşte ve Viyana’ya açılan Orta Avrupa’nın fethi oldukça görünürdür (Nicole,1999).

Anadolu emirliklerinin gücüne karşı Balkan Devletleri’nin nisbi zayıflığı devletin sahip olduğu gaza ideolojisi Osmanlı’nın yüzünü hep Anadolu topraklarından Balkanlar’a dönmesine sebep olmuştu. Feodal beyler veya hanedan reisleri arasında bölünmüş yapısıyla yamalı bir bohça görünümünde olan Balkanlar’da bu yerel yöneticilerin önce müttefiki sonrasında koruyucusu olarak Osmanlı idaresinin kurulması zor olmadı. Balkanlar’ın Ortodoks ahalisine karşı hoşgörülü idari tavrıyla, Osmanlı aynı bölünmüşlükten istifade etmek isteyen Katolik Macaristan ve Venedik karşısında tercih edilebilir bir konumdaydı. Ortodoks kilisesinin din adamlarına kendi devlet örgütlenmesi içinde yer ayıran Osmanlılar, yerel Ortodoks papazların işbirliğini elde ederek kısa zamanda gerçek bir Balkan gücü olarak belirdi. Balkan devletçiklerinde saray ve yerel aristokrasi genellikle Batı yanlısı bir politika izliyordu. Batıdan gelecek askeri bir yardıma mukabil Katolik ritüellerini kabule hazırdılar. Bu durum buna asla razı olmayan geniş halk kitleleri ile feodal efendilerin

arasını açtı. Ve aynı zamanda yönetici elitler içinde de Osmanlı yanlısı bir kesimin varlığına sebep oldu (İnalçık,1993:51).

Balkanlar'ın bu parçalı yapısına Osmanlı, Avrupa'nın ilk daimi ordusu olan Sultan'a doğrudan bağlı, yani merkezi idarenin emrinde olan yeniçeri ocağının da yardımı ile oluşturduğu güçlü merkezi idare yapısı ile son verdi. Böylece yerel beyler, güçlü aileler ve manastırların elinde bulunan topraklar her ne kadar daha sonradan tımar olarak dağıtılsa dahi devlet mülkiyetine geçiyordu. Bu yeni düzende ise Balkan köylülerinin yaşam koşullarını köklü biçimde değiştirecek olan angaryaların ve feodal yükümlülüklerin önemli bir kısmı kaldırılıyordu.

Bayezid'in Niğbolu'da hatırı sayılır büyüklükteki bir haçlı ordusunu mağlup etmesi, İslam aleminde O'na sonsuz bir itibar kazandırdı. Mısır ve Suriye bu sayede kendileri için bir Haçlı tehlikesinin ortadan kalktığına inandılar. Zaferin ardından Bayezid'in kararlı bir şekilde Fırat'ın batısında kalan Küçük Asya topraklarının tamamını imparatorluğuna katmak için Anadolu'daki Türk beyliklerini ortadan kaldırmaya girişti. Bayezid'in topraklarını genişletme ve klasik İslam devletleri örneğine uygun güçlü bir merkezi devlet kurma çabası, Anadolu'nun yerli askeri sınıfıyla kapışmasına, o askeri sınıfın da himaye arayışıyla doğuya yönelmesine ve Timur'dan medet ummasına yol açtı (İnalçık, 2000:48).

Osmanlı'nın Balkanlar'daki ilerlemesi, Timur karşısında alınan yenilgiyle akamete uğradı. Türkistan'lı bir soylu aileden gelen Timur, Cengiz Han'ın büyük İmparatorluğu'nu uzun ve zorlu bir mücadele sonrasında ihya etmeyi başardı. Orta Asya'da, Kuzey'de Altın Ordu topraklarında, Hindistan, İran, Mezopotamya ve Suriye üzerinde egemenlik kurduktan sonra, Anadolu'da Osmanlı ordusunu da mağlup etti. Hıristiyanlara karşı Anadolu'nun Müslüman Türkmenleri'nin desteğini almakta zorlanmayan Osmanlı, Timur'un ordusu karşısında beklediği desteği bulamadı. Sadık Sırp kuvvetlerinin mücadelesi de Timur ordusu karşısında yetersiz kaldı. Timur, Osmanlı'nın ortadan kaldırdığı ya da kontrol altına aldığı Türk Beylikleri'ni tekrar kurdu. Karamanoğulları Beyliği'ne eskiden olduğundan da geniş topraklar vererek, Anadolu'daki güç dengesini Osmanlı'nın aleyhine olacak şekilde büyük ölçüde değiştirdi. Bayezid'in İstanbul'u fethetmek hayali bir elli yıl daha gecikmişti.

Böylece 1402 Ankara Savaşı bozgununun ardından sarsılan Osmanlı yönetimi, 1413-21 I. Mehmet ve 1421-1451 II. Murat'ın yönetimi ile istikrarı tekrar sağladı. 14. yy'ın ortalarından, yüzyılın sonuna kadar yarım asır gibi kısa bir sürede hızla ilerleyen Balkan fetihleri, I. Mehmet döneminde bir süre için durdu. Kardeşlerine karşı verdiği mücadeleyi kazanan I. Mehmet, birçok derin iç problemi çözmek için uğraşmak durumunda kalmıştı. Balkanlar'da daha önce mağlup ettiği kardeşi Musa'nın eski taraftarlarının da dâhil olduğu bir huzursuzluk yayılıyordu. Daha çok Osmanlı'nın alt toplum kesimlerinde karşılık bulan bu sosyal huzursuzluk, Şeyh Bedrettin'in heretik-mistik İslam anlayışı ile birlikte dini bir nitelik kazanarak, Osmanlı yönetimini derinden tehdit etti. (1416) Bedrettin'i ortadan kaldırmayı başaran I. Mehmet, hükümdarlığının geri kalanında da Osmanlı devlet yapısını onarmaya çalıştı. Balkanlar'daki yeni fetihler oğlu II. Murat zamanında kaldığı yerden devam edecekti. Gaza geleneğini sürdürmekte kararlı olan Sultan II. Murat dönemiyle birlikte tekrar hızlanan Balkan fetihleri sırasında Sırbistan, Arnavutluk ve Macaristan'la olan mücadelede önemli başarılar elde edildi. Venedikliler'le sürdürülen mücadelenin ardından Balkanlar'ın en önemli şehirlerinin başında gelen Selanik, 1430 yılında Osmanlı egemenliğine giriyordu. Ardından II. Murat yönünü George Brankovich yönetiminde bağımsızlık arayışında olan Sırp Krallığı'na çevirdi. 1439 yılında Macarlar'ın yardımına rağmen Sırp Krallığı Osmanlılar karşısında mağlup oluyordu. Brankovich mülteci olarak Macarlar'a sığınırken, Sırp toprakları bir kez daha Osmanlı yönetimine giriyordu.

Osmanlı Fetihleri devam ederken bu fetih sürecini durdurabilen iki önemli Hıristiyan komutan vardır. Arnavut İskender Bey'den daha sonra bahsetmekle birlikte tarihi akış içinde Hunyadi Yanoş (John Hunyadi) den bahsedilmelidir. Adeta bir Hristiyan Gazi olarak bütün çabasını Müslüman Osmanlı'nın Balkanlar'daki ilerlemesini durdurmaya adanmış Hunyadi, 1441 yılında Macarlar tarafından atandığı Transilvanya idareciliğinden sonra çeşitli defalar Osmanlı kuvvetlerini durdurmayı başarmıştı. Hunyadi'nin bu başarıları Hıristiyan aleminde Osmanlı'ya karşı tekrar bir haçlı seferi kampanyası yürütülmesine ilham kaynağı oldu. Böylece Papa Eguenius'un çağrısıyla Macar, Leh, sürgün Sırp Kralı Brankovich'e ait güçler ve önemli miktarda Fransız ve Alman şövalyeden oluşan bir haçlı ordusuyla Osmanlı Ordusu Varna Savaşı'nda karşı karşıya geldi. (1444) Osmanlı'nın zaferiyle sonuçlanan savaş, Osmanlı ile Batı

aleminin ilişkilerinde adeta bir dönüm noktasıdır. Artık Hıristiyan aleminin Osmanlı'yı Balkanlar'dan çıkarabileceği inancı büyük ölçüde ortadan siliniyordu. Ayrıca Varna'da mağlup edilen Haçlı ordusu batan Bizans İmparatorluğu'nu kurtarmak üzere Batı'nın son teşebbüsüydü denebilir. Artık bir anlamda Bizans kaçınılmaz sonu yaşamak üzere terk edilmek durumundaydı. Varna'nın ardından bir süre için münzevi bir hayatı seçen Sultan Murat, Hunyadi'nin yeni teşebbüsü üzerine tahtına geri dönerek, O'nu Kosova Ovasında tekrar mağlup etti (1448). II. Kosova savaşında birincisinden farklı olarak ihtiyatlı davranan Sırp Kralı Brankovich, tarafsız kalmayı tercih etti. Bu temkinli politika Sırp Krallığı'na nihai bir ilhakın öncesinde bir müddet daha özerk statüde varlığını sürdürebilmek imkanını verdi. Bu zaman diliminde Osmanlı'yı Balkanlar'da uğraştıran ikinci güç ise Arnavut lider İskender Bey'in mücadelesi idi. Osmanlı sarayında yetişmiş ve bir süre için Osmanlı'ya hizmet etmiş İskender Bey, Arnavut milliyetçi tarihinde sembol bir isimdir, bir ulusal kahramandır. Osmanlı'ya isyanı neticesinde, Hıristiyan aleminde de önemli bir prestij elde eden ve uzun yıllar gerilla tarzı mücadelesini sürdüren İskender Bey ancak II. Mehmet döneminde tam anlamıyla kontrol altına alınabilmiştir. Elinde bulundurduğu arazinin son derece dağlık olması Osmanlı egemenliğini Arnavut topraklarında gerçekleştirmenin önündeki önemli bir engeldi.

1444 Varna ve 1448 II. Kosova Zaferleri'nin ardından Balkanlar'da Macarlar'ın başını çektiği Haçlılar'ı püskürten Osmanlı'da artık devletin ağırlık merkezi Balkanlar'a kaymıştı. Anadolu ve Balkanlar'da merkezîyetçi ve mutlakîyetçi bir idareyi sağlamak II. Mehmet'e düştü. İstanbul tamamıyla Osmanlı topraklarıyla çevrilmiş durumdaydı. Bir fetih artık kaçınılmazdı. Uzun bir kuşatmanın ardından İstanbul düştüğünde, II. Mehmet askeri dehasının yanı sıra devlet adamlığını da gösterdi. Moğollar'ın fetihlerinin ardından yaptığı gibi bir medeniyeti alabildiğine yıkıcı bir tavırla tahrip edebilirdi. Ya da Haçlılar'ın 1204 yılında İstanbul'a yaptığı gibi şehri yağmalayabilirdi. Fakat O İstanbul'u imparatorluğunun başşehri yapmak istiyordu. İmparator Justinian'ın katedrali Ayasofya'yı sembolik bir anlamla birlikte camiye çevirdi. İstanbul nüfusu kısa zamanda birkaç kat artarak şehir sanatçıların ve bilim adamlarının davet edildiği, bir çok farklı etnisiteden ve dinden insanların bir arada yaşadıkları ticaretin, kültürün ve siyasetin merkezi haline geldi. Bir imparatorluğa son vererek, onun sembollerini tevarüs eden Fatih, aynı zamanda eski

Pers Kralları'nın ve Türk hanlarının geleneksel çizgisinde bir mutlak hükümdar olarak Osmanlı padişahı prototipini yarattı. Fatih'in İstanbul'u fethi son derece tarihi bir olaydır. Fethi Osmanlı'nın Balkan hakimiyeti açısından bakıldığında ise fethin hemen ardından Mora, Bosna, Arnavutluk, Ege Adaları ve hatta Belgrad'ın muhasarasına kadar uzanan hızlı bir yayılma gerçekleşmiştir (İnbaşı, 2008:292). Fatih İstanbul'un fethini bir nihai hedef olarak görmedi. Fetih sadece bir başlangıçtı. Sırp ve Bulgar Prensleri fethin hemen ardından Osmanlı tahtına bağlılıklarını sundular fakat Fatih bu vassallık sistemini daha fazla devam ettirmek istemedi. Balkanlar'da daha doğrudan ve bütüncül bir idare tesis etmek ve ardından Avrupa topraklarındaki yayılmasını sürdürmek istiyordu. Fetih ile Fatih Sultan Mehmet'in Balkanlar'da kurduğu düzen yaklaşık 4 yüzyıl boyunca devam etti. Fatih artık Hıristiyan âlemine hükmeden bir Müslüman yöneticiydi. Daha önce de bahsedildiği gibi Balkan topraklarında Ortodoks halk arasındaki yaygın inanç Müslümanlar'ın Katolikler'den daha adaletli oldukları yönündedir. Müslüman sarığını Latin külâhına tercih etmek yaygın bir düşünce idi.

Osmanlı Beyliği'nin politik bir entite olarak tarih sahnesindeki kurucusu hiç kuşkusuz Osman Gazi'dir fakat Osmanlı Sultanlığı'nın kurucusu Osman'ın oğlu Orhan'dır. Orhan Sultan sanını taşımış bir bağımsızlık simgesi olarak da ilk Osmanlı sikkelerini bastırmıştır. Diğer Anadolu Beyleri, Orhan'ın oğlu Murat'ın hükümdarlığını tanıyınca Murat, "Hüdavendigâr" ve ondan önce Selçuklu Sultanları'nın kullandığı ve İmparatorluk'ta hak iddiasını açıkça gösteren "sultan-ı azam" unvanlarını aldı. Halefi 1. Bayezit, çağdaş batı kaynaklarının imparator olarak betimlediği ilk Osmanlı Sultanı oldu. Bayezid 1395'te Kahire'deki Abbasi halifesinden, Anadolu Selçuklu hükümdarlarının özel unvanı Sultanü'r Rum", yani "Bizans Ülkeleri Sultanı" unvanının resmen tanınmasını istemiştir (İnalcık, 2006:62). Konstantiniyye'yi fethedince Fatih unvanını alan II. Mehmet, Osmanlılar tarafından dört halifenin ardından en büyük Müslüman hükümdar olarak görüldü. Aynı zamanda II. Mehmet kendisini Roma'nın da tek yasal varisi olarak görüyordu. İnalcık, Giacomo de Languschi'den Fatih'in "Dünya İmparatorluğu, tek bir din ve hükümdarla tek olmalıdır. Bu birliği gerçekleştirmek içinde İstanbul'dan daha uygun bir yer yoktur" dediğini nakleder. Fatih'in sarayındaki Rum bilginleri ve İtalyan hümanistleri kendisine Roma tarihi okurlardı (İnalcık, 2006:62). Fatih; İslam, Türk

ve Roma evrensel egemenlik geleneklerini kendi kişiliğinde birleştirdiğini iddia ediyordu. Fatih sahip olduğu emperyal zekâ ile Ortodoks Kilisesi'nin Patriği olarak Gennadius'u seçerken de İstanbul'u bir dünya imparatorluğu merkezi yapmak fikri vardı. Ermeni Patriğini ve Hahambaşı'nı da İstanbul'a getirdi. Rum Ortodoks Patriği'ne ve haleflerine "her türlü imtiyazı" tanıdı. Vergilerden muaf olan, kendi iç yönetiminde tamamıyla özerk olan Patriklik, aynı zamanda bütün Balkan Hristiyanları'nın da bağlı olduğu yegâne dini otorite haline getirildi. Buradan hareketle ulusçuluk çağına kadar, Osmanlı yönetiminin Balkan halklarını idare etmesinin en önemli enstrümanı olan ve bir anlamda da kendisinin varlığını yitirmesi ile Balkanlar'da Osmanlı yönetiminin de çözülmesi anlamına gelecek olan millet sisteminden bahsetmek gereklidir.

Sırp Prensiği üzerinde doğrudan bir idare tesis etmek için mücadeleye başlayan II. Mehmet, Hunyadi'nin çabalarına rağmen 1459'da Belgrad hariç bütün Sırp topraklarını ele geçirdi ve Paşalık haline getirdi. Sırp topraklarından Batı'ya uzanıldığında bir diğer Slav krallığı olan Bosna ve Hersek Krallığı vardı. Yüzyıllardır Macarlar, Hırvatlar, Venedik ve Sırplar gibi nispi olarak güçlü komşuların arasında çok kısa zaman dilimleri hariç tutulursa, bağımsızlığını korumakta zorlanan Bosna Krallığı, aynı zamanda Katolik ve Ortodoks dünyası arasında parçalanmış yapısıyla da zayıf bir yönetimdi. Halkının önemli bir kısmı Bogomillik gibi hem Katolik hem de Ortodoks inancı tarafından heretik olarak görülen, aynı zamanda sosyal protest bir yönü de olan bir mezhebin mensubu olan Bosna Krallığı'nın Osmanlı yönetimine girmesi hiç de zor olmadı. 1463'te Bosna Krallığı sadece 20 yıl sonra da Hersek Osmanlı yönetimine girdi.

Yukarıda da ifade ettiğimiz millet sisteminin getirdiği dini özgürlük içinde Osmanlı yönetimindeki Balkan halkları arasında kitlesel bir biçimde İslam dinine geçişin sıkça rastlanan bir deneyim olmadığı görülmektedir. Boşnaklar ve Arnavutlar bunun büyük ölçüde istisnasını oluştururlar. Yine İslam'a geçen Bulgar asıllı Pomak nüfus ve 17.yy sonunda fethedilen Girit Adası'nın ahalisinin önemli ölçüde İslam dinini seçmeleri bunun istisnalarını oluşturur.

Karadağlı bilginler, Bizans'ın Ortaçağ'da tanıdığı ilk Güney Slav devletinin Duklja olduğunu söylerler. Bizans'ın gönderdiği orduların 1042-1043 yıllarında

Karadağlılar karşısında mağlup olmasıyla Bizans, Karadağ'da Duklja hakimiyetini tanımak zorunda kalmıştı; bu tarihten sonra ise artık kaynaklarda Duklja yerine Zeta kelimesine rastlanır. Zeta Prensi Mihailo zamanında prensliğin sınırları Kosova, Sancak ve Hersek'i de kapsayacak şekilde genişlemiş, 1077'de Papa Gregorius Prens Mihailo'ya krallık beratı göndererek, O'nu taltif etmiş ve "Slavların Kralı Mihail" olarak tanımıştır. 1186-1189 tarihleri arasında Karadağ toprakları Sırp istilasına uğradı. İstila sırasında Katolik ağırlıklı Karadağ ahalisi Ortodoksluk'a zorlanmış, Bogomiller yok edilmişti. Sırp Nemanja Hanedanı'ndan Kraliçe Jelena zamanında Karadağ özerkliğinin en üst seviyesine çıktı (1276-1309). Karadağ kelimesi ilk O'nun zamanında zikredilir. Karadağ Nemanja hanedanı zamanında adeta Sırp krallarının yetişme yeridir, Osmanlı'daki şehzade sancaklarına benziyordu (Karatay, 2008:145). Sırp Kralı Dušan'ın ölümüyle taht kavgaları ile ülkesi hızla dağıldı.(1355) Karadağ İşkodra gölünün civarındaki bir köyü yöneten Balsa ve ailesi etrafında yeniden bağımsız bir devlet olarak kuruldu. Böylece İkinci Karadağ Devleti 1360 yılında kurulduktan sonra hızla genişledi I. Djurdj zamanında Prizren'i dahi almıştı. Hem Nemanja tahtını elde etmek isteyen hem de Arnavut topraklarını almak için sefere çıkan Balsa, en son seferinde Karlo Topi'yi yenerek ilk kez Osmanlılar'la karşı karşıya geldi. Karlo Topi'nin yardım talebine cevap veren Hayrettin Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu Karadağlılar'ı yenilgiye uğrattı ve Balsa öldürüldü. (1385) Kosova Savaşı'nın ardından Karadağ, iki gücün arasında varlığını sürdürmeye çalıştı. Osmanlı ve Venedik arasında ilişkinin seyri uzunca bir süre Karadağ'ın da kaderi üzerinde etkili oldu. Venedikliler'in yardımıyla kontrolü ellerine geçiren Zabjlak hâkimi Crnojeviç ailesi uzunca bir süre Karadağ'ı yönettiler. Fatih Sultan Mehmet dönemindeki fetihlerle Karadağ toprakları gittikçe daraldı. Başkent durumundaki Zabjlak'ın da düşmesiyle dönemin Kralı Ivan Cetinje (Çetine) dağlık bölgesine çekilmiştir. 1482 yılında yapılan antlaşmayla II. Bayezid Ivan'ı Karadağ'ın hâkimi olarak tanıdı. 1498 yılında ise Crnojevic hanedanı son buldu ve Karadağ'da tamamıyla Osmanlı hâkimiyeti başladı (Karatay, 2008:150)

En eski otantik Balkan halklarından biri olan İlliryalılar'ın, Arnavutlar'ın ataları oldukları kabul edilir. Hint- Avrupa kökenli antik bir halk olan İlirler, Arnavutluk'un kuzey ve güney bölgelerine dağınık bir biçimde yerleşmişlerdir. Herodot başta olmak üzere antik tarihçiler, İlirleri patriarkal toplulukları halinde yaşayan ve birbirleri ile

sürekli mücadele halinde olan bağımsız kabile toplulukları olarak tasvir ederler. 6. ve 12. yüzyıllar arasında işgaller ve göçler sebebiyle tarih sahnesinden silinen İliyalılar, 12. yy'da tekrar tarih sahnesinde göründüklerinde ise yüzyıllar süren yabancı işgallerinin getirdiği siyasi, ekonomik ve kültürel yapı nedeniyle birbirinden değişik askeri, siyasi ve dinsel ittifaklar içinde yer almış kabileler olarak anılmışlardır (Bozbora, 2008:261). 12. yy'da Sicilya Kralı'nın himayesinde kurulan Arnavut Krallığı tarihte bir ilktir. Bundan sonra yaklaşık 2 yy boyunca Arnavut toprakları Sırp Krallığı ile Bizans' İmparatorluğu arasındaki mücadeleye konu oldu. 1385 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti ile Arnavut Beylikler arasında yapılan Viyose Savaşı'ndan sonra Osmanlı ile Arnavut beylikler arasında bir vassallık ilişkisi tesis edilmişti. Kabilevi aidiyetlerin her türlü siyasal aidiyetin üzerinde olduğu Arnavut Beylikler arasında bir kısmı daha sonra Osmanlı ile bu Vassallık ilişkisinin yükümlülüklerini ağır bularak bu statülerine tek taraflı olarak son verdiler ve Osmanlı Devleti'ne karşı Balkan Devletleri ile birleşerek bir Balkan ittifakı kurmuşlardır; hatta 1389 tarihli Kosova Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı Balkan İttifakı içinde yer almışlardır. Ankara Savaşı'nın ardından Sultan I. Mehmed'in düzeni sağlamasıyla birlikte, Balkan topraklarındaki fetih hareketleri Arnavut kabileleri üzerinden de devam etti. Venedikliler'le yapılan savaşlarda galip gelen Osmanlılar, Arnavut topraklarında da üstün pozisyona gelerek Arnavut ili adıyla bilinen sancağı kurdular. Osmanlılar'ın bölgede yaptığı en önemli değişikliklerden biri ziraat arazisinin tımarlaştırılmasıdır. Böylece Arnavutlar'ın tarihi sosyal-ekonomik yapıları köklü bir dönüşüme uğruyordu. Mahalli beylerle teker teker anlaşarak eskiden de sahip oldukları topraklar üzerinde tımar sahibi olmaları sağlanmıştı. Artık yerel halk kendini beylere karşı değil, Osmanlı yönetimine bağlı hissetmektedir. Bu uygulamadan hoşnut olmayan beylerin bir kısmı Osmanlı İdaresi'ne karşı ayaklanmışlardı. 1423 yılındaki Araniti ve Kastriota ailelerinin isyanları bunlardandır. 1430'da Yanya'nın alınması ile yeni bir arazi ve nüfus tahriri gerçekleştirilmiş ve Osmanlı Devleti bölgeyi artık doğrudan kontrol etmeye başlamıştır. Tımar sisteminden dolayı büyük kayıpları olan büyük feodal beyler, buldukları her fırsatta ayaklanmışlardır. Bunlar arasında en önemlisi İskender Bey'in ayaklanmasıdır. Modern dönemde Arnavut ulusçuluğunun en önemli tarihsel sembollerinden olan İskender Bey (1405-1468) aslında Kastrioti ailesine mensup bir

Osmanlı devşirmesidir. Osmanlı ordusunun 1443 yılında İzladı savaşındaki mağlubiyetinden sonra Osmanlılar'ın Balkanlar'dan çıkarılabileceği düşüncesiyle ordudan kaçan İskender Bey, Kuzey Arnavutluk'ta babasına ait Kocacık ve Akçahisar'ı ele geçirerek isyan etti. İskender 1468'de ağır bir hastalıktan ölümüne kadar Osmanlı aleyhinde faaliyetlerde bulundu. Venedik, Macar ve Napoli Krallıkları'nın desteğini alan İskender, Papa V. Nicolas tarafından "Mesih'in savunucusu" ilan edildi. İskender Bey'in Osmanlı ile yaptığı anlaşmayı Venedik'in tahrikleriyle bozması üzerine meseleyi kesin olarak çözmek isteyen II. Mehmed, bizzat Arnavutluk hareketine başladı. 1463 yılındaki Osmanlı- Venedik savaşları sonrasında daha önce elden çıkan bir çok şehir geri alındı. 1478'de Akçahisar, Drivasto, Leş ve Jabyak'ın 1479'da İşkodra'nın fethiyle Arnavutluk'un büyük bir kısmı Osmanlı yönetimine geçti (Pamuk, 2008:341).

1480 yılına gelindiğinde genel anlamda Balkanlar'ın fethini tamamlayan II. Mehmet İtalya seferine çıkıyordu. Venedik'le süren, sonu gelmeyen savaşlarda Venedik'i destekleyen ve Osmanlı karşıtı Koalisyonları örgütleyen Papalığı ortadan kaldırmak üzere Roma üzerine yürüyen Fatih, Gedik Ahmet Paşa komutasındaki ordunun Otranto'yu fethinin ardından ölünce Roma kesin bir fetihten de kurtulmuş oldu (Thumbull, 2005:45). Fatih'in halefi II. Bayezid yukarıda da bahsedildiği gibi Karadağ'ın fethini tamamlamak gibi birkaç küçük fetihde bulundu. 1485 yılında Moldova'nın (Boğdan) Karadeniz sahilindeki topraklarının fethi ile Osmanlı toprakları, Osmanlı vassallığına giren Müslüman Kırım tatarlarının topraklarıyla genişledi ve bütün Karadeniz ticareti Osmanlı egemenliğine girmiş oldu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki varlığını sağlamlaştırabilmek için II. Bayezid'in oğlu Sultan Selim bütün fetih hareketlerini Müslüman Ortadoğu üzerinde yoğunlaştırdı. O'nun zamanında Hırvatistan sınırındaki birkaç küçük fetihten başka Balkanlar'da bir fetih hareketi yaşanmadı. Sultan Selim'in ardından oğlu Sultan Süleyman I. Macaristan üzerindeki fetihlerini yoğunlaştırdı. 1520 ile 1529 arasında Osmanlılar Viyana kapılarındaydı. 1521 yılında Belgrad Osmanlılar'ındı. 1522 yılında Rodos fethedildi. Fakat Kanuni Sultan Süleyman döneminin Balkanlar'daki en büyük fetih hareketi, 1526 yılında mağlup edilen büyük Haçlı ordusunun

ardından, 1541 yılında Macaristan'ın bütünüyle fethedilmesidir. Macaristan artık tamamen Osmanlı toprağıdır (Schevill, 1991:217).

1.2.3.Balkanlarda Osmanlı Yönetimi

Tarih yazıcılığı alanında yaşanan en büyük metodolojik problemlerin ilki ilerleme felsefesi ile bütünleşen tek özneli, tek merkezli bir akışı, tarihin evrensel bir gerçekliği olmanın da ötesinde mutlak bir hakikat olarak görmesi problemi ise, diğeri de yine ilerlemeci tarih algılamasının bir sonucu olarak, tarihin içinde bulunulan zamandan geriye doğru sıradan bir anakronizmin de ötesinde, bugünün değer yargılarını ve zihniyet parametrelerini yine mutlak bir kategori olarak ele alarak, tarihi olguların kendi dönemleri içinde anlamlı bir bütün olarak idrak edilmesini engellemesi durumudur. Bu günü esas alan, mutlakçı tavrı destekleyen diğeri bir önemli olgu da, bu günün siyasal yapısının gerektirdiği meşruiyet temelini geriye dönük tarih okumalarına duyduğu ihtiyaçtır. Batı merkezli tarih yazıcılıklarının ve de yine Osmanlı sonrası ulusçu Balkan tarihlerinin içine düştüğü temel açmazlar bu temel metodolojik problemlerle alakalıdır. Öte yandan ulusal tarih yazımının Osmanlı karşıtlığına dayalı modern şiirselliği de Osmanlı Devleti'nin başarılarını efsaneleştiren nostaljik şiirsellik de Osmanlı tecrübesinin anlaşılmasının ve bu güne dair konuşan bir gerçeklik olarak algılanmasının önündeki temel handikaplar olmuştur (Davutoğlu, 1999:9). Osmanlılar'ın inşa ettikleri düzen yek pare ve mutlak bir kategori olarak anlaşılacak yerine, 14.yy 'dan itibaren 15.yy sonlarına gelindiğinde eklektik nitelikleri olan bir küresel güç olduğu, 16. yy'da üç kıtaya yayılan son derece karmaşık bir insan ve sosyal yapı mozağini bir düzen içinde tutabilme becerisini göstermenin yanında, dönemin en güçlü siyasi, ekonomik ve askeri gücü olduğu, 17. ve 18. yy.'da bir taraftan iç yapısındaki sıkıntıları aşmaya çalışırken öte yandan bürokratik ve estetik alanda son derece önemli açılımlar yapabildiği ve 19. yy'da ise sömürgecilik karşısında hem ayakta durmaya hem de yeni yapılara ayak uydurmaya çalıştığı dönemler olmak üzere her biri kendine ait bir dönemlendirme içinde anlaşılmalı hak etmektedir. Osmanlı tarihini genel dünya tarihi içinde anlamlı bir şekilde yorumlanabilecek bir yere oturtma problemini daha dar kapsamda fakat daha görünür bir biçimde genel Balkan tarihleri içinde de görmek mümkündür. 19. yy. ulusçu Balkan tarihlerinin her biri Osmanlı geçmişi

ötekileştirerek, Osmanlı mirasını inkâr ve tamamıyla silmek üzerine kurulu bir tarihi algılamaya sahiptirler.

Osmanlı İmparatorluğu 3 kıtaya yayılan topraklarıyla, Avrupa’da Balkan Yarımadası’nda Tuna Nehri’ne kadar olan toprakların tümü ve Tuna’nın ötesinde kalan Transilvanya, Moldova, Romanya, Macaristan’ın önemli bir kısmı, Polonya’da Podolya ve Karadeniz’in kuzey sahilinin bütünü üzerinde; Anadolu, Ermenistan, Kafkasya’nın önemli bir kısmı, Fırat ve Dicle vadileri üzerinden İran Körfezi’ne kadar uzanan coğrafyada ve bütün Doğu Akdeniz sahilinden, Arap Yarımadası’nı ve Aden Körfezi’ni de içerecek biçimde Asya’da, Mısır, Libya (Trablus), Tunus ve Cezayir’i içeren topraklarıyla Afrika’da hakimdi. Bu resmi tamamlamak için son olarak da Girit, Kıbrıs ve bütün Ege Adaları’nı eklemek gerekir. Bu geniş coğrafyada farklı din, kültür ve etnisiteden onlarca halk yaşamaktadır. Türkmenler, Tatarlar, Kürtler, Araplar, Boşnaklar, Arnavutlar, Berberiler, Rumenler, Ermeniler, Rumlar, Gürcüler, Süryaniler, Macarlar, Sırpalar, Yahudiler ve Kıptiler olmak üzere onlarca halk aynı idare altında yaşamaktaydı.

16. yy’ın başlarına gelindiğinde, Balkan Yarımadası’ndaki Hıristiyanları’n önemli bir kısmı artık Osmanlı’nın İslami teokratik toplum yapısının içinde toplanmıştı. Klasik İslam medeniyetinde, dini ve seküler alanlar birbirinden ayrılmayacak şekilde iç içe geçmiş durumdadır. Osmanlılar bu mirasın üzerine kendilerine ait bir takım yenilikler eklemişlerdi. Tarihçiler çoğu zaman sosyo-politik inşayı kulluğa dayalı bir devlet idari yapılanması ve dini ve idari kurumlar arasında bölüşülmüş bir iktidar ile karakterize edilebilecek özgün bir “Osmanlı Sistemi”nden bahsederler. Tabii ki 600 yıla yakın varlığını sürdürmüş Osmanlı yönetimine ait böyle katı değişmez bir sistemik algıdan bahsetmek zor da olsa, daha çok bu isimlendirme ile kastedilen müttekâmil halini 16.yy ortalarında I. Süleyman döneminde almış olan bir yapı olduğu düşünülebilir.

Osmanlı İmparatorluğu en temelde İslami bir devlet düzenine sahipti, İslami ilkeler devletin doğasında temel bir yere sahiptir. Bütün Müslümanlar ortak bir inanlar topluluğunun üyesi olarak düşünülmektedir. Mekân tasavvuru geleneksel İslam

fikhının⁸ kavramları üzerinden tanımlanmakta ve İslami ilkelerle yönetilen topraklar Dar-ul İslam olarak isimlendirilirken Müslüman olmayan ülkeler ise Dar-ul harp olarak bilinmektedir. Devletin temel görevi gaza geleneğini sürdürmektir.

Osmanlı devlet kavramı en temelde adalet ilkesi etrafında anlaşılabilir. Gazi geleneğinde eski bir Osmanlı halk destanında Derviş Sarı Saltuk, Osman Gazi'ye şu öğüdü verir: "Adil ol, yan tutma; yoksulun ahını alma; uyruklarına kötü davranma... Kadı ve valilerini denetle ki iktidarda kalasın ve uyruklarının, bağlılığını yitirmeyesin". Osmanlılar, bu devlet kavramının 11. yy'dan itibaren Selçuklu ve İlhanlı İmparatorlukları tarafından değiştirilmiş bir biçimini devralmışlardır (İnalçık, 2006:72). 17. yüzyıl tanınmış ahlakçısı Kınalızade Ali, Osmanlı siyasi ideolojisini Ahlak-i Alaisi'nde veciz olarak ifade eder. Kınalızade'ye göre, Adalet teorisinin kökleri, Kadim Yunan'a, dahası Hint kültürüne kadar uzanır. Ahlakçı bize söz konusu metnin kadim bir Süryani levhasında bulunduğunu, "düzenin, adaletin ikizi ve aralarında ayrılmaz" olduklarını hatırlatır. Daire-i adliyeyi okurlarına sunmadan önce, yazar, önce "ilahi" diye nitelediği Platon'a ve Farabi'den beri adet olduğu gibi "muallim-i evvel" diye sözünü ettiği Aristo'ya övgüler düzer. Adalet ilkesinin Osmanlı Devleti'nin merkezinde duran akli ne şekilde belirlediğini birbirine döngüsel olarak ilintili sekiz temel prensipten müteşekkil şu adalet çemberinde bulmak mümkündür.

1. Askeri güç olmaksızın saltanat tesis edilemez.
2. Servet olmaksızın askeri güç tesis edilemez.
3. Serveti üretecek olan reayadır.
4. Reayayı adaletli yönetimle koruyacak olan sultandır.
5. Adalet dünyada ahengi gerektirir.
6. Dünya bir bahçedir ve bu bahçenin duvarları da devlettir.
7. Devletin payandası şeriattır.

---

⁸ Özelde Sünni fikhının çizdiği sınırlar aslında Osmanlı'ya özgü değildi. İslam devlet geleneği üzerinde olan sözgelimi Özbek hanları ve ya Hindistan'daki Mughul hanları da benzer bir dünya tasavvuruna sahipti. Bkz. Faroqhi Suraia, The Ottoman Empire And The World Around It ,I.B. Tauris, London:2004,s.2

8. Sultana sadakat olmazsa şeriat desteksiz kalır.

Osmanlı bürokrat ve tarihçisi Tursun Bey, 15.yy'ın ilk yarısında şöyle yazıyordu: “Yalnız akla dayanan hükümete sultani yasak denir; bu dünyada ve öbüründe mutluluğu sağlayacak ilkeler üstüne kurulan hükümete ise tanrısal politika ya da şeriat denir. Peygamber şeriat telkin etmiştir. Fakat bu politikaları ancak hükümdarın iktidarı kurumlaştırabilir. Bir hükümdar yoksa insanlar uyumlu yaşayamaz ve topluca yok olup gidebilirler. Tanrı bu iktidarı yalnız bir kişiye vermiştir ve düzenin sürekliliği için, bu kişiye mutlak itaat gereklidir.” İran devlet felsefesini izleyen Tursun Bey, devleti hükümdarın mutlak iktidarı ile özdeş kıldığı gibi, devletin kalıcılığı için de adaleti temel olarak görür. Devlet ve toplum, Tursun Bey'in her şey de ılımlı ve bağışlayıcı olmak, zulme son vermek diye tanımladığı hukuk ve adalet prensiplerine dayanır, adaletsiz toplum ayakta kalamaz (İnalçık, 2006:74).

Ortadoğu devlet geleneğini tevarüs eden Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal yapı iki ayrı sınıf üzerine kuruludur. İlki hükümdar ve iktidarını devrettiği vezir ve valiler yani yönetici elit, diğeri ise vergi verenler yani reayadır. Osmanlı sultanları fermanları aracılığıyla reayayı Tanrı'nın bir emaneti olarak saydıklarını sık sık tekrarlardı. Sultanın en temel görevi reayasını Tanrı'nın koyduğu şeriat yolunda adaletle yönetmekti. Padişah töreye göre memleketin sahibi sayılırdı. Bu sebeple tebaasının canı ve malı üzerine tasarruf hakkı vardı, vasıtalı ve ya vasıtasız bunu kullanırdı. Her türlü kuvvet padişahın emrindeydi. Ancak bunu keyfi olarak değil kanun, nizam ve ananelere dayanarak ve muamelatın icaplarına göre yürütürdü (Halaçoğlu, 2002:795).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde, töreye uygun olarak yönetimde aşiret usulleri tatbik edilmiştir. İlk devirlerden beri meşveret temel bir ilke olarak uygulanmıştır. Padişahın bir kısım devlet adamının fikirlerine müracaat etmesi, daha sonra Divan adı altında kurumsallaşmış ve Divan, Osmanlı idari sistemi içinde en temel fonksiyon icra eden bir kurum olarak belirmiştir. Fatih dönemine kadar yönetime esas olan örfe dayalı bir şekil olarak var olan nizam ve usuller Fatih'le birlikte yazılı kanunlar haline gelmiştir. Fatih ile birlikte padişahlar Divan toplantılarına bizzat katılmak âdetini de terk ederek kafes arkasından izlemeyi uygun görmüşlerdir. Böylece Divan'a başkanlık etme görevini üstlenen sadrazam'ların

devlet içindeki ağırlıkları artmıştır. Divan toplantılarına sadrazam'ın yanı sıra vezirler, kadı askerler, defterdarlar ve nişancı asli üye olarak katılırdı. Osmanlı'da askeri sınıfa ait şeri ve hukuki işlerin görüşüldüğü kadı askerlik makamı ilk kez 1360 tarihinde Orhan Gazi zamanında kurulmuştu. 1480 yılında ise Balkan fetihleri ile genişleyen Osmanlı topraklarında iki kadı askerlik makamının olduğu görülmektedir. Kadı askerlerden Rumeli kadı askeri tıpkı Osmanlı taşra teşkilatındaki Rumeli Beylerbeyi'nin Anadolu Beylerbeyi'nden derece itibarıyla üstün olması gibi Anadolu kadı askerinden derece ve paye itibarıyla üstündü, geliri de daha çoktu. Bu durum da Osmanlı yönetiminin Balkan topraklarına verdikleri önemin bir işareti olarak okunabilir.

Osmanlı İmparatorluğu idari yapısı en temelde savaş üzerine kurulmuş ve gelişmiş bir askeri yapıdır. Osmanlı idari teşkilatı, askeri teşkilatla iç içedir hatta aynı şeydir. "Askeri" sınıf, yönetici eliti temsil eder. Osmanlı başkenti, hem idari yapının merkezi hem de askeri mekanizmanın kumanda merkezidir. İmparatorluğun taşra teşkilatı da askeri ihtiyaçları karşılayacak biçimde yapılandırıldığından, eyaletler aynı zamanda askeri birer üs, birer bölgesel merkezdir.

Osmanlı Sultanları bir bölgeyi yönetmek için ilk dönemlerden itibaren hep iki yetkili atamışlardır; askeri sınıf kökenli ve sultanın yürütme yetkisini temsil eden Bey; ulema kökenli ve sultanın yasal yetkisini temsil eden Kadı. Bey, Kadının hükmü olmadan hiçbir ceza veremez, kadı da hiçbir kararını kendisi icra edemezdi. Kadı kararlarında yani, şeriat ve kanunu uygulamada Bey'den bağımsızdı. Emirlerini doğrudan doğruya Sultan'dan alır, Sultan'a karşı doğrudan doğruya dilekçe verebilirdi. Eyalet yönetimindeki bu güçler ayrımını Osmanlılar adil bir yönetimin temeli olarak görürlerdi (İnalçık,2006:108).

Henüz bir uç beyliği olduğu zamanlarda Osmanlı ülkesi, bir "hünkar sancağı"yla, Bey'in oğullarının yönetimine bıraktığı sancaklara bölünmüştü. Sancak, hükümdardan iktidar simgesi olarak bir sancak (bayrak) almış, askeri bir vali olan Sancakbeyi'nin emrindeki yönetim birimidir. 1361'den sonra Osmanlı topraklarının Balkanlar'da hızla genişlemesi üzerine denetimi elde tutabilmek için, bütün Sancakbeyleri'nin başına bir Beylerbeyi atamak gerekmişti. Selçuklular'dan tevarüs edilen bu yönetim geleneğini, I. Murat, 1362'de tahta çıkmak üzere Bursa'ya hareket

ettiği zaman, güvendiği Lalası Şahin'i bu göreve atayarak, ilk Beylerbeyliği'ni Rumeli'nde kurmuştur. Daha sonra Kütahya merkezli bir Anadolu Beylerbeyliği ve ardından Osmanlı şehzadesinin oturduğu Amasya'nın merkez olduğu bir üçüncü Beylerbeyliği oluşturuldu. Bunlar 15. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun üç Beylerbeyliği olarak kalmış ve imparatorluğun her zaman omurgasını oluşturmuştur. Beylerbeyiler kendi bölgesinde bütün “umur-u siyasette” hükümdarın temsilcisi olmak, beylerbeyi divanında askeri hususlara dair meseleleri halletmek, bölgesinde güvenliği sağlamak, tımar tevcihi ve terakkilerini yürütmek gibi vazifeye mükellefti. 15 yüzyıldan itibaren Beylerbeyleri'nin yetkilerinin azaldığını Sancakbeyleri üzerinde bir teftiş yetkisinin ötesine gidemediği görülmektedir.

Beylerbeyiler vilayet merkezinde otururlardı. Rumeli Beylerbeyliği'nin merkezi Manastır idi. Derece itibarıyla en büyük Beylerbeyi, Rumeli Beylerbeyi'dir.

Fetih döneminde Osmanlı yönetiminin Rumeli eyaletlerinde kuruluşu, iki aşamalı bir süreçten geçmişti. Doğrudan doğruya Osmanlı yönetiminde sancak olarak örgütlenmiş alan ile gazaya açık alan arasında, ya bir uç, sınır bölgesi ya da vassal bir devlet olarak tampon bir bölge bulunurdu. Uçlardaki beyler, merkezi hükümetten, başkente görece yakın olanlara oranla daha bağımsızdı ve beylikleri babadan oğla geçen Evrenosoğulları, Mihaloğulları, Paşayiğitoğulları, Malkoçoğulları gibi ailelerdendi. Uçbeyleri'nin bölgelerindeki sipahiler genellikle kendi kulları ya da hizmetkârlarıydı. Sırp despotluğu, Eflak ve Boğdan Voyvodalığı gibi vasal devletlerdeki hanedanlara Osmanlılar, bazen içişlerinde özerklik verir, ama onları yıllık bir haraç vermek ve seferlerde yardımcı güç sağlamakla zorunlu tutardı. Bazı bölgeleri uçbeyliği bazı bölgeleri vasal beylik olarak tutmayı yeğlerlerdi (İnalçık, 2006:109). Osmanlılar'ın Balkanlar'da genişlemesi döneminde, Osmanlı genişlemesinin bazı stratejik açıdan önemli güzergâhlarında “Uç”lar kuruldu. Uçlar Hıristiyan komşularına karşı seferler düzenleyen ve içişlerinde neredeyse tamamen bağımsız olan, yarı bağımsız Osmanlı komutanları tarafından yönetilen topraklardı. Paşa Yiğit ve Evrenos Bey'in Uçları bu anlamda klasik örnekler olarak değerlendirilebilir. Balkanlar'ın bu ilk dönemdeki fetih hareketleri özellikle Evrenos Bey'in çabaları oldukça önemlidir. O'nun yönetimi altındaki Uç'un ilk

merkezi Gümülcine idi. Fakat ucun sınırları genişledikçe merkez önce Serez'e, ardından Yenice-i Vardar'a doğru kaydı. Bu dönemde Gümülcine, Serez, Manastır (Bitola), Bihlişte, Hurpişte bir sancak olarak Sultan Murat tarafından Feridun Bey'in yönetimine verilmişti. 1392 yılı Ocak ayına gelindiğinde, Üsküp'ün alınmasının ardından, buraların Uç yönetiminin Paşa Yiğit'e verildiği bilinmektedir. 1395 yılında Rovine Savaşı'ndan sonra bu günkü Makedonya'nın neredeyse tamamı Osmanlılar'ın yönetimine girdi. Bu toprakların önemli bir kısmı Paşa Yiğit (1414'e kadar) ve halefleri İshak Bey (1414-1439) ve İsa Bey(1439-1463) tarafından yönetilen Uç'a dahil edildi. Daha sonra 1463 yılında Bosna'nın da alınmasıyla, Üsküp ucu parçalandı ve İsa Bey Bosna'nın da ilk Sancakbeyi oldu. Bosna sancağının geri kalan kısmı ise Paşa sancağına katıldı. 1455 yılında İsa Bey'e bırakılan Uc, Üsküp (Skopje- Makedonya), Kalkandelen (Tetova- Makedonya), Zvečan, Ras, Yeleç ve Hodided vilayetlerine bölünmüştü. Yine Balkanlar'daki önemli sancak merkezleri olan Vidin ve Niğbolu'nun da Gazi Mihal'e arpalık-ocaklık olarak verilmişti. Daha sonra da kapıkulu ordusunun oluşumu sürecinden bahsederken değineceğimiz gibi, bu yarı bağımsız Uc Beyleri'nin imtiyazlı konumlarını zaman içinde yitirmelerine ve normal Sancakbeyleri'ne dönüşmelerine şahit olunacaktır. Sultanın doğrudan yönetimindeki toprakların artmasını beraberinde getiren toprak genişlemesi ile birlikte de Uc Beyleri'nin önemi azaldı. Osmanlı ordusunun en aktif unsuru olan sınır birliklerine komuta eden Uc Beyleri 1360-1453 döneminde imparatorluğun iç ve dış siyasetinde çok önemli bir rol oynadılar. 1402 yenilgisini izleyen Fetret Devri iktidarın fiilen Uc Beyleri'nin eline geçmesine sebep oldu. Daha çok saraydaki kendi kulları arasından seçtiklerini Uc Bey'i yapan II. Murad döneminde (1421-1451) merkezileşme ve merkezkaç güçler arasındaki mücadele merkezi otoritenin lehine kesinleşti. Bu sürecin henüz tamamlanmadığı bir aşamada, irsi Uc beylerine bağlı sınır kuvvetleri ile geri bölgede tımar sahibi olan tımarlı sipahiler arasındaki rekabetin keskinleştiği de görüldü. Bu rekabet İnalçık'a göre Şeyh Bedrettin ayaklanması da dahil olmak üzere, ilk dönem Osmanlı tarihinin bir çok gerilim ve kargaşalıklarını da açıklama bakımından önem taşımaktadır (İnalçık,2006:49). Uzunca bir dönem Osmanlı tahtı üzerinde hak iddia eden şehzadeler de daima merkezi hükümete karşı kaynaşma odakları durumunda olan bu Uc bölgelerine sığınıyorlardı. Osmanlı sınırlarını Balkan topraklarında genişletmede

can alıcı bir rol oynayan Uc Beyleri, Kanuni Sultan Süleyman dönemine (1520-1566) kadar yaklaşık bir asır daha önemlerini kısmen koruyabildiler. Sonunda Kanuni döneminde idari teşkilatın bir birimi olarak “Uc”lar lağvedildi ve Osmanlı topraklarının çoğunluğunun eyaletler, sancaklar, kazalar ve nahiyelere bölünmesiyle birlikte özel bir statüye sahip toprakların yerini normal Osmanlı eyaletleri aldı (Rossitsa, 2002: 916).

Uc Beyleri'nin baskısı altında kalan Balkan Prensi ve Beyleri'nden bir çoğu sürekli akınlara hedef olmamak için, Osmanlı Üst Beyliği'ni kabul ediyorlardı. İlk dönem fetihlerinde Balkanlar'ın Hıristiyan beyliklerinin top yekün ilhak edilmeyerek bir süre haraçgüzar statüde yıllık vergiye tabi tutuldukları görülmektedir. Bu statünün süresi her bölgenin özel koşullarına göre farklılıklar gösterebiliyordu. Genel olarak bu geçişin, önce, yerel hanedanların ve direnç noktalarının ortadan kaldırılması yoluyla vassallık bağlarının sıkılaştırılmasını, ardından, Osmanlı öncesi yönetim aygıtının bütün kalıntılarının yerine, Osmanlı taşra yönetiminin temel yapıtaşı olan tımar sisteminin getirilmesini kapsadığını söyleyebiliriz (İnalçık,2006:50).

Erken dönem Osmanlı Ucları'nın etkisi, Osmanlı yönetimindeki Balkanlar'ın kendine has etnik bileşimine de yansımıştır. 14. yy'da sırasıyla Trakya, Doğu Bulgaristan, Makedonya ve Tesalya'da peşpeşe oluşan Uc bölgeleri, Filibe (Plovdiv), Sofya, Babadağ, Silistre, Vidin, Üsküp, Serez, Tırhala (Trikkala) ve Ergiri (Argyrokastron) gibi merkezler etrafında Türk göçmenlerin ve kültürünün ağır bastığı kesimler haline geldiler. Bu yörelerde Türk köylülerinin yoğun biçimde yerleşmesi, Kolonizasyona öncülük eden derviş zaviyeleri ve yarı-göçer Yörük gruplarının iskanı gibi unsurlarıyla, daha önce Batı Anadolu'daki benzer çizgiler taşıyordu (İnalçık,2006:50).

15. ve 16. yüzyıllarda ise, hükümet yeni fethedilen yerleri Sancakbeyleri'nin doğrudan yönetimine veriyor ve bunların başına ise bir Beylerbeyi atıyordu. Böylelikle yeni Beylerbeyilikler ortaya çıkıyordu. Yeni Beylerbeyilikler'in oluşumu askeri mülahazalarla üzerinde durulan uzun süreçler neticesinde gerçekleşirdi. Örneğin, önceleri Rumeli Beylerbeyiliği'ne bağlı Bosna'nın Avusturya'ya karşı askeri önlem olarak ayrı bir Beylerbeyilik biçiminde örgütlenmesi, 1463'ten 1580'e kadar sürmüştür. 1533 yılında imparatorluktaki Beylerbeyilik sayısı altı idi. Kanuni

Sultan Süleyman saltanatının sonunda onaltıya varmıştı. 1590 yılına gelindiğinde genişlikleri sınırlandırılan Beylerbeylikler, o zamandan başlayarak “eyalet” diye adlandırıldılar. 1610 yılına gelindiğinde İmparatorluk’ta böyle 32 eyalet vardı. Bu sistem II. Mahmut dönemine kadar devam edecektir. Devletin büyük toprak kayıpları ile birlikte eyaletlerin bir kısmı da ortadan kalkacaktır (Göyünç, 1999:78).

Balkanlar’daki Osmanlı idari yapılanması, Rumeli Beylerbeyliği üzerinden izlenebilir. Rumeli Beylerbeyliği’nin kapsadığı merkezi otoritenin doğrudan kontrolü altındaki topraklar, Sancakbeyleri tarafından yönetilen sancaklara bölündü. 15. yy’da Orta Balkanlar’da Paşa, Çirmen, Küstendil, Ohri, Niğbolu, Vidin, Silistre ve Sofya Sancakları’nın olduğu bilinmektedir. Birer sancak merkezi olarak Manastır, Üsküp, Selanik ve Serez’in de yine bu dönem içinde adı geçmekle birlikte, bu konudaki bilgiler daha az kesindir (Rossitsa, 2002: 916). Osmanlı taşra teşkilatı ve askeri düzeni sancak esasına göre oluşturulmuştu. Sancaklar da kazai-idari birimler olarak kazalara ayrılmışlardır. Kazalar ise Kadılar tarafından yönetilmektedir. Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’daki İdari teşkilatlanması şu şekildeydi: İstanbul, Edirne, Selanik, Manastır, Kosova, İşkodra, Yanya, Girit ve Bosna-Hersek vilayetleri. Daha sonra ele alacağımız Kosova ve Makedonya topraklarındaki idari örgütlenme ise Paşa Sancağı, Köstendil Sancağı ve Ohri Sancağı’ndan daha sonraları ise bunlara Üsküp Sancağı da eklenmiştir. 16. yüzyılda Paşa Sancağı’nın idari mülki sınırları daraltılmakta ve içerdiği toprakların bir kısmı Selanik ve Üsküp Sancakları’na taksim edilmekteydi.

Eyaletler vergilerin toplanma biçimine göre, iki ana sınıfa ayrılmaktadır: Salyaneli ve Salyanesiz eyaletler. Devlet, tımar sistemini ancak sancak sistemiyle Osmanlı yasa ve sisteminin yeterince yerleştiği bölgelerde uygulayabilirdi. Tımar sistemi Mısır, Bağdat, Habeşistan, Basra ve Elhassa eyaletlerinde uygulanmamıştır; dolayısıyla bunların bu derece özerklikleri tanınmıştır. Bu eyaletlere merkezden bir yeniçeri garnizonu yerleştirilir, birer vali, kadı ve defterdar atanırdı. Eyaletin gelirleri Vali tarafından toplanır, gelirler tımar olarak dağıtılmaz, bütün askeri ve idari harcamalar yapıldıktan sonra her yıl “salyane” denilen sabit bir miktar merkeze gönderirdi. Osmanlı’nın Balkan eyaletleri ise Salyanesiz yani, geliri tımar olarak dağıtılan

arazilerdir. Fakat Eflak, Boğdan, Erdel, Ragusa (Dubrovnik)'in yönetimi farklıdır, buralar Osmanlı'nın vassalı olan özerkliğe sahip Hıristiyan beyliklerdir.

Osmanlı'nın doğrudan hakimiyet tesis ettiği tipik Osmanlı eyaletlerinde tımar sistemi uygulanmaktadır. Birbirinden farklı kültürlerin ve sosyo-ekonomik koşulların olduğu geniş coğrafyalara yayılan Osmanlılar, hem merkezi otoriteyi tesis edebilmek hem de mahalli şartlara uyum sağlayabilmek amacıyla farklı yönetim tekniklerini kullandılar. Bunlardan en dikkat çeken olan tımar en temelde devlet görevlilerine belli bir hizmet karşılığında belli bir bölgenin vergi toplama yetkisinin devredilmesidir fakat tımar sisteminin asıl amacının asker beslemek olduğu açıktır. Balkan toprakları devletin oldukça erken bir döneminde tımar sistemiyle vergilendirilmektedir. Osmanlılar'ın Balkanlar'da ilerlemesi için gerekli olan teşkilatı ve itici gücü tımar sistemi ile birlikte sipahi ordusunun sağladığı söylenebilir. Öyle ki fethedilen topraklara zaman geçirilmeden tımar sistemi uygulanmış bu yolla her türlü gelir kaynağının yanı sıra, mahalli halk da kontrol altına alınmıştır. Karşılıklı olarak yapılan nüfus kaydırmaları ve yeni fethedilen bölgelerin Müslüman nüfus tarafından iskani da yine tımar sistemi aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. İlk dönemlerde bazı bölgelerde örneğin Bosna ve Hersek'te mahalli asilzade gruplarının Osmanlı öncesi imtiyazlı durumlarının tanınarak kabul edilmesine rağmen, Balkanlar'ın genelinde tımar sisteminin tamamıyla yerleştiği ve hatta buraların imparatorluğun diğer bölgelerine nazaran tımar sistemi aracılığıyla daha iyi kontrol ve idare edildiği söylenebilir (Acun, 2002: 899).

Askeri ve idari yapının iç içe geçtiği Osmanlı yönetiminde, doğrudan kalabalık bir ordunun beslenmesini temin eden Tımar sistemi, aslında Osmanlı'ya özgü değildir. Daha önce İslami devlet geleneğinde özellikle de Selçuklular'da İktâ sistemi ve yine Bizans İmparatorluğu zamanındaki "pronoia" lar tımarın tarihi örneklerini temsil ederler. Tımar sistemi büyük bir imparatorluk ordusunu Ortaçağ ekonomisine dayanarak ayakta tutabilme imkanını Osmanlılar'a vermiş, imparatorluğun eyalet yönetimiyle mali, toplumsal, tarımsal politikalarına biçim getirmiştir. Ve tüm bu politika alanları aslında devletin askeri ihtiyaçlarına cevap vermek üzere tasarlanmıştı. Bizans dönemindeki uygulamalar, Osmanlılar'ın Balkanlar'daki Bizans topraklarını fethini müteakip kolayca içselleştirilebildi. Bizans yönetiminin

toprakta mukim köylülere uyguladığı angaryalar, Osmanlı sistemi içinde dönüştürülürken, zamanla zengin Hıristiyan beylerin elindeki geniş mülklerle manastır toprakları da tımara dönüştürüldü. Tımar sistemi böylece daha ilk dönemlerden başlayarak Osmanlı rejiminin ayırt edici bir niteliği olmuştu (İnalçık,2006:112).

Osmanlı ordusu bir yeri zapt ettiğinde, vergilerin uygun bir şekilde tespitinin yapılabilmesi için bölgenin nüfusu ve kaynakları titiz bir şekilde kayda geçirilmekteydi. Tımar uygulamasının zirvede olduğu sıralarda sipahiler, sadece genellikle aynı olmak üzere bazı özel vergileri ve hizmet borçlarını toplamakla yükümlüydü. Bu ödemeler düzenli ödemeler olduklarından, köylüler daha önceki feodal lordlarının yönetimi altında buldukları zamanlara kıyasla genellikle daha iyi durumdaydı. Osmanlı fatihleri, “kullanım” anlamına gelen “İstimalet” politikası sayesinde, köylülerin desteğini kazanıp, eski efendilerine karşı kendilerini desteklemelerini sağlamaya çalışıyordu. Balkan köylülerin çoğu, veraset hakkına sahip oldukları arazileri tımar sistemine göre ekip biçti. Bu köylülerin oğullarının arazilerini ekip biçmeye devam edebiliyordu; ama bu haklarını izin almaksızın bir başkasına satma ya da devretme haklarından yoksundular (Jelavich,2006: 47).

İmparatorluğun klasik döneminde ordunun önemli bölümünü tımarlı sipahiler oluşturmaktadır. Sipahi geleneksel silahla kullanan tipik bir Ortaçağ atlısıdır. Osmanlı ordusunda ateşli silahları genellikle yeniçeriler kullanırdı. Bir tahmine göre 1475 dolaylarında ulufe, yani nakit maaş alan, kapıkulu sipahilerinin sayısı üç bin ,yeniçerilerin sayısı altı bin iken, Rumeli’nde yirmi iki bin, Anadolu’da on yedi bin tımarlı sipahi vardı. Yüzyıl sonra Kanuni Sultan Süleyman zamanında ise kırk bin eyalet sipahisi olduğu hesaplanmıştır.

Toprak ve köylüler üzerindeki denetimleri açısından, tımar sahipliği ile batıdaki feodal lordların sahip olduğu haklar karşılaştırılmaz (İnalçık, 2004:158). Devletin askeri ihtiyaçlarının karşılanması ile köylünün sosyal güvenliğinin bir arada sağlandığı etkili bir mekanizma olarak Tımar sisteminde, tımar sahipleri sadece kendilerine tahsis edilen toprağa ait vergi gelirini toplamakla yetkiliydiler, Kadı’nın yetkisi dahilinde sahip oldukları asayişe dair bir kısım idari yetkiler gibi kanunun tanımladığı hizmetler dışında köylü üzerindeki yetkileri özü itibarıyla mali bir

yetkiydi (Huphick, 2002:126). Teorik olarak padişahın mülkü olan miri arazi vergi gelirin'e göre tımar, zemat ve has olarak tasnif edilirken, sıradan bir Osmanlı sipahisine tımar denilen düşük gelirlili araziler verilirdi. Askeri ve idari hiyerarşide sahip olunan pozisyona göre daha üstte yer alanlar, zeamet almaya hak kazanırlardı. Yükümlülükleri yerine getirmedeki başarısızlık ya da sahip olunan hakları kötüye kullanmak gibi durumlarda tımar sahibinin elindeki tımar alınır ve başkalarına pay edilirdi. Dolayısıyla da teknik olarak, feodal lordlardan farklı olarak, tımarlı sipahi her zaman Sultan'ın mülküne bağımlı durumdaydı.

İyi işlediği zamanlarda Balkan köylülerinin güvenliğinin teminatı olan Tımar sistemi 16.yy'ın ortalarına doğru çökmeye başlayınca, bundan en büyük zararı yine Balkan köylüleri gördü. Merkezi otoritenin zayıflamasına paralel biçimde tımar sahipleri, tımar sahibi olmanın çizdiği yasal sınırları zorlamaya başladılar. Tımar sahibinin tımar üzerindeki mirasa dayalı olmayan hakkı ve yine reaya üzerindeki sınırlı tasarruf yetkisinin sınırları gittikçe köylünün zararına genişledi. Fakat tımar sistemindeki çöküşün en önemli sebebi, devletin 16.yy'ın sonları itibarıyla yayılmasının durması ve bir süre sonra da toprak kayıplarının başlamasıydı. 17.yy sonlarına doğru, Tuna'nın ötesinde kalan toprakların kaybı ile birlikte tımar sahipleri Balkanlar'daki diğer tımar sahipleri ve köylüler üzerinde fazladan bir yük oluşturdular. Var olan tımar arazilerinin tımarları kaybeden sipahilerle paylaşılması sonucu, tımar arazilerinin parçalanması ve tarımsal bir verim önemli ölçüde düşürecek bir biçimde küçülmesi sonucunu doğurdu. Toprağın küçülmesine paralel biçimde sipahinin gelirini arttırmaya yönelik reaya üzerindeki baskı artıyordu. Yine 17.yy başlarından itibaren Balkanlar'daki şehir merkezlerindeki Yeniçeri birliklerinin gittikçe ticari kaygılarla şehirlerden taşraya doğru özellikle de tımar arazilerine doğru uzanmaları da tımar sisteminin çözülmesinde etkilidir. 16.yy sonu itibarıyla dünya üzerinde yaşanan ekonomik hareketler, Balkan köylüsünü etkilemektedir. Fiyat devrimi neticesinde Osmanlı topraklarında yaşanan enflasyonist etkinin yanı sıra, Avrupa pazarları ile daha da yakınlaşan ve zaman içinde eklemlenecek olan Balkan köylüsü, batıdan gelen bu zorlayıcı talebe uygun bir üretim modeli içine girmeye başlarken kaçınılmaz biçimde tımar sistemi de çözülmektedir (Stavrianos,2001:140).

Balkan fetihlerinin ilk dönemlerinde Osmanlı Padişahları tımar arazilerini öncelikle güçlü ve sadık bir askeri sınıf yaratmak üzere kullandılar. Sipahilik sistemi vasıtasıyla savaşçı göçebe Türkmenler'den Sultan'ın otoritesine bağlı, etkili ve yerleşik bir askeri güç yaratmak mümkün oldu. Sipahilik sistemi içinde savaşçı göçebe Türkmen boylarının bağlılıkları sağlanmış olsa dahi bu Osmanlı hanedanına mutlak ve sürekli bir sadakat anlamına gelmiyordu. Tımar sahibi savaşçı sınıftan otoritelerine yönelen potansiyel tehdit dolayısıyla Osmanlı Sultanları, bir karşı ağırlık merkezi olarak bağımsız, şahsi bir askeri-idari sınıf teşkil etmek istediler. Göçebe olmayan bir askeri gücün ilk adımını Sultan Orhan attı. Çoğunlukla Balkan Hıristiyanları'ndan oluşan paralı ve profesyonel bir ordu kurdu. Rumeli'deki gelişmelere paralel bir şekilde artan asker ihtiyacı, savaşlarda esir alınan askeri şartlara uygun Hıristiyan çocuklarının kısa bir müddet Türk terbiyesi ile yetiştirilerek yeni bir askeri sınıf ile karşılanmaktadır. Osmanlılar öncesindeki Müslüman toplumlarda Gulam sistemi olarak uygulanmış olan sistem, Orhan zamanında uygulanmaya başlanmakla birlikte, oğlu Sultan Murat zamanında Balkanlar'ın fethinin hız kazanması ve Hıristiyan toplumların hakimiyet altına alınmasına paralel bir şekilde hızla gelişti (Petrosyan,2002:130). Devşirme sistemi Osmanlılar'ın kul sistemine getirdikleri önemli bir yeniliktir. 1363 yılında çıkarılan Pençik kanunu gereğince savaş esirlerinden yararlanma yoluna gidildi. Bu kanuna göre, savaşlarda alınan esirlerden beşte biri vergi karşılığı devletin olacaktı. Önceleri bunlar kısa bir eğitimden sonra yeniçeri ocağına alınırdı. Bunun sakıncalarının görülmesi üzerine Anadolu'daki Türk ailelerinin yanına verilmesi uygulaması başlatıldı. Böylece esirler küçük bir ücrete mukabil çiftçilik yapacaklar hem de Türk-İslam adet ve geleneklerini öğreneceklerdi. Fakat bunlar asıl askeri eğitimlerini acemi ocaklarında alırlardı. İlk acemi ocağı, I. Murat zamanında Gelibolu'da kuruldu. Bir askeri okul statüsündeki bu ocak, sadece yeniçeri değil, bütün kapıkulu ocaklarının asker ihtiyacını karşıladı. Acemi ocağı ise kendi ihtiyacını iki yoldan karşıladı: Pençik kanunu gereği savaş esirlerinden, daha sonra çıkarılan devşirme kanunu gereğince Hıristiyan tebaadan (Özcan,2002:108).

Ankara Savaşı'nın ardından fetihlerin durması, yeni asker kaynaklarının aranmasına yol açtı ve bu da devşirme sistemini doğurdu. Çelebi Mehmet döneminde uygulanmaya başlayan bu sistemin kanunlaşması II. Murat döneminde gerçekleşti.

İhtiyaca göre beş ya da altı yılda bir gerçekleştirilen devşirme sisteminin başlangıçta mahalli yöneticiler tarafından uygulanmasına rağmen, uygulama zamanla görülen suistimaller üzerine merkezden gönderilen memurlara bırakılmıştır. Devşirme kanunu uyarınca Balkan Hıristiyanları'nın çocuklarından 8 ila 20 yaş arasında olan kuvvetli ve sıhhatli olanları, acemi olanı alınmaya başlandı. İlk önceleri Rumeli tarafında Arnavutluk, Yunanistan, Adalar ve Bulgaristan'da daha sonraları ise Sırbistan, Bosna- Hersek ve Macaristan'dan çocuk toplandı. Devşirme yapılacak bölgede öncelikle gönüllü olarak devşirilmek isteyenlerin çocukları alınırdı. Zira bu devirde yeniçeri olmak ya da devlet kademelerinde önemli kademelerine gelebilmek için devşirme sistemi önemli bir fırsattı. Sınıfsal ya da statüsel anlamda yatay bölünmelerin olduğu Osmanlı toplumunda aynı zamanda dini aidiyetler üzerinden beliren toplumsal yarıklar, devşirme sisteminin sağladığı toplumsal mobilizasyon sayesinde derinleşmiyordu. Bir Hıristiyan köylü çocuğunun Osmanlı devlet sistemi içinde en yüksek basamaklara kadar tırmanabileceği bir ikbal yolu, devşirme sistemi sayesinde açıktı. Yeterince gönüllü olmaması durumunda normal usullere göre çocuk devşirilirdi. Bu durum 15. asır sonları ve 16. asır başlarından itibaren Anadolu'ya şamil olmuş, 17. asırda ise bütün imparatorluğu içine almıştır.

Devşirme sisteminin uygulandığı süre içerisinde, devşirilen çocukların toplam sayısı ile ilgili olarak verilen rakamlar büyük farklılıklar göstermektedir. Rakamlar bu sistemin yürürlükte kaldığı sürenin tamamı ile ilgili olarak iki yüzbin ile bu rakamın kat kat fazlası arasında değişmektedir (Jelavich, 2006:46). Balkan ulusçu tarihçileri devşirme uygulamasını büyük bir vahşet ve Osmanlı yönetiminin Balkan halkları üzerindeki zulmünün en bariz göstergesi olarak anlatmayı özellikle tercih etmektedirler. Fakat gerçekte ise çocuklarını bu uygulamanın dışında tutmak isteyenlerden bahsedildiği gibi, bu uygulamadan yararlanmak isteyenlerden de bahsedilir. Özellikle yoksul köylüler için devşirme sistemi tam anlamıyla bir ikbal kapısıdır. Çocuklarını devşirme yazdırmak için memurlara rüşvet teklif edenler vardır. Bosnalı Müslümanlar İslam'a geçerken, çocuklarının tıpkı diğer Hıristiyan ahalinin çocukları gibi devşirme sisteminin içinde kalması için ısrarcı olmuşlardı. Böylece Bosnalı Müslümanlar'ın çocukları saraydaki prestijli görevlerden biri olan bostancı ocağına konulmak üzere devşirme yazılırdı. Osmanlı sistemi içinde mümkün olan en ileri eğitimi alan bu çocuklar, Balkan halklarını en yetenekli

çocuklarıydı ve devlet sistemi içinde en üst mevkilere kadar yükselme imkanını elde etmekteydiler. Köle statüsünde olmalarına rağmen, köle olmanın dönem içindeki tarihsel anlamına müracaat edildiğinde köleliliğin kaçınılmaz biçimde aşağılayıcı olduğunu düşünmemek gerekir. Sultan'ın kölesi olmak bir onur vesilesidir.

Zamanla Osmanlı padişahları kendi icra gücünü, yalnız kendi kullarına emanet etmeyi prensip olarak kabul etmişlerdi. 15. yy'da Balkanlar'da fethedilen bölgelerde yüksek sınıfa mensup Beyzadeler, Osmanlılar tarafından saraya alınmakta, orada ayrıcalıklı muamele görmekte ve saraydan göreve çıkma zamanı çoğu kez Bey unvanıyla en önemli mevkilere getirilmekte idiler. Böylece Osmanlı öncesi Balkan halklarının Rum, Bulgar, Sırp ve Arnavut seçkinleri bu dönemde Osmanlı vezirleri ve beyleri olarak hizmet etmişlerdi. Ancak Osmanlı Selçukluları'nda olduğu gibi, kul sisteminden gelenlere yalnız askeri makamlar verimli, maliye ve yazı işleri şefliklerine genellikle ilmiye sınıfından Türk- Müslüman unsurlar getirilmiştir. Kul aslından olanları küçümseme ve onlara karşı haset ve düşmanlık olduğu anlaşılmaktadır. Mutlak merkeziyetçi imparatorluğunu kurarken II. Mehmet, kul sistemini geliştirdi ve veziri azamlık dahil olarak devletin icra makamlarını kulların eline verdi. 16.yy'da da ehl-i örf, padişah adına emir verme yetkisine sahip kullar anlamına geliyordu. Kullardan oluşan kapıkulu, ilk devirde devlet içinde üstün nüfuzu olan kudretli Ucbeyleri karşısında, Osmanlı Padişahları'nın merkezi otoritesinin kurulmasına başlıca faktör olmuştur. Koçi Bey kapıkulunun eyalet askerleri karşısında bir denge oluşturduğunu ve kendi zamanında bu dengenin yıkılmış olduğunu ifade etmiştir (İnalçık, 2006:84).

Hıristiyan Balkan halklarından devşirilen çocukların bir kısmı yeniçeri ordusuna katılırken, bir kısmı da saray bürokrasisi içine dahil olurdu. Dönemin dünya üzerindeki en önemli askeri gücünü temsil eden yeniçeri askerleri arasına katılan bu kendini İslama adanmış muhtediler zümresi, Osmanlı Devleti'nin 17.yy'a kadar olan başarılarının da en önde gelen müsebbibidir. Kul sistemi Kanuni Sultan Süleyman ve ilk iki halefi zamanında en geniş uygulama alanına kavuşmuştu. Devşirme sistemi ile ailelerinden alından çocuklar, zaman içinde tabi tutuldukları eğitim mekanizması içinde, Saray bürokrasisi içinde, Enderun'da yetişirler ve aslında Osmanlı kimliğinin rafineleşmiş birer numunesini teşkil ederlerdi. Askeri ve ilmi yönden eğitilen bu

çocuklar, yeteneklerine göre mutlaka bir sanat dalıyla ilgili hale getirilirdi. Böylece devşirme kökenli bir çok devlet adamının yanı sıra, bir çok sanatkar da yetişmişti. Enderun'da verilen terbiyeden güdülen gaye “ dini bütün, kibar konuşmasını ve hareket etmesini bilen, edebiyata aşina, namuslu, nefesine hakim çelebiler” yetiştirmektir (İnalçık, 2006:85). 1453 ile 1623 arası dönemde sadrazamların yarısından fazlası Hıristiyan Balkan kökenliydi; oysa doğuştan Türk olan sadrazamların sayısı yalnızca yüzde ondu. Hıristiyan asıllı sadrazamların belki de en ünlüsü Sokollu Mehmet Paşa idi. 1505'te Bosnalı Hıristiyan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Sokollu Mehmed, devşirme olarak İstanbul'a götürüldü. Bir dizi görev yaptıktan sonra, 1565'te Kanuni Sultan Süleyman tarafından sadrazamlığa getirildi. Sultan Süleyman'ın ölümünden sonra, II. Selim döneminde de görevini sürdürdü.

1683-1699 savaşlarından sonra uzunca bir zamandır bozulmakta olan kapıkulu ve gulam sistemi devlet içinde eski önemini kaybederek, yeni bir nitelik kazanmıştır. Hıristiyan zımmi teba arasında devşirmenin uygulanması ,17. yy'dan itibaren güçleşmeye başladı. Nihayet eski Enderun mensupları ve büyük rical, devşirmeler yerine kendi çocuklarını saray mekteplerine ve Enderunda'ki odalara yerleştirme imkanını buldular. 18. yy'da icra makamlarına gittikçe daha ziyade kalemlerden yetişenlerin geçmeye başlaması ve eyalet yönetiminde ayanların hakim olmaya başlaması ile gulam sisteminin önemi büsbütün azaldı. II. Mahmut dönemiyle birlikte büsbütün ortadan kalktı.

1.2.4. Balkanlar'da Osmanlı İskan Siyaseti

Orhan Bey zamanında başlayan Rumelideki fütuhat hareketi Osmanlılar'ın kuracakları imparatorluk için en önemli olaydır. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu bir Balkan İmparatorluğu olarak doğdu ve gelişti. Osmanlılar, yeni fethedilen yerlerin güvenliğini sağlamak amacıyla bir iskan ve toplu sürgün yöntemi kullanmışlardır (İnbaşı, 2008:292). Osmanlılar'ın Balkanlar'da kazandığı zaferlerin neticesinde Anadolu'nun her yerinden savaşçı gaziler Osmanlılar'ın saflarına akıyordu. Bu insan akışı önceleri fethedilen yerlerde yeni bir hayat kurmak amacıyla gönüllü olarak gelenlerden müteşekkildi. Fakat Yörükler denen göçebe topluluklar, Padişah'ın emriyle nüfusu az yerlerde stratejik ulaşım hatlarını korumak üzere yerleştirildiler. Balkanlar'da Osmanlı sınırları genişlerken, yeni gelen bu topluluklar hem yeni

savaşlar ve fetihler için Osmanlı ordusunun insan malzemesinin önemli bir kısmını teşkil ederken, hem de sınırları koruyan ve bölgelerde Osmanlı yönetimini tahkim eden bir demografik zemin oluşturdular (Hupchick, 2002:104). Balkanlar 14 ve 16. yüzyıllar arasında, hatta 17. yüzyılda Anadolu'dan göçen insanlarla iskan olunmaktadır. Balkanlar'da iskan olunan Türkler'in çoğu aşiret grupları halindedirler. Balkanlar'da birçok kasaba ve köy isimleri etimolojik olarak incelendiğinde Türkmen aşiretlerinin, Anadolu bölge ve şehirlerinin, Osmanlı devlet adamları ya da kahramanlarının isimlerini taşıdığı görülür.

Osmanlı Devleti Rumeli'de ilk fetihlere başladığı andan itibaren ele geçirdiği şehir ve köylerde sistemli bir iskan politikası takip etmiştir. Osmanlı fethi devam ettiği müddetçe kırsal yörede yaşayan Hıristiyan halk, Balkanlar'ın daha iç bölgelerine ve dağlık kesimlerine doğru hareket etmişlerdir. Fetihler esnasında köy ve kasabalarını terk ederek başka bölgelere kaçanların yerine Anadolu'dan büyük ölçüde Türkmen unsuru nakledilmiştir. Bu göç harekâtı daha ziyade Bulgaristan'a doğru olmuştur. Naldöken, Tanrıdağı (Karagöz), Ofcabolu, Vize ve Kocacık yörükleri gibi yörük grupları Balkanlar'da zaman içinde iskan edilmişlerdir. Aynı zamanda sürgünlerinde Balkanlar'da bir iskan metodu olarak kullanıldığı görülmektedir.⁹ Ayrıca Balkanlar'a kalıcı bir biçimde yerleşen Osmanlılar, yerleştikleri yerlere, ırmaklara, yaylalara, dağlara da Türkçe isimler vermektedir. Balkan kelimesinin kendisinin bunun bir örneği olması gibi, eski bir yerleşim yeri olan Bazar'a 'yeni' sıfatını ekleyerek, Yenipazar'a dönüştürmek gibi eski bir kısım isimleri de Türkçeleştirdiler. XV. yüzyıl sonları ile XVI. yüzyıl başlarında, Osmanlı belgelerinde geçen Balkanlar'da Türkçe ya da Türkçe söyleyise uydurulmuş bazı yer adları: Deliorman (Agaçdenizi), Egriboz, Agrıcan, Ahyolu (Ahiyolu, Ahioglu), Akçehisar, Alacahisar, Alaeddinovası, Arnavud (Arnavutluk), Atina, Avlanya, Aydonyat, Aydos, Balkan, Bosna, Bozacık, Buca, Bulgaristan, Çatalca, Çepine (Çepini), Çirmen, Devline, Dırama, Dimetoka, Dobruca, Dukakin, Edesa, Ege Denizi, Elbasan (İlbasan), Eskihisar (EskiZagra), Fener, Filibe, Foça, Gelibolu, German, Gökçe- ada, Gümülcine, Hasköy, Hersek, Köstendil, İhtiman, İpek, İskenderiye, İslimye, Karadağ, Karapınar, Karınovası (Karinabad), Kavala, Kazanlık, Kefaloniye, Kefe, Keşan, Kırkkilise, Kırklareli,

---

⁹ Balkanlar'da iskanın bir yolu olarak sürgünler için: BARKAN Ö.L.(1951-1952); " Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler",İ.Ü. İFM., C. 13, İstanbul

Kocacık, Malkara, Manastır, Midilli, Mora, Mastar, Naldöken, Nigbolu, Ofçabolu, Saraybosna (Sarayovası), Selanik, Semendire, Serez, Silistre, Sumnu, Tekirdag, Tırhala, Tırnova, Tikves, Tuna, Tuzla, Ürgüp, Üsküp, Vize, Yanbolu, Yanya, Yenisehir.⁹⁴ Tahrir defterlerinde yer alan köy isimleri, Anadolu'nun neresinden, hangi beyliklere mensup Türk oymak, boy ve asiretlerinin Rumeli'ye geçmiş olduklarını göstermesinin yanı sıra, bunların nasıl bir sistem çerçevesinde Balkanlar'a yerleştirildiklerinin açıklaması bakımından da önemlidir. Bu isimlerin hemen hemen hepsi Oğuz boylarına ya da Anadolu'daki yer adlarına ait olup en çok Saruhanlı, Germiyanlı, Tatar ve Yörük adlarını almışlardır.⁹⁵ Arnavutluk sancagında 335 parça has ve timarın üçte birine yakınının ismi üzerinde Anadolu'dan geldiği, Türk soyundan sipahiler olduğu yazar (Toprak, 2005:33).

Balkanlarda Osmanlı öncesi ve Osmanlı dönemi nüfus açısından sistematik olarak incelenirse buradaki Türk grupların varlığı, hatta bunların burada yaşayan diğer insanlarla bölgenin etnik bileşimini ciddi şekilde değiştirecek biçimde nasıl etkileştikleri görülür. Yeni gelenler zaten kurulmuş olan şehirlere yerleşmişler veya bir dizi yeni şehir ve köy kurmuşlardır. Bu politikalar sonucu, Balkanlar'da ticaret ve el sanatları gelişmiş ve yeni şehir merkezleri oluşmuştur. Ortadoğu'da ve Balkanlar'da modern çağ öncesi esnaf kuruluşları ve yeni şehir merkezleri oluşmuştur. Ortadoğu'da ve Balkanlar'da modern çağ öncesi esnaf kuruluşları veya loncalar ilk kez ortaya çıkmış ve Venedikli ve Cenevizli tüccarların yerel bir tüccar sınıfı almıştır. Başlangıçtan itibaren loncalara Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudilerin üye olmaları serbest olmuştur (Karpas, 2006:88).

1.2.5. Osmanlı Millet Sistemi ve Balkan Hıristiyanları

Osmanlı millet sistemi Balkanlar'daki Osmanlı yönetsel mirasının en önemli unsurlarını içinde barındırır. Devlet millet sisteminin çizdiği dini kolektif kimlikler aracılığıyla tebaasıyla ilişki kuruyordu. Balkanlarda Osmanlı tarihini etnik ya da ulusal kimlikler üzerinden okumak kaçınılmaz bir biçimde anakroniktir. Ulusal kimlikler 19. yüzyılda teşekkül eden Balkan ulus devletleriyle mümkün olabildiler. Osmanlı öncesi ortaçağ gelenekleri içinde bireylerin ve grupların kimlik aidiyetleri etnik aidiyetlerin değil, dini aidiyetlerin içine yerleşmiş durumdadır. Bazı istisnaları ile etnik farkındalık Osmanlı Balkan halkları arasında ham halde sadece yerel diller

üzerinden varolabilmişti. Daha sonra da görüleceği üzere etnik kimlikler henüz, modern dönemde ulusçu ideolojiler aracılığıyla dönüştürülecek “ethnie”ler halindedirler. Etnik farkındalık 19. yy öncesinde Osmanlı Balkan halklarının gündelik yaşamında oldukça küçük bir rol oynamaktadır. O zamana kadar Arnavutlar, Boşnaklar, Bulgarlar, Rumenler, Sırlar, Karadağlılar ve Yunanlılar’ın çoğu etnisiteden çok bölgesel aidiyete göre yerel şive ve ağızları kullanıyorlardı. Osmanlı’nın Balkanlı tebaası Osmanlı sisteminin zımmiler, muhtediler ve Osmanlı vassalları gibi kategorileri içinde etnik aidiyetlerin önemli olmadığı bir dünyanın üzerinde yaşıyorlardı.

Osmanlı toplumu iki ana kategoriye ayrılmış durumdaydı: Müslümanlar ve gayrimüslimler. Toplum inanca göre çeşitli “milletlere” ayrılmıştı. Millet bir din ya da mezhebe bağlı topluluk demektir (Eryılmaz, 1992:11). Etnik ve seküler içeriği daha yoğun olan ve modern döneme ait bir toplumsal kategori olarak ulus “nation”ün karşılığıdır ve milletten farklı bir kavramdır. Millet kavramı Kur’an- Kerim’de yer alan bir kavramdır ve daha çok din anlamında kullanılmaktadır. Hatt-ı hümayunlarda, devletin egemenliğindeki gayrimüslimleri anlatmak için “tebaa-i gayrimüslime” ve “cemaat-i muhtelif” kavramlarının yanında, “milet-i saire” (diğer milletler) terimine de yer verilmektedir (Eryılmaz, 1992:11). Şemsettin Sami Kamus-ı Türki’sinde “din” ve “millet” kavramlarını aynı anlamda kullanmakta; millet ile ümmetin farklı kavramlar olduğunu ifade etmektedir. Millet bir dine bağlı çeşitli ırk ve dile mensup toplulukların ortak adı iken ümmet bunların her birine verilen addır. İslam milleti, ortodoks milleti gibi kullanımlar mümkün iken Türk ümmeti demek daha uygun olacaktır (Eryılmaz, 1992:12).

1.2.5.1. Osmanlı Yönetiminde Balkan Hıristiyan Halkları

1831 tarihli nüfus sayımına göre Rumeli’de, Kıptiler bir tarafa bırakılacak olursa -ki onların bir kısmı müslümandır- gayri müslimlerin genel nüfus içindeki payı %60.36’dır. Osmanlı Balkanları böylesi geç bir tarihte dahi çoğunluk itibarıyla gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Tarih çizgisi itibarıyla en son İslam İmparatorluğu olan Osmanlı İmparatorluğu İslam hukukunda gayrimüslimlerin İslam toplumu içerisindeki konumlarını tespit eden uygulamaları benimsemişti. Kökleri Hz. Ömer dönemine kadar giden Medine-i münevvere’ de gayrimüslim cemaatle yaşama

uygulamasıyla başlayan hukuki teşekkül Osmanlılarda da gayrimüslim nüfusa zimmi hukuki statüsü içinde hak ve mükellefiyetler tanımak biçiminde vücut buldu (Ortaylı, 2002:216). Osmanlı İmparatorluğu 5 yüzyılı aşan bir zaman diliminde hakimi olduğu Balkan topraklarında birbirinden farklı grup aidiyetleri olan toplulukları zamana karşı oldukça esnek nitelikleri olan kendini adapte edebilen ve muhaliflerini ortadan kaldırmada oldukça başarılı bir sistem aracılığıyla yönetebildi. Osmanlı İdaresi tek tek uyrukları doğrudan yönetmek yerine bunun yerine karmaşaya yol açmadan düzeni sağlayabilecek ve bir kaza durumunda devlete karşı sorumluluğu üstlenebilecek bir araçlar zinciri aracılığıyla yönetti. Osmanlı İdaresi Balkan halklarının inançları ve gündelik yaşamıyla doğrudan ilgilenmedi. Balkan köylüleri daha üst seviyede, Ortodoks Kilisesi tarafından idare edilirken daha alt seviyede ise geleneksel kaidelere uygun olarak seçilen köy idarecileri aracılığıyla yönetildi (Jelavich, 2006:53).

Fatih'in verdiği Berat'la Gennadius'un sahip olduğu mevki tarihte çok az din adamına nasip olmuştur. Berat O'nu ve Sinodunu Ortodoks Hristiyanlığının bütün doktriner meselelerinde son sözü söylemeye, kilisenin bütün üyeleri üzerinde bir denetim yetkisine, kilisenin sahip olduğu bütün mülkü idare etmeye, ister sıradan cemaat olsun isterse de kilise mensubu olsun bütün Hristiyan cemaatine görev ve yükümlülükler getirmeye haiz bir ali makam haline getiriyordu. Bütün Ortodoks Hristiyanlar evlerinde dinlerine ait her türlü kutsal kitabı ve sembolik eşyayı bulundurmamak ve kilise ayinlerine özgür bir şekilde devam etmek hürriyetine sahip kılınıyordu. Patrikliğin Hristiyan cemaati üzerindeki iktidarı sadece dini alanla sınırlı değildi medeni sivil alanı da kapsayacak biçimde genişti. Sonuç olarak Patriklik makamının başı sadece Ortodoks kilisesinin başı sıfatına sahip değil aynı zamanda Vezire denk bir unvanı haiz bir Osmanlı memurudur. Patrik Ortodoks Hristiyan cemaati ya da milleti ile Osmanlı yönetimi arasında bir aracı kurum olarak işlev görmektedir (Stavrianos, 2001:104). Katolik Venediklilerin Balkanların Ortodoks halklarına muamelesi ile Osmanlı yönetiminin muamelesi arasındaki fark önemlidir. Venedikliler Ortodoks cemaatinin kendi dini yöneticilerini seçmelerine izin vermedikleri gibi onları Katolik dini hiyerarşinin alt basamaklarında Katolik idarecilere tabii olmak zorunda bırakıyorlardı. Ayrıca Ortodoks din adamlarını cemaati Katolikliğe geçmek üzere yönlendirmeleri için zorluyorlardı. Osmanlı

yönetimi altında Balkan Hıristiyanları hiçbir zaman dinlerini değiştirmeleri şeklinde bir zorlama ile karşılaşmadıkları gibi dini pratiklerini gerçekleştirmek noktasında da bir sınırlama ile karşılaşmadılar. Açıkçası Osmanlı yönetimi hiçbir zaman Balkan Hıristiyan cemaatleriyle doğrudan karşı karşıya gelmedi onları Ortodoks Patrikhanesi vasıtasıyla Ortodoks (Rum) milletini yönetti.

Ortodoks milleti sadece Rumlardan oluşmuyordu, Bulgarlar, Sırlar, Arnavutlar, Ulahlar, Boğdanlılar, Rutenler, Hırvatlar, Karamanlılar, Süryaniler, Melkitler ve Arap Hıristiyanlarının dahil olduğu geniş bir topluluktur. 1461 yılında kurulan Ermeni milleti ise Ermenileri, Süryanileri, Keldanileri, Kıptileri, Gürcüleri ve Habeşileri içermektedir. Yahudi milleti ise Osmanlı topraklarına İspanya ve Portekiz'den akan büyük Musevi göçlerinin ardından 15. yy.'ın sonlarına doğru kuruldu. Yahudi milleti, Aşkenazlar, Balkanlar'da yaşayan Romayotlar ve çoğunluklar Kırım'da bulunan Karaimler gibi bütün Musevilerin sözcüsü durumuna gelen Sefarad Musevilerini kapsıyordu (Karpas, 2004:73).

Her millet, birer din adamı olan kendi önderleri aracılığıyla Patrikhaneye bağlı bir dizi etnik ve dil gurubundan oluşuyordu. Hem merkezde bulunan hem de yerel düzeydeki millet önderleri kendi cemaati tarafından seçildikten sonra Sultan'ın onayına tabiydi. Yukarıda Ortodoks cemaati özelinde belirttiğimiz bir husus millet sistemi içinde özellikli bir durumu teşkil etmektedir. Genellikle etnik bir grubun piskoposları olan daha alttaki din adamları, bir bütün olarak milleti Osmanlı yönetimi karşısında temsil eden Rum ya da Ermeni Patriğine karşı kendi grubunu temsil etmekteydi. Böylece Sultan katınca herhangi bir etnik temsil söz konusu değildi. Milletlerin dinsel, kültürel ve aile ilişkileriyle ilgili kendilerini idare etme gibi yetkileri hukuk ve nizam, güvenlik, vergilendirme ve yasaların uzlaşmazlığıyla ilgili bütün konularda Osmanlı kadısının sahip olduğu yetkilerle sınırlıydı.

Millet sisteminin özgün tarafı sistemin Sultanla gayrimüslim uyrukları arasında yarattığı ilişkinin biçimidir. Sultan müslümandı ama Hıristiyan uyruklarına dini bir önder olarak görünmüyordu zira tüm dini konular millet sistemi içinde cemaatin kendi dini otoriteleri tarafından ele alınıyordu. Bizans, Bulgar ve Sırp yöneticileri de geçmişte kendi kiliselerinin başı durumundaydılar. Dünyevi otoriteyi dinsel yetkenin üzerine çıkarıyorlar ve farkında olmadan bir takım kültürel ve siyasal çatışmaya

neden oluyorlardı. Devletin üstünlüğü Sultanın cemaat tarafından seçilen millet temsilcilerinin nihai onay makamı olmasıyla sembolik olarak korunmakla beraber Osmanlı yönetimi millet sistemi aracılığıyla gayrimüslim tebaa bakımından dini ve ruhani yetke alanları arasında güçler ayrılığı yaratarak bu tür bir çatışmadan kaçınabildi. Dolayısıyla Hıristiyan uyrukların her biri Sultan'ı dinsel bir otorite olarak değil, fakat statükonun koruyucusu ve kanunun uygulayıcısı olarak; sadece devlet memurlarına karşı değil aynı zamanda kendi cemaat önderlerine karşı da kendilerinin koruyucusu olarak görüyordu (Karpas, 2004:74).

Millet imparatorluğun Müslüman olmayan Balkan tebaasının hayatında en önemli kurumdur. Onların dini inançlarını görece bir güvenlik içinde seküler gelenekler dahilinde Müslüman nüfustan ayrı olarak muhafaza edebilmelerinin bir garantisidir. Onlara kendilerini Müslüman otoriteler karşısında kendi liderleri aracılığıyla temsil edebilme imkanı ve de geniş bir yerel otonomi sağlıyordu. Millet kimliği Balkanlı zımmilerin zihninde önemli bir yere sahiptir. Böylesi bir kimlik, bununla beraber, milletler kültürel olarak farklılaşmış bir şekilde temsil edilebildikleri için tek biçimli değildi.

İslam ve Türk geleneklerinden kaynaklanan bir tektipleştirme yerine Osmanlılar millet sistemi vasıtasıyla Balkanlar'daki tebaasına dini ve kültürel anlamda özerk bir alan açıyordu. Millet sisteminin özellikle kılık kıyafet düzeyinde getirdiği farklılaşmalar batıların gözünde bir aşağılama olarak algılanabilirken aslında toplumsal düzeyde konulan hadler içinde gayrimüslim bireye güvenli bir yaşam alanı açıyordu. Birbirinden dini ve etnik olarak farklı insanların bir arada uyum içinde yaşayabilmelerine, çalışabilmelerine ve ticaret yapabilmelerine imkan sağlayan bir düzendi bu. Millet sistemi Balkan Hıristiyan halkları arasında dini, etnik ve kültürel farklılıklara saygı gösteren onları muhafaza eden ve kurumsallaştıran bir düzeni sağlıyordu (Shaw 1962:619).

Ortodoks milleti kendi içinde temel olarak linguistik hatlarla bölünmüştü. Kilise ayinlerini Bizans'tan devralınan Rum geleneği içinde sürdürenler ve Slav kilisesi içinde Slavik bir liturji ile sürdürenler olarak bölünmüş durumdaydı. Başlangıçtan itibaren Ortodoks milleti içinde Osmanlılar tarafından taltif edilen Rumca konuşanlar, baskın durumdaydı. İstanbul'un fethinden önceki Balkan fetihleri

boyunca Osmanlılar Bulgarları ve Sırları bağımsız, Slavca ayin yapan Ortodoks kiliselerini ise İstanbul'un Rum Patriğinin kontrolünde bıraktılar. Sultan II. Mehmet Millet sistemini 1454 yılında kurduktan sonra tereddütsüz bir biçimde millet sistemini Rumların eline bırakacak olan Rum patriğini Ortodoks milletin başı olarak atadı, Rum ruhbanlar Osmanlı öncesi sosyal ve politik prestijlerini korumakla kalmadılar hatta Bizans zamanında sahip olduklarının da ötesinde gerçek bir güç elde ettiler.

II. Mehmet Tanrının yeryüzü devletini, İslami imparatorluğunu Bizans'ın yerine ikame ederek sürdürmeyi istiyordu, samimiyetle Bizans'ın otokratik imperyal geleneklerini tevarüs etti ve İslami devletini selefının mantıki bir devamı olarak gördü. Ortodoks milletini kurduğunda, Bizans modelini uyarlamak şeklindeki pragmatik eğilimi Ortodoks Milleti üstünde Rum Patrikhanesinin hakimiyetiyle sonuçlandı.

Patriklik makamı İstanbul'un fethinin ardından boş kaldı. Geçmişte, Patrik tanrının yeryüzündeki temsilcisi olan imparator tarafından seçilirdi. Bizans'ın yıkılmasıyla birlikte II. Mehmet İslam inancının lideri ve Hz. Peygamberin takipçisi olarak Gennadius Scholarios'u padişahın emperyal haleflik iddiasını kamusal biçimde ifade ederek, Ortodoks milletin başı olarak ilan etti. Sultan II. Mehmet Bizans geleneğini hatırlatacak bir biçimde Scholarios'u daha sonra kendi haleflerince de sürdürülecek bir törensellik içinde Patrik yaptı. Padişah Patrik'e Ortodoks kilisesi ve mensuplarına verilen hakları içeren bir ferman verdi. Bu ferman hükmünce kiliseler korunacak, evlenme, boşanma ve defin işleri kendi dini geleneklerine göre yürütülecekti. Patrik millet başı unvanı ile ruhani yetkilerinin yanısıra cismani yetkilere de sahip kılınmıştı. Patrikhane dini ve idari işlerde serbestlik kazanıyordu (Eryılmaz, 1992;20).

En kalabalık nüfusa sahip olmasından dolayı Ortodoks milleti Osmanlı'nın emperyal ilgisinde birinci sırada yer alırdı. Millet sistemi içinde İstanbul'un Rum kilisesi Osmanlı fethi öncesinde kendi özerk kiliselerine sahip olan slavik ayin diline sahip Bulgar ve Sırları da içerecek biçimde bütün Ortodoks milleti üzerinde seküler idari yargılama hakkında sahipti. İki Bulgar kilisesinden Ohri kilisesi müstakil bir Başpsikoposluğa indirildi ve resmi olarak Bulgar olarak isimlendirilmeye devam

edilmekle birlikte Patriğin etkisindeki Rum psikoposlar tarafından yönetildi; Tırnova Patrikliği ise Osmanlının Bulgaristan'ı fethinin ardından tamamen Rum Patrikliği tarafından ortadan kaldırılarak ona ait kilise yargılama yetkisi Rum Patrikliğine bağlı bir metropolitliğe verildi ve yönetimi de Patriğin atamaları ile belirlendi.

İpek'teki Sırp Patrikliği ise Sırbistan'ın 1459 yılında tam anlamıyla fethinden bir zaman önce boş kalmıştı. Güçlü Osmanlı veziri Sokollu'nun Sultan Süleyman'ı 1557 yılında tekrar eski haline getirilmesine ikna etmesine kadar İpek Patrikliğinin ülkesel dini yargı yetkisi Ohri Psikoposluğu'na devredilmişti. Rum Patrikliğini özerkliğinin azaltılmasına dair yaptıkları bütün baskılara rağmen Osmanlı yönetimi içindeki avantajlı pozisyonundan dolayı İpek Patrikliğine hep Slavca konuşan ruhban atandı.

Osmanlı Balkanlarında, Rum Patrikliğince atanmış kilise psikoposları-millet liderlerinin görev yerleri olarak işlev gören kasabalar aynı zamanda Rum kültürünün merkezleri olarak da hizmet görmekteydi. İpek Patrikliğinin görev alanı dışındaki bütün topraklarda, Rumlar birçoğu slavik bir kilise liturjisine bağlı Rumca konuşmayan Ortodoks milleti mensupları üzerinde önemli kültürel sonuçları da olacak biçimde yüksek kilise görevlerini ellerinde bulunduruyorlardı. Hakim oldukları bölgelerde Rumca konuşmayanlar Ortodoks hiyerarşisi içinde mahalle papazlığı ya da manastır keşişliği gibi en alt kademelere indirgeniyordu. Rum başpsikoposlar dini merkezlerde Rum kültürel aktiviteleri destekliyorlar, köylerde ve manastırlarda elde edilen yerel desteğe bağımlı olarak yürütülen kültürel aktivitelere rağmen, kasabalardaki slavik kültürel aktiviteleri bastırıyorlardı.

Kilisenin önemli kaynaklarından yoksun olarak İpek Patrikliğinin dışında kalan Rumca konuşmayan Ortodokslar Slavca olan dini kültürel faaliyetleri için mali desteği ancak yoksul köylülerden ve şehir sakinlerinden bulabiliyorlardı ki bunlar da devlete verilen vergiler, kiliseye verilecek dini vergiler ve gündelik harcamalar dışında çok az ödeme gücü olan Osmanlı toplumun fakir zümrelerini teşkil ediyordu. Bu koşullar slav Ortodoks dini kültürün gelişimi çabalarını oldukça sınırladı. yeniden teşkil edilen İpek Patrikliğince idare edilen Slavlar dini-kültürel faaliyetleri destekleyebilecek kilise kaynaklarına sahip oldukları için daha iyi durumdaydılar.

Osmanlı toplumsal yapısının yerel dini kültürel çabaları mali açıdan besleyecek yeni sosyal unsurlar üretmiş olması slav dini kültürel unsurları için bir avantajdı. Şehirli

esnaftan ve tüccar teşkilatlarından gelen yardımlarla yerel kilise örgütlenmeleri dini kültürel çalışmalarını yürütecek kaynak bulabildiler. Böylece Ortodoks milleti içindeki Rum tahakkümüne rağmen Balkanların slavik dini kültürünü canlı tutabildiler. Slav Ortodoks kültürünün baskın kırsal ve bastırılmış şehirli durumu bağluları için oldukça zararlıydı. Ortodoks milleti içindeki Rum ağırlığı o kadar baskındaki Rum ve Ortodoks olmak arasındaki ilişki, gerek millet liderleriyle düzenli olarak muhatap olan Osmanlı idarecilerinin algısında gerekse de büyük ölçüde ana güzergâhlar üzerinde yer alan kasabalarda Balkan Ortodokslarıyla ilişkileri olan Balkanlarda askeri ekonomik ya da politik amaçla seyahat eden Avrupalılar açısından da oldukça yaygındı. 18. yy'a kadar bütün Balkan Ortodoksları Avrupalıların gözünde Rumlar olarak belirleniyordu.

Ermeni milleti bütün Ortodoks olmayan Hıristiyan zımmileri içermekteydi. Çingenerler, Roman Katolikleri, Bogomiller ve Paulicianslar da dahil olmak üzere Ermeni milleti dahilinde dağılmış olarak bulunan Balkan halkları geniş bir özerklikten istifade ettiler. Balkan Roman Katoliklerinin sayısı Ermenilerden fazlaydı. Katolik zımmiler batı Balkanlar'da Adriyatik kıyılarında özellikle Bosna ve Arnavutluk'ta meskundu daha az bir miktarı da yarımada'nın içlerinde Sırb, Bulgar ve Yunan topraklarında idi. Ayrıca Katolikler Osmanlı'nın batılı devletlerle özellikle Osmanlı Hırvatistan'ı, Slovenya'sı, Voyvodina'sı ve Banat'ında meskundu (Hupchick; 2002:147).

Zımmi nüfus içinde Yahudiler de önemli bir yere sahiptir. 1839'a kadar millet olarak resmi kabul görmemelerine rağmen Yahudi nüfus fiili olarak İstanbul'un fethinden hemen sonra kendi havralarını yönetme, dini ve sosyal hizmetlerini kendi inanç sistemlerine göre yürütme hakkını elde ettiler (Eryılmaz; 1992:24). İmparatorluğun önemli miktarda Yahudi tüccara olan ihtiyacının ve Yahudiler'in kendikendilerini idare etme geleneklerinin farkında olan II. Mehmet İstanbul haham konseyinin büyük hahamını Yahudi tebaanın başı olarak seçti ve onu da Ortodoks ve Ermeni patriğine verdiği yetkilerle donattı.

Müslüman Osmanlılar Yahudilere toleransla muamele ettiler. Yahudi yerleşimleri imparatorluğun Doğu Akdeniz'deki ve Balkanlar'daki topraklarında ve İstanbul ve Selanik gibi iki önemli ticaret ve liman şehrinde yoğunlaşmıştı. Osmanlı yönetimi

tarafından Yahudilere bahşedilen geniş hareket alanı ve 15. yy sonu itibarıyla Batı Avrupa'da Yahudilere uygulanan antisemitic pogromlar önemli miktarda Yahudi nüfusun Osmanlı topraklarına göç etmesine sebep oldu. 15. yy sonunda 90.000 civarında Yahudi İspanya ve Portekiz'den Katolik İspanya'nın yöneticileri Ferdinand ve İsabella tarafından uygulanan ve Engizisyon tarafından dayatılan "reconquista" hareketi neticesinde Osmanlı topraklarına göç etti (Lehmann; 2005:17). Kuzey Afrika kökenli Müslüman İspanyol magribilerle olan bir arada yaşamışlık ve ticari ve entelektüel birikimleri sayesinde hoş karşılandılar. Göçmenler Kendi dillerini Ladino adetlerini korudular ve sefarad Yadudisi (güneyli) olarak ayrı bir kimlik elde ettiler. Sefaradların ticari ve entelektüel birikimleri ve sayıları onlara aşkenaz din kardeşleri üzerinde ekonomik ve idari bir üstünlük sağlıyordu. Yahudiler ticarete hakim bir pozisyona sahiptiler ve Balkanlar boyunca ticari kolonilere sahiptiler.

Bizans'ın aristokrat ailelerinin Fatih zamanından beri kendilerine tanınan imkanlarla ticaret yaparak zenginleşmiş ahfadı olan ve İstanbul'da Fener bölgesinde yoğun biçimde yaşadıkları için fenerliler adını anan gruptan söz etmek gerekir. 18. yüzyıl ile birlikte Osmanlı yönetiminin Batılı devletlerle kurduğu ilişkilerde bildikleri yabancı dilleri ve kültürel yakınlıklarından dolayı etkili oldular. Fenerliler Osmanlı Devletini'nin iç ve dış ekonomik hayatı üzerinde etkili oldular ve Ortodoks başpiskoposlar sürekli olarak pozisyonlarını muhafaza edebildikleri için aynı zamanda Ortodoks milletini de idare ettiler. İmparatorluğun zımmi tebaası içinde en müreffeh ve en güçlü bir gurubu oluşturdular (Hupchick, 2002:149).

Balkan Hıristiyan halklarında eğitim yerel cemaatlere bırakılmıştı ve dini bir eğitim müfredatı hakimdi. Hem sefarad hem de aşkenaz Yahudilerinin okulları İbranice bir eğitim öngörüyordu. Roman Katoliklerinin kullandığı dil Latinceydi. Rum kökenli Ortodoksların okullarında Bizans Rumcasıyla eğitim verilmektedir, buna karşın slav kiliselerinde kilise slavcası kullanılmaktadır. Kilise slavcası Kiril alfabesinde yazılan bütün slav dillerini içermekteydi ve Ortodoks liturjisini kullanmaktadır. Orijinal kilise Slavcası ortaçağ Bulgaristan'ında yaratılmış liturjik bir dildi ve zamanın Bulgarca konuşma diline dayanmaktaydı. Diğer slav devletleri Ortodoks hristiyanlığı benimserken aynı zamanda Bulgarcanın hazır bulunan slavik liturjisini de aldılar.

Zaman içinde bu devletlerin edebi dilleri yerel kullanımlarla dönüştü ve Bulgar linguistik formları tedrici olarak ortadan kalktı.

16. yy'ın boyunca kilise slavcasının bütün çeşitleri Balkan lehçelerinden sıradan bir slav Ortodoks mümine neredeyse anlaşılmaz gelecek kadar uzaktı. Bu slavcının liturjide ve okullarda kullanımı Katoliklik için Latince'nin sahip olduğu konuma benzer biçimde adeta resmi bir kilise dili olmaktadır. Slav Ortodoks inancına sahip bir çok kimse için kilise Slavcası ruhaniyeti ve inanca dair duyguları ifade eden büyü ve mistik bir dildi. Anlaşılmaya ihtiyacı yoktu. Aynı durum Rum Ortodoksları için de geçerlidir. Liturjik Bizans rumcası da sıradan bir rumca konuşan için anlaşılacak kadar yerel rum lehçelerinden (loine) uzaklaşmıştı. Ortodoks milletin bütün üyeleri hangi ritüeli takip ederlerse etsinler kilise Slavcası ile liturjik Rumcanın farkını ayırt edebilirdi; çok azı ise Bulgarca, Sırpça ve Rusça kilise Slavcaları arasındaki ayrımın farkına varabilirdi (Hupchick, 2002:151). Halkın kullandığı lehçelerin hakim konuma yükselmesi ve dilde standartlaşma modern dönemde ulusçulukların temel uğraş alanlarından biri olacaktı.

Balkanlar'da geniş halk kitleleri İslam dinine ihtida etti. Millet sisteminin dini hatları boyunca bu ihtida hareketleri önemli sonuçlar doğurdu. İslam dinine giriş muhtediler için bir takım dünyevi faydalar da sağlamaktaydı. Muhtediler devletin hakim dini unsurunun (millet-i hakime) içine dahil oluyordu ve zimmilere uygulanan vergilerden ve sosyal sınırlamalardan muaf oluyorlardı. Aynı zamanda ihtida sosyal bir takım gerilimleri de tetikliyordu. Aileler çoğu zaman ihtidalarla bölünüyordu, aynı çatı altında yaşayan kültürel ve hukuki olarak birbirinden ayrı aile üyeleri ortaya çıkıyordu. İnsanlar aynı mekanda yaşamaya, aynı işlerde çalışmaya, aynı dili kullanmaya devam etseler dahi İslam dinine girdikten sonra kendi toplumları içinde bir yabancı haline geliyorlardı. Eğer kitlevi bir biçimde din değiştirilmiyorsa muhtediler sosyal bir damgalamayla (stigmatizasyon) yüzyüze geliyordu. Muhtediler çoğunlukla yabancı otoritelerle işbirliği yapmış hainler ya da eski inancına ihanet etmiş dönekler olarak damgalanıyorlardı. Nihai olarak, zimmiler muhtedileri doğuştan Müslüman olanlarla birlikte yaygın tanımlama olan "Türkler" içine yerleştiriyorlardı (Hupchick: 2002:151). Din değiştiren kişinin etnik kimliklerin belirsiz olduğu bir dönemde aynı zamanda Türk olmuş sayılması dikkat çekicidir.

Bir çok ulusçu, komünist ve Hıristiyan “tarihçi” Balkanlar’daki Osmanlı fethini anlatırken çoğu zaman bir baskı zorlama ve esaret dönemini hikayeleştirirler. ¹⁰ Balkanların komünist- sosyalist idarelerinin pseudo- Marksistleri de çoğu zaman örtük ulusçulukları ile bu resme katkıda bulunurlar (Bideleux,2001:76). Kitlesele kıyımlar, sürgünler ve zorla din değıştirme uygulamaları bu tarihlerin ortak temalarını oluşturur. Oysaki gerçekte ne kitlesele kıyım ve sürgün ne de zorla Müslümanlaştırma uygulamaları Osmanlı fetihleri ve Balkanların denetim altına alınması esnasında hiç bir zaman söz konusu olmamıştı (Stavrianos, 2001:99). İstanbul Fatih tarafından fethedildiğinde gördüğü yıkım kesinlikle 1204 yılında Katolik Latinlerin 4. Haçlı seferi esnasındaki yıkım ve yağma ile mukayese edilemez (Bideleux,2001:77). Osmanlı’yı Balkan halkları tarafından makbul hale getiren aslında çözülmekte olan Bizans’ın açtığı anarşik iktidar boşluğudur. Bunun da ötesinde Osmanlılar Balkanlar’da fethettikleri ülkelerin gayrı Müslim ahalisine İslam dininin tanıdığı zımme hukukunu en geniş bir biçimde uyguluyordu. Onları cizye ödemeleri koşuluyla Müslüman tebadan ayrı tutmuyor; canlarını, mallarını korumayı Tanrı’nın bir emri ve devletin başlıca ödevi biliyorlardı. Osmanlı hoşgörölülüğü, devletin Müslim ve gayrimüslim bütün tebaayı korumayı bir ödev bilmesi, Osmanlı egemenliğinin Balkanlar’da hızla yayılmasının en önemli sebebidir. Bu siyaset İslam’ın en temel kaynağı Kur’an’da te’lifu’l kulüb, Osmanlı kaynaklarında istimalet politikası olarak ifade edilmiştir (İnalçık,1993:28).

Osmanlılar’ın Balkanlar’da yalnız köylü kitleleri için değil, kilise ve yerli askeri sınıflar ve büyük arazi sahibi feodaller için de bir uzlaşıcı-çekici İstimalet politikası gütmüş olmaları önemlidir. Hem köylü hem feodaller karşısında istimalet politikası uygulanmış olması bir çelişkiden öte aslında Osmanlılar’ın Balkan fütuhattındaki başarısının anlaşılmasının da bir anahtarıdır. Gerçekte Osmanlılar, karşı koyan ve tehlikeli olan hanedan ve senyörleri tereddütsüz ortadan kaldırırken kendilerine itaat eden ve gelip katılanları Osmanlı merkezietçi tımar sistemi içine dahil ederek Osmanlılaştırmıştır. Osmanlı hanedanına bağıllık, hanedanın simgelediği

---

¹⁰ Osmanlı’ların Balkanlar’daki yönetiminin genel anlamda şiddet ve baskıya dayandığı temalı bilgiler bir çok balkan ülkesinin eğitim sistemi içinde ders kitapları aracılığıyla kendine yer bulmaktadır. Hırvatistan’daki tarih ders kitaplarındaki Osmanlı imajı için bkz. JUNİÇ Mirna (2008), “Hırvatistan’daki Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı İmajı, yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YTÜ SBE Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ABD

imparatorluk rejiminin koşullarına uyumluluk demektir. Öte yandan Osmanlı imparatorluk rejimi, büyük köylü kitlelerini ilgilendiren Osmanlı öncesi kanunları, örf-adetleri, vergileri Osmanlı Kanun-nameleri içine alarak bu uzlaşıcı politikayı en geniş biçimiyle uygulamıştır. Böylece özel hukuku kapsayan İslam hukuku yanında örfi sultani kanunlar, bağımsız bir imparatorluk hukuk sistemi olarak merkeziyetçi bürokratik yönetiminin temelini oluşturmuştur. Balkan köylüsü kendisini en yakından ilgilendiren vergilemede de, feodal keyfi vergilerin ve angaryaların ortadan kalktığını, fakat yüzyıllardır alıştığı temel imparatorluk vergi sisteminin geri geldiğini görüyordu (İnalçık,1993:30). Tüm bunlar Osmanlılar'ın Balkan egemenliğinin zordan çok rıza dayanıyor oluşunu açıklayan etmenlerdir.

Ekonomik ve politik bir bakış açısından durumu ele aldığımızda, tebaasından elde ettiği en verimli gelir kaynaklarından birini ortadan kaldırmak İslami bir devletin asla menfaatine olacak bir uygulama değildi. Gerçekte Osmanlılar zımmilerin durumunu millet sistemi içinde oldukça başarılı bir biçimde kontrol altına almışlardı. Gayrimüslimlerin yaşanan ihtidaları bölgesel koşullarla ya da bireysel kararlarla alakalıdır. Kitlesele ya da bireysel olsun ihtidalar gönüllü gerçekleşmiştir. Dini motivasyonlu zorlamalar Balkanlarda Osmanlı'nın bazı taşra birimlerinde yaşanmış olabilir fakat bunlar Osmanlı merkezi yönetimince resmi politika olarak onaylanmış değildir daha çok kişisel ve yerel şartlardan kaynaklı, nadir ve kısmi uygulamalardır (Hupchick; 2002:152).

Balkan Hıristiyanlarının İslama girmesini etkileyen bir faktör çeşitli tarikatlarca temsil edilen imparatorluğun her yanında temsil edilen İslami sufi hareketleridir.¹¹ Görünüşte Hıristiyan manastır düzenini andıran biçimde organize olmuş dervişler yaygın bir biçimde seferberlik halinde Osmanlı ordusuna eşlik ederdi ve yeni fethedilen topraklarda sultan tarafından serbest hareket edebilme hakkı tanınırdı. Tarikatlar teknik anlamda Sünni olarak değerlendirilmelerine rağmen İslami mistisizme olan bağlılıkları dini meselelerde senkretik bir yaklaşım içinde olmalarını doğurdu. Tarikatların eklektik, esnek ve pragmatik tavırları sınırsızdı ve sık sık İslami dışı ritüellerin ve pratiklerinde yaygın olduğu yerlerdi. Bazı tarikatlar azizlere

---

¹¹ Detaylı bilgi için bkz. Barkan Ömer Lütfi, Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri'' Türkler Ansiklopedisi, C. 9. s. 133-153

hürmet, kutsal türbeler gibi popüler Hıristiyan inançlarını hakim görüşlerinin içine dahil ettiler.

Osmanlı askeri formasyonu Balkan Hıristiyanlarının ihtidalarında tarikatlarla omuz omuza hareket etti. Askeri merkezlerle tarikat faaliyetlerinin yoğunlaştığı bölgeler arasında doğrudan bir bağıntı vardı. İhtida sürecinde tarikatların aşık rolünün yanı sıra, tımarlı sipahiler de kısmen bir rol oynadılar. Birçok yerel Balkan soylusu Osmanlı saflarına fethin ilk zamanlarında vassallar olarak katıldılar. Tımar sahibi Hıristiyan sipahiler zaman içinde ordunun daha az vergi ödeyen hakim inancından olan Müslüman unsurlarıyla karıştılar. 15. yy'ın sonuna gelindiğinde Avrupa'daki toprak sahibi sipahilerin bütün üyeleri müslümandı.

Osmanlı ordusunun yardımcı kuvvetleri geleneksel olarak Hıristiyan tebaanın Müslüman nüfus içinde erimesinde rol oynadılar. Zaman içinde Osmanlı ordusunun düzensiz güçleri yayalar müsellemler ve akıncılar saflarında yer alan Balkan Hıristiyanları ile etnik olarak karıştılar. Birçok Hıristiyan askeri unsurlar askerliği zımni köylü hayatının sınırlarından ve vergilerden kurtulabilmenin bir yolu olarak görüyordu. Zaman içinde bu birimlerdeki Hıristiyan unsurlar islama ihtida ettiler.

Osmanlı yönetimi tarafından 14. yy ve 15. yıllarda Anadolu'dan Balkanlara göçettirilen Yörük kolonistler Ortodoks Hıristiyanların Müslüman saflarında asimilasyonunda benzer bir rol ifa ettiler (Doğru,2002:165). Askeri birimler içinde teşkilatlanmış münhasıran yarı göçebe Türklerden oluşuyordu ve bu aşiret adamları Osmanlının düzenli kuvvetlerinin yanında işlev görmekteydiler. Zaman içinde Savaş meydanlarındaki kayıplar yeni tahkimatları gerekli kıldı ve muhtemeldir ki yeni askere alımlar köleleştirilmiş savaş tutsaklarını ve yerel Balkan Hıristiyanlarını da içeriyordu. Bu Hıristiyanlar da Yörük nüfus dahilinde Müslümanlaşma süreci içine girdiler.

İnsani ilgilerin (mülkiyeti ve sosyal pozisyonu korumak, ayrımcı sınırlamalardan ve vergilemelerden kaçınabilmek) tarikatların senkretik faaliyetleri, Müslüman hakimiyeti olan bir orduda görev yapmak, İslamın kitap ehli kavramının sağladığı emniyet alanı gibi sebepler Osmanlıların Balkan Hıristiyanlarını zorla İslamlaştırdığına dair hiçbir dayanak bırakmamaktadır.

Zımmi tebaanın İslam'a girmesi Balkanların her yanında yaşanan bir rutindi. Daha sıklıkla bu daha çok bireyler ya da köyle bazında yaşanmaktadır. Daha az rastlanan ise bir bölgenin bütün ahalisinin İslam'a girmesi durumudur. Üç bölge bu tarz kitlevi ihtida hareketinin örneğini teşkil eder: Bosna, Arnavutluk ve Bulgaristan. Bosna ve Arnavutluk örneklerinde ihtida hareketleri tartışmasız bir biçimde halkların rızasıyla gerçekleşmişti. Yüz yıllar boyunca Ortodoksluk ve Katoliklik arasındaki egemenlik mücadelesine sahne olan batı Balkanlarda dinin politik bir alet olarak kullanılmasına dair uzunca süredir devam eden bir gelenek mevcuttu. Bulgaristan'da ise güce dayalı bir ihtidadan bahsedilebilir.

İslam'a girmeyi mümkün kılan bütün faktörler Arnavutluk ve Bosna da etkiliydi. Osmanlı fethinin ilk yıllarında yaşanan direncin ardından iki bölgenin de doğal toprak sahibi aristokratları padişahın bir anlamda vassallı olmayı zaman içinde kabullendi. Toprakları Osmanlı tarafından tamamen elde edilince onların vassal statüleri de sipahilik hakkına dönüştü. Nihai olarak Hıristiyanlıklarını bırakarak İslam'a girdiler böylece yeni sistem içinde eskiden sahip olduklarını koruyabildiler. Birçok sıradan köylü ve kasaba ahalisi de liderlerinin izinden giderek kitlesel olarak İslama girdi. Özellikle Arnavutlar arasında güçlü kabilevi bağlar kitlesel İslamlaşma sürecinde etkili oldu.

Engelibeli arazi koşullarından dolayı Doğrudan Osmanlı kontrolünün en alt seviyede olduğu Dağlık kuzey Arnavutluk arazisinde bir grup Arnavut kabilesi Osmanlı'nın düzenli olmayan askeri hizmetinde bulunmayı kabul ettiler onların birçoğu Arnavut Katolik ve Ortodoks olan komşularına karşı bağımsızlıklarını elde edebilecek bir destek sağlamak üzere ve kendi lider pozisyonlarını tahkim etmek için Osmanlı ile işbirliği yaptılar. Kabile liderlerinin bu örneği çoğunlukla onların takipçileri tarafından izlendi. Merkezi ve güney Arnavutluk şehirli ve ovalarda yaşayan Arnavutlar arasındaki ihtida sürecini destekleyen daha doğrudan ve sürekli bir Osmanlı yönetimine sahne oldu.

1463 yılında Bosna'nın II. Mehmet tarafından fethinin ardından Boşnak toprak sahibi aristokratları tedrici olarak İslam'a girdi. Onların kitlesel ihtidası geleneksel olarak fetih öncesinde sahip oldukları Bogomil inancına atfedilir. Bosna'nın İslamlaşması yaklaşık 150 yıllık bir dönemde gerçekleşmiştir. Bosnalıların İslam'a kitlesel olarak

geçmeleri hususundaki en etkili faktörün Boşnak aristokrasisinin üyelerinin menfaatlerini koruyabilmeye dair gösterdikleri geleneksel yatkınlık olduğu düşünülebilir. Ortaçağ Boşnak kralları asla kendilerine bağlı bölgesel aristokrasi üzerinde tam anlamıyla bir merkezi otorite tesis etmeyi başaramadılar. Dahası yerel lordlar iç savaşlarla ve aileler arasındaki bitmek bilmeyen rekabetlerle Bosnayı Bosnanın güçlü yabancı komşularından destek elde edebildiği ve dini yakınlıkların birer politik enstrüman olarak kullanıldığı sürekli bir içsel istikrarsızlık içinde tuttular. Boşnak aristokratları Bosna'yı birleşik bir devlet halinde getirmektense kendi kişisel refahları ve güçleriyle daha yakından ilgilidiler. Osmanlı hakimiyeti karşı karşıya kaldıklarında geleneksel olarak onları buna karşı direnmeye sevkedecek ve İslama girmek noktasında duraklatacak hiçbir engel yoktu (Huphick, 2002:160).

Boşnaklar Osmanlının Balkanlarda fethettiği coğrafyada İslama en yaygın biçimde ihtida eden topluluktur. Kısa süre içinde bölge İslami kültürün müstahkem mevkilerinden birine dönüştü. Şehirlerin manzarası gelişen İslam toplumun maddi medeniyetinin nişaneleri olan camiler, medreseler, kervansaraylar, tekkeler, çeşmeler, hamamlar ile doldu. 16 yy'a gelindiğinde ise Saraybosna ve Mostar küçük birer köyden Bosna Hersek'in iki önemli ekonomik ve kültürel merkezine dönüştü. Her ikisi de nihai olarak bölgede Osmanlı taşra teşkilatını bütünüyle kontrol edecek Müslüman beylerin idari, kültürel sosyal bir merkezi oldular.

Muhtedi Boşnaklar kendilerini Müslüman toplumunda da idari askeri alan içinde de eşsiz bir pozisyona kavuşturacak Osmanlı merkezi yönetiminden oldukça önemli imtiyazlar elde ettiler. Osmanlı yönetiminin ihtida eden idarecileri kendi ana vatanlarında görevlendirmeme siyasasına rağmen Boşnak beyleri bölgelerinde askeri idari sistem açısından oldukça önemli bir kontrol elde ettiler.

Saraybosna küçük bir köyken hızla İtalya'dan Dubrovnik üzerinden İstanbul'a giden tüccarların konaklama yeri olarak önemli bir ticari merkez haline geldi. Padişahların taşrada konakladıkları bir şehir olarak ismi Saraybosna'ya dönüştü. Katolik Dubrovnikli'ler ve Yahudi tüccarlara rağmen 16.yy Osmanlı kayıtlarında şehrin nüfusu tamamen müslümandır. Şehir önemli ölçüde yerel Boşnak beylerin kontrolü altında olduğundan Osmanlı Valileri Saraybosna'ya giremezler ve Travnik'te otururlardı.

Özellikle Rodop ve Trakya bölgelerinde önemli bir miktarda İslam'a ihtida hareketi de Ortodoks Bulgarlar arasında yaşandı. Bulgar tarihçiler Osmanlı zorlamasıyla kitlesel ihtidaların yaşandığını ileri sürerler. 16 yy ortalarında Rodop dağlarında yaşayan binlerce Bulgar Venedik'le savaşmak üzere sefere giden bir Osmanlı ordusu tarafından şiddet kullanılarak İslam'a girmeye zorlanmıştı. Böylece Bulgarca konuşan müslüman ahali Pomaklar husule gelmişti. Fakat son araştırmalar Bulgarların İslam'a kitlesel girişleri hakkındaki geleneksel argümanların geçerliliğini azaltmıştır. Rodop'daki kitlesel İslamlaşmaya dair bütün iddialar şüphelidir. Hiçbir orijinal belge ya da kanıtın olmadığı eldeki bütün bu tarz kanıtların 19. yy'da üretilmiş olduğu kanıtlanmıştır. Rodop Pomaklarının İslam'a girişlerinin Balkanlarda etkin olan ve Osmanlı yönetiminin resmi politikası olmayan genel faktörlerin etkisiyle olduğu ve tedrici bir ihtida biçiminde olduğu anlaşılmaktadır (Huphick, 2002:165).

1.3. Balkanlarda Osmanlı Yönetiminin Çözülmesi ve Ulusçuluk Çağında Osmanlı Yönetimi

1.3.1. Balkanlarda Osmanlı Yönetiminin Çözülmesi

Erken Osmanlı Devleti, padişahın mutlak denetimi altındaydı. Gerçekten de 16. yy'ın birçok Avrupalı gözlemcisi için Osmanlı Devleti ideal devleti temsil ediyordu. Başta ordu, hazine ve bürokrasi olmak üzere belli başlı tüm devlet kurumlarına, padişahın hane halkının uzantısı olarak bakılırdı. İmparatorluk ilk yüzyıllarında, yaklaşık 1300-1566 arasındaki dönemde, gazilerden oluşan birliklerini nihayetsiz seferlere götüren bir dizi kabiliyetli padişah tarafından idare edilme şansına sahipti. Bununla birlikte Osmanlı Türkleri hiçbir zaman büyük bir grup olmadılar ve İmparatorluğun gücü Türklerin sayısına değil, çeşitli etnik gruplardan sadece liyakat ilkesine göre seçilmiş, padişaha sonuna kadar sadık, olağanüstü yetenekli bürokratik askeri bir makineye dayanmaktaydı. Avrupalı diplomat Ogier Busbecq 16. yüzyılda Osmanlı Devletini Avrupa'daki benzerleriyle şöyle karşılaştırır:

“Bütün görev ve mevkilere tayini bizzat sultan yapar; bunu yaparken zenginliğe ya da boş rütbe iddialarına hiç aldırılmaz, adayların sahip olabilecekleri nüfuza ve popülerliğe önem vermez; sadece liyakate bakar, her adayın kişiliğini, doğal yeteneğini ve eğilimlerini inceler. Böylelikle herkes yeteneklerine göre

ödüllendirilir, her mevki o işi yapabilecek kişilerce doldurulur. Türkiye’de her insan içine doğduğu durumdan yararlanma ve hayattaki kaderini bizzat belirleme imkanına sahiptir. Sultanın emrinde en yüksek mevkilere yükselenler genellikle çobanların oğullarıdır. (...) Türklerin kalkıştıkları her işte başarılı olmalarının, hakim bir ırk olmalarının ve sınırlarını her gün genişletmelerinin nedeni budur. Bizim yöntemimiz çok farklıdır, biz de liyakate yer yoktur, her şey doğuma bağlıdır.” (Wachtel, 2009:69).

Balkanları da içeren eski dünya olarak bildiğimiz oldukça geniş bir coğrafyada Pax Otomana (Osmanlı barışı) denilen bir yönetim ve toprak düzeni yüzyıllarca etkili oldu. Osmanlılar Kızıl Elma olarak tabir edilen bir mefküre peşinde (Viyana ve Roma) ilerlerken artık Orta Avrupa’nın da önemli bir kısmı bu düzenin bir parçasıydı. Osmanlı Balkanlara uzandığında Pax Romana (roma barışı) varlığını önemli ölçüde yitirmiş zayıf bir Bizans yönetiminin boşluklarında kendilerine iktidar alanları açan küçük küçük devletler ve feodal yapılar vardı. Kısa süre içinde tüm bu parçalı siyasal yapı 19. yüzyıla kadar sürecek bir biçimde Osmanlı düzeni altında toplanabilmişti. Şaşılacak bir tempoyla Balkanların fethini tamamlayan Osmanlılar Balkanlardaki etnik ve dini çeşitliliği bu sistem içinde birleştirebildiler. Osmanlı yönetiminden boşalan Balkanların kaotik ortamı günümüze kadar sürecek bir karmaşayı ve çatışmayı beraberinde getirdi. Nihayetinde İslam dininin çizdiği sınırlar içinde şekillenen Osmanlı Devlet aklı Darul İslam ve Darul Harb olarak böldüğü bir dünyada cihadı ilke edinmiş olmasına rağmen fethettiği coğrafyada hükmettiği toplulukların kültürlerine kendini tamamıyla kapamamıştır. Buna rağmen Türk kültürü bir hakim kültür olarak Türkçe ise bir *lingua franca*¹² olarak varlığını Balkanlarda sürdürmüştü. Devşirme sistemi içinde Balkan halkları Osmanlı sistemi içinde en üst idari kademelere kadar yükselbilmişlerdi. 16. yy sonunda İstanbul’da Fransız Büyükelçisi olan De Breves bu devşirmelerin sultana sadakatleri karşısında şaşkınlığını gizleyemiyordu. Yetenek ve sadakat göstermek koşuluyla Osmanlı sistemi içinde kişinin yükselmesi için kökeninin bir önemi yoktu. Osmanlı sadrazamlarının en önemlilerinden olan Sokollu Mehmet Paşa Bosnalı Sırp bir

---

¹² Birçok farklı dil konuşulan karışık toplumlarda, halkın birbirini anlamak amacıyla kullandığı ortak dil anlamında kullanılan Latince kökenli bir ifade.

aileden geliyordu. İsmail Hakkı Danişmend'in verdiği listeye göre 215 Osmanlı sadrazamından 62'si Balkan ve büyük ihtimalle Hıristiyan kökenliydi.

Bu durum Balkan ve Osmanlı araştırmaları literatüründe farklı değerlendirmelere sebep olmuştur. Bazıları Osmanlı sisteminin Türk ve İslami olmanın ötesinde Hıristiyan etkisinde olduğunu iddia edecek kadar ileri giderken Balkan Hıristiyanlarının Osmanlı yönetimine destek vererek "Hıristiyanlığa ihanet ettiğini" öne sürenler de olmuştur.

Balkanlar'da Osmanlı yönetiminin bozulması Osmanlı idari, ekonomik, siyasi, askeri sisteminin çözülmesiyle aynı şeydir. Bu anlamda çözülmenin başlangıcına dair bir milat vermek, dönemlendirmeler yapmak mümkün olmamakla birlikte denilebilir ki 16. yy'ın sonu itibarıyla çözülmeye başlayan Osmanlı sistemi 17. yüzyılın sonundan itibaren artık iyiden iyiye bir gerileme süreci içine girmiştir. 1683 II. Viyana Kuşatması ile başlayan Osmanlı'nın Avrupa topraklarındaki gerileme sonun başlangıcıdır ve çekilmenin Balkan halkları üzerindeki etkileri doğrudan izlenebilir.

1.3.1.1. Ekonomik İstikrarın Bozulması

Osmanlı imparatorluğu'nda ekonomik faaliyetin amacı sultanın gücünü arttırmaktı ve devletin işi de, ekonomiyi bu hedefe yönlendirmektir. Ana kaygı büyüme değil ekonomik istikrarı sağlamaktı, şehirlerin ihtiyacını karşılamak ve devletin hiyerarşik düzen içinde ait olduğu konumda kalması beklenen tebaasının güvenliğini eksiksiz bir biçimde temin etmektir. İmparatorluğun sürekli olarak genişlediği 14. ve 16.yüzyıllar arasındaki dönemde bu sistem kusursuz bir biçimde işledi. Bu dönem içinde vergiler aşırı yüksek değildi, tebaa görece olarak diğer ülkelerin ahalisinden daha iyi koşullarda yaşıyordu. Ordu, tımandan sağlanan vergilerle ve fetihlerden elde edilen kazançlarla beslenebiliyordu.

Osmanlı tarihine dair dönemlendirmeler I. Süleyman'ın ölümünü Osmanlı yönetiminde bir gerilemenin başlangıcı olarak görmek eğilimindedirler. Tarih yazıcılığının siyasi tarihi merkeze alan yaklaşım biçimlerinin tuzağına düşmeden denilebilir ki 16. yy'ın sonu ile birlikte Osmanlı'nın Balkanları fethi büyük ölçüde tamamlanmış olmasına rağmen Orta Avrupa'nın içlerine doğru ilerlemesi duraklamıştı. Habsburgların yükselişi Osmanlı'nın Avrupa'daki ilerlemesine darbe

vurdu. Bu duraklama Osmanlı askeri ve idari sistemi içindeki kalıcı sorunların olmasıyla eş zamanlı olarak görülmektedir. Duraklamayı takip eden tedrici bir çözülme ülkenin idari, ekonomik ve askeri yapısında izlenebilmektedir. İki buçuk asırlık bir zaman diliminde geniş topraklara yayılmış güçlü bir devlet kurmayı ve çok kültürlü kalabalık bir nüfusu bir arada tutmayı ve yönetmeyi bilmiş kudretli aynı zamanda esnek Osmanlı toplumsal kurumları 16.yy'ın ikinci yarısından itibaren ağır ağır çözülmeye başladı. Bu çözülme sürecinin Osmanlı kurumlarının kendi içsel kusurlarından kaynaklandığına dair çok az kanıt vardır. Osmanlı'nın Batı Avrupa'lı muarızlarının büyük ölçüde bu gelişimi hızlandırdığı söylenebilir. Buna bir çöküş demektense Batı Avrupalı güçlerin ekonomik ve askeri- teknolojik baskısının altında yaşanan bir istikrarsızlaşma (destabilizasyon) demek daha doğru olur. Sonuçta İmparatorluğun bu döneminde yaşananların Balkan halkları üzerindeki etkisi hayat koşullarında kötüleşme şeklindedir.

16. yüzyılda Avrupa'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi Osmanlı topraklarında da bir nüfus artışı yaşandı. Sürekli ekonomik istikrar üzerine kurgulanmış Osmanlı ekonomisi artan nüfusa iktisadi fırsatlar sunacak kadar dinamik değildi. Daha da kötüsü zaman içinde birbirini izleyen yetersiz padişahların imparatorluğu merkezden denetleyemedikleri anlaşıldı.

Yaşanan sürecin en önemli ayağını ekonomik alanda yaşanan bozulma oluşturur. Batı Avrupa'nın keşifler çağı hem Asya ile Avrupa arasındaki ana ticari rotaları değiştirmesiyle hem de Amerika kıtasının Batı Avrupalı devletlerce sömürsünü başlatmasıyla Osmanlı ekonomisini oldukça olumsuz yönde etkiledi. Ticari yolların Akdeniz merkezli olmaktan çıkması ile Osmanlı'nın bol kazançlı baharat ve lüks maddeler ticaretinden uzaklaşması anlamına gelmektedir. Hint okyanusu ve Kızıldeniz'den Osmanlı donanmasının çekilmek zorunda kalışı Akdeniz ticaretinin çöküşü ile birlikte imparatorluğun ticari gelirleri önemli miktarda azaldı. Amerika'nın keşfi ile birlikte ise mebzul miktarda Güney Amerika gümüşü İspanya üzerinden bütün Avrupa'ya ve tabii ki Osmanlı pazarlarına giriyor, geleneksel anlamda sabit bir ekonomi içinde dalgalanmaları başlatan ve parasal bir enflasyonu doğuruyordu. Düşen ticaret gelirleri ve yükselen enflasyon eş zamanlı olarak yaşanınca devlet harcamalarının katlanarak çoğaldığı bir mali krizi tetikliyordu. Bu

durum devletin istikrarının önemli ölçüde bağlı olduğu sipahilik toprak sistemini baltalıyor ve memleketin ekonomisini zayıflatıyordu.

Osmanlı yönetiminin düşen ticaret gelirleri karşılığında ilk başvurdukları yollardan biri gümüş akçenin değerini düşürmek şeklinde oldu. Tağşiş edilmiş akçe karşısında yükselen fiyatların enflasyonist bir etki doğurması kaçınılmazdı. İkinci olarak ise vergilerde hızlı bir artış yaşandı. Cizye vergisi miktar olarak artmakla kalmadı aynı zamanda 17. yy'ın sonu itibarıyla hane başına değil kişi başına toplanmaya başlandı. Aynı zamanda devlet daha yüksek vergi elde edebilmek için iltizam ve malikane gibi vergi araçlarını devreye sokarken yeni tarım arazileri artık tımar sistemi içinde değerlendirilmiyordu. Devletin nakit paraya artan ihtiyacı 17. yy boyunca Osmanlı toplumunun hemen her sektöründe hissediliyordu. Daha öncesinde tımar olarak dağıtılmış araziler miri arazi olarak tekrar müsadere edilerek iltizama açılmaktadır. Zaman içinde iltizam olarak verilen arazilerin mültezimler tarafından da tekrar kiraya verildiği gözlenmektedir.

Koçi Bey 1625 yılında padişaha hazırladığı risalede tımar sisteminin bozulmasını şu şekilde anlatıyordu: “Boşalan tımar ve zeametlerde eski kanunlarına aykırı olarak İstanbul tarafından verilmeğe başlandı. İleri gelenler ve vükelâ boşalan yerleri adamlarına ve akrabalarına verip, İslâm memleketlerinde olan tımar ve zeametini seçmelerini şer’-i şerîfe ve yüksek kanuna aykırı olarak, kimine paşmaklık yaparak, kimini padişah hassına katarak, kimini mülk olarak, kimini vakıf olarak, kimini vücûdu sıhhatte olan kimselere emeklilik olarak verip, bütün zeamet ve tımar, ileri gelenlerin yemliği oldu.” (Koçibey, 1972:33).

İmparatorlukta yaşanan ekonomik bozulmanın nihai kaybedenleri tabii ki reayaydı. Vergiler sürekli bir biçimde yükseliyordu, özellikle Balkanlarda kırsal kesimde yaşayan tebaa arasında bunun oldukça tahripkâr etkileri izlenebiliyordu. 17. yüzyılı sonuna gelindiğinde vergilerin neredeyse köylülerin ziraattan elde ettiği gelirin yüzde seksenine ulaştığı bazı aşırı örneklerde ise toplam değer üzerine çıkıldığı görülmektedir. Çöküş sürecinde köylüler açısından en yıkıcı olanı Tımar sisteminin çökerek yerini çok daha külfetli olan Çiftlik sistemine bırakmasıdır. Devletin askeri ihtiyaçlarıyla tebaanın sosyal güvenliğini eş zamanlı olarak sağlayan ideal bir sistem (İnalçık, 1955:224) olarak Tımarın Osmanlı taşra yönetimi içindeki hayati

öneminden bahsedilmişti. Gerçekten Tımar sisteminin en ayırt edici özelliği aynı anda hem reayayı korumayı hem de devlete karşı bir isyanı önleyebilecek bir yapıya sahip olmasıdır. Osmanlı yönetiminin ilk dönemlerinde reyanın Tımar sistemi içinde adalet ve güvenlikten istifade ettiği tarihsel bir vakiadır. Fakat 16. yüzyılın sonu itibarıyla Tımar sistemi Balkan halkları üzerindeki en talihsiz yansımalarıyla birlikte çatırdamaktaydı.

İfade edildiği gibi Tımar sisteminin bozulmasının en önemli sebeplerinden biri merkezi idarenin nüfuz ve denetleme gücünün zayıflamasıydı. Süreç içinde tımar sahiplerinin sınırlı güçlerini genişletmek ve reaya üzerinde daha fazla ekonomik baskı oluşturma eğilimine girdiği anlaşılmaktadır. İmparatorluğun genişlemesinin durması ile birlikte birçok sipahi ve devlet görevlisi Rumeli'ye geçerek toprak elde etmeyi ya da var olanları kendi nam ve hesaplarına kullanmayı istiyordu. Bu durum da mevcut yapı üzerinde bir baskı unsuru oluştuyordu. Ayrıca şehir merkezlerinde yaşayan yeniçerilerin kırsal alanlara doğru uzanan etkinlikleri de bu durumu daha da ağırlaştıran bir etkendi.

Çiftlik sisteminin tıardan en önemli farkı sahibine neredeyse özel mülkiyete eş değer bir hak sağlamasıydı. Miras bırakılabilir ve üzerinde dilediğince tasarrufta bulunulabilir çiftlik arazilerinde köylülerin sosyal güvenliği büyük ölçüde ortadan kalkmaktaydı. Mahsul çiftlik köyünün meydanında toplandıktan sonra onda bir ya da sekizde birlik kısmı devlete vergi olarak ayrılır, bir sonraki sene için ekilecek tohum ayrılır ve sonra geriye kalan miktar ise çiftlik sahibi ve kiracı arasında eşit olarak paylaşılırdı. Ayrıca her ne kadar toprağı ekip biçen köylü hareket özgürlüğüne teorik olarak sahip olsa da bu hakkı pratikte önemli miktarda kısıtlanmaktaydı. Geliri geçimine yetişmeyen köylü hayatını idame ettirmek için çiftlik sahibine borçlanmaktadır, bu durum sadece gayri Müslim tebaa için değil Müslüman reaya içinde geçerlidir (Stavrianos, 2001:141). Yasal anlamda tanınmamakla birlikte tolere edilen bu dönüşüm süreci 16. yüzyılın sonlarından 18. yüzyıla kadar devam etti; Mora yarımadası, Teselya, Makedonya, Trakya, Meriç Valisi, Tuna Bulgaristan'ı, Kosova ve Arnavutluk sahillerindeki toprakları içerecek geniş bir uygulama alanı buldu.

Çiftlik sisteminin baskısı merkezi otoritenin güçsüzlüğünden kaynaklanan eşkıyalık ve düzensizlikle birleşince köylerin birçoğu boşaldı. İstanbul'a olan köylü göçlerini engelleyen bir ferman yayınlandı. Göçmenler bütün hızlı şehir nüfusu artışı vakalarında yaşanan Barınma, işsizlik, düşük ücretler ve yerleşik nüfusun direnişi gibi genel problemlerle karşı karşıya kaldılar. Şehir nüfusu içinde asimile olmaları uzun bir süreci gerektirdi. Esnaf ve zanaatkar loncaları yeni gelenlerin kendi mesleki saflarına dahil olmalarını ya da faaliyet alanlarında yer almalarını engellemek üzere çabaladılar fakat sonuçsuz kaldı, suç oranları arttı. Fakat bu uzun sürecin sonunda göçmenlerin şehir nüfusuna dahil olmaları süreci tamamlandı.

18. yüzyıl boyunca Osmanlı iç ekonomisi Batı Avrupa'dan gelen pahalı malların etkisiyle ağır ağır sorunlar belirse dahi büyük ölçüde kendi kendine yeterliydi. En temel ürün olarak gıda maddeleri yerel kaynaklar içinde toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek ölçüde üretilmekteydi. Devletin askeri ihtiyaçlar kapsamında dış alıma yönelmesi durumunda masraflar olağan ihracattan sağlanabiliyordu. Osmanlı ekonomisindeki gerçek problemler ihraç mallarının düşük fiyatlı olmasına ve ekonomik istikrara dayanan geleneksel bir yapı üzerinde yükselen büyüme eksikliğinden kaynaklanıyordu. Merkantilizm çağında devlet destekli bir biçimde yaşanan büyümeye karşılık Osmanlı geleneksel ekonomik parametreleri üzerinde tüketim seviyesine ayarlı bir ekonomik istikrarı incelemeyi sürdürüyordu. Batı Avrupalı devletler iç sanayiye, ulaşımı finans sektörünü ve eğitim altyapısını zenginleştirmeye, denizcilikle ilgili kaynaklarını genişletmeye yönelirken Osmanlı maliyesi tüm bu ekonomik altyapıyı geliştirememek pahasına savaş makinesini sürekli çalışır kılacak askeri harcamaları karşılamaya çalışıyordu (Huphick, 2003:169).

Osmanlı İslami gelenekleri ekonomiye kapsamlı devlet müdahalelerini ve incelmış bir yatırım finansman düşüncesini içermiyordu. Ne devlet ne de toplumdaki zengin zümreler Batı Avrupa'da yaşanan benzer merkantil bir gelişmeyi tahayyül etmiyordu. Kârlar ve gelirler kişisel harcamalara ya da yine aynı işe yönelik bir yatırıma dönüşürken diğer sektörlerdeki bir yatırıma ya da yeni üretim metotları geliştirmeye yönelmiyordu. Ticari borçlanma oldukça küçük seviyede, kısa vadeli olarak ve de bankacılık kuruluşlarının aracılığı olmaksızın bireyler arasında

gerçekleşiyordu. Kısacası eş zamanlı olarak Batı Avrupa'nın yaşadığı merkantilizmden sanayi kapitalizmine geçiş süreci Osmanlı ekonomisinde karşılık bulmuyordu. Sonuç olarak Batı Avrupa'nın yaşadığı ekonomik süreç kendi kendine yeterli Osmanlı ekonomisi için 19. yüzyılın başından itibaren bir yıkım getirdi. İmparatorluktaki makine teknolojisi yüzyıllardır değişmeksizin yerel kendi kendine yeterlilik seviyesinde oldukça iptidai bir düzeydeydi. Aynı zamanda Batı'da dünyayı kapitalist nazarla kavramayı hazırlayacak tarihsel tecrübe Osmanlı'da kendine yer bulamamıştı. Rönesans, Hümanizm, Bilimsel Devrim gibi merkantilizm ve sanayi devrimini oluşturan iktisadi zihniyetin felsefi kökleri Osmanlı Dünya görüşünde oluşmadı. Devlet ve toplum Batı'daki gelişmeler karşısında geleneksel ve yerli olanı çoğu zaman bir geri kalmışlık olarak algılamıyordu. Bu daha çok 19. yüzyıl ve sonrasına ait bir paradigmatik kırılmayla birlikte gündeme gelecektir.

17 ve 18. yüzyıllarda ekonomik büyümenin olmadığı ve durumu daha kötüleştiren yüksek enflasyon koşullarında Osmanlı maliyesinde gelirler hızla inişe geçti. Düşük fiyatlı mallar iç ekonomiden ziyade Batılı ekonomiler tarafından emilmeye başlandı. Bu durumdan istifade eden az sayıda gayrimüslim tüccar ve çiftlik sahibi müslüman büyüyen bir orta sınıf oluşturma eğilimine girdi. Fakat bunların birçoğu üretimden çok batılılarla ticaret yaparak kişisel zenginliklerini genişletmeyi hedeflemekteydi. Rüşvet, haraç ve yolsuzluğun arttığı bu dönemde tebaa için yaşam koşulları gittikçe kötüleşmektedir.

1.3.1.2. Askeri ve Yönetmel Bozulma

Teknolojik, merkantil ve sınaî gelişmelerin neticesinde artık Batı Avrupa'nın Osmanlı üzerindeki üstünlüğü önce belirmeye ardından pekişmeye başladı. 16. yüzyılın sonuna kadar siyasal anlamda dağınık bir Batı karşısında hakim bir pozisyonu elinde bulunduran Osmanlı bu üstünlüğünü kaybetmektedir. sürekli fetihlerle elde edilen topraklar imparatorluğun askeri ve ekonomik olarak yeterliliğinin teminatıydı. 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Batı'da yaşanan gelişmeler askeri durumu tersine çevirdi ve Osmanlı askeri- idari sistemi için sonun başlangıcı oldu. Ağır feodal Avrupa orduları karşısında Osmanlı'nın hareket kabiliyeti yüksek hafif silahlı Osmanlı orduları uzun bir süre başarılı olmasına rağmen ateşli silahlara dayalı profesyonel düzenli batılı ordular karşısında artık etkisiz kalmaktaydı.

Osmanlı donanması da batılı donanmaların evrimi karşısında yetersizdi. Güçlü bir dayanışma duygusuna sahip yeniçeriler 16. yüzyılın sonunda geldiğinde kendilerini Padişaha sıkı sıkıya bağlı bir askeri grup olarak gören önemli bir güç teşkil ediyordu. 16. yüzyılın ortalarında çok katı bir disiplin içinde işleyen devşirme sisteminde bozulmalar başlamıştı. Buna paralel bir biçimde kurallara uymayarak evlenen yeniçerilerin çocukları da artık yeniçeri ocağına yazılmaktadır. Toplumun farklı kesimlerinden yeniçeri ocağına katılım olması da ocağın kapalı yapısını çatlatmaktadır. Yine kuralların dışına çıkarak gelirlerinin azlığından şikayetçi bir kısım yeniçeri askeri yeteneklerini köreltecek bir biçimde asli vazifelerinin yanı sıra zanaatkarlıkla uğraşmaktadır (Irina,1999:673). Yukarıda da ifade ettiğimiz enflasyonist etkiyle maaşları ayarı düşük akçelerle ödenen yeniçeriler başkentte sürekli olarak huzursuzluk kaynağı olan disiplinsiz bir iktidar unsuru olarak varlığını uzunca bir süre sürdürdü. Ordudaki bozulma dış politikada da önemli kayıplar demektir. Savaşın önemli bir çözüm aracı olduğu 17. yüzyılda Osmanlı ordusu yöneticiler açısından güven duyulan bir kurum olmaktan uzaktı.

1566'dan 1699'a kadar Osmanlı tarihinin genel eğilimini nihayetinde Tuna'nın gerisinde son bulacak Avusturya karşısında tedrici bir gerileme olarak 18. yüzyılı ise Dinyester'in ardına kadar sürecek Rusya karşısında bir gerileme olarak okumak mümkündür. 18. yüzyılın ikinci yarısına Rus Çariçesi Katerina'nın ihtiraslı yönetimi damgasını vurdu.

16. yüzyılın sonlarında yaşanan ekonomik ve mali sosyolojik buhranlar bir sonraki yüzyılda etkinliğini arttıracak Celali ayaklanmalarının zeminini hazırladı. Siyasal açıdan bakıldığında 17. yüzyılın en belirgin özelliği merkezi iktidarın gücünün hem paytahtta hem de taşrada önemli ölçüde zayıflıyor olması, ortaya çıkan iktidar boşluğunun ise doldurulamamasıdır. Celali isyanları toplumsal huzursuzluğun bir resmi olarak 17. yüzyıl boyunca sürdü kimi zaman oldukça sert müdahalelerle bertaraf edilebildi.

Savaş teknolojisinde yaşanan gelişmeler sonucunda ortaçağın temel savaş birimi olan şövalyelerin Osmanlıdaki karşılığı olan Tımarlı sipahiler etkinliğini yitirdi ateşli silahlarla donanmaya başlayan yeniçerilerin sayısı her geçen gün arttı. Ayrıca batıda 17. yüzyıla damgasını vuran Avusturya ve Venedik'le sonu gelmeyen savaşlar

sırasında zaman zaman reaya da silahlandırılarak cepheye sürülüyordu, bu paralı askerlerin İstanbul'daki ağırlığı giderek arttı ve önemli bir siyasal güç haline geldiler. Uzun savaşların devlet maliyesinde oluşturduğu ağırlık neticesinde devlet yeniçerilerin maaşlarını ödemekte zorlanıyor, sık sık ayaklanan yeniçeriler vezirleri hatta zaman zaman padişahları değiştirmek istiyordu. Bu dönemde profesyonel birer asker olan yeniçerilerin esnaf loncaları ile olan ilişkilerinin de güçlendiğine şahit olunur böylece çekici bir meslek olmaktan çıkan askerliğin yanı sıra kimi yeniçeriler esnaflık işleriyle uğraşmaya başladılar. Bu dönemde İstanbul'un iaşesinde rastlanan güçlükler ve salgın hastalıklar başkentteki siyasal ve toplumsal bunalımı ağırlaştırıyordu. Taşrada ise özellikle Balkanlar'da belirginleşen iktidar boşluğunda merkezi devletin atadığı valiler sık sık ayaklanıyor İstanbul'a karşı bağımsızlıklarını ilan etmeye uğraşıyordu. Topraklarını terk eden köylüler çoğunlukla sekban yazılarak bu ayaklanmaların toplumsal tabanını teşkil ediyordu. 17. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Köprülü ailesi döneminde merkezi devlet bir miktar etkinliğini arttırdı ve taşradaki valiler üzerinde kontrol kurabildi fakat 1680'lerden itibaren Viyana kuşatması sonrasında alınan büyük yenilgi beraberinde taşradaki sekban bölüklerinin İstanbul'a yürüyüşe geçmelerini getirdi. Merkezi devlet 1698 yılında bu çevre unsurlarıyla bir anlaşmaya vardı, sekban bölüklerine bir kısım haklar ve düzenli maaş vadeden Devlet aynı zamanda taşra üzerindeki etkinliğini arttırmaya çalıştı. Her ne kadar bu anlaşma savaş koşullarının sona ermesiyle ortadan kalksa dahi 1808 sened-i ittifakından çok önce merkezi devletin taşradaki iktidar unsurları karşısındaki tavizkar tutumunun bir belgesi olarak yer aldı (Pamuk,1997:122). Taşrada Ayanların yükselişi sözü edilen iktidar boşluğunun yerel unsurlar tarafından doldurulması meselesidir. Merkezi yönetim de sık sık başkaldıran valilerin yerine mali, askeri, ve siyasal konularda işbirliği yapabileceği, yerel koşulları iyi bilen, yerel kökenleri güçlü toplum kesimlerinin arayışı içindeydi (Pamuk,1997:123). Taşrada eşkıyanın fenalıklarına karşı yerel halkı korumak amacıyla 17. yüzyıl sonlarından itibaren devletin de müsaadesiyle kurulan milis gruplarının bir süre sonra başına geçen ayanlar kısa süre sonra eyalet valilerinin vergi toplamak üzere sancaklarda görevlendirdikleri mütesellimlik konumunu da ele geçirerek kendilerine hem mali hem de idari bir iktidar alanının kapılarını araladılar. Böylece yerel kökenleri ve bağları güçlü olan ayanların yükselişi ile Osmanlı taşrasında yeni bir iktidar biçimi

tecessüm ediyordu. Ayanlar yerel güçleri merkeze karşı savunurken aynı zamanda da merkezi devletle iyi ilişkiler içinde, devletin taşradaki temsilcisi gibi hareket ediyordu. 18. yüzyılın savaşlarının yıkıcı etkisi düşünülürse 19. yüzyılda devletin merkezileşme eğilimine girdiği döneme kadar Osmanlı taşrasında özellikle 18. yüzyıl boyunca ayanların etkili olduğu söylenebilir. Hemen hemen her yerde 17 ve 18. yüzyıl boyunca çoğu insanın gündelik yaşamında merkezi devletin önemi gözle görünür bir biçimde azalırken, ayanların etkisi arttı. İmparatorluğun çok geniş bölgeleri ayan ailelerinin siyasi egemenliği altına girdi. Batı Anadolu'da Karaosmanoğlu, Orta Anadolu'da Çapanoğlu, Kuzeydoğu Anadolu'da ise Canikli Ali Paşaoğlu ailesi bölgenin ekonomik ve siyasi işlerine egemendiler. Balkan topraklarına bakıldığında ise Tepedelenli Ali Paşa Epir'de hükmeder, Vidinli Osman Pazvandoğlu Aşağı Tuna'nın Belgrad'dan denize kadar olan bölgesini denetimi altında tutardı. Arap eyaletlerinde ise, 18. yüzyıl boyunca (1704-1831), Bağdat'ta Büyük Süleyman Paşa'nın ailesi, Musul'a Celili ailesi hükmederken, Mısır'a Ali Bey gibi nüfuzlu kişiler egemen oldu.

1.3.1.3. 18. Yüzyıl Savaşları ve Balkan Halkları

Osmanlılar 18. yüzyıla tarihlerinde yaşamadıkları acı bir mağlubiyetle girdiler. 1699 tarihli Karlofça anlaşması bu anlamda Osmanlı tarihinde bir dönüm noktasına karşılık gelir. Osmanlıların Batılı koalisyon güçleri karşısında mağlubiyetinin resmi olarak tescilli olan Karlofça Anlaşması bu anlamda bir ilktir. Bu tarihten sonra Osmanlı güçleri zaman zaman bir denklik kurabilmesine rağmen çoğunlukla geri çekilmek zorunda kaldılar (Turnbull, 2005:92). 18. yüzyıl boyunca Avusturya Macaristan (Habsburg) İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu arasında süren savaşların Balkan halkları üzerinde derin etkileri oldu. Özellikle savaş alanı olan toprakların yerel ahalisi olan Sırp savaşlarının neredeyse hepsinde öncelikle Balkan hıristiyanlarının desteğini talep eden Habsburglar yüzünden savaştan doğrudan etkilendiler. Bu savaşlar ulusal Sırp ayaklanmalarının mayalanmasına birçok bakımdan hizmet etti. 1689 ve 1737 Sırp göçleri Sırp ulusal kimliğinin modern dönemde teşekkül etmesinin önemli noktalarıdır. Balkan halkları fetihten beri ilk kez savaştan doğrudan etkilendiler. Batı'dan başlayarak Avusturya orduları Kosova'ya girmişti. Doğuda çarın birlikleri Bulgar topraklarını zorlamıştı, yüzyıllardır süregelen

gelenekler doğrultusunda askeri birliklerin hareketleri, insan topluluklarının hareketleri ile birlikte gider olmuştur. Bazı bölgelerde etnik dengeler oluşmuştur. Macaristan'ın güneyine otuz yedi bin kadar Hıristiyan ailesi getirilmiş, bu aileler – veliki seoba- “büyük göç” ile Fruška- Gora'daki Kruşedol manastırına yerleşmiş İpek Patriğinin yetkisi altında, Prens Leopold'ün sağladığı ayrıcalıklar ile yönetim ve kültür merkezi olarak 8. yüzyılın gerçek Sırp başkenti olan Karlofça'nın seçildiği bir Communitas Rascina oluşturmuşlardır. 1737 yılında İmparatorluk ordularının geri çekilmesi üzerine Patrik İpek'i ikinci kez terk etmek durumunda kalacaktı. Mezkur büyük göç, İpek Patrikliği açısından talihsiz sonuçlara yol açtı ve Kosova bölgesinin etnik kompozisyonunun değişmesine katkıda bulundu. Arnavutlar daha önceki tarihlerde bölgeye göç ederek bir nüfus teşkil etmekteydi. Sırp'ların büyük göçü ile Ortaçağ Sırp Krallığının sabık merkezinin ulusal terkiibinde sonuçları günümüze kadar uzayacak olan kalıcı bir etki oluşacaktı. Sırp'ların ayrılışı ve Arnavutların göçleriyle bölgenin etnik terkiibi Arnavutlar lehine değişecekti. Patriğin bu apaçık ihaneti doğal olarak Babıâli'nin de Patrikliğe karşı tutumunu etkiledi. Babıâli Sırp'ların yerine fenerlileri aday olarak belirlemeye başladı. Her ne kadar bir sonraki Patrik Sırp olsa da Arsenije'nin ardından patriklik makamına bir Rum seçildi ve 1713 ile 1725 yılları arasında görev yaptı (Jelavich, 2006:103).

1737 yılındaki savaşın da önemli sonuçları oldu. Sırp topraklarında cereyan eden savaş esnasında Patrik tıpkı selefi gibi Osmanlı yönetimine ihanet etti. Savaş sonrasında yapılan barış anlaşması neticesinde Osmanlı Banat'ı elinde tutmakla birlikte Sırp ve Rumen toprakları üzerindeki hâkimiyetini kaybetti. Bu sınır yaklaşık bir buçuk asır boyunca iki imparatorluk arasındaki sınır olarak kaldı. Fakat Osmanlı'ya İpek Patrikhanesinin bu ikinci ihaneti kötü idare ve bozulma yüzünden önemli sorunları olan bu kuruma derin bir darbe oldu. IV. Arsenije'nin çekilip gitmesinin ardından ardı ardına atamalar gerçekleştirildi ve bu makama bir Rum aday seçildi. Habsburg sınırları içindeki Sırp'ların dini kültürel merkezi olan Karlofça İpek'ten mali bakımdan çok daha iyi durumda olmasından dolayı finansal başvuruların birçoğu Karlofça'ya yönlendirildi. Yunan Ulusçuluğu'nun kilise içindeki baskısı, kilisenin zayıf finansal temeli ve mezkûr iki patriğin ihanetlerle irtibatı müdahaleye yol açacaktı. 1766 yılında Babıâli, İpek Patrikliği'ni lağvetti ve onun yetkisini İstanbul Patrikliği'ne devretti. Sırp'ların önde gelen dini merkezi halini

alan Karlofça'daki Metropolitik, bundan böyle Sırların kültürü ve eğitimi üzerinde büyük tesir icra edecekti (Jelavich, 2006:104).

1739 barışının ardından bölgede Osmanlı yönetimi sipahileri ve yeniçerileriyle yeniden teşekkül etti. Bu tarihten sonra sipahilerin eski güçlerini hiçbir zaman elde edemedikleri yeniçerilerin ise yükselişe geçtikleri bir süreç yaşandı (Cirkovic, 2004:168). 1788 yılına kadar büyük ölçüde durum aynı kaldı. 1788 yılındaki Habsburg- Osmanlı savaşında Sırlar yine dindaşlarına destek verdiler. Özel Sırp müfrezeleri kuruldu. Bu savaş Sırp tarihinde Koça savaşı olarak bilinir. Koça Andeloviç'in üç bin kişilik birlikleri başlangıçta önemli işlevler gördü ise de düzenli Osmanlı birlikleri karşısında tutunamadı. Savaş hem Habsburglular için hem de Sırp gönüllüler için felaketle sonuçlandı. Belgrad Habsburglularca tahliye edilirken 1791 Zıştovi anlaşması önceki durumun yeniden tesis edilmesi demektir (Cirkovic, 2004:176).

Bulgarların yaşadıkları topraklar 18. yüzyıl savaşlarının alanının büyük ölçüde dışında kalmasına rağmen bu bölge de söz konusu savaşların sonuçlarından ve siyasi anarşiden yakasını kurtaramadı. Bölge akıbeti İpek Patrikhanesinden farklı olmayacak Ohri Patrikliğinin nüfuz alanındaydı. Yunan kültürünün etkisi altında kalan Ohri Patrikliği mali sıkıntılar ve idari bozukluklardan dolayı kötü durumdaydı. 1767 yılında kapatılarak İstanbul Patrikhanesinin nüfuz alanına dahil edildi. Karlofça ile kendileri için Rum nüfuzu karşısında her zaman bir alternatif bulunduran Sırlardan farklı olarak bu bölge bütünüyle Yunan kültürünün etkisi altına girdi. Yunanca nüfusun tamamen Slav olduğu bu bölgede ibadet dili halini almıştı. Eğitim ve ticaret dilinde de Yunancanın hakimiyeti göz önünde bulundurulursa bölge de Yunan kültürel nüfuzu iyiden iyiye yaygınlaşmıştı.

Savaşın doğrudan etkilemediği bu topraklarda siyasi anarşi yüzünden haydutluk yaygınlaşmıştı. Salgın hastalıklar ve veba bölge nüfusunu derinden etkilerken aynı zamanda fazladan vergiler de bölge halkının fakirleşmesine neden oluyordu. Zayıflayan Osmanlı merkezi otoritesinin açtığı iktidar boşlukları *kırcaaliler* gibi silahlı çeteler ve Pazvantoğlu gibi isyancı paşaların destekçilerine alan açtı (Jelavich, 2006:107).

1.3.2. Ulusçuluk Çağında Balkanlar: Osmanlı Millet Sisteminin Çözülmesi

19 ve 20. yüzyıl Balkan tarihini anlamak Ulusçuluk¹³ hakkında bir fikir sahibi olmakla mümkündür. 19. yüzyılın hemen başlangıcında baş gösteren ulusçu ayaklanmalar 19. yüzyılın boyunca ulusal devletlerle buluştu. Bu aynı zamanda 20. yüzyıl boyunca da devam edecek olan bir göç ve sürgün hikayesinin de temellerini atmaktadır. Osmanlı orduları 1806-1812'de; 1828-1829'da; 1832-1833'de; 1839-1840'da; 1853-1856'da; 1877-1878'de; 1911-1913'de; 1914-1918'de ve 1919-1922'de savaşlarda ve 1804, 1815-1817, 1821- 1830, 1866-1868, 1875, 1876'da, keza 1896- 1897'de, büyük ayaklanmalarda çarpıştılar. 19. yüzyılın başlarından tamamen çöküşüne kadar Balkanlarda Osmanlı tarihi aslında başta Rusya olmak üzere büyük güçlerin bölge üzerindeki hâkimiyet mücadelesinin ve bunun yedeğinde gerek siyasal gerekse askeri anlamda her aşamasında destekledikleri ulusçu hareketlerin bir tarihi olarak okunmalıdır. Sırp, Yunan ve Bulgar ulusçu hareketleri aslında benzer bir formatın içinde geliştiler. Bu hareketler kimi farklılıklarıyla birlikte önce ulusçu bir hareket olarak başlarken ardından büyük güçlere karşı verilen savaşların neticesinde bağımsızlık yolunda adım adım ilerlediler. Bağımsız birer ulus devlet olarak teşekkül ettiklerinden sonra ise ulus devlet olmanın bir gereği olarak türdeş bir nüfus elde etme üzere dini ve etnik bir temizliğe giriştiler. Neticede Osmanlı mirası olarak Müslüman- Türk nüfusu ya büyük ölçüde etnik temizliğe tabi tuttular, ya bütün hayat haklarını ellerinden alarak zorunlu bir göçe mecbur ettiler ya da kültürel ve siyasal asimilasyon politikaları dâhilinde bu nüfusu erittiler. Tüm bunları yaparken ulusçuluğun takipçilerine adeta bir yeryüzü cenneti vadeden “dini” kurgusu bu politikaların bir vecd ve dini iştiyak içinde ve meşruiyeti tartışılmaz bir “haklılıkla” yürütülmesine imkân verdi. Nitekim Balkanlarda Osmanlı- Türk varlığının erime süreci aslında bu hikâyenin bir parçasıdır. Balkanlardan Anadolu'ya göçler Osmanlı İmparatorluğunun Balkanlardan bütünüyle çekilmesi ve 1922'de çöküşünün ardından Cumhuriyet döneminde de bütün 20. yüzyıl boyunca devam etti.

---

¹³ Balkan tarihini okumak için kullanılan metodolojiler ideolojik pozisyonlara göre farklılık gösterir. 20. yüzyıl boyunca balkan devletlerinin kendi resmi tarihlerine hakim olan yaklaşım 20. yüzyıl boyunca balkan devletlerine hakim olan komünist- sosyalist idarelerin etkisinde gelişen, Marksist öğretinin feodal Osmanlı yönetiminden kapitalizme, feodal toplum yapısından ulusal bir burjuva sınıfının oluşumuna geçişi işleyen sınıfsal aynı zamanda ulusçu ideolojilerin geri kalmış skolastik Osmanlı yönetiminden aydınlanmacı modern ulus devletlere geçişini de içerek biçimde genişleyen ulusal tarih anlatılarıdır. Bkz. Daskalov Roumen, *The Making of A Nation in The Balkans – Historiography of The Bulgarian Revival*, CEU Pres, Budapest and Newyork:2004, s.22

Nitekim geçen yüzyılın sonunda etnik anlamda Türk bir nüfusu barındırmamakla birlikte Boşnak kimliklerini Müslüman olmalarına borçlu olan Boşnak Müslümanlarına ve Bosna'daki Osmanlı dönemi eserlerinin kanlı ve çirkin bir savaşın parçası olması aslında yine Sırp ulusçu hareketinin 19. yüzyıl başından beri gördüğü rüyanın bir gerçekleşme biçimiydi. Dolayısıyla çalışmamızın bu bölümünde kaba bir Balkan tarihi anlatmak yerine Ulusçu ideolojilerin ve büyük güçlerin emperyal hedeflerinin açıklayıcı çerçevesinde Balkan tarihinin bir resmini vermek tercih edilecektir. Osmanlı devletinin bir yandan kendi içinden küçük Balkan ulus devletleri doğurma süreci aslında sonu Cumhuriyete kadar varacak kendi içinde bir modern ulus devlet olarak daralma- büzülme sürecini de hem belirler hem de etkiler. Tanzimat'la birlikte başlayan merkezi modern devlet arayışları paralelinde dini ve etnik farklılıkların belirsizleştiği bir Osmanlı Ulusu yaratma politikaları, sonrasında Abdulhamit dönemi İslamcılığı eşliğinde etnik farklılıkların görmezden gelindiği bir İslam ulusu yaratma politikaları ve nihayetinde Cumhuriyet'e de miras kalacak İttihat ve Terakki'nin "Türk"lüğü merkeze alan politikaları içinde Balkanlarda yaşanan sürecin etkileri oldukça derinden hissedilir.

1.3.2.1. Tanzimat Çağı ve Osmanlıcılık

19. yüzyıl artık modern zamanlardır. Sanayi devriminin ardı sıra bir çok teknolojik buluşun, toplumsal çalkantıların altüst oluşların, felsefi savrulmaların, politik devrimler çağının kendisidir. Aslında tam anlamıyla bir Avrupa yüzyılıdır. Atlantik ötesinin henüz bir güç olarak belirmediği, batının kendi içinde yaşadığı üç yüzyıllık sancılı gebeliğin sonunda ortaya çıkan gürbüz ve iştahlı bir yüzyıl. Fransız ihtilalinin ve ondan sadır olan siyasal fikirler yumağının Avrupa'yı baştan başa dolaşarak yarattığı kaos ve sonrasında Avrupa düzeninin kendi içinde yeniden teşekkülü. Aydınlanma çağının insan ve bilim merkezli bir akıl konumuyla topluma ve tarihe nizam vermek iştiyakı bu yüzyıla damgasını vurur. Osmanlı bu yüzyılda dünya siyaseti açısından "doğu sorunudur". Osmanlı'nın bu uzun yüzyılını 1798 tarihinde Napolyon ordularının Mısır'da görüldüğü tarihten 1922 yılında Saltanatın kaldırılmasına kadar uzatmak mümkündür. 1829, 1856 ve 1878 aslında doğu sorununa dair Avrupa'nın Osmanlı'yı bir süre daha zayıf, kontrol edilebilir fakat aynı zamanda da bölgede mevcut bir siyasi merkez olarak Osmanlı Devleti'nin

bütünlüğünü sürdürmek yaklaşımının bir ürünüdür. Rusya'nın Osmanlı'yı bir an önce parçalamak ve yerine balkan uluslarından kendi kontrolünde olan küçük devletçikler koymak çabası Batı Avrupalı güçler tarafından benimsenmedi ve bu sayede Osmanlı Devleti 19. yüzyılı tamamlayabildi. 1829 Edirne Anlaşması Uluslararası Topluluğun Osmanlı Devleti'ne karşı olan yaklaşımını anlatmak açısından yüzyıl boyunca tekrarlanacak bir örnek teşkil eder. 1828-1829 Osmanlı Rus savaşı neticesinde Osmanlı'nın aldığı ağır mağlubiyetin ardından Uluslar arası Topluluk sürece müdahil olur sonuçta imzalanan anlaşma ile Osmanlılar savaşın en ağır sonuçlarından kurtarılır fakat bir kısım kayıplara uğramasına izin verilirdi. Edirne Anlaşmasıyla da doğuda başarılar kazanmış aynı zamanda Balkanlarda Varna'dan geçerek bugünkü Türkiye-Bulgaristan sınırına kadar gelmiş, Edirne'yi zaptetmiş İstanbul'a saldırmaya hazırlıklı görünen Rus orduları barış anlaşması sonunda aldığı yerlerin hemen hepsini geri verip, yeni birkaç toprak parçası ve Osmanlıların Eflak ve Boğdan'dan fiilen çekilmesini elde edebildiler (Quataert ,2005:98). 1854-1856 Osmanlı- Rus Savaşı'nda (Kırım) yine Avrupalı devletlerin müdahalesi sonuçlarını doğurdu. 1856 Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı Avrupa uluslar ailesinin bir parçası olarak kabul görüyordu. Avrupalılar arasındaki, imparatorluğu sarsıntı içinde, ancak bütün halinde tutmak gerektiğine ilişkin bu mutabakat, Osmanlı Devleti'nin ayakta kalmasına yardımcı oldu. Öte taraftan, Avrupa Devletleri, yaptıkları savaşlar ve Osmanlı tebaası içinden çıkmış isyancıların ayrılıkçı amaçlarına verdikleri destekle, tam da o korktukları ve kaçınmaya çalıştıkları parçalanma sürecini körüklediler.

19. yüzyıla damgasını vuran daha sonra detaylı bir biçimde işleyeceğimiz Yunan İsyanı (1821-1830), uluslar arası siyasetin padişah karşıtı ayaklanmalarda ne kadar belirleyici bir role sahip olduğunu açıkça gösterir. Yine devasa toprak kayıplarına sahne olan 1877-1878 Osmanlı- Rus savaşının ardından yaşanan diplomasi "Doğu Sorununun" özünü kusursuz bir biçimde verir. Görüşmelerin ilk turunda Rusya, Osmanlı Devleti'ni Balkanlarda Ege Denizi'ne kadar uzanan coğrafyada kendisine bağlı bir kukla devletler grubu yaratan Ayastefanos Anlaşması'nı imzalamaya zorladı. Böyle bir çözüm, Rus tahakküm ve nüfuz alanını muazzam genişletecek Avrupa güç dengelerini yerinden edecekti. Devrin en mahir siyaset adamlarından biri olan Alman Şansölyesi von Bismark, kendisini sadece barış isteyen, Almanya için

hiçbir toprak üstünlüğü peşinde olmayan “dürüst bir aracı” ilan ederek, büyük devletleri Berlin’de topladı. Burada toplanan diplomatlar, Rusların kazanımlarının çoğunu ortadan kaldırarak Osmanlı Topraklarını, büyük bir eşya piyangosunun ödülleri gibi dağıttılar. Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız bir devlet oldu. Bosna- Hersek de fiilen kaybedildi. 1908 yılında Avusturya Macaristan tarafından ilhak edilerek nihai anlamda Osmanlı’dan kopana kadar buralar Habsburg yönetiminde fakat kağıt üzerinde Osmanlı toprağı olarak kaldı. Berlin Anlaşması 19. yüzyılın son bölümünde Avrupa’nın sahip olduğu gücü gösterir: isteklerini dünyaya dayatabilmekte, haritalara çizgiler çekmekte, halkların ve ulusların kaderini görünen o ki tam bir bağımsızlık içinde belirleyebilmektedir. Avrupa aynı şeyi birçok kez tekrarladı. 1884’de Afrika’yı, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından Ortadoğu’yu parçalara ayırdı. Berlin Anlaşmasının açtığı yeni çığırdan Birinci Dünya Savaşına kadar olan dönem kaçınılmaz bir çöküşün hikayesidir. Osmanlı Devleti 1897-98’de kısa bir savaşla Yunanlılara karşı küçük bir zafer kazandı. Fakat 1911-12’de Trablusgarb’ı, 1912-1913 Balkan Savaşları neticesinde bütün Balkan topraklarını terk etmek durumunda kaldı.

19. yüzyıl Osmanlı siyasal yönetiminin modern merkezi bir devlet olarak tebarüz ettiği bir zaman dilimidir. Bu çabalar yüzyılın hemen başlangıcında taşrada etkili olan yerel iktidar odakları- ayan- ile merkez arasındaki bir modus vivendi ile başlamıştı: Sened-i ittifak.

II. Mahmut 1837 yılında yaptığı Rumeli seyahati sırasında Şumnu’da huzuruna gelen müslim ve gayrimüslim yerel ileri gelenleri karşısında başkatibine söylediği nutukta “siz Rumlar, siz Ermeniler, siz Yahudiler, hepiniz Müslümanlar gibi Allah’ın kulu ve benim tebaamsınız; dinleriniz başka başkadır, fakat hepiniz kanunun ve İrade-i Şahanemin himayesindeyiz. Size tarh edilen vergileri ödeyin; bunların kullanılacakları maksatla sizin emniyetiniz ve refahınızdır.” diyordu (Von Moltke,1969:99). Bu cümleler Tanzimat fermanının öncesinde II. Mahmut’un zihninde Osmanlı milletine dair düşüncelerin izlerini gözler önüne serer.

19. yüzyılın başından itibaren Balkanlarda önce gayrı Müslim tebaa arasında baş gösteren ayrılıkçı hareketlerin ekonomik, sosyal ve siyasal koşullarını ortadan kaldıracak, aynı zamanda devletin içinde bulunduğu genel kötü gidişe bir son

verecek Tanzimat uygulamaları birçok farklı unsuru imparatorluğa bağlamayı, çok uluslu ve dinli imparatorluk yapısını eski kudretli günlerdeki gibi sürdürmeyi arzulayan Osmanlı devlet adamlarının çözüm arayışlarının bir sonucuydu. Osmanlı siyasal modernleşmesinin, merkezileşmiş bir devlet aygıtının inşasının tercümesi olarak da anlayabileceğimiz Tanzimat uygulamaları 19. yüzyıl Osmanlı Siyasal fikir hayatına damgasını vurmuş Osmanlılık düşüncesi ile iç içe düşünülmelidir. Ve bu bütün içinde en önemli saik imparatorluğun özellikle Balkan kökenli Hıristiyan tebaasının üzerindeki büyük güçlerin nüfuz arayışını en aza indirmek ve bu halkları ulusçuluk çağında İmparatorluğa bağlayacak tutunumu sağlayabilmektir.

Osmanlılık düşüncesi köken itibarıyla yüzyıllardır süregelen yönetilenleri adaletle idare etme pragmatizminin 19. yüzyıl koşullarına uygun şekil kazanmış bir mirasçısı olduğu tespiti Osmanlı siyasal fikir hayatındaki sürekliliğe işaret eder (Somel,2002:88). İnşa döneminde farklı etnik ve dini grupları bir arada tutmak ve adaletle idare edebilmek üzere oluşmuş Osmanlı siyasal düşüncesi kendisini devrimler ve ulusçular çağına uyumlu kılmaya çalışıyordu. Öte yandan Osmanlılık düşüncesi geleneksel Osmanlı devlet ideolojisinden radikal bir kopuş denemesini de ifade ediyordu Osmanlılık bir anlamda toplumu statü kompartımanlarına bölen premodern siyasal anlayış yerine, Fransız ihtilali sonrasında Avrupa’da yaygınlaşmaya başlayan vatandaşlık ve hukuksal eşitlik esaslarına dayalı modern siyasal anlayışın imparatorluğa tedricen girmesi anlamına geliyordu (Somel,2002:89).

18. yüzyıl boyunca gayrimüslim tebaa içinde (özellikle rum ve ermeni) Osmanlı İmparatorluğu ile Batı Avrupa arasında artan ekonomik ilişkilere paralel bir biçimde zenginleşen bir orta sınıfın ortaya çıktığı ve giderek güç kazandığı görülür. Bu kuşak aynı zamanda batılı düşüncelerin ve yaşam biçimlerinin de taşıyıcısı olmak gibi bir işlev görmektedir. Ekonomik anlamda kendi kendine yeterli, çocuklarını çoğunlukla batı Avrupa üniversitelerinde okutan bu kuşak gayrimüslüm cemaatleri Osmanlı yönetimine bağlayan sadakat ağlarını ören Kilise hiyerarşisinin dışında bir konum elde edebildiler. Laik (bunu tam da Hıristiyan topluluğundaki kilisenin yani clericusun dışında olmak anlamında kullanıyorum) dünya görüşüne dolayısıyla ulusçu fikirlere daha yatkın olan bu zümreler Osmanlı gayrimüslimleri arasındaki

ulusçu akımların teorik anlamda taşıyıcısı aynı zamanda siyasal mücadele döneminde ise öncüsü olarak karşımıza çıkacaklardır.

1829 Yunanistan'ın ayrı bir devlet olarak zuhuru ve Sırbistan'ın özerklik kazanmasından sonra genç kuşak Osmanlı bürokratları arasında mevcut gayrimüslim cemaat yapılarının, toplumu muhtemelen “bölücü” bir nitelik taşıdığı konusunda bir ortak kanı gelişmiş olmalıdır. Bu kanıya göre cemaat yapılanması, merkezi idareden ayrı bir sadakat odağı olması itibarıyla gayrimüslim bireylerin siyasal sadakatlerini tam anlamıyla Osmanlı Devleti'ne doğru yönelmesini engelleyici nitelikteydi. Tanzimat uygulamaları içinde bulunulan koşulların zorlayıcı etkisi altında dağılma sürecine karşı pragmatik bir önlem olarak ortaya çıkıyordu. Her ne kadar Tanzimat Hatt-ı Hümayunun arkasında dönemin büyük güçlerinin özellikle İngiltere'nin tesiri olduğu söylene de dönemin kendi içsel koşulları da imparatorluğu idare edenleri bu tarz uygulamalara yöneltmiştir. Oysaki 1856 ıslahat fermanı ise Kırım savaşının çetin koşulları içerisinde doğrudan doğruya Avrupalı devletlerin diplomatik zorlamaları neticesinde ilan edilmişti (Berkes, 2003:216).

Kuruluş döneminden başlayarak özellikle Balkanlar'da yoğunlaşan fetihlere paralel biçimde oluşan “Gaza” ve “ılayı kelimetullah” nosyonları etrafında şekillenen devletin müslüman kimliği, 16. yüzyılda İmparatorluğun sınırlarının Suriye, Mısır, Irak ve Hicaz'ı da içerecek biçimde genişlemesi ve Hilafetin Kutsal emanetlerle birlikte İstanbul'a geçmesi Osmanlı Padişahı'nın Hadimul Haremeynü'ş Şerifeyn (Mekke ve Medine'nin Hizmetkarı) olarak tesmiye olunması ile birlikte daha da belirginleşmişti. Hukuki düzen olarak devletin esas kabul ettiği İslam Şariat'ına göre imparatorluğun Müslüman ve Gayrimüslim unsurları kanun önünde eşit sayılmamaktaydı. Zımni statüsü içinde ehli kitap olarak koruma altına alınan ehli kitap (Musevi ve Hıristiyan cemaati) cizye ödemek koşuluyla İmparatorluk topraklarında yaşamak hakkına sahipti. Fakat bir bu mutlak anlamda bir eşitlik demek değildir. (bu tarz bir eşitlik düşüncesini Fransız ihtilali öncesinde aramak anakronik olabilir) silah taşıma yasağı ve özel biçimde ve renkte elbiseler giymek kuralları gayrı Müslim tebaanın gündelik hayatta karşılaştığı kısıtlardı. Liderleri olan cemaat liderleri Osmanlı İdaresinin resmi memurları konumundaydı. Yöneten ve yönetilen olarak tasnif edilmiş aynı zamanda dinsel kategorilere bölünmüş Osmanlı

toplumsal yapısı esas alındığında 19. yüzyıl Osmanlı toplumsal siyasal hayatına damgasını vuran Osmanlılık siyaseti bu geleneksel yapıdan köklü bir kopuş anlamına gelmektedir.

3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane’de irad edilen Hatt-ı Şerif’le tebaanın hayatı, namus ve mülkiyet güvenliği, iltizamın ve ona ilişkin bütün suiistimallerin kaldırılması, silahlı kuvvetlere sürekli ve düzenli asker alınması, suçla itham edilenlerin adil ve açık muhakemesi ve kanunların uygulanmasında her dindeki kişilerin eşitliği gibi ilkeler ilan ediliyordu. İşte bu sonuncu ilke İslam geleneğinden en köklü ayrılışı temsil ediyordu (Lewis, 1998:107).

Geleneksel Osmanlı devlet ve toplum anlayışından uzaklaşmayı ve modern bir devletin adımlarından birini teşkil eden Tanzimat Fermanı ile başlayan dönem çok daha farklı bir siyasal tasavvuru beraberinde getiriyordu. İçindeki dinsel ve etnik ayrımları olduğu gibi kabul ederek toplumu yekpare bir bütün olarak kabul eden bu tasavvurun merkezin üç referans mümkün olabilirdi. İlki devlete ve devletin zirvesindeki partiye ve hükümdara kutsiyet atfederek dinsel ve etnik farklılıkların üzerinde bir sadakat odağı oluşturmak, üzerinde yaşanan toprak parçasını yine Fransız ihtilalinin bir ürünü olan patriotizmden hareketle bir “vatan sevgisi” ile kuşatarak toprağa bağlılığı esas alan bir bağlılık oluşturmak ya da tüm dinsel ve etnik farklılıkların üzerinde bir üst kimlik inşa ederek bir ulus tasarımını gündeme getirmek. 1830’dan 1913 yılına kadar olan süreç içinde bu üç referans (devlet, vatan, ulus) noktasının da sırasıyla Osmanlı siyasal tasavvuruna dahil olduğunu izlemekteyiz. İçerde siyasal tasavvuru bu şekilde gerçekleştiren sürecin kanımızca en önemli unsurlarından biri Balkanların Gayrimüslim ve Müslüman ahalisinin devletle olan ilişkisidir. Sırpların önce özerklik ardından bağımsızlık elde etmeleri, Bulgarların Bağımsızlığa uzanan mücadelesi, Yunanistan’ın bağımsızlığı, Bosna ve Hersek’in önce tedrici kopuşu ve Arnavutluk’un bağımsız bir devlet olarak teşekkülü Osmanlı’nın çözülme süreci içerisinde elde kalanları bir arada tutabilmek için siyasal tasavvurunu yeniden ve yeniden değiştirmesi anlamına gelmekteydi. Doğu sorunu içinde “hasta adam” olarak görülen Osmanlı Devleti varlığını sürdürebilmek için bir yandan Avrupalı devletlerarasındaki diplomatik ilişkiler düzleminde bir denge siyasetini güderken içerde de devleti kurtarmaya yönelik üç tarz-ı siyaset

işlemektedir. Osmanlılık, İslamcılık ve çöken Osmanlı Devleti'ni genç Türkiye Cumhuriyeti'ne irtibatlandıran Türkçülük işte bu arayışın neticesidir.

Tanzimatla patrimonial devletin bir izdüşümü olarak tebaasının babası padişahın bir lütfu olarak bahşolunan haklar Müslim ve gayrimüslim tebaayı eşitliyordu. Osmanlılık, ulusal ayrılık ideolojilerine karşı bir imparatorluk ya da bu günkü terimi ile bir common-wealth ideolojisi getiriyordu. Bu eşitlik fikri ne müslüman nüfusu ne de gayrimüslim nüfusu memnun edebildi. Ancak Rusya'nın bölgedeki etkinliğini endişe ile izleyen İngiltere, Fransa ve Avusturya geçici bir süre için rahatlamıştı. Balkanlar etnik, dinsel ve kültürel çeşitliliği içinde yoğun bir biçimde barındıran bir bölge olarak batılı devletlerin çıkarlarını karşı karşıya getiriyordu. Balkanlar batılı, doğulu ve Asyalı halkların merkezi Avrupa ve Akdenizli nüfusun birbirileri ile tanıştığı geleneksel bir geçiş alanıydı. Balkanlar'ın gerek coğrafi konumu, gerekse sürekli olarak değişen tarihsel evrimi, Balkan ulusları arasında bir siyasal birlik kurulmasına imkân tanımadığı gibi, bölge ülkeleri sürekli olarak batılı devletler arasındaki güç çatışmasının içine çekilmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde Balkanlar bölgesi çeşitli etnik köken, din ve kültüre sahip insanların yan yana yaşadığı bir bölge görünümüne sahipti. Böylesi bir yapı içinde Balkan halkları içinde ortaya çıkan ulusçu hareketlerin kimi zaman aynı kasaba hatta aynı köy içinde bir arada yaşayan farklı etnik köken ve dinden halkları karşı karşıya getirmesi kaçınılmazdı. Balkanlarda sınırları belli ulus devletlerin kurulması bu yüzdendir ki Balkan halklarının kendi başlarına başarabilecekleri bir süreç değildi aynı zamanda tek bir dış gücün yardımı da bu sürecin tamamlanması için yeterli olmayacaktı. Batılı devletlerin çatışan çıkarlarına sahne olan Balkanlar'da ulus devletlerin kurulması söz konusu devletlerin sürekli müdahale ve baskıları altında uzunca bir süre ertelenmek durumunda kaldı.

Tanzimat'la birlikte girilen yeni dönemi aslında Osmanlı taşra yönetiminin reorganizasyon çabası olarak da okumak mümkündür. Ayanların varlığı, ulusçu hareketler, Pazvantoğlu ve Tepedelenli gibi isyan hareketleri, kırcaliler başta olmak üzere bir çok eşkiyalık ve çete faaliyetleri neticesinde İmparatorluğun Balkanlar taşrasında eriyen istikrarı yeniden sağlayabilmek ve devlet otoritesini tesis edebilmek amacıyla Tanzimat ile birlikte Devletin yasal- kurumsal çerçeveyi reforma tabi tutma

çabası göze çarpar. Tanzimatın ilanının ardından özellikle vilayet yönetiminde yönelik uygulamalar da başlar. 1840 yılında taşra yönetiminde muhassıllık ve muhassıllık meclislerinin oluşturulması, 1842 yılında yeniden bir düzenlemenin yapılması gibi çabaların Tanzimat'ın ilk on yılında başarısız oldukları görülür nitekim hala taşrada vergilerin toplanmasında ve diğer birçok işte aksaklıklar devam etmektedir. 1849 yılında eyalet meclisleri kurulur, 1858 yılında ve 1860 yıllarında taşra yönetimiyle ilgili sürekli çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Dış çevrelerin baskısıyla ortaya çıkan 1861 tarihli Lübnan Nizamnamesi ve konumuzla daha doğrudan ilgili 1865 Bosna halkına tanınan özerk statü, 1867 yılında Girit'e verilen özerklik ve buralardaki uygulamalar Osmanlı taşrasındaki bu yeniden yapılanmaya işaret eder. Tüm bu hareketler hep merkezi bir idare geleneğine sahip Osmanlı türk devlet yapılanması içinde kuşku ve endişe ile karşılanmaktadır. Fransız idari sistemi örnek alınarak hazırlanan 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi merkeziyetçilikle adem-i merkeziyetçilik arasında bir denge içinde tutmayı amaçlamaktadır (Eryılmaz, 2004:135 ve 2006:178-179).

Niş'te oldukça başarılı bir valilik dönemi geçiren Mithat Paşa'nın taşra yönetimindeki tecrübeleri dikkate alınarak hazırlanan 1864 tarihli Vilayet nizamnamesi'nin adeta bir laboratuvarı olarak Tuna Vilayeti ayrı bir nizamname ile teşekkül ettiriliyordu. Buradaki tecrübeler daha sonra Bosna ve Edirne Vilayetleri çerçevesinde Balkanlarda ve sonrasında İmparatorluğun geri kalan bölgelerinde de uygulanacaktır. Silistre, Vidin ve Niş eyaletlerini içine alan Tuna Vilayetinin başına Mithat Paşa getiriliyordu. Tanzimat'ın bu nadir başarılı uygulamaları da Ulusçuluk ve emperyalizm çağında Osmanlı Balkanlarında istikrarı sağlamaya yetmedi.

Reform çabaları Bosna ayanının dahi ayaklanmasına neden oldu. eski imtiyazlarını ve sosyal mevkilerini sürdürmek isteyen ayanlarla devlet arasındaki çatışma Hüseyin Kapetan Gradaşeviç liderliğinde kısa süreli bir başarı dahi elde etti. Osmanlı kuvvetleri Kosova'da 1831 yılında yenilgiye uğradı ve Bosna eyaletinde kısa süreli bir bağımsız yönetim yaşandı (İmamoviç; 2006,145). Ancak uluslararası destek elde edemeyen Bosna eyaleti kısa süre sonra ortadan kalktı. İstanbul tarafından Bosna'ya gönderilen Ömer Paşa ayanların bağımsızlığına son verdi, 1850 ve 1851 tarihlerinde ise aynalar kesin olarak ortadan kaldırıldı. Ali Paşa Rızvanbegoviç gibi Hersek ayanı

Bosna ayanlarına karşı merkezi hükümetle işbirliği yapan Hersek ayanları varlığını bir süre daha devam ettirseler dahi kısa süre sonra onlar da tamamıyla tasfiye edildi (Babuna,2000:20).

Osmanlı devleti bu kaotik yapı içinde varlığını tek başına sürdürebilmek kabiliyetinden yoksundu, bu sebepten 1798 yılında Napolyon'un Mısır seferinden başlamak üzere ve 19. yüzyıl boyunca devam edecek bir denge politikası izlemişti. Çeşitli dönemlerde Rusya'ya karşı İngiltere, Fransa'ya karşı Rusya ve İngiltere, Fransa ve Rusya üçlüsüne karşı ise Almanya'ya dayanmak yolunu tutmuştur. Durum kısaca şu şekilde gelişmişti: 1798'den 1878'e kadar İngiltere'ye, bu tarihten sonra ise Almanya'ya dayanılmıştır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin dış politik gelişmeleri bu çerçevede içinde değerlendirilebilir (Sander,2002:295). Balkan Uluslarının yaşadıkları bağımsızlık sürecini ulusçuluk çerçevesinde ele alacağımızdan burada kısaca 19. yüzyılın tarihi olaylarından bahsedilecektir.

1806 tarihinde başlayan ve 1812 Bükreş Anlaşması ile sona eren Osmanlı- Rus savaşı, Rusya ile savaşmakta olan Fransa'nın Osmanlı Devleti'ni kışkırtması ve Padişah'ın Eflak ve Boğdan beylerini görevden alması üzerine çıkmıştı. Osmanlı Devleti'nin aleyhine gelişen savaş, 1812'de Napolyon'un Moskova seferinin hazırlıklarına başlaması üzerine ve Rusya'nın barış önerisi ile sona ermişti.¹⁴ İmzalanan barış anlaşması ile Prut akarsuyu iki devlet arasında sınır olurken Sırbistan'a bazı ayrıcalıklar verilmesi kabul edilmiştir. Bu Balkanlar'da ilk ulusçuluk kılıcımı ve bu yönde verilen ilk ödündü.

1815 Viyana Kongresi Avrupa savaşlarını sona erdiriyordu. Metternich'in statüko taraftarı tavrı döneme damgasını vurdu (Armaoğlu, 1999:7). Yunan bağımsızlığı kendisine Viyana'da bulamadığı taraftarları 1825'den sonra kampanya başlatan Avrupalı aydınlar arasında buldu. Navarin'de Osmanlı donanması yaklıyordu. 1827 Akkerman Anlaşmasıyla Sırbistan ve Memleketeyn özerkliklerini elde ederken

---

¹⁴ Napolyon'un Mısır'a saldırısıyla başlayan Osmanlı-Fransız savaşı Babıali'nin İngiliz ve Ruslarla ittifaki sayesinde başarıya ulaştı. Amiens barışıyla Mısır kurtarıldı (1802) ama İyonya adaları başına Rus yanlısı bir Yunanlının getirildiği bir cumhuriyet oldu. Aynı zamanda Çar memleketeyn (Eflak Boğdan) yönetimine müdahale hakkını elde etti.

Bükreş civarı ve Belgrad bölgesinde çatışmalar devam ederken Rusya ve Fransa imparatorunun Tilsit'te anlaşmaları üzerine Balkanlar'a bakış yeniden değişti. İki imparator Osmanlı topraklarının paylaşılması ve Balkanlar'ın Rus kontrolüne girmesinde anlaşmışları halde sadece İstanbul ve Boğazlar üzerinde ihtilafa düştüler.

Rusya etkisini daha da arttırıyordu, bununla da yetinmeyen Rusya Edirne'ye kadar ilerliyordu. 1829 Edirne barışı ile Yunanlılar bağımsız oluyordu. Başına Rus yanlısı Capo d'istria getiriliyordu. Osmanlı hükümetinin reformlarda bulunmayı taahhüt ettiği Eflak ve Boğdan'da Rus etkisi daha da artıyordu.

1856 tarihinde Kırım Savaşı'nı sona erdiren Paris Anlaşması Rusya karşısında Batılı güçlerin Osmanlı'ya bir lütfu olarak düşünülebilir¹⁵. Bu lütuf anlaşma sonuçları değerlendirildiğinde Osmanlı'dan çok Bismarck ve Kont Cavour'un işine yaradı. Osmanlılar görünüşte galip geldikleri bu savaş sonucunda zaten kötüye giden ülke ekonomisini daha da sarsan büyük bir dış borç, Eflak ve Boğdan'ın Romanya olarak birleşerek ilerde bağımsızlığına açılan bir yol¹⁶ ve de Islahat fermanını elde etmişlerdi. Paris Barış Anlaşmasının hemen öncesinde yayınlanan Islahat fermanı, Osmanlı Devleti'nin Paris Anlaşması'na ve Avrupa Birliği'ne kabulünün bir ön şartı olarak imzalanıp ilan edilmesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işleriyle ilgili bir meselede ilk kez yabancı devletlerin doğrudan müdahale ve girişimleri altında siyasi kararlar alma sürecini başlatmıştır. Rusya savaşın ardından 20 yıl kadar kendi iç meselelerine yoğunlaşacaktı ve Balkanlarla ilgili bir harekât içine girmeyecekti.

Kırım savaşı sonucunda Osmanlı yönetimi açısından Balkanlardaki otoritesine oldukça zarar verecek bir süreç de başlamış oluyordu. Rusya Balkanlar'daki hamilik iddiasından vazgeçiyordu fakat bu kez de ortak bir himaye sistemi öneriliyordu. Her ne kadar Islahat Fermanının ilanı Osmanlı toprak bütünlüğüne dair Avrupalı taraflarca bir ikrarı mümkün kılmış olsa dahi süreç içinde bu durum Babıali ile Hıristiyan tebaası arasındaki her sorunda Avrupalı devletlerin müdahalesi daha da

---

¹⁵ Kırım Savaşının başlangıcı 19. yüzyıl boyunca süregelen büyük güçlerin Osmanlı'ya müdahale yöntemlerinden biriyle alakalıdır: Dini Himaye Sorunu. Kendilerine dinsel ya da mezhepsel anlamda yakın gördükleri bir yöre ahalisine dair Osmanlı yönetimince kabul edilmiş bir himaye hakkının elde edilmesi meselesi 18. yüzyılın başlarından itibaren büyük güçlerin önemli bir müdahale aracına dönüşmüştü. Karlofça Anlaşması ile Avusturya, çeşitli anlaşmalarda Fransa ve özellikle Küçük Kaynarca Anlaşmasında Rusya, dindaşlarının lehinde konuşabilmek için pek de net tanımlanmamış haklar elde etmişti. 1853 yılında Kudüs'teki Kutsal yerler meselesi ile başlayan ve Rus diplomat Mençikof'un İstanbul ziyaretinde Doğu meselesinin gidişatını bütünüyle Rusların lehine çevirecek bir talebi, Osmanlı topraklarında yaşayan 12 milyon Ortodoks Hristiyan'ın hamiliğini talep etmesi, ile tırmanan sorun sonrasında Osmanlı Devleti'nin de dahil olacağı Avrupalı devletlerle Rusya arasında bir savaşa neden oldu. (Jelavich, 2006: 310)

¹⁶ Paris Barışı ile Rus himayesi Memleket'ten kalktı ve büyük devletlerin garantisi altında Osmanlı egemenliği yenilendir. 1859'da bir oldubitti ile birleşme gerçekleşip Romanya kuruldu. Sultan bunu 1861'de onayladı. Aynı zamanda Romen kiliselerinin bağımsızlığı kabul edildi. İstanbul patrikliği 1885'de onayladı. 1878'de Osmanlı Devleti'nden tamamen ayrıldı ve 1881'de krallık oldu.

kolaylaşmış oluyordu. Islahat fermanı Tanzimat fermanından daha kapsamlıydı. Hıristiyan ve Müslüman tebaanın devlet nezdinde eşit şartlar da muamele göreceğini vurgulayan bir niyet metni olarak ferman balkan halkları açısından eyaletlerin yönetimi ve vergilendirme ile ilgili hususlarda özellikle önem taşımaktaydı. Eyalet reformu aslında Kırım savaşından önce başlamıştı. Asi Müslüman paşalar eyalet yönetiminin tadilini uzunca bir süredir zorunlu kılmaktaydı. Bu yeni düzenleme ile imparatorluk vilayetlere, onlar da sırasıyla liva ya da sancaklara, sonra kazalara bölünmüştü.

Islahat Fermanı millet sisteminin çözülmesinin en önemli işaretidir. Tanzimat fermanı ile girilen sürecin bir devamı olarak anlamak gerekir. Böylece dini kolektif kimlikler üzerine kurulu imparatorluk yapısından ulus devlete evrilen süreç başlamış demektir. Millet sistemi Osmanlı toplumsal yapısının bel kemiğiydi. Ve patrimonyal bir imparatorluk yönetimi içinde anlamlıdır. Ulusçuluk ve emperyalizm çağında millet sisteminin çözülmesi kaçınılmazdır. Millet sisteminin çözülmesi imparatorluk siyasetinde cevabını Osmanlılık üzerinden buluyordu. Balkanların gayrimüslim ulusçulukları çözülmenin ilk aşamasıydı. Gayrimüslim unsurları bir arada tutabilecek bir toplumsal çimento olarak Osmanlı kimliği yerini 93 harbi faciasından sonra imparatorluğun Müslüman unsurlarını bir arada tutmaya yönelik bir kimlik politikası olarak II. Abdülhamit dönemi İslamcılığına bırakıyordu. Nitekim Arnavut ve Arap unsurları da dışarıda bırakacak olan Türkçülük bir siyasi proje olarak 1913'te Arnavutların müstakil bir devlet olarak ayrılmasından sonra tedavüle sokulabilecekti.

Reform çağında padişah gönüllü olarak yetkilerini bürokrasi ile paylaşıyordu. Bürokrasi içinde yer alan batılı burjuva toplumlarının liberal değerleriyle tanışan Osmanlı aydınları bu fikirlerin taşıyıcısı olarak işlev görüyorlardı. Islahat fermanı da Tanzimat fermanına benzer bir şekilde yabancı devletlerin baskılarıyla ortaya konmuş bir çözüm arayışıydı; ancak bu seferki ferman için tamamen yabancı devletlerin hazırladığı ve Babıâli'nin mecburen kabul ettiği bir ıslahat programı denilebilmektedir (Karal, 1988:250). Tanzimat Fermanı ile başlayan bu süreçte özellikle adli ve idari yapıda Hıristiyanların toplum yaşantısındaki itibarı yükselirken, Müslümanlar her geçen gün daha fazla inciniyorlardı. Müslüman Türkler millet-i hakime olarak yüzyıllardır yönetmiş oldukları topluluklarla aynı

statüde olmayı kabullenemiyorlar hem de gerek gayrı Müslim unsurları Osmanlı Devletinin içişlerine bir müdahale aracı olarak gören batılı devletler gerekse de artık ayrılıkçı taleplere doğru yönelmiş ulusçuluklarıyla gayrimüslüm unsurlar Tanzimat ve ıslahat fermanlarıyla gelen reformlardan tatmin olmuyorlardı.¹⁷ Reformlar çağı ne müslümanı ne de “gavuru” memnun edemedi. Rumlar “devlet bizi Yahudilerle eşit konuma getiriyor, biz Türklerin üstünlüğünden memnunduk” derken aslında millet sistemi içinde sahip oldukları hâkim pozisyonu kaybetmeye dair bir endişeyi dillendiriyorlardı (Kutlu,2007:79). Gayrı Müslimler genel bir eşitlik olmasını istiyorlardı fakat aynı zamanda millet sistemi içinde sahip oldukları ayrıcalıklardan da vazgeçmeye razı olmuyordu. Bir İngiliz Diplomata göre tüm Osmanlı toplumu için eşit haklar fikri, kendi eski yerleşik ayrıcalıklarını tehdit ettiği için diğer milliyetleri rahatsız ediyordu (Ahmad, 1995:121).

---

¹⁷ Islahat Fermanı'nın hükümleri “Fatih devrinden beri Gayrimüslim cemaatlere verilmiş imtiyazlarla ruhani muafiyetler aynen devam edeceği, bu imtiyazlarla muafiyetlerin yeni şartlar ve ihtiyaçlara göre ayarlanması için Hükümetin gözetimi altında olmak şartıyla patrikhanelerde hususi meclisler oluşturulması ve bu meclislerin kararlarının Babîâli'ye bildirilip onaylanması suretiyle kesinlik kazanacağı, Patriklerin seçim usulü iyileştirilmesi ve “kayd-ı hayat” ile tayin edilecek patrik, piskopos, metropolit, murahhasa ve haham gibi ruhani reislerin “usul-ü tahlifiye”ye tabi olarak devlete sadakat yemini etmeleri, cemaat işlerinin, ruhani ve cismani üyeden oluşan meclisler tarafından yürütülmesi, cemaatların ruhani reislerine vermekte oldukları “cevaiz ve avaidat” gibi bağışlar ya da aidatlar tamamıyla kaldırılarak bunun yerine ruhani reislere kararlaştırılan bir miktarda maas bağlanması, şehir, kasaba ve köylerde, icra-yı ayine ayrılan binalarda, okul, hastane, mezarlık gibi yerlerde “hey'et-i asliyeleri üzerine” tamir edilmelerine engel olunmayıp böyle yerlerin yeniden yapılması gerektiğinde patrik veya millet reislerinin onayı halinde Babîâli'nin iznine bağlı olması, halkı karışık olmayıp yalnız bir mezhep cemaati ile yerleştirilmiş olan yerlerde “zahiren ve alenen ayin icrası”na izin verilmesi, küçük ve büyük farkı yapılmayıp bütün mezheplerin din serbestisinden yararlanmada eşit olması, din, dil ve ırk itibarıyla bir sınıfın diğer sınıftan aşağı tutulduğunu ifade eden “kaffe-i ta'birat ve elfaz-ı temyizata, muharrerat-I divaniyyeden ilelebed mahv-ü izale” edilmesi, bu gibi ifadenin memurlarla halk tarafından kullanılmasının kanunen yasaklanması, hiç kimsenin din değiştirmeye mecbur edilmemesi, hangi milletten olursa olsun bütün Osmanlı tebaasının, devletin hizmet ve memuriyetlerine kabul edilmesi, kanuni ehliyet ve vasıflara sahip herkes, hangi dine mensup olursa olsun devletin askeri ve mülki okullarına girme hakkına sahip olması, her bir cemaatin, eğitim, sanat ve sanayiye dair okullar açmaya izinli olması, Müslümanlar ile Gayrimüslimler veya Gayrimüslimler arasında meydana gelecek ticaret ve cinayet davaları için karma mahkemeler kurulması ve yargılamanın açık olması, hukuk bakımından eşitlik, görev eîtligini gerekli kıldığından, Müslümanlar gibi, Gayrimüslimlerin de askerlik hizmetiyle sorumlu olmaları ve sorumluluklarını fiilen yerine getirebilecekleri gibi, bedel vermek suretiyle de yerine getirme hakkına sahip olmaları, Gayrimüslimlerin orduda istihdamlarını ne şekilde olacağını düzenleyen nizamnamelerin bir an önce yayınlanması, vilayet ve sancak meclislerindeki Müslüman ve Gayrimüslim üyelerin seçimlerinin iyi bir şekilde düzenlenmesi; oyların doğru bir şekilde açığa konabilmesini sağlayabilmek için, bu meclislerin oluşması ve düzeni hakkında nizamnameler düzenlenmesi, her cemaatin ruhani başkanıyla devlet tarafından bir yıllık süre ile atanacak birer memurlarının, bütün tebaaya ait meselelerde “Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye” görüşmelerine katılmalarının sağlanması, devletlerle yapılacak “suver-i tanzimiyeden” sonra, yerli tebaanın tabi olduğu hükümlere uymak şartıyla, yabancılara da Türkiye'de “tasarruf-u emlak” hakkının verilmesi” şeklindeydi. (Eryılmaz:1992: 64-66)

Osmanlı Klasik dönemine ait içeriği değişime uğrayan Millet sistemi Osmanlı reform çağında her biri gayrimüslim toplulukların anayasası niteliğinde olan nizamnameler aracılığıyla sürdürülmeye çalışılıyordu. Islahat Fermanı, Gayrimüslimlere anayasal gelisme açısından vilayet ve Belediye meclislerinde Müslim ve Gayrimüslimlerin uygun oranda temsilci bulundurmaları, Meclis-i Ahkam-ı Adliye'ye Gayrimüslimlerden de üye alınması ve Gayrimüslimlerin "millet" örgütlerinin yeniden düzenlenerek bunların meclislerine ruhanilerden başka halk temsilcilerinin de katılmasının sağlanması şeklinde yenilikler getiriyordu (Eryılmaz, 1992:82). Reform çağındaki değişiklikleri göz önünde bulunduran nizamnamelerle millet sistemi yeniden yapılandırıldı. 1861 tarihli Rum Milleti Nizamnamesi, 1863 yılında Ermeni Gregoryen Milleti Nizamnamesi, 1865 yılında Yahudi Milleti Nizamnamesi, 1878 yılında Protestan Milleti Nizamnamesi ile gayrimüslim tebaanın cemaat teşkilatları yeniden yapılandırıldı (Eryılmaz:1996:118-128).

Osmanlı Millet sisteminin Balkanlar'daki ulusçu hareketlere paralel bir biçimde dönüşümünün en belirgin örneği Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasıydı. Osmanlı Millet sistemi içinde Fener Rum Patrikhanesine bağlı olan Bulgarlar özellikle eğitim alanında rumcanın etkisi altındaydılar. 1767 tarihinde patrikhane son Bulgar dini kurumu olan Ohri Patrikhanesini de kapattı ve 1800 yılında metropolitlere gönderdiği bir tamimle de Bulgar Kilise okullarının kapatılmasını ve kiliselerde Yunanca kitapların öğrenimini emretti. Bulgar dili ile ayin yapmak ve vaazda bulunmak yasaklanmıştı. Bulgar ulusçuluğu mücadelesini öncelikle Rum Patrikhanesine karşı verdi. 1870 yılında Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasına bir ferman ile izin verildi.

30 Mart 1856 tarihli Paris anlaşmasıyla Avrupa uyumunun (Concert of Europe) bir parçası olan Devlet-i Aliye eşit bir üye çok ne yapması güçlü üyeler tarafından dikte edilen küçük bir ortak konumundaydı. Savaşı kaybeden Rusya Osmanlı ülkesindeki Ortodoksların koruyucusu olmak iddiasından vazgeçmek zorunda kalmıştı. Artık Paris Kongresi ile şimdi tüm gayrimüslimler büyük güçlerin koruması altına girmişti.

1856 yenilgisi ve barışından sonra Rusya doğrudan yayılmacı politikasında önemli bir değişiklik yapmak durumundaydı. Askeri açıdan Asya'da çok yayılmış olduğu için ve Avrupa devletleri karşısında bir cephe oluşturduğu sürece ne Balkanlarda ne

de Boğazlar üzerinde iddiada bulunamayacağını iyice anlamıştı. Panslavist emellerinden vazgeçmemekle birlikte bunları açıkça ilan etmekten vazgeçti. Osmanlıya dostça bir siyaset sürdürmeye başladı. Balkan uluslarının dış etkiler olmadan kendi evrimleriyle bağımsızlıklarına ulaşması tezini savundu ve karşısındaki Avrupa cephesinin çatlamasını beklemeğe başladı (Koloğlu, 1993:78).

19. yüzyıl Balkan tarihi üzerinde düşünürken bir dönüm noktası olarak 1877-78 Osmanlı Rus harbi ele alınmalıdır. Yaklaşık 20 yıllık bir süre için bekleyen Rusya için uygun fırsat 1870'li yılların başından itibaren oluşmaktaydı. Avusturya'nın İtalya ve Prusya'ya yenilmesi, Prusya'nın Fransa'yı mağlup etmesinin ardından Avrupa'daki güçler dengesi değişime uğruyordu. Rusya Almanları ve Avusturya'nın da katılımıyla Avrupa'daki birliği parçalamayı başarmıştı birinci dünya savaşına giden yol aslında buradan başlıyordu. Rusya bir yandan Osmanlılara dost görünürken Bulgaristan'da yoğun bir panslavist örgütlenmeye girişti. 1871'de Alman ulusal birliğinin oluşmasının ardından pancermenik bir hareketin baş göstermesine karşı dengeleyici bir politik hareketlenme Rusya tarafından panslavik bir yönde geliştirildi. Osmanlı maliyesi oldukça kötü işleyen gidişata karşı vergileri arttırmayı bir çözüm yolu olarak görmekteydi, bu durum özellikle Balkan köylüleri arasında büyük bir huzursuzluk kaynağı haline gelmişti. Aynı şekilde Kafkaslar'dan zorla göç ettirilen Çerkesler ve Abazalar gibi Müslüman halklar Osmanlı hükümeti tarafından Balkan topraklarına yerleştirilirken bu Balkan ahali arasında var olan huzursuzluğu daha da arttırıyordu (McCarthy, 1998:32-44). Müslüman göçmenlerin yardımıyla bastırılan 1876 Bulgar ayaklanması Avrupa kamuoyunda Bulgarlara karşı olağanüstü bir sempatinin kaynağı haline gelmişti. Avrupa basınını tarafından yükseltelen bu havanın etkisi ile Romenler, Bulgarlar ve Sırlara geniş haklar tanımak amacıyla Tersane Konferansı toplanıyordu. Tersane konferansında Sırbistan ve Karadağ için bağımsızlık ve Bulgaristan ve Bosna- Hersek'e özerklik verilmesi karara bağlanmıştı. Bu kararların öncesinde konferans neticesinde Balkan topraklarının elden çıkacağını anlayan Osmanlı yönetimi Meşrutiyet'i ilan etti. Böylece Balkanların Hıristiyan ahalisine kanun-i esasi çerçevesinde verilecek hakların Avrupalı devletleri tatmin edeceği düşünülmüştü fakat öyle olmadı. Rusya, konferanstan önce, konferansın Balkan Hıristiyanları hakkında isteyeceği ıslahat ve teminat Babıali tarafından kabul edilmediği takdirde tek başına harekete geçeceğini

beyan etmişti ve kısa süre sonra Rusya Osmanlı'ya savaş ilan ediyordu (Karal, 1988:41). 24 Nisan 1877 tarihinde Eflak ve Boğdan topraklarına giren Rusya ile Tuna ve Kafkasya cephesinde savaşıldı. Avrupa matbuatını aylarca meşgul eden Plevne'de Gazi Osman Paşa'nın müdafaası Ruslar tarafından aşıldıktan sonra Ruslar kısa sürece Meriç ırmağını geçtiler 20 Ocak 1878'de Edirne düşmüştü. Silivri'yi de alarak Yeşilköy'e (Ayastefanos) kadar ilerleyen Ruslar karşısında Osmanlı Devleti Barış istemek zorunda kaldı. Ayastefanos'ta İgnatiev'in hayallerini gerçekleştirecek ve Rusları Balkanların yegâne hâkimi kılacak bir anlaşma imzalanmıştı.

Tarihte 93 harbi olarak bilinen bu savaş Osmanlı devleti için tam anlamıyla bir faciadır. Çöküşün gerçek başlangıcıdır. Savaş sonrasında Balkanlardan ve Kafkaslardan 1 milyonu aşkın göçmen Anadolu'ya geliyordu ve Anadolu'nun Cumhuriyet tarihi boyunca da sürecek olan demografik yapısını belirleyen önemli olaylardan biri olarak tarihteki yerini alıyordu. 93 harbi yazılı tarihlere olduğu kadar Türk milletinin yazılı olmayan toplumsal hafızasına da hakiki bir travma olarak kazanmıştır. 1877 yılında Bulgar topraklarında 1.5 milyon civarında olduğu düşünülen Türk Müslüman nüfustan ancak 515 bini canlı kalabilmişti (Mccarthy, 1998:109). 93 harbinden sonra ardı arkası kesilmez göç kabileleri Türk tarihinin karakteristik manzarası haline geldi. Balkan Türklüğü, beş asırdır muhafaza ettiği ve anayurt saydığı toprakları terk etmek durumunda kalıyordu. Türk nüfusu göçetmeye, topraklarını ve servetlerini bırakarak gitmeye zorlayan Rus istilacılar ve müttefiki olan Bağımsızlık kazanan Balkan devletleri büyük katliamları da gerçekleştiriyordu. Rusya'nın genel politikası Kafkaslarda da uyguladığı üzere bölgenin demografik yapısını değiştirmektir. Rus General İosif Gurko mamur bir Türk şehri olan Eski Zağra ahalisini toptan kılıçtan geçiriyordu (Öztuna, 2006:55).

Berlin anlaşması ile büyük güçlerin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak politikası terk ediliyordu. İngiltere Kıbrıs ve Mısır'ı, Fransa 1881'de Tunus'u almış, İtalya ise Trablusgarp ve Arnavutluk'u kendi nüfuz bölgesi olarak belirlemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiltere ve Avusturya'nın etkisi azalmış, yalnızca Avrupa dışında sömürge rekabetine etkin bir biçimde katılmayan Almanya, Osmanlı devleti üzerindeki etkisini arttırmıştır. 1896-1897 yıllarından itibaren Rusya'nın dikkatini ekonomik ve toprak çıkarlarının bulunduğu Uzakdoğu'ya

çevirmesi ve Yakındoğu’da statükoyu korumak için 1897 yılında Avusturya ve Rusya arasında anlaşma sağlanması Balkanlar’da durumun geçici olarak istikrara kavuşmasını mümkün kılmıştır (Anderson, 2001:238-273). Fakat bir süre sonra alevlenen Makedonya sorunu bu istikrarın kısa ömürlü olmasını beraberinde getirmiştir.

1.3.2.2. Balkanlarda Osmanlı Yönetiminin Sonu: Balkan Savaşları

1. ve 2. Balkan Savaşı hem 1. Dünya savaşının bir mukaddimesi hem de Osmanlılar için sonun geri dönülemeyecek başlangıcıdır. Ulusçu ideolojiler eşliğinde hareket eden ve her biri ulusçu tarihlerin tahayyül ettiği “vaadedilmiş ülkelerine” kavuşmak ihtirasıyla hareket eden Balkan devletleri Balkan savaşlarını başlatıyordu. Makedonya başta olmak üzere Balkanlar’da elde kalan Osmanlı toprakları genç Balkan devletlerinin iştahını kabartıyordu. Bu toprakları bölüşmek üzere büyük güçlerin özellikle Rusya’nın gözetiminde ittifaklar oluşturuldu, böylece Osmanlı Devleti karşısında Balkan birliği kurulmuştu. Balkan savaşlarının esas prelüdü şüphesiz Trablusgarb’ın neredeyse bir oldu bittiyle, kolaylıkla İtalyanlara teslimiydi. Bu durum Balkan devletleri açısından cesaret vericiydi. 13 Ekim 1912 tarihinden itibaren Karadağ’dan başlayarak Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan Osmanlı Devleti’ne karşı savaş ilan ediyordu. Savaş iki aşamalı olarak yaşandı. İlkinde bütün Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti’ne ait Balkan toprakları için verdikleri savaş ikincisi ise savaşla elde edilen terekenin paylaşımı için genç balkan devletlerinin birbirilerine karşı verdikleri savaştı. 30 Mayıs 1913 tarihli Londra anlaşmasıyla tamamlanan Balkan savaşlarının ilk aşaması neticesinde Bulgaristan Gelibolu yarımadası dışındaki bütün Trakya’yı Edirne dahil olmak üzere elde ediyordu. Böylece Bulgaristan Adalar Denizine ve Marmara kıyılarına ulaşarak 1878 Ayastefanos Anlaşması’nın sınırlarına büyük ölçüde ulaşıyordu. Makedonya’nın geri kalan kısmı ise Yunanistan ve Sırbistan arasında pay ediliyordu. Fakat Makedonya toprakları Osmanlı Devleti’ne karşı birlikte savaş veren bu üç devleti birbirine düşürdü nitekim hepsi de bu topraklara tek başına sahip olmak istiyordu. Her biri Makedonya’daki etnik nüfus yapısını öne sürerek Makedonya topraklarında hak iddia ediyordu. Üç ülkenin kendi hesaplarına iddia ettikleri nüfus dağılımı şu şekildeydi.

Tablo 1. Makedonya nüfusuna dair ulusçu iddialar.

	Sırp Listesi	Bulgar Listesi	Yunan Listesi
Türk	231.400	489.664	576.600
Bulgar	57.600	1.184.036	
Rum	201.140	222.152	656.300
Arnavut	165.620	124.211	
Ulah	74.465	77.267	41.200
Karışık	101.875	147.244	91.700
Toplam	2.880.420	2.245.274	1.820.500

Kaynak: (Okur, 2008: 617)

Listeden de anlaşılacağı gibi Balkanların etnik karışımının bir numunesi olarak Makedonya bütün Balkan devletleri için önem arz ediyordu ve tüm bu devletler Makedonya toprakları üzerinde hakimiyet tesis etmek üzere bilgi, belge ve istatistikleri kendi hesaplarına kullanmaktan çekinmiyorlardı. Bu eski adet bu gün dahi Balkan coğrafyasının etnik dağılımı üzerinde düşünürken göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Yunanistan ve Sırbistan Bulgaristan'la münferid anlaşmalar imze etmeyecekleri ve sınırlarını Vardar üzerinde sabitleştirecekleri konularında anlaşmaya varırken Bulgar genel kurmayı savaş sonrası kazanılan toprakları elde tutabilmek için bu iki devlete de bir an önce savaş açmanın gerekli olduğu kanaatindeydi. Bulgar ordusu 29 Haziran 1913 tarihinde Yunanistan ve Sırbistan'a aniden saldırdı. Yunanlılar ve Sırlar Bulgarları Makedonya'dan çıkarmayı hedeflerken Bulgar orduları “ya Selanik ya ölüm” nidaları ile Güney Makedonya'ya yürüyordu. Kuzey'den Romanya 300.000 kişilik bir ordu ile Silistre ve Plevne'yi işgal ederek savaşa dahil oldu. Osmanlı kuvvetleri de Edirne'yi geri almak üzere harekete geçti fakat büyük güçlerin tepkisinden çekinerek Edirne ötesine geçilemedi. Bulgaristan her cephede yenilerek Osmanlı Devleti ile 29

Eylül 1913 tarihinde İstanbul anlaşmasını, Balkan devletleri ile 10 Ağustos 1913 tarihinde Bükreş Anlaşmasını imzalamak zorunda kaldı.

Balkan savaşları neticesinde Osmanlı Devleti asırlardır yönettiği Rumeli- Balkan topraklarını tamamen terk etmek zorunda kaldı. Balkan devletlerinin hepsi toprak yönünden genişleyebildiler. Bulgaristan 25.257 km², Yunanistan 55.919 km², Sırbistan 41.873 km² ve Karadağ 5.590 km² toprak elde etti. Nüfus olarak Sırbistan ile Karadağ'a 1.749.000 kişilik bir nüfus katılırken genel nüfusları %56 nispetinde artarak 4.922.000'e, Yunanistan nüfusu % 80 oranında artarak 4.777.000'e, Bulgaristan nüfusu ise kayıplar da göz önünde bulundurularak %7 nispetinde artarak 4.657.000'e ulaşmıştır. Ayrıca 25.734 km²'lik bir alanda 800.000 nüfuslu bir Arnavutluk Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını kazanıyordu (Okur, 2008:622).

Osmanlı Devleti ise Balkan savaşlarından zararlı çıkan tek ülkeydi. Avrupa topraklarının %83'nü nüfusunun %69'unu ve gelirlerinin büyük bölümünü kaybediyordu. Bulgaristan ve Yunanistan'da yaşayan Türkler gerek savaş sırasında gerekse savaş sonrası yapılan anlaşma hükümlerinin hilafına, yönetimi altına girdikleri devletlerin hükümetleri ya da ahalisi tarafından büyük baskılara uğruyordu, adeta kaçır gibi Anadolu topraklarına göç eden Rumeli ahalisinin göçleri ve gördükleri baskılar 20. yüzyıl boyunca devam etti. Çalışmamızın son bölümünü oluşturan çağdaş Balkanlar'da Türklük bu yukarıda incelediğimiz sürecin neticesinde elde kalan Balkanlar'daki Türk varlığının bir muhasebesi niteliğindedir.

1.3.2.3. Balkan Ulus Devletlerinde Osmanlı Mirasına Bakış

Balkanlarda çalışma boyunca muhtelif defalar görüleceği gibi Müslüman olmak çoğu zaman Türk olmakla eş anlamlı bir aidiyettir. Balkanlarda Türk olmak her ne kadar dini gibi gözükse dahi bunu aşan ve aslında siyasal bir zemini de olan kültürel bir kimlik tanımlamasıdır. Siyasaldır çünkü Osmanlı'nın en önemli yönetsel enstrümanı olan millet sisteminin çizdiği marjlar içinde oluşmuştur. Fakat etni olarak tanımladığımız modern bir ulusal kimliğin öncesindeki öz olarak Türklüğü bu aidiyet içinden ayırtetmek neredeyse imkânsızdır. Henüz Türk ulusçuluğunun tarih sahnesinde görünmediği bir dönemde bugün anladığımız manada bir Türklüğü tespit etmemiz güçtür, bunun da ötesinde bir etnik topluluk olarak kimlerin Balkanlarda

Türk olduğunu belirlemek de o derece güçtür. Ulusal kimliğin bir diğer önemli rüknü olan dil yani Türkçe de Balkanlarda dini sınırları aşan bir *lingua franca*’dır.

Balkan ulusçuluklarının oluşumunda hem fikri düzeyde hem de askeri ve siyasi anlamda dönemin büyük güçlerinin tesiri merkezi bir öneme sahiptir. 19. yüzyıl Avrupa’sında Osmanlıya karşı oluşan yargılar bir anlamda dönemin genel oryantalist kategorilerinin önemli bir bileşenidir. Bu yargılar daha sonra Balkan ulusçu tarih yazımlarını da etkisi altına alacaktır. Batı’da Napolyon sonrası dönemde Filhelenizmin (Yunan yandaşlığı) yarattığı duyarlılık, Balkanlar’da yaşayan Osmanlı tebaası halkların kaderine karşı derin bir ilgi uyandırmaktadır. Tarihi sorunlara karşı değerden arınmış eleştirel yaklaşım iddiasında olan Pozitivistler dahi söz konusu olan İslam ve Asya gibi kavramlar olunca siyasi ve ahlaki önyargılar içeren Avrupamerkezci teorik kurgular ve büyük genellemeler yapmaktan beri durmamışlardır. Osmanlılara sempati duyan bir yazar olarak bilinen Hammer dahi meşhur Osmanlı İmparatorluğu Tarihi’nde ilk batılılaşma etkilerinin görüldüğü döneme gelindiğinde şu ifadeleri kullanmaktan kendini alamaz: “...artık Osmanlı tarihinin hem yazarı hem de okuru rahat bir nefes alabilir. Avrupa ile daha sıcak siyasi ve kültürel ilişkileri sayesinde Türklüğün buzlaşmış sert kabuğu erimeye başlamıştır; artık daha insancıl bir hoş görü ve terbiyenin tatlı meltemleri esiyor.” (Adanır,2005:362). 1830’lu yıllarda Jakob Philipp Fallmerayer tarafından geliştirilen “Slav Teorisi” ilgi çekicidir. Böylece tarihin karanlık sayfalarından yeni ulusların emsalsiz geçmişleri bulup çıkarılacak ve geleceğe dair taze ümitler oluşturulabilecekti. Balkan yarımadasının her yanında yaşanan perişanlık Osmanlı yönetiminin eseri olarak görülebilecektir. Constantin Jirecek’in 19. yüzyıl Avrupa tarih- yazımı geleneğinin en başarılı örneklerinden biri olarak kabul edilen Bulgarların Tarihi (1875) adlı eseri Balkan literatürüne “Türk Boyunduruğu” gibi bir kavram kazandırabilmiştir.

BÖLÜM 2: BALKANLARDA ULUŞÇULUK

Gerek 19. yüzyılda Balkanlar'da Osmanlı idaresinin çözülmesini gerekse Osmanlı sonrası Balkan siyasetini değerlendirirken sahip olmamız gereken kavram bagajında mutlaka kimlik, etnik kimlik, kültürel kimlik, dini kimlik, ulus, ulusçuluk, ulus inşası, ulus devlet gibi malzemeler yer almalıdır. 19. yüzyıl Osmanlı Balkanları'na ulusçu ideolojiler damgasını vurmuştur. Aynı şekilde 20. yüzyıl sonuna gelindiğinde soğuk savaşın ardından ortaya çıkan iki temel dinamik olarak Sovyetler Birliği ve konumuz olan Federal Yugoslavya'nın dağılmasıyla yaşanan şiddet sadece çöken weberyen devletin yerini dolduramayan zayıf devletlerin varlığıyla açıklanamaz, açıktır ki Balkanlar'da 20. yüzyılın sonunda yaşanan şiddet etnik içerikli bir şiddetti. Burada etnik kimlikler, ulusçu tarihler ve ulusal kültürler bütün tahripkarlığıyla Balkan siyasetine damgasını vurdu.

Balkanlar'da ulusçuluk bir anlamda ilk bölümde ele aldığımız Balkanlar'da Osmanlı idari sisteminin muhalifidir. Osmanlı millet sisteminin ürettiği meşruiyet ve sadakat biçimlerini ortadan kaldıran ve bu mirası zaman zaman kelimenin tam anlamıyla katleden bir etkiye sahiptir. Balkan ulusçuluklarının kendine özgü doğasının anlaşılması yalnızca Balkanlar'da Osmanlı mirasının çözülmesini değil aynı zamanda çağdaş Balkanlar'da yaşanan siyasal sorunların anlaşılmasını ve günümüz Balkan Türklerinin kimlik, yönetim ve siyaset ile ilgili sorunlarının ele alınabilmesini de mümkün kılacaktır.

Bu bölümde giriş bölümünde ele aldığımız kimlik ulusal kimlik, etnik kimlik, ulusçuluk kavramları bağlamında, Smith'in kavramsallaştırmasıyla Balkanlar'da Osmanlı millet sistemi içinde yer alan Balkan etnilerinin uluslaşma süreçlerine yakından bakılacaktır.

2.1. Millet'ten Uluslara: Balkan Ulusçulukları

19. yüzyıl Balkanlar'da Osmanlı millet sisteminin çözüldüğü ve millet sisteminin çizdiği kategoriler içinden ulusların neşet ettiği bir zaman dilimidir. Her ne kadar millet ve ulus aynı anlamda kullanılan kavramlar olsa dahi milletin ulus'tan farklı olarak dini kolektif kimlikleri içeren bir anlama sahip olduğunu, ulusun ise daha çok etnik bir vurgu taşıdığını belirtmeliyiz. Arapça kökenli millet kelimesi “imla”

kelimesi ile ilişkilendirilerek “yazdırılan bir metin” i ifade etmektedir. Kelimenin etimolojisi hakkında farklı görüşler olmakla birlikte Bernard Lewis kelimenin aramice’den geldiğini “bir söz” anlamındaki “milla” kökenine dayandığını öne sürerek millet kelimesinin “ bir kutsal kitabı kabul eden insan topluluğu” anlamına geldiğini söylemektedir (Lewis, 1992:62). Etimolojisindeki bu dinsel anlam 19. yüzyılda Osmanlı Balkanlar’ında yaşanan gelişmeleri ifade edebilmek için kavramsal bir imkan sunar. Moğolca kökenden gelen ve “nation” anlamında kullanılan “ulus” kelimesi dini bir topluluktan ziyade etnik bir topluluğu ifade eder (Uzun, 2003:138). Denilebilir ki 19. yüzyıl dini kolektif topluluklar olarak Osmanlı milletlerinin kendi içlerinden Balkan uluslarını doğurdıkları bir zaman dilimidir.

Ulusçuluk siyasal bir ideoloji olarak aydınlanma felsefesi ve Fransız ihtilali ile yakından ilgilidir. Siyasal ulus kavramının tarihi Avrupa Tarihi içinde her ne kadar 15. yüzyıla kadar götürülebilse dahi aslında yaygınlaşması 19. yüzyıl iledir. Felsefi temellerini aydınlanma felsefesinde bulan ulus fikri Fransız ihtilali ile hayata geçer ve Avrupa sathında yayılır. 19. yüzyıl Hobsbawm’ın ifadesi ile aslında ulusçuluklar çağıdır. Avrupalı monarşilerin Fransızların ulusçu fikirlerini bastırmak üzere verdikleri savaş, ulusçuluğun adeta bir ur gibi İspanyol, Alman ve Slav Ulusçuluklarına ilham kaynağı olarak Avrupa sathına yayılmasına ve Osmanlı ülkesine bulaşmasına neden oldu.¹⁸

Hakkında devasa bir literatür bulunan ulusçuluk ile ilgili temel tartışmalardan biri ulusun mu yoksa ulusçuların mı önce geldiğine dair olandır. Ulusçulukla ilgili önemli teorisyenlerden Ernest Gellner’a göre ulusçuluk uluslardan önce gelir. Önce ulusçu dünya görüşüne sahip bir okuryazar elitin entelektüel dünyalarında oluşan bir tahayyül biçimi olarak ulus, sonrasında bir siyasal toplumsal mücadele ve kitlesel politizasyon ile birlikte kendine gerçek bir yer arar. Bu süre içinde dil, edebiyat, tarih, efsane, idol ve mitolojiler yaratılır. Ulus denilen türdeş topluluğa hem şimdiki zamanda hem de tarihte bir yer açılır. Smith de benzer bir yaklaşımla tarihi özsel malzeme olarak etninin modern dönemde kendini yeniden tezahür ettirmesinden bahsederken aslında farklı bir şey söylemez. Ulusçuluk ulusu doğurur, ama bunu,

---

¹⁸ Mısır ve İyonya adalarının Fransa tarafından kısa süreli işgali Fransız ihtilalinin devrimci fikirlerinin Osmanlı topraklarında yayılmasına ölçülemez bir tesir de bulundu. Bkz. Hanioglu, M. Şükrü; Brief History Of Late Otoman Empire, Princeton University Pres, Princeton:2008, s.70

doğumu sağlayan bağlamlara nazaran ulusları belli bir özerklikle donatacak şekilde yapar.¹⁹ Yine Charles Tilly Avrupa’da Devletler ve Ulusçuluk isimli makalesinde devletin sevk ve idare ettiği ulusçuluk “state-led nationalism” ile devletini arayan “state-seeking nationalism” ulusçuluk arasında bir ayrıma dikkat çeker (Tilly, 1994:133). Ulusçuluklarla ilgili tipolojiler oluşturulurken Fransız tipi siyasal ulusçuluk ile tarih ve kültür vurgusu yüksek Alman Romantik ulusçuluğu arasında bir ayrım yapılır.²⁰ Bu ayrım başka bir deyişle sivil ve etnik ulusçuluk ayrımı olarak da ifade edilebilir. Sivil ulusçuluk için ulus mensubu olan bireylerin özgür iradeleri sonucunda oluşmuşken etnik uluslar ise bireylerden bağımsız bir biçimde adeta tarihi bir zorunluluk olarak varolmuştur. Aydınlanmanın ve batılı liberal geleneğin doğrudan ürünü olan ve vatandaşlık üzerine kurulu olan sivil ulusçuluklar etnik ulusçuluklardan farklıdır. Bu tarz bir ayrım Batı Avrupalı ulusçulukları “iyicil” Balkan ulusçuluklarının da dahil olduğu geri kalan ulusçulukları ise yıkıcı ve çatışmacı olarak niteleyen örtük oryantalizmin izlerini taşır (Chatterjee,1996).

Alman Romantik ulusçuluğunu temsilen, Herder volkgeistin içeriğini sanat, müzik, edebiyat, yerel kıyafetler, kanunlar ve aslında kültürel ve siyasal yaşamın biçimlerinin çoğu ile doldurmaktadır. Balkan Ulusçu hareketlerinin genel karakteri bu ikinci tip ulusçuluğa yatkındır. Kilise adamlarının edebi, dini eserleri etrafında başlayan ulusal uyanış eserleri, Avrupa ile ticaretin etkisiyle oluşan yerli bir orta sınıfın taşıyıcılığında ilk ulusal hareketleri başlatıyordu. Tanrı insanlığı uluslar halinde yaratmıştı. Ortak dil, tek bir din, benzer gelenekler ve uzun bir tarihsel birliktelik ulus denilen bütünü teşekkül ettiren unsurlardı. Birey öncelikle bu kolektif grubun bir parçasıydı. Kişisel hürriyet, halkın iradesinin bir ifadesi olan anayasal metinlerle elde edilmiyordu daha çok teslim olunan kolektif iradenin bir bağışydı. Kolektif irade ise çoğu zaman karizmatik bir liderin cismaniyetinde ifadesini buluyordu.

---

¹⁹ Konuyla ilgili bkz. Arnason, Johann P. “Ulusçuluk, Küreselleşme ve Modernleşme”, Birikim Sayı:49 <http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi>.

²⁰ Fransız tipi siyasal ulusçuluk ulusu belirli bir genişlikte ve sınırları belli bir ülkede oturan aynı idareye tabi bulunan halkları anlatmak için, ortak bir kanun dairesinde aynı kanun koyucu güç tarafından temsil edilen ortaklar bütünü olarak anlarken Alman romantik ulusçuluğunda her ulusun özde sahip olduğu bir Volkgeist yani (halkın ruhu) vardır. Bir halkın ortak bir köken aidiyetine doğru izlenebilecek dil tarih ve kültür üzerinden işleyen metafizik bir çıkarımdır. Ulus tanrı tarafından özel vasıflarla donatılmış insan türünün doğal bir bölümlenmesidir. En iyi siyasal düzene tanrının insanlar için buyurduğu ideal topluluk olan ulusa ulaşıldığında varılacaktır. Bkz: Kedorie Elie, Avrupa’da Milliyetçilik, (çev.: M. Haluk Timurtaş), Milli Eğitim Basımevi, Ankara: 1971, s.6-7 ve s.51

Bu ilk kuşak ulusçular dil çalışmalarına önem verdiler. Dilin yabancı etkilerden arındırılması adeta ulusal karakterin karışık ve necis olan ötekenden tasaffi ettirilmesi sürecidir. Bu süreç, Balkanlar’da bir *lingua franca* gibi hakim olan Osmanlı Türkçesinin etkisiyle şekillenmiş Balkan halklarının gündelik dilinin, ulusçu elitler tarafından Türk ve Müslüman nüfusun tabii tutulduğu tasfiye süreci ile eş zamanlı bir biçimde temizlenmesi çabasında izlenebilirdi. Bu ilk dönem dil çalışmalarında 19. yüzyıl yabancı bilim adamlarının Balkan kökenli ulusçulara verdiği kültürel destek daha sonrasında politik ulusçuluğun yükselişinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Avusturyalı ve Alman bilim adamları genel anlamda kabul gören ve birleşik bir Sırp-Hırvat dilinin teşekkül ettirilmesinde Vuk Karadzic’e²¹ önemli bir destek sağladılar²²(Wilson, 1970:388-94). Aynı şekilde ulusal mitler ve efsanelerin içine özenle yerleştirildiği ve ulusu tarihte müstakil bir entite, değişmeden çağlar boyu varlığını sürdüren bir tarihi özne olarak ele alan bir tarih yazımı, halk efsanelerinin ve masallarının katkıda bulunduğu ulusal kültür çalışmaları da bu sürecin iz düşümleridir. Balkanlarda Osmanlı mirası sadece kendisinden arta kalanlar üzerinden değil bütün bu ulusçu hareketlerin “kendini kurtarmak, temizlemek, saflaştırmak istediği bir öteki” olarak ulusal öznenin kuruluşuna ayrılmaz bir biçimde nüfuz etmiş bir kurucu unsur şeklinde de okunmalıdır.

Balkanların 1804 ile 1887 yılları arasındaki dönemi, ulusal isyanlar ve yeni yönetimlerin kurulması konuları etrafında geçer. Bağımsız Yunanistan, Sırbistan ve Romanya ile beraber özerk bir Bulgaristan bu tarih diliminde kurulurken yine Arnavutluk’ta bir ulusal hareketin yükselişi de bu tarih dilimine rastlar. İlk hareketler Belgrad Paşalığı, Tuna eyaletleri ile Mora yarımadası ve Rumeli olmak üzere yüzyılın ilk otuz yılı boyunca üç ayrı bölgede görüldü. Ulusçu hareketler ideolojik etkilenmelerin yanı sıra değişen ekonomik koşullar ve Avrupalı güçlerin artan müdahaleleri ve Doğu sorunu meselesinin etkisinde şekillendi.

---

²¹ Vuk Stefanoviç Karadzic (1787-1864), Sırp dilbilimci ve sırp dilinde en büyük reformcu. Halk şarkıları, hikaye ve masalları üzerine yaptığı çalışmalarla Sırp Folklorunun babası olarak bilinir. Bkz:(Wilson, 1970)

²² Bu destek daha sonrasında Avrupalı bilim adamları ve sanatçıların özellikle Yunanlılara ve Bulgarlara verdiği destekle iyice belirgindi. Ateşli liberal şair İngiliz Lordu Byron’un Avrupalı aristokratlar arasında yarattığı eski Yunan hayranlığı anakronik bir biçimde Yunan isyanı sırasında Avrupa kamuoyunda büyük bir sempatinin uyanmasına sebep olacaktı. “Kadim Yunanın özgürlük düşkünü çocukları doğulu taassubun zulmüne karşı bir savaşım veriyordu”

Hem doğu Avrupa'da hem de batı Avrupa'da aşırı ulusçu doktrinlerin en şevkli takipçileri, genellikle idari tecrübesi eksik ya da güncel siyasi gücü az olanlardı. “Devrimci ulusçuluk; üniversite öğrencileri, profesörler, yazarlar, avukatlar ve diğer iyi eğitim görmüş fakat yüksek devlet görevlerinden dışlanmış meslek grupları arasında en yüksek ilgiyi gördü. Programları fiile çok önem veriyor ve asil bir hedef için çabalamanın önemini vurguluyordu; ancak çabaları komplo ve şiddete gömülmüştü. Konumlarının doğruluğuna hepsi kaniydi geleceğin anahtarını ellerinde tuttuklarına da şüphesiz bir biçimde inanıyorlardı” (Jelavich, 2006:198).

Liberal ve ulusçu akımların Güneydoğu Avrupa dolayısıyla Balkanlar hedefi belliydi: Avusturya Macaristan ve Osmanlı İdareleri dağılacak ve yerlerine ulus devletler konacaktı. Ulus etnisite ve modern devletin bir araya geldiği bir terkinin ürünüdür. Dolayısıyla burada en önemli malzeme etnisiteyi ulusa dönüştürecek olan modern devletin teşekkülüdür. Modern devletin öncesinde ise bir protoulusçuluk diyeceğimiz ön aşama Balkan ulusçuluklarının ortak yönüdür. Burada yine Smith'in etni kavramına başvurulabilir. Etni ulusal kültürün yaratılacağı kolektif kültürel kimliğin bir kaynağıdır. Türk ulusçuluğunun kurucu babası Ziya Gökalp'in meşhur hars ve medeniyet kavramsallaştırmasında etni karışmamış saf ve tamamıyla ulusa ait olan harsa denk düşer. Oysa medeniyet kozmopolittir. Türk ulusçuluğunun diğer Balkan ulusçuluklarında da olduğu gibi yaşadığı temel dikotomi buradan beslenir. Modernleşirken aynı zamanda yerli kalabilmek, kültürel bir özçülikle ulusa mümeyyiz vasfını veren ulusal kültürü muhafaza edebilmektir. Bu anlamda ulusçuluk aslında modernleşmenin mazrufudur. O yüzdendir ki ulusçuluklar mitolojik kahraman Janus gibi iki başlıdır. Biri geçmişe biri geleceğe bakan iki yüzdür bu. Bir yandan tarihi vatan topraklarını “kalkındırıp, temdin ederken” öte yandan o topraklar üzerinde yaşayan topluluğu yekpare bütünleşik bir ulus yapabilme çabasıdır bu. Modern devletin teşekkülünün ardından yaşanan bir anlamda eldeki yegâne malzeme olan nüfusun dil, tarih ve coğrafya üzerinden dönüştürülmesi ameliyesidir. Bütün Balkan devletlerinde akademik eğitimin dil, tarih ve coğrafya fakülteleri ile başlaması Atina, Belgrad, Sofya ve Ankara Üniversitelerinde açılan ilk bölümler arasında mutlaka bu üç bilim dalının yer bulması tesadüf değildir.

Osmanlı mirası olan coğrafyada tecrübe edilen ulusçu hareketlerin bu mirastan derin bir biçimde etkilenmiş oldukları aşikârdır. Ulusal hareketler Osmanlı toplumsal yapısı içinde sosyal ve ekonomik değişikliklerin bir sonucu olarak ancak 18. yüzyılın sonlarında ortaya çıkabilmiştir. Osmanlı sistemi padişahın meşruiyetin temelinde yer aldığı patrimonial bir politik daire ve aynı zamanda diğer bütün mülhazaların ve münferit çıkarların karşısında önemsizleştiği aşkın bir ereksel devlet telakkisi içinde tebarüz etmektedir (Yavuz, 2003:37). Böyle bir devlet düzeni içinde tebaanın devletiyle olan ilişkisi millet sistemi üzerinden kurulmaktadır. Daha önce detaylı bir biçimde tartıştığımız gibi Osmanlılar millet sistemi içinde birbirinden farklı birçok etnik grubu dini bir tasnifle yüzyıllar boyunca yönetebilmişti. Milletler olarak sınıflandırılan bu yapı içinde her bir millet kendi içinde farklı mezhepleri, etnik ve dil gruplarını barındırıyordu. Birçok mahalli lehçe ve kültürel aidiyet millet sistemi içinde iç içe geçmişti fakat varlığını sürdürebileceği bir imkânı da bulabiliyordu. Örneğin Yahudi milleti kendi içinde Sefarat, Aşkenaz, Karait, Romayot gibi grupları barındırıyordu. Osmanlı sistemi sosyal tabakalar dahilinde etnik ve dini bağlılıkların dışına çıkarak mensuplarını askeri, idari, dini, kültürel uğraş ve ticaret ve sanat ile gıda üretimi gibi işlevlerine göre gruplandırmıştı. Dikey bir sosyal hareketlilik ise oldukça sınırlandırılmıştı. Bu sebeple 15. ile 17. yüzyıllar arasında Osmanlı eliti büyük ölçüde devlet adamları sınıfından oluşmaktadır. Hükümet görevlerindeki elit tabaka hiçbir etnik, dil, ırk veya ekonomik grupla özdeşleşmemiş, yalnızca devlet veya hanedana- tahta bağlı kalmıştı. Bu grupta kendi içinde bir güç tekeli oluşturmaktan her zaman uzak kalmıştı. Elit tabakanın etnik olmayan bu yapısı devletin alameti farikası idi. Elit tabaka her hangi bir etnik grubun değil devletin temsilcisi durumundaydı. Uygulamada ise tebaa bir yandan siyasi bağlılıkla etnik ve dini bağlılık arasındaki ayrımla karşı karşıyaydı. Tebaanın dini bağlılıkla ve etnik kimlikle bağlı olduğu kendi grup liderleri ve siyasi bir bağlılıkla bağlı olduğu devlet, ulus devletlerin teşekkülüne kadar bir çatışma alanı olarak var oldu. Kısaca Osmanlı sistemi içinde etnik kimliklerin yeri başta dini-toplumsal kimlik olmak üzere, politik ve sosyal-ekonomik statü ile ikame edildi (Karpas, 2001: 84). Osmanlı toplumsal sisteminin bu yapısının Balkan ulusçu hareketlerinin karakterine önemli bir etkisi olmuştur. Balkan tarih yazıcılığında, Osmanlı hakimiyeti boyunca Balkan halklarının “ulusal” bilincini ayakta tutan başlıca unsur olarak kilisenin öne çıkarılması

bundandır. Kilisenin dua ve ayinleri her bir etnik topluluğa özgü, onları diğer unsurlardan ayıran metinler, ilahiler, yortular ve adetlerden izler taşır. Geleneğin içinden evrilerek gelen anı, sembol ve mitlerin muhafaza edilmesinde ve kuşaklar arasında aktarılmasında din adamlarının önemli bir rolü vardır. Balkan tarih yazıcılığında ruhban sınıfı ile kilise ve manastırların, Balkan halklarına karşı sürekli bir tehdit gibi algıladıkları Osmanlı varlığı ve “Türk asimilasyonuna karşı ulusal bilincin koruyucusu” olarak tasvir edilmesi ve ulusçuluğun yayılmasında onlara ayrı bir önem atfedilmesi de bundan kaynaklanmaktadır (Koyuncu, 2008:492). Balkan Hıristiyan halkları arasında muhtedilere atfen Türkleşmiş Hıristiyan, Türklüğe dönmüş, Müslümanlığı kabul etmiş kişi anlamında kullanılan poturnak, potur, poturi, poturci gibi kelimelerin Slav dillerine yerleşmesi bu yüzdendir. Boşnaklara poturoğulları denmesi de bu yüzdendir. Balkanlarda millet sisteminin tersten bir okuması olarak Türklük ve Müslümanlık iç içe geçmiş iki kimliktir. Müslüman milletinin bir bütün olarak görülmesi ve gayri Müslim ahali arasında Türk olmanın Müslüman olmakla eş anlamlı olarak görülmesi bu anlayışın bir ürünüdür. Daha sonra Kosova ve Makedonya Türklüğü üzerinde dururken görüleceği üzere Müslüman olmak Türk olmak çoğu zaman eş anlamlı olarak anlaşılmaktadır. Ya da Bulgaristan ve Batı Trakya Türklüğü üzerinden düşünülürse Bulgar ve Yunan Ulusçuluğunun çoğu zaman Müslüman unsurları etnik kökenini ayırt etmeksizin azınlık olarak görmeleri (her ne kadar Müslüman Bulgar ya da Müslüman Yunan gibi tanımlamalar getirilse dahi) millet sisteminin çağdaş mirası olarak anlaşılabilir.

Kendi içinde Osmanlı kimliğinin Türk ulusal kimliğine dönüşümünün geçtiği tarihsel uğraklar üzerinden düşünülürse, Türk kimliğinin etnik bir içeriğe kavuşması son derece geç bir tarih olan İkinci Meşrutiyet dönemi ve sonrasındaki Cumhuriyet dönemi ile mümkün olmuştur. Bu Türklüğün içeriği uzunca bir süre hâkim millet kodunu ulus devlet aurasında dönüştüren Cumhuriyetin içinde de kendine yer bulabildi.²³ Sünni İslam’ın hâkim pozisyonu, ulus devlet inşası sürecinde

---

²³ Konuyla ilgili bkz. ÖĞÜN Süleyman Seyfi (2002), Türk Ulusçuluğunda Hakim Millet Kodunun Dönüşümü, Türk Politik Kültürü, Alfa Yayınları, İstanbul

Cumhuriyetin bütün etno-seküler inşa biçimlerine rağmen varlığını sürdürebilmiştir.²⁴ İslami ve Osmanî bağların parantez içine alınmasıyla kurulan bu yeni kimlik biçimi Türk ulusçuluğunun temel paradoksunu yansıtır. Adeta ödipal bir kompleksin tezahürü olarak ortaya çıkan İslami ve Osmanî geçmişle kurulan ilişki hali bir yandan kökene (babaya) duyulan bir nefreti ve ondan kurtulmak çabasını yansıtırken öte yandan gittikçe ona benzemek ve onun yerini almak eğilimini de yansıtmaktadır. Bu paradoksal durum 1925 nüfus mübadelesi esnasında Türkçe konuşmalarına rağmen Ortodoks Türklerin ve karşılığında Yunanistan'dan Müslüman ahalinin mübadele konusu edilmesinde en açık biçimi ile görülebilir.²⁵ Cumhuriyet Türkiye'sinde böylesi bir siyasal psikolojik marazla tevarüs edilen Osmanlı mirası Balkan ulusçuluklarını daha sağlıklı bir biçimde etkilemişti. Balkan ulusçuluklarının ulusal kimlik inşa süreçlerinde dinin merkezi bir konuma sahip olmasının en önemli nedeni kanımızca budur.

Anthony Smith ulusçuluk literatüründe oldukça önemli bir yeri olan "Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilikler" adlı çalışmasında modern ulusların etnilere çok şey borçlu olduğunu ifade eder (Smith,1995:57). Smith'in "etni"den "ortak bir kökene, mitlere ve tarihi hatıralara, kültüre, tarihi bir ülkeye aidiyeti içeren modern öncesi etnik- dini bir topluluğu" anladığını daha önce ele almıştık. Modern uluslar bu etnik-dini topluluğun dönüşmesi sürecinde oluşur. Ethnie denilen otantik topluluğun uyandırılması için modern bir bilince ihtiyaç vardır, işte tam burada aydınlanma felsefesi, Fransız ihtilalinin hem liberal hem de ulusçu fikirlerinden eş anlamlı olarak etkilenen bir politik aktivist kesimin uyandırdığı etni önce "kültürel bir uyanış" ardından ülkesel ve jeneolojik restorasyon sürecini yaşar (Smith,1986:51-54). Ortak hafıza, mitler, semboller modern bir ulusun doğuşu ile sonuçlanacak bu süreç içinde oldukça önemli bir rol oynar. Smith'in bu ulusçuluk modelinin Türk ulusçuluğunun oluşumuna olduğu kadar Balkan ulusçu hareketlerinin de anlaşılabilmesine imkân verecek bir çerçeve sunacağı kanaatindeyiz. Osmanlı millet sistemi içinde kolektif

---

²⁴ Kurucu dönemde Türk ulusal kimliğinin inşası için önemli bir çalışma bkz. YILDIZ Ahmet (2002), Ne Mutlu Türküm Diyebilene, Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları, İletişim Yayınları, İstanbul

²⁵ Genç cumhuriyetin gayrimüslim vatandaşlarına her hangi bir sınırlama olmaksızın seyahat özgürlüğünü tanıması ancak 1932'de gerçekleşti. Yunanistan'dan gelen göçmenlere batı Trakya Türkleriyle mütakabiliyet üzerinden nispeten ferah bir ortam 1930'larda sağlandı. Bkz: ÇAĞAPTAY Soner (2006), İslam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey, Routledge, London,s. 124

dini kimliklerin rahminde bir ruşeym olarak varlığını sürdüren “etni” 19. yüzyıl ulusçu hareketleriyle dönüşüme uğrayarak modern Balkan uluslarının teşekkülü için bir ham malzeme teşkil ediyordu. Bu durum aynı zamanda Balkan ulusçuluklarını dâhil ettiğimiz Alman romantik ulusçuluğunun dini ve etnik vurgusunu da açıklamaktadır. Osmanlı millet sistemi içinde hâkim Sünni İslam devlet teşekkülü içinden çıkmak durumunda olan Hıristiyan Balkan uluslarının dini ayırt edici bir unsur olarak belirlemeleri oldukça anlaşılır olmaktadır. Fakat bu özellikle Bulgar ulusçuluğunda belirginleşecek olan ikinci bir katmana da sahiptir. Mücadele edilmesi gereken ikinci unsur da bütün Balkan Hıristiyanlarının bağlı oldukları aracı bir dini-siyasi otorite olarak Fener Rum patrikhanesidir.

2.1.1. Balkan Ulusal Sorunları ve Ulus Devletlerin Kuruluşu

R. W. Seton Watson 1917 yılında Balkanlarda Ulusallığın Doğuşu (The Rise of Nationality in the Balkans) adlı eserini yazdığı günden bu yana Balkanlar’da ulus ve ulusçuluk üzerine bir çok değerlendirmeler yapıldı ve günümüze kadar ulus ve ulusçuluğa dair çalışmalar Balkanlar’daki kimlik ve siyaset üzerine olan meselelerin ve bunları ele alan çalışmaların temel temaları olmayı sürdürmüştür. Her ne kadar Sırp, Hırvat, Boşnak, Makedon, Türk, Bulgar, Yunan ya da Arnavut kimlikleri yüz yıl boyunca sürekli değişimlere uğramış olsa da ulusçuluk Balkanlar’da kimlik ve siyasetin anahtar kavramlarından biridir. Ulusal aidiyetleri algılama tarzları 20. yüzyıl Balkan tarihine hakim olan monarşik, parlamenter, militer, komünist ve komünizm sonrası devlet ve siyaset inşa biçimlerince yeniden ele alınmış işlenmiş içleri boşaltılmış, yeni bir içerikle doldurulmuştur. Daha genel çerçeve içinde 20. yüzyıl boyunca Balkanlar’da okur yazarlığı, kentleşme ve sanayileşmeyi kapsayan sosyolojik ve kültürel dönüşümlerin yönünü tayin eden modernleşme, bu süreci derinden etkilemiştir. Aşağıda ulusun, söz konusu Balkanlar olunca özellikle uçucu ve kaygan bir kavram olduğu göz önünde bulundurularak Balkanlar’da ulusal kimliklerin ortaya çıktığı 19. yüzyıla odaklanılacaktır.

2.1.1.1. Sırp Ulusçuluğu

Sırpların isyanı başlangıçta Osmanlı’ya değil Babıali’yi yok sayan yeniçerileredir. Osmanlı hükümeti geçmişte yeniçerileri merkezde kontrol etmekte güçlük yaşadığı için eyaletlere gönderme politikası gütmekteydi. Fakat diğer yerlerde olduğu gibi

Sırp topraklarında da yerel otoritelerin bu grubu kontrol etmesi oldukça zordu. Toprakları ve köyleri müsadere ettikleri, köylüler için koşulları geleneksel toprak sahipleri için çalışmaktan çok daha zor olan çiftlikler oluşturdukları için kırsal alanda ciddi bir tehdit oluşturuyorlardı. Bu hareketleri yalnızca Hıristiyanlardan değil aynı zamanda hükümet memurları, tüccarlar ve sipahilerden oluşan meşru ve oturmuş Müslüman nüfustan da keskin bir muhalefet görmekteydi (Jelavich, 2006:220). 1791 yılında Belgrad Paşalığı'nda yapılacak reformun bir parçası olarak Osmanlı yönetimi Yeniçerilerin Habsburg ordularından boşalan Belgrad'a dönmesini yasaklamıştı. Fakat müttefiki Vidin paşası Pazvantoğlu ve kırcaalilerin desteğiyle yeniçeriler Belgrad'a saldırdılar. Belgrad'ı tavizkar Osmanlı paşasından çok o tarihlerde, Sırlar'ın kurmaya muvaffak oldukları 15 bin kişilik milis kuvveti başarıyla muhafaza edebildi. Osmanlı yönetimi, Vidin'i kontrol etmeyi Pazvantoğlu'nun kuvvetlerini her yerde ezmeyi başardığı bir sırada Napolyon'un Mısır'ı işgali karşısında Tuna civarındaki güçlerini çekmek zorunda kaldı. Pazvantoğlu Vidin paşası olarak tanınırken Belgrad paşası Hacı Mustafa Paşa'nın otoritesini kabul etmek şartıyla yeniçerilerin Belgrad'a dönmesine izin verildi. Dayıların keyfi yönetimine karşı huzursuzluk içinde olan Sırların direnişi için en önemli merkez Karayorgi'nin Sumatya'da kurduğu merkezdi. Karayorgi'nin elinin altında savaşa hazır otuz bin adamı vardı. Belgrad Paşalığı merkez olmak üzere şöyle bir denklem kurulmuştu. Belgrad paşası ve Müslüman eşraf, yeniçeriler ve Sırp kuvvetleri. Yeniçeriler Sırlar arasında kendilerine karşı bir başkaldırının zuhur edeceğini anlayarak öncesinde Sırp knezlerine ve köylülerine yönelik saldırılarını başlattılar. Başlangıçta III. Selim problemi yeniçerileri kontrol altında tutarak çözebileceğini düşünmekteydi fakat yeniçerilerin ezilmesiyle denge Sırp kuvvetlerinin lehine bozulmuştu. Yerel Müslüman eşraf, Hıristiyanlara verilen tavizlerden rahatsızdı. Müslüman muhalefetinden çekinen Sultan Sırlar'la uzlaşmak yerine onları sindirmek yönünde politikasını değiştirdi. Niş valisi Hafız Paşa'ya Sırlara sefer emri verildi. 1805 yılının Ağustos ayında Osmanlı birlikleri ile Sırp kuvvetleri karşı karşıya geldi ve Sırlar düzenli Osmanlı birlikleri karşısında başarı kazandılar. Böylece 1. Sırp İsyanı başlamış oldu. isyancı güçler 1806 yılı Aralık ayında Belgrad'ı ele geçirmişti. Bu ilk dönem Sırp İsyanının amacı bağımsızlıktan çok Osmanlı'nın bölgede Sırlara yönelik kısmi bir özerkliği garanti etmesi arayışından

ibaretti. Bu noktada 19. yüzyıl boyunca Balkanlar'daki bütün siyasi olaylara dahil olan ve yönlendiren Rusya'nın Sırp İsyanına müdahil olduğu görülür (Jelavich, 2004:11). Talep Sırlardan gelmişti. Osmanlı ile müzakereler yabancı bir gücün garantörlüğü arayışı ile Rusya'ya başvurulmuştu. Sırp kuvvetlerinin başındaki Karayorgi o dönemdeki bir çok Sırp askeri gibi 1789-1792 Habsburg- Osmanlı savaşına katılmış askeri tecrübelerini orada edinmiş memleketine döndüğünde "hayduk" olarak bir süre Sumatya topraklarında dolaşmış ardından domuz tüccarı olarak hatırı sayılır bir servet elde etmişti. Karayorgi sadakat ve birliği sağlamak için Ortaçağ Sırp imparatorluğunun sembol ve ikonalarını kullanıyordu. Kosova Polje ruhunu (Kosova savaşı)²⁶ canlandırıyor. Armasında çifte başlı bir kartalla ortaçağ Sırbistan'ının sembollerinden biri olan Kiril yazısıyla dört C ile süslü bir haç vardı (Glenny, 2000,33). Osmanlı tarihinde ilk kez bir Hıristiyan nüfusun tümü Sultana karşı ayaklanmaktaydı. Sırp isyancıları arasında Karayorgi'nin de bir örneği olduğu tarımsal seçkinler Müslüman sipahilerin ekonomik ayrıcalıklarını yavaş yavaş ele geçirmeye başlamışlardı ve daha fazlasını istiyorlardı.²⁷ Karayorgi'nin İstanbul'a gönderdiği dilekçelerde kendisine ülkeyi yönetim ve vergi toplama haklarının verilmesini bunun yanı sıra gümrük ve adalet sisteminin sadece Sırlardan oluşmasını da talep ediyordu.

Sırp ayaklanması kendini Napolyon savaşlarının girdabında buldu. Osmanlı Rus savaşının çıkması ile Balkan ulusçu ayaklanmaları açısından 19. yüzyıl boyunca sürecek bir model de oluşmuş oluyordu. Mesele Osmanlı'nın bir iç sorunu olmaktan çıkarak uluslararasılaşıyordu. Osmanlı ve Rusya arasında Osmanlı'nın Eflak ve

---

²⁶ Sırp Ulusçuğunun en önemli tarihsel malzemesi Kosova savaşıdır. Daha önce konuyla ilgili bilgi verilmesine rağmen denilebilir ki. Sırlar arasında en gelişmiş kültür formu olan ve gezgin şairler tarafından okunan şiirlerin ana konularından biri Kosova Savaşıdır. Çağdaş Sırbistan'ın milli mitolojisinin temel taşı olmuştur. Aynı şekilde birinci Sırp İsyanı da epik şiirin malzemesi oldu. Bosnalı bir Sırp olan kör Filip Visniş gibi şarkıcılar isyanın başarılarını kaydetmek ve yüceltmek için şarkılar söylemişlerdir. Bunlardan en ünlüsü "dayılara karşı isyanın başlangıcı" o günden beri Sırp okullarında okutulmaktadır. Sırp ulusal kimliğini dört asırlık bir dönem içinde muhafaza eden süreklilik unsurlarından biri Ortodoks kilisesi olarak öne sürülür. Fakat bu etki abartılmamalıdır. Eski kilise Slavcasının bir türü olan Slav- Sırpça lehçesiyle yapılan ritüellerin bir çoğu cahil köylülerin anlayamadığı şeylerdi. Oysaki Zadruga denilen sırp toplumunun temel birimi olan büyük aile yapıları Sırların sosyal ve kültürel geleneklerini Ortodoks kilisesinden daha etkili bir biçimde korumaktadır. Bkz. Glenny, Misha, Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler, Sabah Kitapları, İstanbul:2000,s. 30

²⁷ Sırları uzunca bir süre yöneten iki önemli aile Karayorgi ve Obrenoviç ailesi Osmanlı'nın Balkanlar'daki önemli ihrac kalemlerinden olan domuz ticareti ile zenginleşmiştir. Avrupa ülkelerine domuz ihraç ederek zenginleşen bu orta sınıf sonrasında ulusal bir bilincin ve kimliğin oluşmasında işlev görmüştür.

Boğdan'ın Rusya'nın desteklediği iki prensini değiştirmesi üzerine başlayan savaş Napolyon'un Osmanlı'lara verdiği destek sonucunda Rusların savaştan çekilmesiyle son buldu. Sırlar bir anda kendilerini tehlikeli bir Balkan oyununun içinde bulmuşlardı ve sırtlarını dayadıkları Ruslar Napolyon tehdidi karşısında bir anda Balkanlardan çekilince bir başlarına kalmışlardı. 1813 yılında üç Osmanlı ordusu Belgrad paşalığına yöneliyordu. Karayorgi Avusturya'ya kaçmıştı.

Paşalığı tekrar ele geçiren Bab-ı ali başlangıçta uzlaşmacı bir politika izledi, genel bir af uygulandı, bir çok eşraf Belgrad'ın yeni paşası Boşnak Süleyman Paşa'nın otoritesini kabul etti, bunların arasında döndükten sonra Rudnik kentinin oborknezi olarak kabul edilen, ileri gelenlerden Miloş Obrenoviç de vardı (Jelavich, 2006:228). Çok daha uygun uluslararası koşullar içinde başlayacak olan İkinci Sırp İsyanının lideri olan Miloş Karayorgi'ye göre daha temkinliydi ve bütün çabası Sırbistan'daki bütün knezlerin üzerindeki otoritesini İstanbul'a kabul ettirmektir. 1815 yılında Bab-ı ali ile varılan uzlaşma neticesinde Miloş'a karşı Sırp knezlerinden gelecek herhangi bir kalkışma sultana karşı yapılmış gibi addedilecekti. Miloş sadakatini 1817'de gizlice Sırbistan'a geri dönen Karayorgi'nin başını İstanbul'a göndererek gösterdi²⁸ (Glennny, 2001:38). Sırbistan her ne kadar bir prenslik olarak kabul görse dahi Belgrad'ta Osmanlı garnizonu varlığını 1867 yılına kadar sürdürdü. Miloş knezlerin fazlaca etkili olduğu bir ortamda merkezi bir yönetimi örgütlemekle işe başladı. Eğitimi olmayan ve Osmanlı sınırları dışında yaşamamış biri olarak Miloş, bir Osmanlı Paşasına oldukça benzer bir idare tarzını benimsedi. Miloş ve muhalif ayanlar arasındaki mücadele döneme damgasını vurdu. Devletin zenginliği kendi kişisel zenginliği ile eş anlamlıydı. Osmanlılardan müsadere ile elde ettiği toprakları ve malları kendi mülkiyetine geçirdi (Jelavich, 2006:265). 1829 Rus- Osmanlı Savaşı sonrasında Edirne Anlaşması'nın 6. Maddesi Sırların topraklarını ve özerk statünün sınırlarını genişleterek tasdik ediyordu. 1830 tarihli Padişah fermanı ile Osmanlı hükümeti Sırp Prenslığı'ne tamamen özerk bir konum veriyordu. Miloş kalıtsal prens ilan edilirken vergilerin sabitlenmesi ve doğrudan Osmanlı kontrolünde kalan altı kaledeki askerler dışında Sırp topraklarında hiçbir müslümanın yaşamaması gibi haklar verildi. Bu altı kale meselesi 1833 yılına kadar devam etti. Mısır meselesi ile

---

²⁸ Sırbistan Prenslığından Krallığa uzanan dönem bu iki aile arasındaki hanedan savaşlarına ve darbelere sahne oldu ve iktidar Obrenoviç ve Karayorgi soyu arasında el değiştirdi.

iyiden iyiye bunalan Bab-ı ali 2.3 milyon kuruş karşılığında bu altı kaleyi de terk etti (Jelavich, 2006:267).

Babıali 1815 tarihli Maraşlı Ali Paşa- Knez Miloş Obrenoviç anlaşması, 1830 ve 1833 fermanlarıyla Sırp sorununu halletmiş görünüyordu. Fakat bu tarihten sonra 1867 yılına kadar “Türk sorunu” Sırbistan topraklarında varlığını sürdürdü. 1821 yılında Knez Miloş Sırp’lar’dan vergi toplama hakkını Bab-ı Ali’nin müsaadesiyle elde ediyordu. Sırp knezleri Miloş, Mihail, Aleksandar ve Milan zamanında Türk nüfusun Sırbistan’dan çıkarılması çabası dikkat çekicidir. 1833 yılından sonra Sırbistan’da bütün topraklar Sırp’ların mülkü olarak kabul ediliyordu. 16 Aralık 1843 tarihinde yürürlüğü giren 1385 sayılı Sırp hükümetine ait kararname ile Türklere ait gayrimenkulün alımı ve satımı düzenleniyordu. Böylece Sırbistan’da yaşayan Türklere sahip oldukları toprakları Sırp mahkemeleri aracılığıyla öncelikle oralarda yaşayan Sırp’lara satmak teklifinde bulunacaklardı (Hamzaoğlu, 2004:311). 1830 yılından itibaren Sırp’lar Belgrad’da ve diğer yerlerde tahrip ettikleri Türklere ait eğitim, kültür ve dini eserlerin yerine kiliseler, yollar, parklar, tiyatrolar ve kamu binaları inşa ediyorlardı. Böylece Sırbistan topraklarındaki kamusal alanın dönüşümü de Türk ve müslüman geçmişin silinmesine, yerine romantik ulusçu heyecanın etkisiyle modern Sırbistan’ın inşasına sahne oluyordu.

Osmanlı hâkimiyetinin sona erdiği bu dönemde Sırbistan tamamıyla bir tarım toplumdur. Bulgaristan ve Yunanistan’dan farklı olarak Belgrad dışında nüfusu elli binin üzerindeki şehir sayısı yok gibidir. Müslümanlardan kalan topraklar daha önce yanlarında çalışan Sırp köylülerine geçiyordu. Miloş Osmanlı devlet topraklarını müsadere ediyordu. Sırbistan büyük malikâneler değil de küçük çiftlik sahiplerinin ülkesi olmak yolundaydı. Bu durum Sırbistan modernleşme sürecine damgasını vurmuştu. 19. yüzyıl sonuna doğru ise diğer Balkan devletleri gibi Sırbistan da kaynaklarının önemli bir kısmı romantik ulusçu rüyaların sınırlarını çizdiği tarihi Sırbistan topraklarını elde etmeyi mümkün kılacak hatırı sayılır bir ordu beslemek üzere ayıran militer bir devlet aygıtına harcamaktaydı.

19. yüzyıl Sırbistan tarihinde bir önemli nokta Aralık 1838 tarihinde II. Mahmut tarafından yayımlanan ferman üzerine Miloş’un çıkarmak zorunda kaldığı anayasa idi. Türk Anayasa’sı olarak da anılan bu metin Sırbistan’da ki iktidar muhalefet

ilişkilerini köklü bir biçimde etkiliyordu. 17 kişiden oluşan Başknezin seçeceği fakat azletmek ihtiyarına sahip olmadığı Sovjet artık Miloş'un iktidarının bir ortağı görünümündeydi. Miloş bu gelişmeler ardından yönetimi en yaşlı oğlu Milan'a terk ederek ülkeyi terk etti. Milan'ın kısa süren iktidarının ardından kardeşi Mihail geçti fakat o da babası gibi kısa süre sonra ülkeyi terk etti. Yönetim Anayasacıların desteklediği Karayorgi ailesinden Aleksandar'a geçmişti (1842-1858).

Aleksandar döneminde iktidarın önemli ölçüde Anayasa koruyucuları denilen bir grubun elinde olduğu görülür. Bu dönem Avrupa'da 1848 ihtilallerinin yaşandığı bir devrimler çağının başlangıcına hem de 1853-6 Osmanlı Rus savaşı gibi iki büyük olaya rastlıyordu. 1844 yılında Sırp bakan Garaşanin Nacertanije çağrısında bulunuyordu. Program manasına gelen bu çağrı Sırp ulusçuluğunun adeta kurucu metnidir de. Böylece Garaşanin Osmanlı İmparatorluğunun yanı sıra Avusturya Macaristan'ı da Sırp'ların ebedi düşmanı ilan ediyordu. Ayrıca tarihi Sırp topraklarını Bosna, Hersek, Karadağ, Kosova, Voyvodina ve Kuzey Arnavutluk'u içerecek bir biçimde tanımlıyordu. Bu, ulusçu romantik tahayyülenin içinden Büyük Sırbistan rüyasının da sınırları demekti aynı zamanda. Garaşanin ve Anayasacılar bu fikirlerini gerçekleştirecek fırsatı bulamadılar. Rusya Sırbistan'ın patronu durumundaydı ve çoğu zaman politikalarını dikte ediyordu. Zayıf prence ve Karayorgi ailesine karşı oluşan tepkiler sonunda Miloş neredeyse seksen yaşında bir prens olarak geri dönüyordu. Miloş'un geri dönüşüyle 1903 yılına kadar sürecek Obrenoviç hanedanının yönetimi başlıyordu. Yaklaşık iki yıllık bir hükümdarlığın ardından Obrenoviç soyundan Mihailio'nun saltanati başlıyordu. Ulusçu gençlik örgütü Omladina'nın etkisi altında olan Mihailio'nun temel hedefi Slavların birliğini sağlamak ve Müslümanları Hıristiyan topraklarından çıkarmaktı. Bu dönem Sırbistan Balkan ulusçu hareketlerinin adeta merkezi gibidir. 1815'ten 1869 tarihine kadar Sırbistan yarı özerk bir eyalet konumundan neredeyse kendini yönetme hakkına sahip bir devlet konumuna geliyordu.

Görünüşte aşarda dörtte bir oranındaki bir artışa karşı bir ayaklanma olan 1875 Hersek İsyanı 1878 yılına kadar sürecek olan Büyük Doğu Krizi'nin önemli bir safhasına işaret ediyordu. 1876'da Karadağ ile anlaşılan Sırbistan Osmanlı'ya karşı savaş açtı. Fakat Sırp'lar 1860 ile 1875 yılları arasında savaş teknolojisinde yaşanan

büyük değişimin farkında değillerdi ve eğitimsiz bir köylü ordusu Balkanlar'da dahi bir işe yaramazdı. Tanzimat'ın başarılı olduğu nadir alanlardan biri de Osmanlı ordusunun reorganizasyonu ve modernizasyonun da alınan mesafe idi (Glenny, 2001: 126). Sırp ordusu savaşın başlamasından iki ay sonra ezilmişti. Rusya'nın nezaretinde imzalanan 17 Şubat 1877 tarihli anlaşma ile statükonun devamı yönünde bir karara varıldı. Fakat daha önce belirtildiği gibi Sırbistan'ın özerk bir statüye kavuşması Berlin Anlaşması neticesinde gerçekleşecekti. Büyük doğu krizinin bu üç yılı Balkanlarda romantik ulusçuluğun retoriği ile o emelleri gerçekleştirme yeteneği arasındaki eşitsizliğin boyutunu ifade ediyordu.

1877-78 Osmanlı Rus savaşı sonundan imzalanan Berlin Anlaşması ile Sırbistan Niş, Vrana, Pirot ve Toplica topraklarını elde etti ve tamamen bağımsız bir devlet olduğu hukuken ilan edildi. Milan Obrenoviç 1882 yılında kendini Kral olarak ilan ediyordu. Böylece Sırbistan topraklarının Osmanlı yönetimi adına kaybı bütünüyle gerçekleşmiş oldu.

Daha sonraki başlıklar için önemli olan Sırp Ulusçuluğunun ideolojik sınırları kısaca ele alınacak olursa Sırp ulusçuluğunun iki önemli kaynağı olduğu söylenebilir: bunlardan biri dil ve kültür alanında Vuk Karadžić tarafından başlatılan çalışmalar²⁹ bir diğeri de Ortodoks Kilisesidir. Sırbistan Devleti'nin Kilise teşkilatı ile birlikte varoluşu aslında Balkanlar'da hakim bir Bizans geleneğidir.³⁰ Osmanlı fetihlerinin ardından 1557 yılında Sokollu Mehmet Paşa tarafından kurulan İpek

---

²⁹ Karadžić Alman romantizminin izinden giderek lingüistik alanda Sırp kimliğinin temellerini atmıştır. Dönemin Tuna kuşağında yaşayan hali vakti yerinde Sırp ortasınıfının benimsediği ağdalı Slavo-Sırp edebi dili yerine Sırp kitlelerinin doğal lehçesi olan Stokavca'yı hakim kılmak için çalışmıştır. Daha sonra da ifade edileceği gibi stokavca'yı konuşan herkes Sırp'tı Sırp olmalıydı. Bu Katolik Hırvatları ve Bosnalı Müslümanların da Sırplaştırılmasını savunan modern bir Sırp ulusçu ideolojisinin kaynaklarından biri haline geldi. Bütün güney Slavlarının birleştirilmesi fikri Garaşanin planından itibaren 1941 yılına kadar Sırplar arasında etkili bir ideolojik vurgu olarak varlığını sürdürdü. Hırvat,Boşnak ve hatta Bulgar topraklarını da birleştirmeyi hedefleyen "Büyük Sırbistan" fikri bu kaynaktan beslenmiştir.

³⁰ Sırp Kilisesi ile sırp devleti arasındaki bu ilişki kilisenin Ortaçağ'da hükmeden Nemanja Hanedanlarını (Stepan Duşan'ın bunun dışında oluşu dikkat çekicidir) ve bazı despotları azizleştirerek böylesi bir kültürü inşa etmiştir. Bu isimler kilise liturjisi içinde önemli bir yer tuttu. Sırp köylüleri yüzyıllarca ayinlerinde bu isimleri hem bir aziz hem de kendilerini bir zamanlar güçlü ve bağımsız bir devlet olarak yöneten devlet adamı olarak zihinlerine kazıdılar. Aynı şekilde Sırp Ulusçuluğunun önemli kültürel kaynaklarından olan Sırp epik şiiri de yine bu azizler kültürü etrafında şekillendi. Sırp kilisesi bu yüzden Sırp ulusal hareketine damgasını vurabilmiştir. Bağımsız bir Sırp devletinin kurulmasından sonra da kilise hiçbir zaman yasadışı bir güç olarak görülmemiştir. Ruhbanlık karşıtı akımlara Sırplar arasında pek iltifat edilmemiştir. Halk arasında zaman zaman dina damları alaya alınsa dahi bunun bir ölçüsü vardır bir aile ferdini eleştirir gibi yapılmıştır. (Banac, 1997:93)

Patrikhanesi³¹ (Sırp'lar tarafından bölge Metohiya olarak adlandırılır) Sırp etnisinin uluslaşma sürecinde önemli bir işlev görmüştür. İpek Patrikliği tarihsel olarak oldukça geniş bir alanda nüfuza sahipti. Kuzeyde Slovakya'dan güneyde Adriyatik sahillerine kadar Karadağ, Sırbistan, Macaristan, Hırvatistan, Slavonya, Dalmaçya ve Bosna ve Hersek topraklarını da içerecek biçimde geniş bir faaliyet alanı vardı. (Banac, 1997:89) Patriklik 1683-1699 Avusturya-Macaristan Osmanlı savaşı sırasında Osmanlı yönetimine bir nevi ihanet ederek Avusturya-Macaristan'ın yanında yer alınca Güney Macaristan topraklarına göç etmek zorunda kalmışlardır. Böylece Karlovci'de yeniden örgütlenen Patrikhane bir anlamda Osmanlı Millet sistemini Osmanlı sınırlarının, Tuna ve Sava'nın kuzeyine taşımışlardı. Böylece erken bir tarihte Balkan Hıristiyan halkları arasında sadece Sırp'lar Grek ruhani vesayetinin dışında kalabilmişlerdir. Daha sonraları görüleceği gibi Fener'deki Ekümenik Patrikhane Balkanlar'da Bulgar, Ulah, Romen ve Arnavut halkı Helenleştirme'nin bir aracı olarak işlev gördü ise İpek Patrikliği -1766 yılında tamamen kapatıldıktan sonra Karlovci Metropolitanlığı- Balkanların Ortodoks halkının Sırplaşmasında işlev görmüştür. Osmanlıların Balkanlar'da Katolik din adamlarının çalışmalarına sıcak bakmamaları neticesinde Ortodoks kilisesi serbest çalışma alanı bulurken bir çok Katolik Hırvat, Sırp kilisesine geçiyordu bu da zamanla birbiriyle özdeşleşecek olan Ortodoks ve Sırp kimliği içinde bir Sırplaşmayı da beraberinde getiriyordu. Batı Balkanlar'da Ortodoks ve Sırp kimliklerinin bu denli iç içe geçmiş olmaları aslında Osmanlı Millet sisteminin bir sonucuydu. Nasıl ki millet sistemi içinde Müslüman olmakla "Türk" olmanın sınırları iç içe geçmiş ise bu gün dahi Batı Balkanlarda Katolik olmak "Hırvat" olmak, Müslüman- Boşnak ve "Türk" olmak, Ortodoks ve "Sırp" olmak bir birinin yerine geçişleri mümkün olan kimlik biçimleridir. Ulusal ve dini kimliklerin bu bir aradalığı Batı Balkanlar'da Osmanlı millet sisteminin en önemli mirası olarak gözlemlenebilir.

---

³¹ Sokollu Mehmet Paşa'nın bir devşirme olduğu ve bu gün Bosna ve Hersek Federasyonu 'nu oluşturan üç entite'den biri olan Sırp Cumhuriyeti'nin sınırları dahilindeki Vişegrad Belediyesi'ne bağlı Sokol köyünden (Sokol,şahin demektir) bir Bosnalı Sırp olduğu bilinmektedir. Bu gün Balkanlar'daki Osmanlı eserlerinin en önemlilerinden biri olan, İvo Andriç'in romanına da konu olmuş Drina Köprüsü hala halk arasında Sokollu Mehmet Paşa köprüsü olarak anılmaktadır. Paşa doğduğu topraklara bu güzel eseri Mimar Sinan tarafından hediye etmiştir. Köprü bugün tekrar T. C. Başbakanlık TİKA tarafından restore edilmektedir. İlk Patrik Paşa'nın kardeşi ya da yeğeni olduğu düşünülen Makarije'dir. Sonrasında da Sokollu Mehmet Paşa'nın akrabalarından üç kişi Patriklik görevini yürüttü.

Sırp ulusçuluğunun yayılcı ve asimilasyonist karakteri başlangıcından beri varolageldi. Müslümanlar ve Makedonyalılar tam anlamıyla tanınmayan ve Sırplığa asimile edilmesi gereken topluluklar olarak görülmektedir. Daha sonra buna Kosova Arnavutları da eklenecektir. Aslına bakılırsa Sosyalist Federal Yugoslav tecrübesi içinde dahi bir ulusal sorun olarak varlığını sürdüren ve baskın bir unsur olarak varolan Sırp Ulusçuluğu Tito'nun ardından yükselişe geçerek 20. yüzyılın sonunda Balkanlarda yaşanan kaos ve yıkımın en önemli sebebi olmuştur. Bosnalı Müslümanların ve Kosovalı Arnavutların siyasi kaderi Sırp Ulusçuluğuna karşı şekillenmiştir.

2.1.1.2. Bulgar Ulusçuluğu

Bulgar ulusçuluğunun doğuşu diğer Balkan ulusçuluklarıyla birçok benzerlikler taşır ve neredeyse aynı yolu katetmiştir. Bu yol ilk havarilerin sonrasında ilk uyanışların ortaya çıkışı, bunun neticesinde musavver bir ulusun tahayyül edilmesi yani ulusun ilk olarak ulusçu öncülerin zihninde tinsel doğumunu gerçekleştirmesi, bu fikirleri taşıyacak ve örgütleyecek ilk sosyal grupların oluşması, dış faktörlerin kurucu ve sonrasında kolaylaştırıcı etkisi, hepsinden önemlisi kitleleşen ulusçu ideallerin bir ortak düşmanı “öteki” ni tanımlaması ve ulusçuluğun bir tarihi vatan toprakları (yani henüz bir ruşeym halindeki ulusun içine yerleşeceği rahim) uğruna siyasal ve askeri mücadeleye dönüşerek kendini bir devlet olarak ikmal edebilmesi sürecidir. Tinsel manada ulusun kendini ulus devlet olarak gerçekleştirmesi. 19. yüzyıl Bulgar ulusçuluğunun yol haritası aşağı yukarı bu şekildedir.

Bulgar ulusçuluğunun kültürel rönesansını Hilendar Manastırı papazı Paisi'nin³² Bulgar Slavları tarihi adlı çalışmasıyla başlatırlar. Paisi'nin eserindeki o meşhur cümle şu şekildedir: “kendinizi Bulgarlar olarak adlandırmaktan niçin utanıyorsunuz?” (Daskalov, 2004:7-8). Yazarın eserinde dile getirdiği temel kaygı aslında Bulgar Ulusçuluğunun ana karakterini anlamamız için önemlidir. Grek Kilise örgütlenmesi için Helenleştirilen Bulgarların ulusal kimliklerini tamamıyla kaybetmekte oluşları Paisi'nin eserindeki temel vurgudur. Bulgar ulusçuluğu mücadelesini öncelikle millet sistemi içinde yıllardır bağlı oldukları Rum

³² Bulgarca da Vuzrazdhane olarak ifade edilen Bulgar ulusal uyanışının başat figürü olarak Paisi'nin resimleri 1999 ve 2005 tarihlerinde basılan 2 levalık Bulgar banknotlarında yer almaktadır. Bkz: http://www.bnb.bg/NotesAndCoins/NACNotesCurrency/NOTE_1999_02BGL_BG

Patrikhanesi hiyerarşisinden koparak bağımsız bir kilise örgütlenmesine kavuşabilmek üzere verdi. Bulgar patrikhanesi 1393 yılında Tırnova'nın Osmanlılar tarafından fethiyle sona ermişti. Gittikçe azalan bir yetki alanıyla Ohri'deki Bulgar Piskoposluğu varlığını 1767 yılına kadar sürdürebilmişti. Fakat İpek'teki Sırp Patrikliğinin hemen ardından onun da varlığına son verilmişti (Stavrianos, 2000:367). Bulgar ulusçuları bu tarihsel dönem içinde Osmanlı'dan çok Rum Patrikhanesi içinde Bulgarların maruz kaldıkları ekonomik sömürü ve kültürel baskıdan söz ederler. Bulgar kilise okullarında hâkim olan Rumca ve ayrıca kilise liturjisinin Rumca olmasından dolayı Bulgar kiliselerinde de ibadet dilinin Rumca olması bunun en önemli göstergeleriydi. Öte yandan Bulgar ulusçuluğunun önemli taşıyıcısı olacak bir Bulgar orta sınıfı Rumlarla ve Rum kültürü ile olan bu yakın ilişki sayesinde gelişebildi. Nitekim çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla uğraşan köylü bir toplum olan Bulgarlar dışarıyla yoğun ticari ilişkiler içinde olan imparatorluğun özellikle deniz ticaretinde önemli bir payı ellerinde bulunduran Yunan kökenli tüccarlarla ilişki halinde Bulgar ticaret burjuvazisi İstanbul başta olmak üzere imparatorluk içinde birçok ticari merkezde olduğu kadar Bükreş'te, Odessa ve diğer Rus şehirlerinde ve Tuna Prensliklerinde gelişebildi. Nitekim yeni okulların açılması ve edebi ve kültürel bir hareketliliğin yaşanması da yine bu ilişki içinde anlaşılabilir. Yurt içi ve yurt dışındaki ticaret kolonilerinde loncalar etrafında disiplinli bir şekilde örgütlenme kabiliyeti kazanan Bulgar tüccarları Rumcanın dışında edebi bir dilin gelişmesine paralel bir biçimde büyüyen Bulgarca kitap, gazete ve dergilerden müteşekkil ulusçu entelektüel malzemenin hem üreticisi hem de birincil tüketicisi konumundaydılar. 1858 yılında Moskova'da "Slav Hayırsever Komitesi" kuruldu. İsmindeki genel slav vurgusuna rağmen komitenin öncelikli ilgi alanı Bulgarlardı. Nitekim komitenin de desteği ile 1856 ile 1876 yılları arasında 500 kadar Bulgar öğrenci Rusya'da okuma için burs imkanına kavuştu. Bu durum Bulgarlar üzerindeki Rus etkisini önemli ölçüde arttırdı fakat istenilmeyen bir yönde. Panslavik ve Ortodoks idealleri aktarmak amacı taşıyan Rus etkisi sonucunda Bulgar öğrencilerin daha çok Rus devrimcilerin etki alanına girdikleri ve Çar karşıtı bir cepheye dâhil oldukları görüldü. Çorbacıların³³ çocukları ulusçu ve dönemin

---

³³ Çorbacılar, Bulgar toplumunda Rumlardaki kocabaşların muadili olan toprak sahibi zengin orta sınıfı ifade etmektedir. Çoğu zaman Osmanlı'ya vergi toplayıcıları olarak hizmet etmiş ve Bulgar toplumu içinde Osmanlı idari sisteminin bir uzantısı oldukları için her ne kadar Bulgar okullarını ve

devrimci ruhuyla donanmış aktivistlerdi artık. Bulgarlar üzerindeki Yunan etkisi artık yerini Rus etkisine bırakmıştı (Stavrianos, 2000:370). Bulgar kültürel uyanışı 1870 tarihinde Bab-ı alinin de onayıyla Rum patrikhanesinden bağımsız Bulgar Eksharklığının kurulmasıyla bir hedefe ulaşmıştı. Kısa süre sonra siyasal mücadele de Rusya'nın patronajında sonucunu verdi.

Tanzimat dönemi reformları içinde sözü edilen Tuna vilayeti tecrübesi ve Mithat Paşa'nın bu model başarısı Bulgar ulusçuluğu açısından önemlidir. Nitekim 1864 ile 1867 yılları arasında Mithat Paşa yönetiminde büyük kısmı Bulgar toprakları üzerinde yer alan Tuna vilayetinde 3000 km yol ve 1400 köprü inşa edilmişti. Her ne kadar Mithat Paşa devrimci bütün hareketleri bastırmış olsa dahi ziraat bankaları ve okullar inşa ederek Bulgar topraklarındaki modernleşmeye ivme kazandırdı (Gökbilgin, 1963:77-78).

Bulgarlar arasında ulusçu fikirleri kitleleştiiren ve buradan bir isyana, politik bir mecraya yönelen ilk gruplar daha çok Bulgar nüfusun yoğun olduğu toprakların dışında yaşayan ticaret ehli arasından çıktı. Genel anlamda Balkanlar'daki ulusçu hareketlerin en etkili taşıyıcıları bu tüccar sınıftır (Stoianovich, 1960:235). İki büyük Bulgar ticaret kolonisinden İstanbul'da olanı daha çok Osmanlı egemenliğinin dolayısıyla bu egemenlik içinde sahip olunan ayrıcalık ve avantajların devamından yanaydılar ve Mithat Paşa örneğinde de görüldüğü gibi Bulgarların yaşadıkları arazilerde reformların uygulanmasının yeterli olduğunu düşünmekteydiler. Bu grup reformistler olarak anılmaktadır. Bulgar ulusçu hareketinin aktivist kanadı ise daha çok Bükreş'te yaşayan Bulgar kolonisini oluşturan tüccarlardı. Bunlar devrimci bir kanadı oluşturuyorlardı ve Osmanlı polis denetiminin uzağındaki bu topraklarda birçok örgütlenme, ideolojik faaliyet ve eylem planlarının içinde olabiliyorlardı (Stavrianos, 2000: 376).

Tırnova'daki ilk huzursuzlukların ardından 1849, 1850 ve 1853'de Vidin'in kuzeydoğusunda ayaklanmalar başladı. Belli bir plan ve programdan yoksun bu hareketler Bulgar ulusçuluğuna önemli bir romantik malzeme sağlayacaktı. Rakovski'den ve sonrasında Karayelov, Vasil Levski, Khristo Botev'den ulusal

---

kilisesini desteklemiş olsalar dahi, ulusal bilinçten yoksun sadakatsiz bir topluluk olmak gibi kötü bir şöhretten kurtulamamışlardı.

kahramanlar, şehitler ve öncü havariler üretmek mümkündür (Crampton, 2005:75). 19. yy'ın son çeyreğine gelirken Balkan toprakları gizli örgüt ve komitelerin yoğun bir şekilde faaliyette oldukları bir coğrafyadır. Bulgar ve Makedon topraklarında Rusya üzerinden gelen nihilist ve yıkıcı fikir örgülerini³⁴ ve gençlik enerjilerini ulusçu mücadeleler içine kanalize etmiş bir kuşaktır bu. Nitekim daha sonra ikinci meşrutiyet dönemi Türkçülüğünü önemli oranda besleyecek olan Genç Türkler de bu coğrafyada komitacılık talimleri yapmışlardı. Khristo Botev ve Stephen Stambulov gibi yeni liderler siyasal mücadelelerini Bulgar topraklarının ötesine de geçecek biçimde örgütlenmektedir. Botev'in örgütlenmesinin ezilmesinin ardından George Benkovski'nin hareketi etkili olacaktır. Nitekim Bulgarlara bağımsızlık yolu Bosna ve Hersek topraklarında başlayan Sırp ayaklanması ile açılacaktı.

Yaklaşık 500 yıl Osmanlı egemenliğinde kalan Bulgarlar 1878 yılında Rusların yardımıyla fiilen bağımsızlıklarını kazanmışlar ve tarihlerindeki üçüncü Bulgar devletini kurabilmişlerdi. Ayastefanos anlaşması hükümlerine göre sınırları Makedonya, Batı Trakya, Kırklareli ve bugünkü Bulgaristan coğrafyasını kapsayan “özerk” büyük Bulgaristan devletinin kurulması öngörülmüştür. Ancak bu boyutlarda bir Bulgar devleti üzerinden, hamisi olan Rusya'nın bölgede kazanacağı nüfuzdan ürken Avrupalı devletler Berlin Kongresi ile bu büyük Bulgaristan'ın üçte biri büyüklüğünde bir Bulgar devletinin kurulmasını sağladılar. Böylece sınırları Balkan dağları ve Tuna nehri arasında kalan Sofya merkezli bir Bulgar Prensligi teşekkül etti. Sonrasında Ayastefanos'taki sınırlar Bulgar Ulusçuluğu için vaat edilmiş topraklar, hep ulaşılmaması gereken bir hedef olarak kaldı. Kurulan Prenslik halk tarafından seçilen ve Bab-ı Âli tarafından onaylanan bir Hıristiyan prens tarafından yönetilecekti. Makedonya, Batı Trakya ve bugünkü Güney Bulgaristan coğrafyası Osmanlılara geri veriliyordu buna karşılık Osmanlılar Balkan dağlarının güneyinde merkezi Filibe olmak üzere “Rumeli-i Şarki Vilayeti” adı altında Bab-ı Ali tarafından atanacak Hıristiyan bir vali tarafından yönetilecek muhtar bir Osmanlı eyaleti kurulmasına razı oluyordu. Her ne kadar hukuki olarak Osmanlı'ya bağlı kalınmış olsa dahi 3 Mart tarihi Bulgar tarihinde hala “esaretten kurtuluş” günü olarak kutlanmaktadır. Zamanın şartlarına göre son derece liberal bir anayasa olan Tırnova

---

³⁴ Turgenyev'in Babalar ve Oğullarındaki meşhur kahraman Bazarov sahip olduğu nihilist ve yıkıcı fikirleriyle aslında böylesi bir kuşağı temsil etmektedir.

Anayasası ile genç Bulgaristan Prensiği Parlamenter bir monarşi olarak yapılandırılırken Rus Çarının yeğeni Aleksander Battenberg prens olarak seçilmişti (Crampton, 2005: 89).

Bulgarlar 1885 yılında bir oldubitti ile Doğu Rumeli Vilayetini de topraklarına kattıktan sonra Balkanlar'ın en büyük ulus devleti haline geldi, içerde siyasi istikrarı dışarıda ise Rus desteğini sağladıktan sonra Bulgaristan hala da tarihsel haklar iddia ettiği Makedonya'yı isyanlar yoluyla elde etmek için çabaladı fakat muvaffak olamadı, buna karşılık 1908 yılında Krallığa terfi ederek Osmanlı'dan tam bağımsızlığını elde etmeyi başardı. Böylece Bulgar ulusçuluğunun son halkası da tamamlanmış oldu. Bulgaristan kurulmuştu sırada ise çizilen bu siyasal sınırlar içinde türdeş bir Bulgar nüfusunu oluşturabilmek ve bu Bulgarların ulus devlete bağlılığını sağlayacak ideolojik yapıyı kültür- tarih ve eğitim politikaları zemininde inşa edebilmektir. Aynı zamanda diğer Balkan uluslarının yaşadığı ve her zaman Osmanlı geçmişini mesul tuttıkları geç kalmış kapitalistleşme ve bodur sanayileşmenin üstesinden gelebilmek üzere 20. yüzyıl boyunca devam edecek modernleşme politikaları uygulandı (Palairret 1997: 158). Konumuz açısından bizi en çok ilgilendiren ise Bulgar ulusçuluğunun türdeş bir nüfus yaratabilmek üzere tarihsel olarak ötekileştirdiği Osmanlı geçmişinin şimdiki zaman içindeki uzantısı olan Müslüman ve Türk unsurları dönüştürmek, asimile etmek ya da eritmek üzere uyguladığı politikalarıdır.

2.1.1.3. Yunan Ulusçuluğu

Daha önce de bahsedildiği üzere ulus, etnisite üzerinde yükselirken tarihin ulusçu bir histoğrafya ile yazılması ulusun tahayyülünde tarihi bir öneme sahiptir. Bu sebeptendir ki Balkan ulusları açısından Antik Yunan, Bizans, Stefan Duşan Sırbistan'ı, Simeon dönemi Bulgaristan'ı büyük bir öneme sahiptir. Sürekli olarak bu şanlı geçmişe, bu muhayyel altın çağa göndermeler yapılarak şimdiki zamandaki iktidarı meşru bir otoriteye dönüştürecek siyasal süreç işlek kılınır. Nitekim Yunan Ulusçuluğu açısından bakıldığında Yunanistan kurulmadan önce "Greece/ Hellas" diye bir yer yoktu. Hatta denilebilir ki Yunanlılar da yoktu. Osmanlı millet sistemi içinde tanımlanmış Rumlar ise etnik Rumların ötesinde bütün Balkan Ortodoks halklarını içeriyordu (Koyuncu, 2008: 490).

Yunan isyanı Sırp isyanından daha büyük bir stratejik ve uluslararası öneme sahiptir. Nihayetinde Belgrad paşalığı etrafından gelişen Sırp bağımsızlık sürecinin tersine Yunanistan'ın bağımsızlığı, üzerinde hak iddia edilen toprakların konumundan dolayı, içine uluslararası güçlerin de etkili bir biçimde dâhil oldukları bir yakın doğu krizine dönüşmüştü. Sırp bağımsızlık hareketinin yerel düzeyde kalan etkisinin ötesinde Yunan bağımsızlığı bütün imparatorluk sathına yayılan bir etki alanı doğurdu.

İmparatorluk Rumları büyük ölçüde bir köylü toplumu olmasına rağmen içinde küçük de olsa olağanüstü etkili bir azınlığı da barındırmaktadır. Nitekim Rum patrikhanesi aracılığıyla bütün Balkan Hıristiyanları üzerinde eğitim ve kültürel hayat dolayısıyla sahip olunan avantajlı bir hakim pozisyonları vardı. Aynı zamanda İmparatorluk ticaretinin önemli bir kısmını elinde tutan ve bürokrasi içinde fenerli Rumlar başta olmak üzere etkili pozisyonlara sahip olan bu azınlık Yunan bağımsızlık hareketinin oldukça geniş bir coğrafyaya kısa süre içinde yayılmasında ve Avrupa kamuoyunda güçlü bir karşılık bulmasında önemli bir role sahiptir.

18. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda adeta bir Rum yüz yılıdır. Nitekim imparatorluğun Orta Avrupa'ya doğru ilerlediği genişleme döneminde Slav gayrimüslim tebaa oldukça önemlidir. 1557 yılında kurulan İpek Sırp patrikhanesi (1766) ve Ohri Bulgar Patrikhanesi (1767) 18.'in yüzyılın sonunda artık yoktur. Rum Patriği bütün Ortodoks milletinin milletbaşı oldu. İmparatorluğun Batı karşısında gerilemeye başladığı bu dönemde savaşların kesin bir sonuç veremediği diplomatik süreçlerin müzminliği, o güne kadar hakir görülen Batı dillerini, kültürünü ve adab-ı muaşeretini Osmanlılar için önemli hale getirdi. Bu sebeple Fenerli Rumlar Osmanlı bürokrasisi içinde tercümanlar ve sekreterler olarak kendilerine önemli bir yer edinebildiler (Stavrianos, 2000: 270). 1711 yılından itibaren Fenerli Rumların Tuna prensliklerine hospodar ya da prens olarak atanmaları bir gelenek halini almıştı. Romen Boyar Dimitri Cantemir'in³⁵ çarlıkla anlaşması neticesinde Bab-ı âli daha güvenilir bulunduğu Fenerli Rum Nikola Mavrokordato'yu Hospodar olarak atadı. Yerli boyarlarla Osmanlı yönetimi tarafından atanan hospodarların mücadelesi 1821

---

³⁵ Uzun yıllar İstanbul'da kalmış ve oldukça yetkin bir Osmanlı terbiyesi ve eğitimi almış Dimitri Cantemir kendi kurduğu nota sistemiyle Türk Musiki tarihinde önemli bir yere sahiptir.

yılında Yunan isyanının patlak vermesine kadar olan süreçte devam etti ve Romen tarihinin önemli bir dönemini oluşturmaktadır.

Yunan İsyanı Filiki Eteryas adında gizli bir örgüt tarafından planlanmıştı. 1814 yılında Odessa'da Yunanlı tüccarlar tarafından kurulan bu örgüt Aleksander İpsilanti isminde meşhur bir Fener ailesinden gelen lideri ile birlikte 1821 yılında Yunan İsyanını bugünkü Romanya topraklarında başlattı. Yunan isyanı Sırp isyanından farklı olarak Avrupa kamuoyunda büyük yankı uyandırdı. Kendi köklerini arayan Avrupa, hümanist kültür değerlerinin membaını kadim Yunan'da buluyordu. Her ne kadar Aşil'in torunlarını hayal ettikleri edebi ve estetik yüceliğe uygun bir halde bulamasalar dahi, Avrupalı aydınlar arasındaki Helen hayranlığı sayesinde bir çok Avrupalı Yunan isyanına destek vermek amacıyla Mora'ya koşuyordu. Bab-ı Ali isyanı bastırmak için sonradan kendisini en az Yunan isyanı kadar uğraştıracak Mehmet Ali Paşa'dan yardım istiyordu. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa kumandasındaki kuvvetlerin Mora'ya çıkmasıyla isyanın seyri değişti. İngiltere ve Rusya, Mora ve Girit'te Mehmet Ali'nin varlığından oldukça rahatsız oldular ve kendi aralarında St. Petersburg protokolünü imzaladılar. Buna göre Yunanistan Osmanlı'ya vergi veren muhtar bir devlet olacaktı. Osmanlı ne bu protokolü ne de sonrasında Fransa'nın katıldığı Londra Anlaşması hükümlerini kabul etti. İngiliz, Rus ve Fransız güçleri müşterek bir hamleyle Osmanlı donanmasını Navarin'de yaktılar. Bab-ı Ali'nin tazminat talebini reddettikleri gibi Rusya 26 Nisan 1828 tarihinde Osmanlı'ya savaş açtı. 1828-1829 Osmanlı- Rus savaşında Osmanlı Ordularının mağlubiyeti neticesinde Edirne Anlaşması imzalanıyordu. 14 Eylül 1829 tarihli anlaşmayla Yunanlılar bağımsızlıklarını kazanırken, Sırbistan özerklik elde ediyordu aynı zamanda Bab-ı Ali Eflak ve Boğdan'daki Rus nüfuzunu tanımak zorunda kalıyordu. Osmanlı hükümeti 3 Şubat 1830 tarihli Londra Protokolü ile Yunanistan'ın bağımsızlığını resmen tanıyordu. Böylece Balkanlarda kurulan ilk ulus devlet Yunanistan oluyordu (Koyuncu, 2008:502).

Mora'da yaşayan Türk nüfusu tahminen % 9.1 ile % 11.9 arasında idi (63 900, 90 830). İsyancıların amacı bu nüfusu Mora'dan çıkarmaktı ve bu tutum isyan sırasında 40 000 ile 50 000 dolayında Türk'ün canına mal oldu. Yunan meclisi isyan esnasında kaçanların geri dönüşünü engellemek için Türklerin Yunanistan'da ikamet

edemeyeceklerini karara bağlamıştı. 3 Şubat 1830 tarihli Londra Protokolü hükümlerince “savaş kuralları” gereği kaybedildiği iddiasıyla Mora ve Adalar’da gayrimenkulü olan Türkler tazmin edilmeyecek, sadece Türk askeri birliklerinin kontrolünde iken tahliye edilerek Yunanistan’a devredilecek olan Eğriboz ve Attika yarımadasındaki toprakların sahiplerine tazminat ödenecekti. Bu durum vakıflar için de geçerliydi (Koyuncu, 2008:503).

Yunanistan’a bağımsızlığını veren büyük güçler genç devletin başına kendi elleriyle Bavyera Kralı 1. Louis’in oğlu Otto’yu (1832-1862) getirdiler, böylece Balkanlar’da ithal Alman kökenli prensler dönemi de başlamış oldu. Ulus devlet toplumun içine kök salan sivil temellerinden yoksun bir biçimde kurulduğu için ulusun kendisi yeni önderlerin yukarıdan aşağıya kuracakları bir kültürel inşa projesi olarak algılanmaktaydı. Bu süreç diğer Balkan devletlerinde de benzer bir biçimde işledi. Yunanistan’da modernleşme çabaları ve Osmanlı geçmişinden hızla kopuş, yeni rejimin meşrulaştırılması, ulus inşası ve irredentist projelerin savunulmasının yanı sıra aynı ölçüde Avrupa’ya karşı da meşrulaştırma işlevi gördü. Avrupa ise kendi ulusçuluk anlayışını yaygınlaştırmak, kendi prenslerini, generallerini, banker ve misyonerlerini bölgeye yerleştirmek üzere sabırsızlanıyordu. Yunanistan, modernleşme çabaları karşısında Ortodoks muhafazakârlığı ile yüzleşmek durumunda kaldı. Bu mora isyanının başından beri fark edilen Helen ve Rum kimlikleri arasındaki mücadeleye karşılık geliyordu. Otto Avrupa’ya yaklaştıkça ve Bizans-Osmanlı kimliğinden uzaklaştıkça belirecek bir kimlik olarak Helen köklerini vurguluyordu. Ona karşı ise Bizans ve Ortodoks kimliğini vurgulayan yerli bir karşılık da oluşmakta gecikmedi. Otto 1833 ve 1835 tarihinde Avrupalı örneklerine göre oluşturulan Ceza ve Medeni kanunları kabul etti başkenti Helenik mirasa uygun bir biçimde Atina olarak benimsedi sadece Atina Katedrali’nin yapımı esnasında 72 adet Bizans ve Bizans sonrası kilise yıkıldı. Birbirini besleyen ve paralel bir biçimde işleyen modernleşme uluslaşma süreci Yunan kimliğini Osmanlı ve Bizans geçmişinden soymakla mümkündü. Ulus inşasının ve modernleşmenin en önemli aracı olarak eğitim hızla yaygınlaştırıldı. Eğitim dili ise halkın konuştuğu Demotiki dilinden oldukça farklı antik Yunancadan birçok kelimenin devşirilerek

tedavüle sokulduğu Katarevusa idi. Katarevusa ulus devletin elitleri ile geniş halk kitleleri arasındaki farkın bir timsali olmuştu.³⁶

2.1.1.4. Arnavut Ulusçuluğu

Boşnaklardan sonra kitlesel olarak İslam'ı seçen ve Balkanlar'da Osmanlı yönetiminin en önemli unsurlarından biri olan Arnavutların Osmanlı yönetiminden kopuş sürecinin ve Arnavut ulusçuluğunun tarihsel gelişiminin Balkanlar'daki gayrimüslim ulusçuluk hareketlerinden farklı olduğunu belirtmek gerekir. Son bölümde ele alınacak Kosova ve Makedonya Türklüğü'nün iyi anlaşılması için her iki bölgenin yoğun bir Arnavut nüfusu içinde barındırdığını ve hali hazırdaki Kosova ve Makedonya Türklüğünün varlığı açısından Arnavut ulusçuluğunun tarihi gelişiminin bilinmesinin zorunlu olduğunu akılda tutmak gerekir.

Osmanlılar Balkanlar'ın genelinde olduğu gibi Arnavutlar arasında da zorunlu bir İslamlaşma gerçekleştirmedi. Arnavutların İslamlaşması 15. yüzyıl ile 17. yüzyıl arasında ağır ağır fakat özellikle 18 yüzyıl gibi geç sayılacak bir dönemde yoğun bir şekilde gerçekleşti (Ünlü, 2007:78). Bu yüzyılda Arnavut nüfusun 2/3'ünün İslamlaştığı görüldü. Gönüllü İslamlaşmanın yanı sıra devşirme sistemi Arnavut nüfusun İslamlaşmasında etkili oldu. Devşirme sistemi Arnavutların Osmanlı devlet sistemi içinde yükselebilmelerinin önemli bir yoluydu. Ayrıca Osmanlı devlet yapısı içinde tımar gibi ekonomik ayrıcalıkların ancak İslam dinini seçerek gerçekleşebileceğini gayrimüslim kalarak Osmanlı sistemi içinde politik bir varlık kazanmanın zor olduğunu görmeleri de Arnavutların İslam'a kitlesel anlamda girmelerinde etkili olmuştu. İslamlaşma geçmişte Hıristiyanlık dinini seçmelerinde olduğu gibi, düşünsel planda olmaktan çok, eylemsel planda gerçekleşen bir din değiştirme eylemi olma niteliğini korumuştur. Tarihi süreç içinde Arnavutlarda dini aidiyet hiçbir zaman kabileler şeklinde örgütlenmiş etnik aidiyetin üzerinde tam anlamıyla etki sahibi olamamıştı. Kitlesel İslamlaşma da kabile reislerinin din değiştirme kararının ardından yaşanan kitlesel bir ihtida hareketi şeklinde oluyordu.

---

³⁶ Osmanlı Sonrası bütün Balkan devletlerinde benzer bir sürecin işlediği görülür. Demotiki – katarevusa rekabetinin bir benzeri Sırbistan'da Bosna ve Hırvatistan'da da kullanılan Stokavca lehçesinin Bulgaristan'da Tırnova Bulgarcasının resmi dil olarak benimsenerek dilde tasfiye hareketine girişilmesinin bir benzeri de ulus inşa süreci içinde Atatürk Türkiye'sinde harf inkılabı ve dilde tasfiye hareketinin yaşanmasıdır, ortak hedef Osmanlı geçmişini sindirerek ortak bir dil etrafında ulusal türdeşliğin yaratılmasıdır.

Aynı şekilde Arnavutların yaşadığı arazilerin kuzey doğusundan gelen Sırp tehdidi de Arnavutların politik anlamda da kimliklerini muhafaza edebilmek anlamında da İslamı bir seçenek olarak görmelerinde etkili olmuştu (Bozbora, 1997:68). Tarihi olarak kuzey ve güney Arnavut nüfusunun bölünmüş yapısı³⁷ İslamlaşma sürecinde de bir dip akıntı olarak etkisini sürdürdü nitekim daha sonra Arnavut ulusçuluğunun gelişim sürecinde ana tavırların şekillenmesinde de etkili olacak olan bir ayrım kendisini kuzey Arnavutluk'ta Sünni İslam'ın Güney bölgelerde ise Bektaşiliğin yaygın olmasında gösterdi (Çelik, 2004:21).

İslam'ın Arnavutlar arasında hızla yayılmasına rağmen azımsanmayacak bir Katolik nüfus özellikle Arnavutların meskûn oldukları toprakların tımarın dışında kalan kuzey batı bölgelerinde varlığını sürdürdü. Avusturya ve İtalya'ya ile yakınlık ve sürekli canlı olan ilişki, bu nüfus üzerinde siyasal anlamda her ne kadar Osmanlı'ya ait olsa dahi, toplumsal yaşam düzeyinde roma Katolik kilisesinin etkisini sürdürebilmesinde pay sahibiydi. Arnavut ulusçuluğunun gelişmesinde etkili olan birçok ismin bu Katolik Arnavutların içindek çıkması tesadüf değildi.

17. yüzyıl ile birlikte Arnavut toprakların özel mülk sahibi olan bir sınıfın yükselişi askeri aristokrasinin yanı sıra yerli bir toprak aristokrasinin de varlığına işaret ediyordu. 18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde etki alanını geniş genişletmek isteyen iki büyük aile yine kuzey ve güney Arnavutluk topraklarında zuhur etti. Kuzey'de İşkodra paşalığı merkezli Bushati ailesi ve güneyde Tepedelenli Ali Paşa'nın hükmettiği Yanya merkezli Yanya Paşalığı ortaya çıkmıştı (Sönmez, 2007:49). Kuzey ve Güney Arnavutluk'ta Osmanlı idari yapısını zayıflatan bir siyasal yapı olarak ortaya çıkan İşkodra ve Yanya Paşalıkları yerel unsurlarla ittifak kurarak siyasal egemenlik alanlarını genişletmişti (Vickers, 2006:11-31). Dönemin büyük güçleriyle ittifak arayışlarına giren Tepedelenli, aynı zamanda Bektaşiliği siyasi bir harekete dönüştürmek arayışındaydı. Paşalıklar dönemini Arnavut ulusçuluğunun gelişiminde bir ön-ulusçu dönem olarak ele almak mümkündür. 1815 yılında Viyana Kongresi'nde imzalanan barış anlaşması ile uluslararası konjonktürde Osmanlı İmparatorluğu'nu rahatlatacak bir zemin oluşmuş ve II. Mahmut'un tahtta olduğu 1821 yılında öncelikle Yanya Paşalığına ve 1831 yılında ise İşkodra Paşalığına son

---

³⁷ Gegler, Toskalar.

verilmiştir. İşkodra ve Yanya Paşalıklarının kaldırılmasının ardından Osmanlı İmparatorluğu merkezi yönetimi güçlendirmek amacıyla tımar sistemini kaldırmış, vergilerin yeniden merkezden atanan devlet memurları tarafından toplanması ve zorunlu askerlik yapılması şeklinde bölgede yeni bir idari yapılanmaya gitmiş ve bu gelişmeler Arnavut feodal beylerinin ve bölge halkının tepkisine neden olmuştur. Daha sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Mahmut'un devlet yönetiminde getirdiği yeni uygulamalardan başlayarak Tanzimat reformlarını da içerisine alan merkezileşme politikaları Osmanlı–Arnavut ilişkilerinde yeni bir dönem başlatmıştı (Bozboru, 1997:150). Tanzimat reformları Arnavutların Osmanlı yönetimi içerisindeki geleneksel ayrıcalık ve konumlarını kaybetmeleri anlamına gelmekteydi. Tımar sisteminin kaldırılması, yeni vergi sistemi, vergilerin devlet memurlarınca toplanması, merkezileşme politikaları, zorunlu askerlik gibi yapılan yeni düzenlemeler Arnavutların imtiyazlarını kaybetmesine neden olmuştu. Diğer yandan Hıristiyanların elde ettikleri kazanımlar, bu unsurları destekleyen Batılı devletlerin varlığı, tehlikeli bir hal alan Sırp, Yunan ve Bulgar ulusçulukları Arnavutların varlığını tehdit etmiş ve onları bir çözüm arayışına itmiştir. Tanzimat'a karşı ayrıcalıkların korunmasını isteyen yerel ayaklanmalar şeklindeki Arnavut muhalefeti uluslararası siyasetin Osmanlı İmparatorluğu ve dolayısıyla Arnavutlar aleyhinde gelişmesiyle birlikte bu dönemden itibaren kültürel ve siyasal bir hareket niteliği kazanacaktı. Bu dönemde reformların uygulanması esnasında Osmanlı yönetimine karşı yürütülen yerel çatışmalar, Arnavutları Türklere yabancılaştırmıştı (Avlonyalı Ekrem Bey, 2006:158). Tanzimat döneminin sonlarına doğru bir bütünlük arz etmeyen yerel düzeyde yaşanan bu huzursuzlukları siyasal bir harekete dönüştürmeyi isteyen bir aydınlar grubunun oluşumuna sıragelmişti. Ulusçu yeni aydınlar sınıfı daha çok Katolik ve Ortodoks nüfus ve güney bölgelerindeki büyük Bektaşî tekkeleri tarafından destekleniyordu. Burada Bektaşîlikle özdeşleşen yeniçeri ocağının kaldırılması sonucunda önemli miktarda muhalif ocak mensubunun Arnavutluk'a gittiğinden ayrıca Arnavut nüfusu Osmanlı idari- askeri mekanizması içinde etkili pozisyonlara taşıyan ocağın kapanması ile yaşanan rahatsızlıktan da söz etmek gerekir. Buna mukabil kuzey ile güney arasındaki farklılık kendini Osmanlı merkezi yönetimi ile olan ilişki biçiminde de gösteriyordu. Nitekim Kosova ve Üsküp merkezli Kuzey Arnavut topraklarında daha muhafazakâr bir tavrın geçerli

olduğu dikkat çeker. Osmanlı devleti fetih sonrasında bu toprakların etnik ve dini yapısının arzettiği karmaşık yapıyı ve bölgenin stratejik önemini göz önünde bulundurularak medreseler gibi eğitim kurumlarını özellikle bu bölgede açmıştı bölge zaman içinde Sünni İslam'ın merkezi konumuna gelmişti. Bu dini sosyolojik yapılanma Arnavut ulusçuluğunun gelişim sürecinde Osmanlı merkezi yönetimi ile olan ilişkilerde muhafazakâr bir tavrı beslemektedir. Arnavut aydınlarının siyasi profili incelendiğinde Arnavutlar içerisinde ulusçu fikirlerin Hıristiyan ve Bektaşî Arnavutlar içerisinde geliştiği söylenebilir. Özellikle ilk kültürel hareketler içerisinde yer alan Naum Vekilharcı, Jeronim de Rada, Thimi Mitko, Konstandin Kristofotidhi gibi aydınlar Hıristiyan Arnavutlardı. Diğer yandan Osmanlı Arnavutları içerisinde ilk ulusçu fikirleri ile öne çıkan Abdül Fraşeri ve Arnavutların ulusal şairi Naim Fraşeri ise Bektaşî idiler (Balcı, Özgen, Karaevli, 2008:69-72). Küçük Grameri (1809) hazırlayan Çamerili Arnavut Marko Boçali ve 1827 yılında İncil'i ilk defa Güney Arnavut lehçesine çeviren Korfu'daki Ortodoks Psikopos Gregorius Argjirokastritis gibi Ortodoks Arnavutlar (Avlonyalı Ekrem Bey, 2006:159) Arnavut dilinin ve gramarenin oluşumundaki çalışmalara öncülük ediyorlardı. İtalya'da yaşayan Katolik Arnavutlardan olan Jeronim de Rada, (1833-34) ilk Arnavut gazetesini yayınlamış, Arnavut tarihi, sanatı ve edebiyatı üzerine çalışmalar yapmış ve İskender Bey'in Türklere karşı mücadelesini anlatan lirik şiirler kaleme alarak Arnavutlar arasında ulusal bir bilinç oluşturmaya çalışmıştır (Elsie, 2005:49).

Siyasal anlamda Arnavut ulusçuluğuna mukaddime olarak değerlendirebileceğimiz tarihi olay "Prizren Birliği"dir. Osmanlı Balkanları'nda bir dönüm noktası olan 1878 Osmanlı- Rus Savaşı ardından imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nda alınan kararlar Osmanlı İmparatorluğu'nun Arnavutların yaşadıkları toprakları savunamayacağını ve kendi geleceklerini yine kendilerinin belirlemeleri gerektiği düşüncesine yol açmıştır. İstanbul'da bir araya gelen Abdül ve Sami Fraşeri, İşkodralı Vasa Paşa ve Leskovikli Jana Vreto gibi Arnavut aydınlar tarafından *Arnavut Hakları Savunma Komitesi* kurulmuş ve Arnavut aydınların Prizren'de ulusal bir kongre toplamasına karar vermişlerdir (Bozbora, 1997:190). Berlin anlaşması ile Arnavut nüfusun yoğun olarak yaşadıkları topraklar Karadağ ve Sırbistan arasında pay edilince bölgeye en yakın Prizren şehrinde bir toplantı düzenlendi. İçinde "Prizren, tüm Arnavutluk'ta il ve ilçe merkez idare kurullarının

bağlanacağı makam olacaktır, Merkez İdare Kurulunun Arnavutluk'un her yanında şubeleri bulunacak, şube üyeleri bu bölgenin ahalisi tarafından seçilecektir” gibi hükümler de içeren 18 maddelik bir konferans metni Prizren Birliği'nin programını oluşturuyordu (Alpan, 1978:50,51). Prizren Birliği, Müslüman muhafazakâr temsilciler ile Abdül Fraşeri gibi milliyetçi fikirleri olan tam özerklik yanlısı politikayı savunan iki kanadın temsilcilerinden oluşmaktaydı. Birliğin II. Abdulhamit yönetimi ile ilişkisi tarihi bir tartışmaya işaret etmekle birlikte³⁸, denilebilir ki birliğin İstanbul hükümeti ile dostane ilişkiler sürdürmek ve karşılıklı anlaşmaya varmayı hedefleyen kurucuları ve ilk liderleri yerlerini, daha keskin görüşlere sahip, merkezi hükümetin onayını almadan planladıkları ulusal programı hayata geçirmeyi düşünen başka bir gruba bırakmak zorunda kalmışlardı. Nitekim Berlin kongresi kararları doğrultusunda bazı Arnavut yerleşimlerinin Karadağ'a sorunsuz bir biçimde teslim edilmesi amacıyla Arnavutları ikna etmek için Prizren'e II. Abdülhamit tarafından gönderilen Osmanlı delegesi Mareşal Mehmet Ali Paşa'nın bazı Arnavut isyancılar tarafından öldürülmesi Birlik ile Babıâli arasının açılmasına neden olmuştu (Pahumi, 2007:35). Prizren birliğinin ortadan kalkacağı 1881 tarihine kadar İstanbul'dan en önemli talebi Arnavutların yaşadıkları toprakların tek bir vilayet çatısı etrafında birleştirilmesi, Arnavut memurların atanması, Arnavutça eğitim veren okulların açılması, vilayetten toplanan vergilerin bu bölge için harcanması, Arnavutlar tarafından oluşturulacak bir Meclisin seçilmesi ve tüm dinlere özgürlük tanınması şeklindeydi (Avlonyalı Ekrem Bey, 2006:168). Ülçin'in Osmanlı kuvvetlerince Arnavutlardan alınarak Karadağ'a verilmesi Arnavutlar açısından çok üzücüydü, peşi sıra özerklik taleplerini olumsuz karşılayan II. Abdulhamit'in görevlendirdiği Derviş Paşa komutasındaki kuvvetler tarafından Prizren Birliği'ne son veriliyordu. Bu tarihten sonra özellikle 1893 yılında baş gösteren Makedonya sorunu Kosovalı Arnavutların kaderini yakından ilgilendiriyordu. Ulusçu Arnavut aydınları farklı zeminlerde bir araya gelerek Prizren Birliği'ni canlandırmak istiyorlardı bu amaçla “Besa”lar (Arnavutça ahid, yemin anlamında) imzalıyorlardı. II. Abdulhamit yönetimi bölgedeki Bektaşî tekkelerine Nakşi şehler atayarak erkânı değiştirirken aynı zamanda bölgede dini okullar açıyor bu sayede ulusçu etkiyi

---

³⁸ II. Abdulhamit'in Vasa Paşa'yı Birliği örgütlemek üzere görevlendirmiş olması, birliğin ilk toplantısına Arnavutların yanı sıra Boşnak ve diğer Müslüman unsurların da katılmış olması bu görüşü destekler niteliktedir.

kırmak istiyordu. Osmanlı yönetimi bölgedeki statükoyu korumaya yönelirken Arnavut ulusçularının gündeminde ulusal dil, alfabe, eğitim gibi konular yer alıyordu. Osmanlı aydınlarından çok önce Latin alfabesinin Arnavutçaya tatbiki konusu tartışılmaktaydı. Arnavutlar ile İttihatçıları işbirliğine teşvik eden önemli hususlar vardı. Makedonya meselesinin özerklikle sonuçlanması, Makedonya'nın Arnavutların yaşadığı bölgeler olması ve İTC'nin ana teşkilatlandığı merkez konumunda olması nedeniyle Arnavut ve İttihatçıları birbirine yaklaşıtıyordu. Arnavutlar meşruti bir yönetimin monarşiye nazaran özerklik yolunda daha yarayışlı olduğunu düşünüyordular, oysaki Arnavut ulusçuları ile İttihatçıların görüşleri birbirine zıttı. Merkezileşme ve Türkçü politikalar takip eden İttihat ve Terakki yönetimi ile Arnavutların arasının açılması neredeyse kaçınılmazdı. Arnavut bölgelerinden Arnavut kökenli olan temsilcilerin sayısını azaltmak için çaba veren İttihat ve Terakki yönetimine rağmen Arnavutlar parlamentoda 25 kişilik bir temsil imkânına kavuştular³⁹. Meşrutiyetin ilanıyla elde edilen nisbi özgürlük ortamında Arnavut ulusçuları kültürel faaliyet göstermenin ötesinde siyasal bir hedefe de yönelmiş olan Başkim Kulüplerini örgütlüyorlardı. Elbasan, Görice, Starova, İstanbul, İşkodra, Üsküp, Yanya, Berat ve Filat dâhil olmak üzere 20 adet Arnavut Başkim Kulübü kurulmuştu (Sönmez, 2007:95). Özellikle en etkililileri olan Manastır ve İstanbul'da Arnavutlar arasında Latin alfabesi ve ulusal eğitim en önemli konulardı. Arnavut aydınların Latin alfabesine geçilmesi yönündeki ısrarı, İTC tarafından Arnavutların imparatorluktan ayrılışını hızlandıracağını düşünüyor ve muhafazakâr Arnavutlara yönelik propaganda faaliyetleri ile bu girişimi engellemeye çalışıyordu (Bartl,1998:292).

---

³⁹ 17 Aralık 1908'de açılan Meclis- i Mebusan'daki milletvekillerinin (275 kişi) dağılımı; 142'si Türk, 60'ı Arap, 25'i Arnavut, 23'ü Rum, 12'si Ermeni, 5'i Musevi, 3'ü Sırp, 1'i Ulah'tı.

Harita 1: 19. Yüzyıl sonunda Osmanlı'nın Balkan Vilayetlerini (Manastır, Kosova ve İşkodra) Gösteren Harita.

Kaynak: (Kostovicova, 2005:30)

Uzun süren Arnavut isyanları sayesinde Bab-ı Ali'ye kabul ettirilen özerklik yolundaki talepler neticesinde Arnavut ulusçuluğu siyasal hedefine doğru ilerledi. 9 Kasım 1912'de Karadağ tarafından başlatılan ve kısa bir süre sonra Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'ında katıldığı I. Balkan savaşı başlamış ve Balkan orduları tarafından Arnavutluk tamamen işgal edilmişti. Osmanlı ordusunun cephedeki mağlubiyeti karşısında Arnavutlar Osmanlı yönetimi içerisinde kalarak Balkan devletleri tarafından yok edileceklerini görmüşler ve 28 Kasım 1912 tarihinde Vlora'da İsmail Kemal Bey liderliğinde toplanan Arnavut Milli Kongresi

Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmiştir. Londra Konferansında Arnavutların bağımsızlığı uluslararası bir çerçevede tanınırken Arnavut ulusçuluğunun Prizren liginden sonraki ikinci büyük ivmesi de kendine yer buluyordu. Yunanistan, Makedonya, Kosova, Sırbistan ve Karadağ'da yaşayan Arnavut nüfus Arnavutluk sınırları dışında kalıyordu.

Bağımsızlık sonrasında Arnavutluk dışında kalan Arnavut nüfus arasındaki Arnavut Ulusçuluğu üç aşamada izlenebilir. 1912-1918 arasında aktif bir biçimde Sırbistan Krallığı'na karşı yürütülen mücadele evresi: Bu aşamada Arnavutluk dışında kalan Arnavut nüfusun yaşadığı topraklarla birleşmek temel hedefti. Sırbistan askeri rejiminin Arnavutlar üzerindeki baskı politikaları da bu süreç üzerinde etkili olmuştu. 1918-1941 yılları arasında ikinci aşamada Arnavut nüfusun Sırp, Hırvat Sloven Krallığı yönetimine daha çok entegre olduğu söylenebilir. Bu "toprak reformu" ile Kosova ve Makedonya'da Arnavut nüfusun yaşadığı bölgelerde Sırp nüfusu iskan ettirerek söz konusu bölgelerin etnik yapısını değiştirmeyi içeren bir süreçti. Bu dönem içinde Sırp makamları örneğin Üsküp'teki Kral Aleksandır Medresesi ve İpek'teki Saint-Katerina Fransisken okulu gibi sadece dini okullar açılmasına izin verirken bu okullar Arnavut ulusçu fikirlerinin İkinci Dünya Savaşı öncesinde yayıldığı zeminlerden biri oldu (Banac, 1984:299). Üçüncü aşama ise 1945 yılında Arnavutların yaşadıkları toprakların Yugoslavya'ya dahil olduğu bir dönemdir. Dönemin entegrasyon politikaları Kosova ve Makedonya Arnavutları arasında kültürel, sosyo ekonomik ve politik sonuçlarını doğururken 1960'lı yıllarda Yugoslavya genelinde yaşanan yapısal ekonomik krizler en derinden Arnavutların yaşadığı bölgelerde hissedilmektedir. 1980'li yıllara gelindiğinde ise Arnavut ulusçuluğunun iki temel kaynaktan beslendiği görülecektir: Yugoslavya içinde Arnavut nüfusun yaşadığı bölgelerin politik statüsünün belirsizliği ve bölgelerin az gelişmişliği.

Osmanlı millet sistemi içinde etno-linguistik bir topluluk olarak yer alan Arnavutların ulusçuluğu içinde İslami kimlik Boşnak kimliği içindeki kadar belirgin bir yere sahip olmadı. Nüfusun önemli bir kısmı Bektaşî olan Arnavutlar arasında Katolik ve Ortodoks nüfusta belirli bir yere sahipti. Arnavut ulusçuluğunun kurucu babaları arasında müslümanlar kadar katolik olanlar da yer alır ve ulusçuluğun dili

bu sefer Osmanlı millet sistemi içinde müslüman teba içinde yer alan Arnavutlar adına konuşur. “Arnavut için tek bir iman vardır, bu inancın yolu ise kiliseden ya da camiden geçmez. Arnavutun imanı Arnavutçuluktur.” Fakat Arnavut ulusçuluğunun ve kimliğinin önemli ölçüde sekülerleşmesi Enver Hoca’nın Komünist idaresi ve Sosyalist Federal Yugoslav Cumhuriyeti’nin Sosyalist modernleşmesine paralel bir biçimde olmuştur. Özellikle Enver Hoca yönetimi altında üretilen ulusal edebiyat kanonu tarih ve gelenekle sorunlu olan bir okuryazar eliti doğurmuştur. Bu elit 1968-1981 yılları arasında Kosova ve Makedonya’daki Yugoslav yönetimine karşı olan politik hareketlerin dilini de önemli ölçüde belirleyen bir gurubu oluşturmaktadır. Enver Hoca’nın ateist-komünist ulusçuluğu döneminde nüfusun büyük çoğunluğu sünni müslüman olan Arnavutların kimliği önemli dönüşümler yaşayarak dini kimlik bastırılarak ulusal kimlik tarafından gölgelenmiştir (İseni, 2009;3). ilgi çekici olan nokta Arnavut kimliği sekülerleşirken aynı zamanda Osmanlı geçmişi ile olan bağlarını da tamamen koparmaktadır. Arnavutluk müslüman kimliğinden uzaklaşırken aynı zamanda içindeki “Türk”ü de yoketmektedir. Osmanlı eserlerinin önemli ölçüde tahrip edildiği Arnavutluk dışı kapalı bir “bunker” devlete dönüştükçe Arnavut kimliği önemli ölçüde etnik ve seküler bir kimliğe dönüşmektedir.⁴⁰

2.1.1.5. Makedonya Sorunu

Son bölümde etraflı bir biçimde ele alacağımız Makedonya sorunu Balkanların çatışan ulusçuluklarının tarihi iddialarının kesiştiği bir alandır. Berlin Anlaşması ile Balkanlar’da koşulların köklü bir şekilde değiştiği görülmüştü. Balkanlar’da henüz bağımsızlığını kazanmış genç ulus devletlerin romantik ulusçulukları yayılmacı bir iştahla Makedonya’ya yöneliyordu. Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasındaki politik rekabet Makedonya sorununun bir boyutunu oluştururken öte yandan henüz kurulmuş olan Bulgar Eksarhanesi ile Fener Patrikhanesi’nin Makedonya’daki Hıristiyan ahalinin ruhları üzerinden sürdürdükleri dini rekabet ise

---

⁴⁰ 2007 yılında Arnavutların Nobel Ödüllü edebiyatçısı İsmail Kadare ile tanınmış Arnavut ulusçu akademisyen Recep Kosja arasında polemik iki Arnavut Ulusçuluğunun iki halini göstermesi açısından kayda değerdir. Seküler Ulusçu Kadare için Arnavutlar Osmanlı geçmişi ve İslam ile olan bağlarını daha az vurgulayarak Avrupalı hatta Katolik kimliklerini ön plana çıkarmalıdır buna karşı Kosja ise Arnavut kimliğini tarih ve gelenekten Osmanlı geçmişinden ve İslam’dan ayrı düşünülemediğini savunmaktadır. (Judah, 2008:27)

sorunun diğer boyutunu teşkil ediyordu (Adanır, 2001:45). Yunanistan ve diğer Balkan devletleri bölgedeki Bulgar yayılcılığının önlemek politikasını sürdürürken Osmanlılar hem Balkan devletlerinin arasındaki rekabetten hem de büyük güçlerin bölgeye yönelik statüko taraftarı politikalarından faydalanarak Berlin Anlaşması ile kurulan statükonun devamına çalışıyordu.

Bölgedeki Bulgar faaliyetleri Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhakını hedefleyen Bulgaristan merkezli hareket ve merkezi Selanik'te olan ve Makedonya'nın Balkanlar'daki federatif bir yapı içinde özerk bir bölge olmasını savunan Makedonya İç Devrimci Komitesi (IMRO)'nin etkinlikleri çerçevesindeydi. Yüksek Makedonya komitesinin inisiyatifiyle Bulgaristan'la birleşmeyi hedefleyen bir grubun 1902 yılı sonbaharında başlattığı Cuma- Bala ayaklanması ve IMRO'nun 1903 Ağustos'un da başlattığı İinden ayaklanması Makedonya sorunu içinde önemli olaylardı ve iki ayaklanma da tıpkı Girit sorununda olduğu gibi büyük güçlerin ilgisini Makedonya'ya çekerek özerklik elde etmeyi amaçlıyordu ve bölgeye yönelik bir reform sürecinin başlatılmasında etkili oldular (Adanır, 2001: 171). İinden ayaklanması sırasında eylemlerin en etkili olduğu Kruşevo bölgesinde gelecekteki Makedon devleti için bir örnek teşkil edecek 10 gün kadar süren kısa bir Cumhuriyet denemesi yaşandı. Ayaklanmanın bastırılmasının ardından uygulamaya konulan Mürssetz programı genel olarak Osmanlı Devleti'nin bölgedeki yönetiminin o zamana kadar yapılanlardan daha köklü olarak düzeltilmesini öngörüyordu. Mürssetz programı 1904 yılından sonra gerçek meyvelerini vermeye başladı ve aslında bölge ahalisi için iyileştirici düzenlemelerin ötesinde, büyük güçlerin Makedonya'nın pay edilmesine dair bir planı olduğunu da ispat etti (Saatçi, 2008: 565). Nitekim 1912-1913 yıllarında Balkan savaşları neticesinde Makedonya Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan arasında paylaştırılıyordu.

2.2. Osmanlı Sonrası Balkan Devletleri ve Kimlikleri

1914 yılının başlarında Balkan sahnesi ürkütücü bir biçimde sakindi, buna rağmen Birinci Dünya Savaşı Balkanlar'da çıktı. Kara El adlı gizli örgütün üyesi olduğu iddia edilen bir Sırp ulusçusu Gavrilo Princip Kosova Savaşı'nın yıl dönümünde, 28 Haziran 1914 günü Avusturya Velihtı Franz Ferdinand'ı öldürürken aslında dünyayı yaklaşık 4 yıl boyunca kendi rengine boyayacak olan ilk kanı da dökmüştü. Savaşın

en sıcak çatışmalarının yaşandığı alanlardan birisi de Balkanlar'dı. Savaşı başlatan gelişme Sırbistan'ın Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun saldırısına uğramasıydı, kısa süre içinde Osmanlı İmparatorluğu (2 Kasım 1914), Bulgaristan (14 Ekim 1915) ve savaşın sonuna doğru Yunanistan (26 Haziran 1917) savaşa dahil oldular.

Savaşın sonunda galip müttefik devletlerin çizdiği sınırlar içinde Balkan haritası şekillendi. Uzun zamandır Yarımada'ya hükmeden üç imparatorluk (Osmanlı, Avusturya- Macaristan, Rusya) savaşın sonunda artık yoktu. Galip devletlerin Ortadoğu'da manda yönetimleri Doğu Avrupa'da bağımsız ulus devletler oluşturma düşüncesinin bir sonucu olarak irili ufaklı ulus devletlere bölünmüş bir Balkan yarımadası söz konusuydu. Romanya, Yugoslavya, Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye'nin kurulmasıyla imparatorluklar çağı kapanmıştı. Savaşı sonuçlandıran barış anlaşmalarında hakim ilke self-determinasyon olmasına rağmen sınırlar çizilirken bu ülkenin çoğu zaman ihlal edildiği görüldü. Bir sonraki savaşın sebeplerinden biri de buydu. Müttefik devletlere sadakatlerinin karşılığını alan devletler Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya önemli oranda toprak elde ediyordu. Öte yandan ulusçu ihtirasın beslediği düşlerin bir kısmı da sönüyordu. Büyük Bulgaristan hayali Bulgaristan'ın Türkiye hariç bütün komşularına toprak vermesiyle sona ermişti. Yıkılan iki büyük imparatorluk arasından 1 Aralık 1918 tarihinde "Sırp Hırvat ve Sloven Krallığı" bütün Güney Slavları bir tek bayrak altında toplamak iddiasıyla ortaya çıkıyordu (Benson, 2001:26). Oysaki krallığın topraklarında Makedonlar, Arnavutlar, Bosnalı Müslümanlar ve Karadağlılar'da yaşıyordu. Ayrıca bu oluşumda daha başlangıçta Sırlar başat bir rol oynuyordu, Katolik Hırvatlar ve Slovenler büyük ölçüde bu zorunlu birlikteliğe dönemin hegemon güçlerince teşvik, tavsiye ve siyasi baskılarla razı ediliyordu (Türkeş, 2008: 5). Büyük güçlerin temel amaçları güney Slavlarını tek bir devlet çatısı altında toplamak değildi, Almanya'nın yeniden güçlenmesinin ve eski çarlık Rusya'sı topraklarında kurulmuş Sovyetler Birliği'nin Balkanlar'da yeniden etkinlik kazanmasının önlenmesiydi.

Devletin temel sorunu bir Yugoslav ulusunun oluşturulamamasıydı. Aslında sadece entelektüel kesim içinde savunulan bu düşünceler siyasal alandaki dağınıklıkla örtüşmüyordu. Nüfusun %43'ü Sırp, %23'ü Hırvat, % 8.5'i Sloven, %6'sı Bosnalı

Müslüman, %5'i Makedon Slavı ve %3.6'sı Arnavut şeklindeydi; geri kalan %14'lük kısmın da Alman, Macar, Ulah, Türk, Yahudi, ve Çingeneler gibi azınlıklardan oluşuyordu. Daha önceki pek çok söyleme rağmen, bu insanlar kendilerini hiçbir zaman tek bir ulus olarak görmedi (Jelavich, 2006-II:161). En şiddetli çatışma Sırplarla Hırvatlar arasında çıkan ve devleti felce uğratan çatışmaydı. Tüm bunlara rağmen iki savaş arası dönemi sadece biri hariç Sırp başbakanlar yönetti. Hükümetlerdeki tüm önemli bakanlıklar neredeyse bütünüyle Sırlara veriliyordu. Ordu ve savunma bakanları her zaman muvazzaf kadrodan bir Bakan tarafından elde bulunduruldu. 1938 yılındaki 165 generalden ikisi Hırvat, ikisi Sloven ve geri kalanların tamamı Sırlardan oluşuyordu. Bu yapılanma içinde Slovenler ve Bosnalı Müslümanlar destekleri Sırlar için gerekli olduğundan kendilerine yer bulabildiler. Müslüman liderler özellikle toprak reformuyla ilgili siyasi kazançlar ile kültürel ve dinsel imtiyazlar karşılığında desteklerini verdiler. Savaştan sonraki 10 yılda yaşanan bu ulusal çatışmalar Kral Aleksandr'ın radikal bir kararıyla son buldu. Kral 6 Ocak 1929 tarihinden suikaste uğradığı 1934 tarihine kadar Yugoslavya'yı meşruti monarşiden yoksun bir biçimde yönetti.

I. Dünya Savaşı'nda dört sınır vilayetini Yugoslavya'ya ve Batı Trakya'yı da Yunanistan'a terk etmek zorunda kalan Bulgaristan da savaştan sonraki süreç içinde Yugoslavya'da yaşanana benzer bir süreci yaşadı. Savaş sonrası ödenmesi öngörülen ağır tazminatın Bulgar halkına yüklediği yük, sol partilerin yükselişi için uygun ortam hazırladı. Aleksandr Stamboliyski'nin Zirai Birlik Partisi ve Komünist Parti Bulgar siyasi hayatında önemli bir rol oynadı. Balkanlar'ın en eşitlikçi toprak reformu gerçekleştirildi. 1931 yılında yapılan seçimler nispeten özgür gerçekleşen son seçimler oldu. Ülkede hakim siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlar Mayıs 1934'te bir hükümet darbesine ve 1935'te III. Boris yönetiminde bir diktatörlük rejiminin kurulmasına yol açtı.

Savaşta kazandığından çok kaybeden Yunanistan galip tarafta yer almanın avantajını kullanamamıştı. Venizelos Anadolu (Küçük Asya) felaketine rağmen 1924 yılında Başbakan olmayı başardı. Lozan anlaşması sonrasında Türkiye ve Yunanistan arasında nüfus mübadelesi yaşanıyordu. Böylece 1.3 milyon Yunan ve 380 bin Türk mübadeleye konu olurken 100 bin kadar Türk Trakya'da ve bir o kadar Rum da

İstanbul'da kalıyordu (Jelavich-II, 2006:184). Cumhuriyet taraftarlarıyla Monarşi taraftarları arasındaki mücadelenin oluşturduğu siyasi istikrarsızlık iki savaş arası dönem Yunan siyasi tarihine damgasını vurdu.

Gizli anlaşmalarla Batılı güçler arasında pay edilmiş olan Arnavutluk'ta savaş ardından ulusal bir hükümet kurma çabaları, Şubat 1920 tarihinde Delvineli Süleyman Bey liderliğinde kurulan hükümetin ulusal merkez olacak olan Tiran'a taşınmasıyla sonuçlandı. İlk Arnavut parlamentosu olan Ulusal Konsey Mart 1920'de toplanırken kısa süre sonra Arnavutluk Fransa, İtalya ve Yugoslavya'nın itirazlarına rağmen Milletler Cemiyeti'ne kabul edildi. Kasım 1921 tarihli İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın katıldığı konferansla Arnavutluk'un 1913 sınırları korundu ve Arnavutluk parçalanmaktan kurtuldu buna rağmen örtülü bir biçimde İtalyan otoritesi kabul görüyordu. Bu tarihten sonra Arnavutluk'un kendi iç meseleleri Şevket Bey Verlaçi ile rakip parti liderleri Rahip Fan S. Noli ve Ahmet Bey Zogu arasındaki mücadeleye sahne oldu. Eylül 1928 yılında Anayasal meclise kendini kral ilan ettiren Zogu teoride meşruti monarşinin neredeyse tek hâkimi oldu. Arnavutluk geç sağladığı ulusal birlik sürecinde diğer Balkan devletlerinin gerisindeydi Arnavutluk'ta siyasi hayatta bu sebeple henüz geleneksel ilişkilerin çizdiği kaba sınırlar içindeydi ve Arnavutluk'ta ne bir çiftçi partisi ne de bir komünist parti mevcut değildi. Zogu'nun dönüşüyle Arnavutluk'ta hiçbir muhalif parti olamadı. Foli Viyana'da CONARE'yi yani Ulusal Kurtuluş Partisi'ni kurmuştu fakat kendi içindeki çatışmalarla hareket başından itibaren etkisiz olmaya mahkumdu.

Özetle denilebilir ki iki savaş arası dönemde, 1930 yılına kadar Balkanlar'da temel sorun demokratikleşme ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesiydi sonrasında 1939 yılına kadar olan süreç bu hedeflere varılamayacağına anlaşılması üzerine, mevcut ekonomik koşulların ulus devletlerin yabancı düşmanlıklarının ve revizyonist devletlerin beslediği “anarşik siyasal yapıya son vermek amacıyla diktatör yönetimlerin benimsenmesi” olarak karşımıza çıkmaktadır (Akşin ve Fırat, 1993: 100-101). 1930'lu yılların ortalarına gelindiğinde 1. Dünya Savaşı ile oluşmuş olan Versailles düzeninden çok az şey kalmıştı Balkanlar'da. Ülkeler yaklaşan tehlikeye karşı ittifaklar arayışı içindeydiler. Bunlardan belki de en önemlisi Türkiye'nin de üyesi olduğu Balkan Antantıydı. Milletler Cemiyeti ve ortak güvenlik sistemi

yıkılmak üzereydi. Ekonomik bunalımın yarattığı yıkım ve bunun toplumsal sonuçları otoriter rejimleri güçlendiriyordu. İkinci Dünya Savaşı tüm bu sıkışmışlığı çözen bir işlev gördü.

Balkan coğrafyası İkinci Dünya Savaşı sırasında da büyük ölçüde tahrip oldu. 1941 ile 1945 yılları arasında Balkanlar'da yaşanan tahribat belki de 17. yüzyılda yaşanan otuz yıl savaşlarından beri görülmemiş bir vahşetti. Stalin ve Hitler'in kısılcığında geçen 6 yılın ardından savaşın galiplerince belirlenmiş coğrafi ve ideolojik sınırlar içinde yarımada yeniden oluştu. Savaş öncesinde ve sonrasında yaşananlar savaş sonrası gelişmeleri büyük ölçüde belirledi. Savaş sona erdiğinde Yunanistan haricindeki bütün Balkan ülkelerinde savaş öncesinde etkin olan siyasi sağ tasfiye edildi. Örgütlenmiş siyasi güç olarak elde kalan neredeyse tek merkez anti-faşist direnişte yer almış ya da Kızıl Ordu'ya tutunarak varolmuş siyasi gruplardı. Kızıl Ordu'ya dayanarak ayakta kalan siyasi grupların tamamına yakını ise Komünistlerdi, geri kalan anti-faşist direnişçiler de büyük ölçüde onların patronajı altındaydı (Crampton, 2007:3). Savaş esnasında Arnavutluk ve ardından Yunanistan mihver güçlerinden İtalya tarafından işgale uğramıştı. Yugoslavya ise kısa süre içinde Almanlar tarafından yok edildi yerine tümüyle Alman hakimiyetinde bir Sırbistan oluşturuldu. Yugoslavya'dan geriye kalanlar Almanya, İtalya ve Bulgaristan tarafından pay edildi.

Almanların savaşın sonunda mağlup olmasının ardından yerlerini kimin alacağı mücadelesi yaşandı. Normandiya çıkarmasının ardından batılı güçlerin Kızıl Ordu karşısında Balkanlarda bir alternatif olabileceği ümidi yükselmişti fakat yaşanan beş yıllık sürecin sonunda Yunanistan hariç tüm Balkanlar'da komünistler savaştan galip çıktı ve Yugoslavya hariç tüm komünist ülkeler Sovyet hâkimiyeti altına girdi (Crampton, 2007:4).

1945 yılı Balkanlara 45 yıl damgasını vuracak olan Komünist aidiyetin başlangıcı anlamına geliyordu. Bu tarihi dönem dünya tarihinde iki kutuplu bir güçler dengesinin ifadesi olarak yeryüzünün SSCB merkezli komünist blok ile ABD merkezli batı bloku arasında bölünmesi şeklinde yer buldu. Bu siyasal ayrışma ideolojik bir hat üzerinden bütün dünyayı ikiye bölerken Balkanlar iki kutup arasındaki sınır bölgelerinden biri olarak beliriyordu. Süreç içinde Yunanistan'ın iç

savaş sonrasında Batı blokuna olan aidiyetinin kesinleşmesi, Yugoslavya'nın kendine özgü sosyalizm anlayışı ile Moskova'dan kopması ve zaman içinde ayrı bir sol ideolojik pozisyonun üreticisi ve taşıyıcısı olarak Çin'in Balkanlar'da özellikle Enver Hoca Arnavutluk'unda etkili olması SSCB'nin bölgedeki nüfuzunu kırarak dönemin sonuna giden yolun Balkanlar'dan geçtiğini ortaya koymuştu.

2.2.1. Yugoslav Kimliği ve Sosyalist Yugoslavya

Yugoslavya'yı oluşturan temel unsurlar olarak Hırvat, Sırp, Sloven ve Boşnakların ortak bir tarihi kökenden geldiği ve Güney Slavlar denilen bütünün birer parçası olduklarına dair “Yugoslav fikri” bir 19. yüzyıl mamulüdür. Fakat bunun öncesinde yine bütün bu farklı etnik grupların ortak bir kökene sahip oldukları hususunda proto- Yugoslav bir işlev gören ve bu anlamda bir girizgah olarak düşünülecek İliryalılar Hareketi köklerini Napolyon Fransa'sında bulur. Napolyon orduları Istria üzerinden Adriyatik kıyıları boyunca Balkanlar'ın içine doğru yayılırken merkezi bir yönetsel mekanizmayı inşa edebilmek için bölge halklarının parçalı yapısını ortadan kaldıracak bir kimlik inşasının temellerini de attı. Napolyon ordularınca işgal edilen bütün bölge halkları ortak İliryalı köklere sahipti. Bu Anderson'un Amerikan ve Fransız devrimleriyle ilgili düşündüğü tarihin neredeyse sıfırlandığı ve bütün yerel ve bölgesel iddiaları ortadan kaldıran taze bir başlangıca da imkan veriyordu. Fransız Komutan Marmont 1810'da bölgeye ayak bastığında bölge halklarını Napolyon İmparatorluğunun bir parçası haline getirecek o kısa süreli fakat kapsamlı programını uygulamaya koyuyordu. Bu programın en önemli unsuru ise bölgedeki okullarda Sırp-Hırvat dilinin daha sonra hakim dialekt halini alacak olan stokavca dialektinde eğitim vermesini yaygınlaştırması ve yerel gazetelerde bu dialektin kullanılmasını teşvik etmesi oldu. Fransızların açtığı izlek üzerinde ilerleyen Zagrepli Hırvat entelektüeller 1830'lu yıllarda Slovenler'den Bulgarlar'a bütün Güney Slav “alt gruplarının” ortak İli köklerinden geldiklerini ve “ Büyük İli” çatısı altında tekrar bir araya getirilmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Alman romantik Ulusçuluğunun önemli ismi Herder'in fikirlerinin etkisi ile linguistik köklerin etnik kimliğin kurucu bir unsuru olduğu fikri üzerinden hareket eden Ljudevit Gaj, “Danica İlirska” isimli edebi dergiyi çıkarmaya başladı. Gaj tıpkı Türk Ulusçuluğu'nun kurucu babaları gibi dilde sağlanacak bir birliğin, sonrasında politik bir birliği doğuracağını

düşünüyordu.⁴¹ Gaj'ın güney Slavlarını bölen dini ayrımların üstesinden geleceğine inandığı dil birliği, Fransızların temellerini attığı stokavca dialektinin ortak kullanım dili olması fikrinden hareket ediyordu. 1835 yılında yayımlanan kısa sözlük hareketin adeta bir manifestosu idi.

Vuk Karaciç yine aynı dönemde yayımladığı bir broşüre “heryer ve herkes Sırp” başlığını atıyordu. Böylece Hırvatistan, Karadağ ve Bosna ve Hersek'in yayıldığı bütün topraklarda yaşayan bütün ahalinin Sırp ulusuna mensup olduklarını iddia ediyordu. O'nun Sırpçılık üzerine kurulu kültürel nosyonu sonrasında Naçertanie planı ile politik bir çerçeveye dönüştü. “Büyük Sırbistan” sınırları içinde Bosna-Hersek, Karadağ, Kosova, Makedonya ve Kuzay Arnavutluk topraklarını bir araya getirmeye yönelik Garaşanin'in 1844 tarihli Naçertanie planı Romantik Ulusçuluğun etnik dilini kullanmaya devam ediyordu. Garaşanin Kral Duşan'ın ortaçağ sırp krallığının sınırlarının ötesinde bir talepte bulunmuyordu, Bulgar ve Hırvat topraklarını içermesine rağmen Yunan topraklarını dışarıda bırakan büyük Sırp devleti farklı etnik aidiyetlere kendi içinde müsaade edecekti hatta Hırvatların dini farklılıklarına dahi müsamahakâr olacaktı. Fakat ne İlliryalılar hareketi ne de Garaşanin'in Naçertanie planı Bosnalı müslümanları hesaba katıyordu.

Tüm bu fikri hazırlıklara rağmen bir Yugoslav Devleti fikrinin yaygın bir kullanıma kavuşması ancak 20. yüzyılın başında yaşanıyordu. Habsburg hakimiyetindeki Slavların Sırp Krallığına katılması için mücadele veren sürgündeki aydınlar arasında tedavülde olan Yugoslavya fikri ancak 1. Dünya Savaşının ardından Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun çözülmesi ile gerçekleşme imkanı buluyordu.

Yugoslav Krallığı yukarıda da anıldığı gibi kurucu unsurları olan Sırp, Hırvat, ve Slovenler arasında dahi bütünleştirici bir kimlik üretmekten uzaktı. Bir çok farklı etnik grubu içinde barındıran Krallığın sadakat ve rıza sağlayacak ikna edici bir ideoloji üretememe problemi ancak 2. Dünya Savaşı sonrasında kurulacak sosyalist Yugoslavya ile aşılabildi. 1929 sonrası dönemde anayasal Krallığın diktatörlüğe dönüşmesi ile birlikte içerde varolan farklılıklar çatışmaya dönüşürken Vatikan ve Nazi Almanya'sı gibi dış unsurlar bu durumu kullanıyorlardı. İkinci Dünya Savaşı ortamında Alman işgaline uğrayan Yugoslavya, öncesinde Britanya ve Almanya

---

⁴¹ Yusuf Akçura'nın “dilde, fikirde, işte birlik” vurgusunu hatırlatır bir biçimde.

arasında nüfuz mücadelesine sahne oluyor karşılıklı darbe girişimleri ile iktidar mücadelesi keskin bir hal alıyordu. Hitler Balkanlara yeni bir düzen verirken Romanya'daki Demir Muhafızlar ve Hırvat Ustaşalarda olduğu gibi kendine bağımlı yapılar da vücuda getiriyordu. Alman işgalinden faydalanan Hırvatlar kukla bir devlet olarak bağımsız bir Hırvat Cumhuriyeti kuruyorlardı. Alman yanlısı faşist Ustaşa hareketinin başı Ante Paveliç kendisini bir çeşit führer, Hırvatların Poglavnik'i olarak taltif ediyordu ve ardından Hırvat topraklarında Sırp ve Yahudi avına girişiyordu (Gallagher;2001:127). Bir süre sonra Yugoslavya topraklarında paramiliter, ulusçu Sırp yer altı örgütü Çentiklerle, Ustaşalar arasında kanlı bir iç savaşın yaşanmasının kökleri yine etnik aidiyetleri aşan bir kimliğin üretilmemesi ile ilgiliydi. Bütün kesimler açısından bir başarısızlığı ifade eden Krallık dönemi kendi içinde bir bütünleşik, istikrarlı yapı üretilmediği gibi kurulurken amaçlanan Almanya'ya karşı tampon bölge olmak işlevini de yerine getirememişti. Aralık 1918 ve Nisan 1941 arasında kalan 22,5 yıllık Krallık dönemi Yugoslavya'da müslümanların dini kimliklerinin önemli ölçüde zarar gördüğü bir dönemdir. Kültürel ve dini eserlerin tahribinin yanı sıra, bu dönemde özellikle Batı Yugoslavya İslamını temsil eden Boşnak nüfusun etnik kimliği yok sayılmaktadır. Sırp müslüman ya da Hırvat Müslüman olarak nitelenen Boşnakların dini kültürel kimlikleri bir ihanet ya da zaman içinde ortadan kalkacak bir sapma olarak görülmektedir. Bu dönem önemli göç olaylarına sahne olmuştur. Özellikle Türk nüfusun göçü 1918 sonrasında da bütün ciddiyetiyle devam etmişti.

Bütün bu başarısızlıklardan ders çıkaran Tito, II. Dünya Savaşı sırasında Faşist Mussolini ve Nazi Almanya'sının işgal kuvvetlerine karşı Partizan direnişini örgütledi. Sosyalist ideoloji etrafında bir kimlik oluşturan Tito devleti federatif bir yapı etrafında örgütlerken federe devletlere siyasal temsil imkanı sağlıyordu, sosyalizmin ön gördüğü eşitlik ideali ve halkların kardeşliği söylemi Tito önderliğinde Partizan direnişinin kitleleşmesini ve Çentik ve Ustaşalara karşı başarı kazanmasını beraberinde getirdi. Tito'nun kimliği etnik ulusçulukları sınırlayan bir etkiye sahipti. Bütün Yugoslavya halkları için anti faşist bir mücadeleyi örgütleyen ve Nazi işgaline karşı birleştirici bir unsur görevi gören Tito Hırvat bir baba ve Sloven bir anneye sahipti. Tito Yugoslavya'yı oluşturan bütün etnik gruplar için kurtarıcıydı. Güney slavların sosyalist birliği fikri Tito için her

zaman belirleyici olmuştu. Tito'nun "Brastvo i Jedinstvo" yani kardeşlik ve birlik fikri bütün etnik grupların sosyalist Yugoslav çatısı altındaki birlikteliğini vurguluyordu. Soğuk savaşın iki kutuplu dünyasında "süper güçlerin" çizdiği stratejik hatlar boyunca Tito'nun politik manevraları Yugoslavya'yı eşsiz bir konuma getirmişti. Yugoslavya'da İkinci Dünya Savaşı sonrası komünizm, Partizan hareketince verilen anti faşist mücadele sonucu elde edilen zaferden dolayı komünist olmaktan daha çok popülist bir özellik taşımaktadır. Partizanların lideri ve savaşın kahramanı olarak Tito Yugoslav kimliğini kendi yorumu olan bir komünist ideoloji zemininde inşa ederken hem bir ulusçu hem de bir enternasyonalist gibi davranabiliyordu. Yugoslav sivil kimliğinin üretilmesi için normatif bir zemin kurmaya çabalarken çatışmacı ulusçuluklara karşı da mücadele ediyordu. Ramet bunu "vatansever komünizm" ya da "Yugoslav sosyalist vatanseverliği" olarak açıklamaktadır (Ramet, 1992:54).

1943 yılında Bosna'nın Jajce şehrinde bir araya gelen partizanlar Yugoslavya'nın Bosna ve Hersek, Sırbistan, Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Hırvatistan'dan oluşan altı Cumhuriyet ve Voyvodina ve Kosova olmak üzere iki özerk bölgeden meydana geldiğini kabul ediyorlardı. Sırpça-Hırvatça, Slovence ve Makedonca resmi diller olarak kabul edilmesine rağmen Sırpça- Hırvatça versiyonu yazılı dil olarak kullanılacaktı. Yugoslav komünizminin etnik ve ulusal kimliklere dair kavram dağarcığı üçlü bir tasnifi oluşturuyordu:⁴²

- Kurucu uluslar (Narodi): Başlangıçta Slovenler, Hırvatlar, Sırlar, Karadağlılar ve Makedonları 1971'den sonra ise Bosna-Hersek Müslümanlarını da içerek biçimde altı Slavonik grubu kapsamaktadır.

---

⁴² Yugoslavya'daki siyasi iktidarın altı cumhuriyet ve iki özerk bölge şeklindeki yapılanması en kaba hatları ile etnik aidiyetlere ve tarihi tecrübelerle denk düşmektedir. Tito tarafından çizilen sınırlara göre Hırvatistan sınırları dahilinde yer alan Doğu Slavonya'da yaşayan Sırlar kendilerini hiç şekilde Hırvat olarak görmemekteydiler, kendilerini Sırp ulusunun (narod) bir parçası olarak görmeye devam ettiler. Yugoslavya'nın dağılması sürecinde sınırlar etnik aidiyetler üzerinden ilan edilirken en büyük sorunlar bu tarz paylaşımlardan kaynaklanmaktaydı. 1991 yılında Hırvat hükümeti "Hırvatistan Hırvatlarıdır" söylemi üzerinde devleti inşa ederken 50 yıldır Yugoslavya içinde kurucu ulus olarak varolan Hırvatistan Sırları azınlık durumuna düşerken kanlı çatışmaların da merkezi oldular. Daha sonra da ele alınacağı gibi Kosova da çatışan tarihi tecrübelerin ve iddiaların merkezi olarak en büyük problem alanlarından biri olarak ortaya çıkacaktı.

- Büyük Slav olmayan etnik gruplar (narodnosti): Milliyetler olarak ifade edilebilecek Arnavutlar, Macarlar, Türkler ve Slovaklar gibi topluluklar.
- Etnik Birimler (etnicke zajednice): Romlar, Türkler, Çekler, Slovaklar, Avusturyalılar gibi sayıca küçük etnik topluluklar.

Ülke genelinde devleti oluşturan bütün entiteler açısından %65 ile %90 arasında değişen bir etnik çoğunluk olmasına rağmen aynı zamanda her politik birim kendi içinde azınlıklar da barındırmaktaydı. Cumhuriyetler düzeyinde yaşanan çoğunluk-azınlık ilişki biçimleri bazı potansiyel çatlakları da açığa çıkarmaktaydı. Kamu kaynaklarının dağıtımı ve siyasi karar alma sürecine katılım gibi alanlarda yaşanan problemler memnuniyetsiz ve politik olarak muhalif olmasına rağmen asla taleplerini politik anlamda bir değişime dönüştüremeyecek kadar zayıf azınlıkların varlığına sebep olmaktaydı. Bunlardan en önemlisi Kosova ve Makedonya'daki Arnavut nüfustu.

Yugoslavya 1948 yılında Stalin tarafından Kominform'dan uzaklaştırılması ile Yugoslavya tarihi Tito'yu en başından beri bağımsız, liberal eğilimli ve anti-Stalinist bir çizgi üzerinde gösterecek biçimde yeniden yazıldı. (Malcolm, 2002:195) Oysaki Yugoslavya'nın ilk yirmi yılı, 1946 tarihli ilk Yugoslav Anayasası⁴³ her ne kadar inanç özgürlüğünden bahsetse dahi Stalinist politikaların hakim olduğu, dine karşı bir kampanyanın yürütüldüğü bir döneme karşılık gelir. 1946 yılında İslami mahkemeler tamamıyla ilga edildi, 1950 yılında müslüman kadınların dini kıyafet giymeleri yasaklandı⁴⁴, ilkokul çağındaki çocukların Kur'an okumayı öğrendikleri ve temel İslami bilgileri aldıkları mektepler kapatıldı⁴⁵, camilerde Kuran okunması yasaklandı, 1952 yılında bütün tekkeler kapatıldı tarikatlar yasaklandı⁴⁶, Yugoslav

⁴³ 1936 tarihli SSCB Anayasasından büyük ölçüde etkilenmişti.

⁴⁴ Saraybosna kitabından ekle...

⁴⁵ Mektepler 1992-1995 savaşı sonrasında İslam Birliği'ne bağlı olarak Bosna ve Hersek'te tekrar faaliyet göstermektedir.

⁴⁶ Bosna- Hersek'teki tarikatlar tamamıyla kapatılırken Makedonya ve Kosova'daki tekkeler yarı gizli bir biçimde işlemiştir. 1974 yılı Yugoslavya'daki Tarikatlar için önemli bir tarihtir. Yugoslavya'daki bütün tarikatleri bir araya getiren bir örgütlenme olarak "SIDRA" bu tarihte kurulmuş ve "Hu" isimli bir haber bülteni yayımlamıştır. (Popoviç, 1996: 249) Tarikatler Osmanlı-Türk mirasının Balkanlar'daki en önemli dini-kültürel unsurlarından biridir. Gerek fetih döneminde gerekse de Osmanlı yönetiminin Balkanlar'dan çekilmesi döneminde Tarikatler varlığını sürdürmüşlerdir. Günümüzde de faaliyetlerini sürdüren tarikatler Balkanlar ile Anadolu arasında sosyal kültürel bir

ordusunda askerlik yapan ve sözde gönüllü işçi mangalarında çalışan Müslümanlar domuz eti yemeye zorlandı ve Komünist resmi görevliler oğullarını sünnet ettirmemeleri için ikaz edildi, Müslümanlara ait kültür ve eğitim kurumları yasaklandı, Saraybosna'daki Müslümanlara ait matbaa kapatıldı, 1964 yılına kadar Yugoslavya'da hiçbir İslami metnin basılmasına izin verilmedi. Tüm bunlar İslami kimliği görünmez kılmaya yönelik faaliyetlerdi.⁴⁷ 1958 yılında Balkanlar'da Osmanlı mirasının en önemli unsurlarından biri olan Vakıflar kamulaştırılıyordu. Bosna ve Hersek'teki 400 yıllık Gazi Hüsrev Bey Vakfı artık faaliyet göstermiyordu (Malcolm,2002:196)

Kapitalist batı ile komünist doğu arasında modernleşme ve kalkınma için alternatif bir yol arayışı olarak Titoizm başarılı olamamış bir projedir. Titoizm olarak ifade ettiğimiz ideolojinin üç temel saç ayağı vardır. Kalkınma ve sanayileşme de “özyönetimsel sosyalizm”, dış politikada “bağlantısızlık” ve ulusal kimlik inşasında “Yugoslavyacılık”. Yugoslavya'da İslam'a ve müslümanlara yönelik politikaların dış politikadaki yönelimlere paralel bir seyir izlediği öne sürülebilir. Tito ile Stalin arasındaki ideolojik yarığın keskinleştiği 1948 yılına kadar olan dönem Yugoslav müslümanları açısından tam bir yıkım dönemidir. Komünist partinin patronajında “dinler halkların afyonu” olarak görülürken kamusal alan bütünüyle dini ve kültürel unsurlardan arındırılmak istenmektedir. Fakat Tito ile Stalin'in yolları ayırmasının ardından Yugoslav tecrübesi farklı bir ekonomik model arayışı içine girdi. Batı'dan alınan kredilerin etkili olduğu yakınlaşma süreci daha demokratik bir model arayışını beraberinde getirdi.⁴⁸ Sosyalizme Sovyetlerden farklı olarak bir Yugoslav yolunu hedefleyen arayışlar öz yönetim ve ekonominin ademi merkezileşmesi üzerinde

---

köprü olmak işlevini görmektedirler. Bugün önem sıralarında ve mevcut tekke sayılarına göre eski Yugoslavya coğrafyasındaki tarikatler Halvetiler, Sadiler, Rıfailer, Kadiriler, Nakşibendiler, Melamiler, Sinaniler ve Şazelilerdir. Aynı zamanda özellikle Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte Balkanlarda etkili olan Selefî akımlar karşısında gelenekle ve Osmanlı geçmişiyle uyumlu kültürel vurgusu yüksek bir İslam'ın sürdürüldüğü önemli merkezler olarak işlev görmektedirler.

⁴⁷ İslami kimliğin kamusal alandan silinmesine dair devlet faaliyetleri bir direnişle de karşılaşılıyordu fakat bu direniş sert bir biçimde kırıldı. Bosna ve Hersek'teki Genç Müslümanlar teşkilatının yüzlerce üyesi 1949-1950 yıllarında koğuşturuldu. Daha sonra 1992-1995 savaşında Boşnak ulusunun lideri olarak belirecek Aliya İzzet Begoviç'in de aralarında bulunduğu 1000'i aşkın kişi tutuklandı. Bunlar hapis, sürgün ve idam gibi cezalara çarptırıldı. (İzzetbegoviç, 2003:20)

⁴⁸ ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikası 1950'de belirmişti. Yugoslavya bu politika için en uygun ülkelerden biriydi. 1950-1955 yılları arasında askeri yardımlardan gıda yardımlarına kadar Yugoslavya'nın Batı'dan aldığı krediler 1.187 Milyar Amerikan Dolarını bulmuştu. (Benson, 2001:96)

yoğunlaştı. Tito özyönetimi “fabrikalar işçilerin, toprak köylülerin” sloganıyla tanıttıyordu. İşçilerin öz yönetimi ilkesi de aslında bir yerellik ve yerindenlik arayışı olarak dikkat çekicidir. İşçi konseyleri aracılığıyla bütün vatandaşların sosyal süreçlere doğrudan katılımı esasına dayanan sistem eğitimden, sağlığa, sanayiden, yerel yönetimlere kadar uzanarak sosyal alanı bütünüyle kapsamaktadır. 1963 Anayasası ile öz-yönetim Yugoslav Devletinin politik duruşunun kurumsal ve işlevsel ilkesi olarak tanımlanmaktadır. Öz yönetim çerçevesindeki demokratik arayışların politik yansımaları Yugoslav sisteminin baskıcı işleyişini de yumuşatmaktadır. Yugoslavya modeli sosyalizminin bir diğer özgün uygulaması da “Pazar Sosyalizmi”dir. 1965 yılında başlayan bu uygulamayı özyönetimin bir ileri şekli olarak görmek mümkündür. Bu model ile batılı piyasa modeli arasındaki en belirgin fark fiyatların piyasanın kendi koşullarında oluşmasına izin verilmemesi ve piyasanın sürekli olarak komünist partinin müdahalelerine açık olmasıydı. Pazar Sosyalizmi ile birlikte yürüyen adem-i merkezîyetçi uygulamalar ülke genelinde ulusçu eğilimlerin canlanmasını doğuruyordu. Aynı zamanda 1955 yılında iki kutup arasında bir tercih olarak beliren Bağlantısızlar hareketi⁴⁹ içinde önemli bir pozisyonu olan Tito hareketi içinde önemli oranda müslüman ülkenin olması hasebiyle Yugoslavya içindeki müslümanlar üzerindeki baskıyı giderek azaltmaktadır. 1960 yılların sonu ve 1970’li yıllar ülkedeki müslüman nüfus için artan bir özgürlük dönemini temsil etmektedir.

2.2.2. Yugoslav Kimliğinin Sonu: Ulusçulukların Reenkarnasyonu

Politik sınırların etnik sınırlarla örtüşmemesi problemi Tito döneminin Yugoslav kimlik politikaları ve görece refah ile görmezden gelinirdi. Fakat zaman içinde büyüyen ekonomik problemler etnik siyasetin malzemesi olmaya oldukça yatkındı. Yugoslavya dünya sistemi içinde batıya yakın “iyi komünistleri temsil” ediyordu. Batı Avrupa’da çalışan “misafir” Yugoslav işçilerin gelirleri ve Hırvat sahillerinde elde edilen Batı Avrupalı turizm gelirleri ülkenin ticari açıklarını dengelemesine

---

⁴⁹ 1955 yılında toplanan Bandung konferansı daha sonra 1961 tarihinde Bağlantısızlar hareketine kuracak olan olan Belgrad Konferansına hazırlık niteliğindedir. Hertürlü kolonyalist ve yeni kolonyalist yönelimin karşısında olan hareket soğuk savaşın iki tarafı arasında bir üçüncü yol olarak belirdi. Tito, dönemin Mısır Devlet Başkanı Abdunnasır, Hintli Başkan Nehru ve Endonezyalı Sukarno ile birlikte hareketin başını çekiyordu. Hareketin mensuplarının önemli bir kısmını müslüman üçüncü dünya ülkeleri oluşturmaktaydı. Bkz: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/51624/Bandung-Conference/51624rellinks/Related-Links>

imkan veriyordu. IMF'den, Dünya Bankası'ndan ABD İthalat-İhracat Bankasından mali destek sağlayan Yugoslavya diğer orta ve doğu Avrupa ülkelerine kıyasla görece bir refahı yaşıyordu.

1980 yılında Tito'nun ölümü Yugoslavya için sonun başlangıcı oldu. Zaman içinde iki kutuplu sistemin gergin ve çatışmacı dilinin yumuşaması, müzakereci ve “daha rasyonel” bir siyasetin uluslararası ilişkilerde kendine yer bulması ile birlikte “süper güçler” arasında yaşanan yakınlaşma Yugoslavya'nın iki blok arasındaki stratejik önemini zayıflatıyordu. Buna karşılık dünya üzerinde yaşanan ekonomik ve politik dönüşümlere paralel reformlara karşı Yugoslav devletinin komünist bürokrasisi direnç gösteriyordu. Soğuk savaş sona ererken Batının Yugoslavya'ya olan stratejik ilgisi de tükeniyordu. Yugoslav hükümetlerine ekonomik reformlar yapmak üzere yapılan baskılar artarken ekonomik yardımlar azalıyordu (Wilmer,2002:45).

Sırp ve Hırvat entelektüeller arasında, Sırpça ve Hırvatçanın ayrı birer dil olduğuna dair ulusçu retorik içine yerleşen iddialara 1960'lı yıllardan itibaren rastlanıyordu. “Hırvat Baharı” olarak bilinen hareketler 1967 ve 1971 yılında zirve noktasına ulaşırken 1971 düzenlemeleri ile yapılan değişiklikler, Bosna'lı Müslümanların kurucu ulus statüsüne çıkarılması, ardından 1974 Anayasası ile Voyvodina ve Kosova'nın neredeyse Cumhuriyetlerle eş değer özerk bölge statüsüne kavuşmaları yaşanan politik gerilimleri azaltmamıştı. Alija İzzetbegoviç'in de içinde yer aldığı bir grup Bosnalı Müslüman entelektüel 1983'de Saraybosna davasında yargılanıyordu (Begoviç, 2003:29). Öte yandan ulusçu Sırp aydınları ise “Sırp Bilimler ve Sanat Akademisi” etrafında bir araya geliyor ve 1986 yılında yükselen Sırp ulusçuluğunun işaretlerini veren bir memorandum yayımlıyorlardı. Artan bir sıklıkla Arnavut ulusçuları ile Sırp göstericiler karşı karşıya geliyorlardı. 1988 yılında Anayasal değişikliklerle Voyvodina ve Kosova'nın özerk statüleri daraltılıyor, Ante Markeviç 1989 yılında Başbakan olarak politik ve ekonomik reformlar yapmaya giriştiğinde Yugoslavya'nın çöküşü artık görülebiliyordu. 1989 sonbaharında Slovenya “ayrılmayı da içeren self-determinasyon hakkını” ilan ediyordu.

Yıllarca Yugoslavya içinde tebdili kıyafet dolaşan ulusçuluk değişim döneminin getirdiği meşruiyet krizi içinde politik dilin en yarayışlı malzemesi olarak tekrar tedavüle giriyordu. Sırp ya da Hırvat ulusçu medyaları tarafından yayımlanan politik

nefret içerikli konuşmalar kitleleri artan oranda “benzerlik” ve “ötekilik” ayrımları üzerinden kamplaşmalara götürüyordu (Alkan,2008:28). Yugoslav kimliğinin hiçbir hükmü kalmamıştı. Kitleler kendilerini her geçen gün daha fazla ulusal ya da etnik aidiyetleri ile ifade etmeye başlamışlardı. Etnik siyaset Yugoslavya’nın mezarını kazıyordu. Kimliğin kaygan duygusal zemini aynı zamanda politik dile tercümesini bulmakta gecikmiyordu. % 90-95 oranındaki etnik anlamda türdeş nüfusu, Sırp-Hırvat dilinden farklı dili, yıllarca daha müreffeh ve batı Avrupa ile ekonomik anlamda daha entegre bir Cumhuriyet olarak Slovenya’nın kopuşu neredeyse sorunsuz bir biçimde gerçekleşti.⁵⁰ Hırvatlar kendi bağımsızlıklarının bir bahanesi olarak gördükleri Slovenya’nın bağımsızlığını desteklediler. 10 günlük bir çatışmanın ardından Miloşeviç Slovenya’daki JNA kuvvetlerine geri çekilme emri verdi.

Slovenya, Hırvatistan ve Bosna ve Hersek’in bağımsızlıklarını ilan etmeleri bir birini izledi. 7 Nisan 1992 tarihine gelindiğinde ABD ve tüm AB üyeleri dahil bir çok ülke Cumhuriyetlerin bağımsızlığını tanıyorlardı. Tudjman’la Miloşeviç Slavonya ve Bosna toprakları üzerinde pazarlıklara başladılar. Hırvatistan sınırları içinde Krajina bölgesinde yaşayan 600 bin kadar Sırp’ın durumu yeni devlet yapılanması içinde belirsizdi. Hırvat polis teşkilatında çalışan Sırplar işten çıkarılırken, buna karşılık Sırplar kendilerini Hırvatistan içinde özerk bir entite olarak ilan ediyorlardı. Kısa bir süre içinde yaşanan otorite boşluğunda eski Yugoslavya sathında kontrolsüz, düzensiz çete görünümlü paramiliter gruplar çoğalmaya başlamıştı. Kısa süre sonra çatışmalar özellikle Osijek ve Vukovar’da Hırvat –Sırp iç savaşı görünümünü almıştı. Vukovar’ı ele geçirmelerine rağmen Miloşeviç 9 Ocak 1992’de savaşın sona erdiğini kabul etmek zorunda kaldı ve 13 Ağustos 1992’de Hırvatistan’ın bağımsızlığını tanıdı.

Yugoslavya’nın dağılması sürecinde en kanlı savaş Bosna ve Hersek’te yaşandı. 1990 yılının sonunda diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Bosna ve Hersek’te de yapılan seçimler sonucunda etnik siyasetin ne denli belirleyici olduğu anlaşılıyordu.

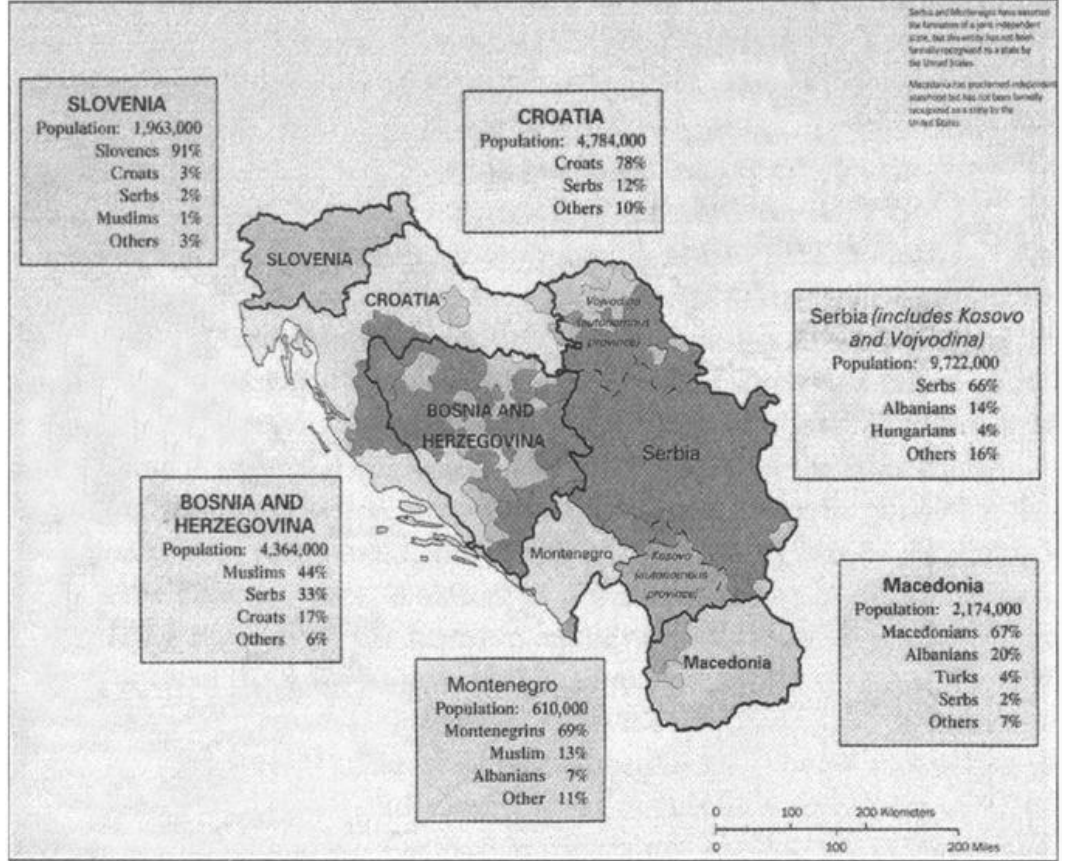
---

⁵⁰Misha Glenny gibi yazarlar Osmanlı Balkanları içinde kalmayan Slovenya ve Hırvatistan’ın önemli bir kısmının Sırbistan, Makedonya, Bulgaristan, Karadağ ve Arnavutluk’tan farklı biçimde geleneksel anlamda ekonomik olarak Batı Avrupa ile daha entegre bir durumda olduğunu ve Osmanlı’dan kalma rüşvetin hakim olduğu kırsal ekonomilerden daha çok ilerlemeye müsait olduğu düşüncesini dillendirirler. Geri kalmışlığın bedeli Osmanlı geçmişi ile ilişkilendirilir. (Glenny, 1996:6)

Müslüman Boşnakların partisi SDA (Demokratik Eylem Partisi) oyların %38'ini alırken, Sırp Ulusçusu SDS (Sırp Demokratik Partisi) %30 ve Hırvat Ulusçusu HDZ (Hırvat Demokratik Birliği) de %16'sını elde ediyordu. BİH'in Yugoslavya sınırları içinde kalmasını ya da etnik temelde bölünmesini isteyen ve bu çerçevede bağımsızlığa karşı çıkan Sırp'lar 29 Şubat-01 Mart 1992 tarihleri arasında yapılan referandumu boykot ediyorlardı. %62.8 oranında oy kullanılan referandumdan %99.7 oranında bağımsızlık taraftarı oy çıkınca Boşnak lider Aliya İzzet Begoviç BİH'in bağımsızlığını ilan ediyordu. Buna karşılık önce BİH dahilinde altı özerk Sırp bölgesi oluşturan, ardından da bu özerk bölgeleri bir araya getirerek BİH içinde bir Sırp Cumhuriyeti kuran Sırp'lar kendilerini müslüman Boşnaklardan koruyabilmek amacıyla da JNA'nın korumasını talep ediyorlardı. JNA kuvvetlerinin artan bir şekilde BİH topraklarında istihdam edilmesi yaklaşan savaşın habercisiydi (Kenar, 2008:174). Kasım 1995'de ABD'de Ohio Dayton'da bir hava üssünde başlayan ve 14 Aralık 1995 tarihinde Paris'te imzalanan Dayton anlaşması ile sonuçlanacak olan yaklaşık 4 yıllık bir savaş modern zamanların en tahrip edici savaşıydı. Üç yılı aşkın bir süre içinde kuşatma altında kalan Balkanlar'daki Osmanlı mirasının en canlı temsili olan Saraybosna şehri büyük ölçüde tahrip edildi. Kuşatma esnasında resmi kayıtlara göre 10.615 Saraybosnalı öldürüldü bu rakamın yaklaşık üç katı insan yaralandı. Bu miktarın %37'si sivillerdi. Sivillerin yaklaşık %66'sı pazar yerleri gibi kamusal alanlara yapılan bombalı saldırılarda %18'i ise Saraybosna tepelerine mevzilenmiş ve gündelik hayatı her an için tehdit eden Sırp keskin nişancıları tarafından katledildi (Donia, 2009:334). Bosna ve Hersek genelinde yaşanan trajedi ise çeşitli rakamlarla ifade edilmekle birlikte Bosna Hersek savaşı 160 bin kadar insanın katledildiği ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da en büyük soykırımların ve mülteci krizlerinin yaşandığı bir savaş olarak tarihe geçti (İmamoviç, 2006:392).

2.2.3. Balkanların Geleceği: Yeni ve Eski Kimlikler, AB ve Türkiye'nin Balkanlarda Yükselen Rolü

Harita 2: Yugoslavya'nın dağılma süreci sonunda etnik dağılımı gösteren harita.

Kaynak: (Wilmer, 2002:53)

19. yüzyılda ortaya çıkan ulusçu akımlar Balkanlar'da Osmanlı egemenliğini çözdükten sonra Balkan uluslarının ulusal devletlerine kavuşabilmesi süreci 20. yüzyılın da en önemli problemi olmaya devam etti. Nitekim Sosyalist Yugoslavya döneminde "Yugoslav kimliğinin" dondurduğu ulusal sorunlar 1980'li yıllarla birlikte tekrar Balkan coğrafyasında hakim oldular. Yugoslavya'nın dağılmasının en önemli etmenlerinden biri olan ulusçuluklar kanlı savaflara sebep oldular. Yukarıda ki haritada da görüleceği üzere Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte ortaya çıkan devlet yapılanmaları etnik ve dini bakımdan türdeş bir nüfusa sahip değildirler ve içlerinde birçok azınlık sorununu barındırmaktadırlar.

Bosna, Makedonya ve daha sonra Kosova örneklerinde görüldüğü gibi ABD önderliğinde AB'nin de etkin bir biçimde katıldığı süreçlerle Balkanlar'da çatışma ve krizlerin ardından konsosyonel demokrasiler oluşturma yoluna gidildiği görülmektedir. Devleti tüm etnisitelerin temsil edilebildiği istikrarlı bir yapı olarak düşünen konsosyonel tasarımlar çoğu zaman etnik sorunları çözmemekte ötelemektedir. Batı Balkanlar'da yaşanan kimlik dönüşümü kendi içinde uluslaşma sürecinin tamamlaması şeklinde işlerken öte yandan AB'ye üyelik süreçleri Balkan devletleri açısından yeni bir dinamiğe işaret etmektedir. AB Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yeterince etkili olamamıştır. AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) Yugoslavya testinde başarısız olmasına rağmen Dayton sonrası bölgenin yeniden yapılanması sürecinde AB önemli bir aktör olarak belirmiştir. 1990'ların ikinci yarısında AB'nin batı Balkanlar için tasarladığı İstikrar ve Bütünleşme süreci olası büyük çatışmaları engelleyen etmenlerden biri olmuştur. AB özellikle Merkezi ve Doğu Avrupa'ya doğru genişleme sürecinin ardından Batı Balkanlara dair kendi hazmetme kapasitesi doğrultusunda üyelik koşulları serdetmiş ve Batı Balkanlar'da yaşanacak bir çatışmanın kendi güvenliğini tehdit etmesi ihtimali doğrultusunda bu coğrafyaya dair ilgisini derinleştirmiştir. Haziran 2003'te Selanik'te Avrupa Birliği tedrici bir şekilde Batı Balkan ülkelerini entegre etmek niyetini açığa vuruyordu. 2004 yılında 10 adet Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesini üyelik kriterlerindeki noksanlıklarına rağmen üyeliğe kabul eden ve ardından 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya'yı da kendine dahil eden ve 27 üye kapasitesine ulaşan AB'nin, Avrupa coğrafyasının bütününe kapsayan bir siyasi birlik oluşturulabilmesi için, Batı Balkanların süratle AB standartlarına ulaştırılması ve tam üyeliğe alınmaları gerekmektedir (Kavalski:2007). Hırvatistan'ın tam üyeliğe kabul edilmesinin ardından bir sonraki hedef olarak; öncelikle Makedonya, Arnavutluk ve Karadağ'ın bütünleşme sürecinin hızlandırılabilceği ve 2015'e kadar tamamlanabileceği düşünülmektedir. Bu tarihten sonra ise, Bosna-Hersek, Kosova ve Sırbistan ile bütünleşme süreci hız kazanabilir. Böylece, Balkan ülkelerinin tamamını tam üyeliğe alarak genişleme sürecini tamamlayacak olan AB'nin, müteakiben birlik içinde derinleşme politikası üzerinde yoğunlaşmaya yöneleceği değerlendirilmektedir (Ağca, 2010,48).

Batı Balkanların geleceğine yönelik bir diğer önemli unsur da Türkiye'nin bölgede tekrar gündeme gelen varlığıdır. Tarihi ve kültürel bağlardan hareketle uzunca bir süre aradan sonra bölgede çeşitli devlet ve sivil toplum kuruluşları ile etkin olan Türkiye Balkanlar'ın geleceği açısından önem arz etmektedir. Özellikle Balkanlar'daki müslüman topluluklarla 1990 sonrası yaşanan selefi akımların etkin olduğu geçiş sürecinin ardından tekrar Osmanlı geçmişi ile barışık ve kültürel vurgusu yüksek bir İslami kimlik üzerinden kurulan ilişki biçimi Türkiye'nin Balkanlar'da göz ardı edilemeyecek bir politik ve kültürel aktör olduğunu ortaya koymaktadır.

3. BÖLÜM: ÇAĞDAŞ BALKANLARDA TÜRK TOPLULUKLARI VE KİMLİK VE YÖNETİM SORUNLARI

3.1. Kosova Türkleri

3.1.1. Kosova Sorunundan Kosova Cumhuriyeti'ne Kosova'yı Anlamak

22 Temmuz 2010 tarihli Uluslararası Adalet Divanı'nın tavsiye kararı Kosova'nın 17 Şubat 2008 tarihli bağımsızlık ilanının uluslararası hukukun ihlali anlamına gelmediğini ifade ediyordu. Buna rağmen Sırbistan nazarında Kosova'nın bağımsızlık kararı Sırbistan'ın ülke toprakları üzerindeki egemenlik haklarının bir ihhalidir. Güncel bilgilerin de işaret ettiği gibi Kosova toprakları üzerindeki anlaşmazlığın ana tarafları Kosova Arnavutları ve Sırlardır. Çatışan iki ulusçuluk arasında Kosova Türkleri'nin durumunu ele alabilmek için Kosova'ya yakından bakmak gereklidir.

İki ulusçuluğun ilk çatışma alanı rekabet halindeki ve birbirini yanlışlayan tarihi tezler üzerinden kurulur (Daskalovski, 2005:11). Hem Arnavut hem de Sırp ulusçular için Kosova bir çıkış noktasıdır. Arnavutlar için Kosova Balkanlar'ın “herkesten önce orada olan” en otantik halkı İllirlere aittir. Garaşanin Planından bu yana Sırp ulusçuluğunun kendisine yayılma alanı olarak seçtiği bu tarihi Arnavut toprakları aynı zamanda modern anlamda bir Arnavut ulusunun da doğduğu yerdir zira tarihi Prizren Ligi⁵¹ 1878 yılında bugün Kosova sınırları içinde yer alan Prizren'de toplanmıştır. Sırlar için ise Kosova adeta bir Kudüs'tür. Sırp ulusçuluğu içinden oluşan Kosova tarihi 1681-1699 Avusturya- Macaristan Osmanlı Savaşı esnasındaki büyük göçü⁵², İkinci Dünya Savaşı sırasında İtalya destekli genişletilmiş Arnavut coğrafyasına dahil edilen Kosova'da Sırp nüfusun uğradığı tehdit gibi tarihi olayları vurgular. Kosova Sırlar için Ortaçağ imparatorluklarının kalbidir. Kültürel ve dini Sırp kimliğinin üretildiği anakaradır.

---

⁵¹ Berlin Kongresi kararlarına etki edebilmek için Arnavutların Prizren'de bir araya geldikleri tarihi toplantı Arnavut ulusçuluğu için bir milat noktasıdır. 1912 yılında Arnavutluk kurulurken Kosova'nın sınırları dışında bırakılmasının ardından Kosova'ya dair bir ilgi hep varolagelmiştir.

⁵² Sırp tarihçiler Kosova'da yaşayan 185.000 Sırpın göç ettiği ve bu göçün Kosova'daki etnik sırp varlığını azaltan en önemli tarihi olay olduğunu ileri sürer.

Sembolik değeri haiz bu tarihi iddiaların tarihi ise aslında kendileri kadar eski değildir. Birinci Balkan Savaşı sonrasında Kosova Osmanlı idaresinden çıktığı zaman Sırbistan Kosova üzerindeki egemenlik haklarını bu tarihi haklarla temellendiriyordu. Sırlar Kosova üzerinde daha medeni bir halkın sahip olduğu moral hakların yanı sıra Sırp Ortodoks Patrikliğinin tarihi binalarının Kosova'da bulunması ve bölgenin bir zamanlar ortaçağ Sırp Krallığının sınırları dahilinde olması gibi tarihi haklara da sahip olduklarını 1913 yılında dönemin büyük güçlerine ilettikleri memorandumda ifade ediyorlardı⁵³ (Malcolm, 2002:47).

1389'da Kosova'nın etnik kompozisyonu hakkında elimizde güvenilir bilgiler olmasa dahi 1912'de Kosova'nın yoğun bir biçimde Arnavutların yaşadığı bir coğrafya olduğu kesindir. 1912 ile 1966 yılları arasında Clark Kosova'da ki demografik meydan savaşı olarak adlandırır (Clark, 2000:8). 1912 yılında Osmanlı Devleti'nin Sırlar, Yunanlılar, Bulgarlar ve Karadağlılar'dan oluşan Balkan devletleri karşısında kaybettiği savaşı ardından Osmanlı idaresinin Balkanlardaki neredeyse altı asırlık hakimiyetinin son parçalarından biri de elden çıkmış oluyordu. Balkan haritası Londra'da tamamıyla büyük güçlerin patronajında yeni baştan çizilirken Avusturya-Macaristan Balkanlar'da güçlenen bir Sırbistan'dan duyduğu rahatsızlığı Sırlara denize açılacak bir toprak parçası verilmesine engel olarak açığa vuruyordu. Böylece bağımsız bir Arnavut devleti Adriyatik kıyılarında şekilleniyordu. İtalya'nın desteğine rağmen Rusya ve Fransa'nın muhalif görüşleri daha küçük bir Arnavutluk'un oluşmasına sebep oluyordu. Böylece Kosova savaşı galiplerinin payına düşerek Sırbistan Karadağ Krallığı'na dahil oluyordu. O tarihte de Kosova nüfusu içinde çoğunluğu oluşturan Arnavutlar için yaklaşık 85 yıl sürecek bir bağımlılık başlamış oluyordu. Kosova Birinci Dünya savaşı sırasında Avusturya ve Macaristan'ın işgaline uğradı, 1 Aralık 1918'de ise yeniden çizilen Balkan haritası içinde yeni kurulan Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı sınırlarına dahil edildi. Bu süreç içinde Kosova'nın önemli bir kısım Arnavut ve Türk müslüman nüfusu Arnavutluk ve Türkiye'ye göç ettiler. Bir taraftan da müslüman nüfusun asimilasyon süreci de başlıyordu. Arnavut dilinde eğitim veren seküler okullar yasaklanarak yerlerine Sırp

---

⁵³ Kosova ile ilgili tarihi iddiaların ele alındığı iki çalışma için: MALCOLM Noel (2002), *Kosovo: A Short History*, 2nd Edition, Pan Books, London ve VICKERS Miranda (1998), *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*, Columbia University Press, Newyork

dilinde eğitim mecburi hale getiriliyordu. Arnavut nüfusun da yaşadığı Vardar Makedonyası “Güney Sırbistan”, Kosova ise “eski Sırbistan” olarak isimlendiriliyordu. İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan İtalyan işgali Arnavut nüfusun nefes aldığı bir döneme karşılık gelir. İkinci Dünya Savaşının ardından kurulan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti’ne dahil olan Kosova, Kosova ve Metohiya özerk bölgesi⁵⁴ olarak Sırbistan Cumhuriyeti sınırları içinde kalıyordu. Bu sınırlar aynı zamanda bu günkü Kosova’nın sınırlarını da belirledi. Tito dönemi birçok Arnavut için bir önceki rejimin kolonizasyon ve Arnavut dilini yasaklama üzerine kurulu asimilasyon politikalarını tersine çeviren ümitvar bir dönem olarak hatırlanır.⁵⁵ Oysaki 1950’li yıllar aynı iyimserliği yansıtmaktan uzaktır.

1950’li yıllar baskı ve zorla göç politikalarının uygulandığı bir dönemdir. Mektep ve medreseler kapatılmış, şeriat mahkemeleri lağvedilmiştir. 1952 yılına gelindiğinde bütün tekkeler kapatılmıştı. Yugoslav otoriteleri “Türk” kimliğinin kökleri Osmanlı millet sistemine dayanan ve müslüman olmakla eşdeğer olarak görülen geleneksel anlamlarını kullanarak Kosova ve Makedonya’da geniş kitleleri Türk olarak kayıt olmaya teşvik ederek göç etmek durumunda bırakıyorlardı. Bu faaliyetlerin sonucu olarak Kosova’da 1948 yılında 1.315 olan “Türk” sayısı 1953 sayımlarında 34.583’e yükselmişti. Daha sonra da görüleceği gibi 1953 yılında Belgrad bu süreci teşvik etmek için Türk kimliğini ulusal azınlık olarak ilan ediyor ve bölgede Türkçe okullar açıyordu. Bir anlamda bu uygulamalar parçala ve böl tarzı bir politikanın araçlarıydı. Nitekim 1953 yılında Yunanistan ve Türkiye ile imzalanan anlaşmalarla büyük ölçekli göç hareketleri yaşanıyor ve bölgeden önemli miktarda müslüman nüfus göç ediyordu. 1945 ile 1966 yılları arasında Yugoslavya genelinden yaklaşık 246.000 kişi Türkiye’ye göçtü. Bunun yarısı Makedonya’dan yaşanan göçlerdi. Kosova’dan

---

⁵⁴ Altı Federal Cumhuriyet ve iki özerk bölgeden oluşan Yugoslavya’de Voyvodina ve Kosova özerk bölgelerinin durumu arasında bir fark vardır. Kosova “region” karşılığı olan ve Sırpça’da “Oblast” olarak ifade edilen bir bölge iken Voyvodina “Province” “Pokrajina” olarak ifade edilen bir özerk bölgedir. İki kavram arasında fark Yugoslav resmi metinlerinde hiçbir zaman açıklığa kavuşturulmamış dahi olsa Kosova’nın 1963 yılında ancak Voyvodina gibi Province anlamında bir özerk bölge statüsüne kavuştuğu görülür.

⁵⁵ İki savaş arası dönemde Arnavut isimleri sonlarına –iç eklenerek ya da Sırpçaya çevrilerek (Arnavutça Kryeziu, Karabaş anlamına gelir ve Sırpçaya tam bir tercüme ile Crnoglavıç olarak çevrilir) Sırplaştırılır.

yaşanan göçlere dair kesin rakamlar bilinmemekle birlikte Malcolm'a göre bu rakamın 100.000 civarında olduğunu düşünmek mümkündür (Malcolm;2002:323).⁵⁶

Bir çok Kosovalı 1950'li yıllar boyunca güvenlik güçleri tarafından baskı altında tutuldu. Bir çoğu Arnavut bayrağı açtıkları için, daha geniş politik ve kültürel özerklik talep ettikleri için 1950'li yıllar boyunca takibe uğradılar.

1953 tarihli nüfus sayımlarında nüfusun %27'sini Sırp ve Karadağlılar oluştururken aynı nüfus parti kadrolarında % 50'lik ve idari pozisyonlarda ise % 68'lik bir orana sahiptir. Etnik dengesizlik istihdam rakamlarında da dikkat çekicidir aynı nüfus Kosova'da çalışanların %50'sini oluşturmaktadır. Kosova Yugoslavya'nın bir iç sömürgesi gibidir adeta. Arnavut nüfus ise gelir dağılımı içinde en az paya sahip etnik grupların başında gelir. 1958 yılında Slovenya'daki sanayi yatırımı sayısı 465 iken Kosova'da sadece 49'dur. Yirmi yıllık süreç içinde Kosova'nın Yugoslavya'nın geri kalanı içinde görece fakirleştiği görülür. 1946'da Slovenya'daki ortalama gelir Kosova'nın üç katı iken 1964'e gelindiğinde beş katına çıkmıştır (Malcolm, 2002:323). Kosova adeta bir ham madde kaynağı olarak görülmektedir, kurulan sanayi daha çok Yugoslavya'nın geri kalanındaki emek-yoğun sanayiye enerji tedarik etmeye yönelik sermaye-yoğun bir özellikteydi. Arnavut nüfus arasında işsizlik oldukça yaygındı fakat Yugoslavya içinde en hızlı çoğalan nüfus yine Kosova Arnavutlarının nüfusuydu.

Tablo 2: Yugoslavya döneminde Kosova'nın nüfusu

Yıl	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Nüfus	733.034	815.908	963.988	1.243.693	1.584.558	1.954.747

Kaynak: Kosovo Vital Statistics, (2002-2003)

1960'lı yıllar Kosovalı Arnavutların daha yoğun bir biçimde ekonomik ve siyasal taleplerde bulunduğu bir zaman dilimidir. 1963 Anayasası ile Kosova'nın özerk bölge statüsü Anayasal olarak kabul görünürken Arnavutlar tavizler elde etmeye devam ettiler. Kosova yasal düzenlemeler çerçevesinde sadece Sırbistan'a ait bir özerk bölge değil Federal bir özerk bölge olarak da tanınıyordu. Aynı şekilde "özerk

⁵⁶ Dönemin önce gelen Arnavut Entelektüeli Adem Demaçi Kosovalı Arnavutların Türk olarak kaydedilip göçe zorlanmasını protesto ettiği için yargılandı ve 15 yıllık hapse mahkum edildi. 1990 yılında son kez hapisten çıkarken artık Kosova'nın Nelson Mandela'sı olarak anılmaktadır.

bölge”ler tıpkı federal cumhuriyetler gibi “sosyo-ekonomik topluluklar” olarak ifade ediliyordu. Kosova Arnavutlarının nihai talebi ise federal bir cumhuriyet olarak tanınmak şeklindeydi. Eski Komünist Mehmet Hoca, Nisan 1968’de “370 bin nüfuslu Karadağlılar kendi cumhuriyetlerine sahipken neden 1.2 milyon nüfuslu Kosova Arnavutlarının bir cumhuriyet olarak tanınmadığını soruyordu” (Malcolm,2002:325). Kosova Arnavutlarının tarihinde asıl kırılma ise Rankoviç’in 1966 yılındaki düşüşüyle yaşandı (Lampe 1998: 284–5).

Sırp kökenli, Tito’nun eski dava arkadaşı, politbürounun en üst düzey üyesi ve İçişleri Bakanı Aleksandır Rankoviç OZNA ve UDBA’yı⁵⁷ uzunca yıllar kontrol eden ve Yugoslav devlet aygıtını bir baskı ve takip mekanizmasına dönüştüren isim olarak uzunca yıllar Kosovalı Arnavutlar için önemli bir tehdit unsuru, Sırpolar içinse bir güvenlik kaynağıydı. Rankoviç’in iktidardan uzaklaştırılması Yugoslavya’nın merkezi politikalarından uzaklaştığı ve cumhuriyetlerin iktidarının arttırıldığı ademi merkezi bir yönetim tarzının hakim olduğu bir dönemi de başlatıyordu. Hırvat Baharı olarak bilinen politik hareket 1967 yılında bir grup Hırvat akademisyen ve bilim adamının etkisiyle başlarken bunun tesirleri ülke genelinde 1971 yasal düzenlemeleri ve 1974 Anayasasına giden yolu açıyordu. Ülke genelinde yaşanan bu gelişmeler Kosova’da Arnavutların durumunu da etkiliyordu. 1969 yılına gelindiğinde Belgrad Üniversitesi’ne bağlı fakülteler yeni kurulan Priştine Üniversitesi çatısı altında bir araya getirilirken Üniversitedeki eğitim dili Sırpça-Hırvatçanın yanı sıra Arnavutça olarak kabul ediliyordu. Üniversite kısa süre içinde Avrupa’da en yüksek öğrenci sayısına sahip üniversitelerden biri haline gelirken 1978 yılına gelindiğinde Kosova’daki Arnavut öğrenci sayısı 1968 yılındaki %38 rakamından %72’ye yükseliyordu. Priştine Üniversitesi Kosova Arnavutlarının siyasal bilinçlerinin oluşmasında ve taleplerinin olgunlaşmasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Okuryazar Arnavut nüfusun artışına rağmen kamusal istihdam alanında yaşanan etnik dengesizlik hala devam etmekteydi. 1980’lere gelindiğinde dahi her beş sırttan biri kamu sektöründe istihdam imkanına sahipken bu rakam Arnavutlar için onbir de bir şeklindeydi.

---

⁵⁷ OZNA (Odeljenje za zaštitu naroda) Halkı Koruma Birimi Sosyalist Yugoslavya’nın askeri istihbarat teşkilatıydı. Rankoviç tarafından 1944 yılında kurulmuştu. UDNA (Uprava državne bezbednosti) Devlet Güvenlik Birimi Sosyalist Yugoslavya’nın gizli siyasi polis teşkilatıydı.

1974 Anayasası ise Kosova'ya tam anlamıyla özerk bir statü tanıyordu. 1971 yılındaki bir yasal düzenleme ile özerk bölgelerin statüleri kendi kendilerine ekonomik karar alma imkanı bakımından federal cumhuriyetlere eşitlenmişti. Anayasal süreç merkezileşmeden yerelleşmeye doğru işliyordu. Aynı şekilde Yugoslavya Cumhurbaşkanlığı cumhuriyetlerden iki, özerk bölgelerden ise bir üyenin katıldığı kollektif bir organa kavuşuyordu. 1968 ve 1981 arası dönem Kosova'nın hızla Arnavutlaştığı bir dönem olarak bilinir. Eğitim, sağlık, ekonomi ve kültür alanında Yugoslavya genelinde yaşanan görece iyileşme Kosova'ya da yansımaktadır. 1948'de Kosova nüfusunun %71'i okuryazar değilken 1979'da bu rakam %31'lere düşmüştü.

Bu zaman dilimi aslında Kosova'da Sosyalist modernleşmenin somut sonuçlarının Osmanlı- Türk bakiyesini de azar azar sildiği bir dönemdir. Osmanlı dönemini yaşamış bir kuşak bu yıllarda yavaş yavaş azalırken yeni dönemin insanları nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadır. Kosova'da Arnavutlar hatta Sırp'lar dahi Türkçe konuşurken yavaş yavaş bu halka daralmakta ve Prizren ve civarını içerecek biçimde küçülmektedir.⁵⁸

Tito'nun ölümü Yugoslavya için olduğu kadar Kosova içinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştu. Hayatının son yıllarına doğru Yugoslav kimliğinin en önemli sembollerinden biri haline gelen Tito'nun ölümü ile birlikte Yugoslavya'yı bir arada tutan maya adeta bozuldu ve uzunca bir süredir dondurulan ulusal sorunlar tekrar gündeme geldi. Dönemin yükselen Ulusçu siyasetleri içinde Slobodan Miloseviç'in hususi bir yeri vardır. Popülist ulusçu söylemleriyle siyaset alanını muhalif görüşlerden yavaş yavaş temizleyen ve kitlesel destek elde eden Miloseviç Yugoslavya'nın dağılma sürecine olduğu kadar Kosova siyasetine de damgasını vuruyordu. 28 Mart tarihinde Belgrad'da Sırp meclisinde alınan bir kararla

---

⁵⁸ Bu dönemi Kosovalı Arnavut gazeteci-yazar Migjen Kelmendi şu cümlelerle anlatmaktadır. "bu dönemde refaha kavuşmaya başladık, renkli televizyonlar ve modern mobilyalar ve buzdolapları yavaş yavaş bizim de bir ortasınıfımız oluşuyordu. Herkes bir diğeri gibi yaşamaya başlamıştı. Üniversite kütüphanesi inşa edilmişti ve biz artık kendimizi Kosova'nın gerçek başkenti gibi hissediyorduk. Bütün caddeler asfaltla kaplanıyordu. Belediye Başkanını "Asfalt Nazmi" diye çağırıyorduk. bu yıllarda eski Osmanlı mirası ile savaştıklarını düşünüyorlardı yeni apartman blokları dikiliyor ve insanlar bu yeni evlerde yaşamak istiyorlardı. Eğer eski bir evde yaşıyorlarsa kendilerini modası geçmiş hissediyorlardı. 1976'da birden bire il modern kafe ile tanıştık. Buralarda yaşadığımız en iyi günler 1970'li yıllardı. 1981'den sonra her şey çökmeye başladı. (Judah, 2008:56)

Kosova'nın özerkliği itibari bir düzeye indiriliyordu. Miloşeviç'in kullanımında Sırp ulusçuluğu artık dizginlenemezdi. Nitekim 28 Haziran 1989 tarihinde Kosova ovasında Miloşeviç'in Kosova Savaşı'nın altıncı yüz yılı törenlerinde yaptığı konuşma tam anlamıyla Sırp ulusçuluğunun kült metinlerinden biriydi. Miloşeviç'in nüfuzu Yugoslavya tarihinde ancak Tito ile mukayese edilebilecek bir düzeye yükselmişti. Kosova, Voyvodina ve Karadağ'ı sadece Sırp'ların desteğiyle elde eden Miloşeviç'in ulusçuluğu kısa süre sonra Hırvat ulusçuluğu ile karşılığını bulacak ve Yugoslavya'nın dağılma süreci tetiklenmiş olacaktı (Malcolm, 2002: 344).

1990'lı yıllar boyunca Kosovalı Arnavutların mücadelesi içinde iki teşkilat ön plana çıkıyordu. Köklerini Priştine Üniversitesi etrafında oluşan entelektüel çevrelerde bulan "Kosova Sosyologlar ve Filozoflar Derneği" ve "Kosova Yazarlar Derneği" kamuoyu oluşmasında, imza kampanyaları ve mitingler organize edilmesinde önemli bir işlev görüyordu. Kosova Yazarlar Birliği başkanı olan Dr. İbrahim Rugova bu yıllarda ön plana çıkıyordu. Rugova Aralık 1989'da Kosova Demokratik Ligi'ni kuruyordu.⁵⁹ Rugova siyaseti üç saç ayağı üzerine oturuyordu. Şiddet eylemlerini engellemek, Kosova'da ki problemi uluslararasılaştırmak, seçim ve nüfus sayımlarını boykot ederek ve bir Kosova Cumhuriyeti'nin kendine mahsus devlet aygıtlarının çerçevesini oluşturacak biçimde Sırp otoritesinin meşruluğunu kabul etmemek. Balkanların Gandhi'si olarak uluslararası şöhrete kavuşan Rugova Kosova'da bir çeşit "pasif direnişi" örgütleyordu. Sırp müfredatını kabul etmeyen 6000 Arnavut öğretmen ve çok sayıda doktor ve sağlık görevlisi işten çıkarılıyordu. Buna karşılık eğitim ve sağlık alanında Arnavut toplumu kamu hizmetlerini kendi paralel kurumları aracılığıyla yürütüyordu. Sırp devletinden maaş almayan kamu görevlilerinin maaşları gönüllü bir zeminde toplanan vergiler ve disaporadan gelen yardımlarla finanse edilen KDL⁶⁰ tarafından karşılanıyordu (Malcolm, 2002:349).

Bosna Savaşı'nı sona erdiren Dayton Anlaşması'nda Kosova ile ilgili her hangi bir bahsin olmaması Rugova'nın "pasif politikalarla" soruna uluslararası destek sağlama yönteminin zayıflamasına neden oldu. 1997'den itibaren Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK: Ushtria Çlirimtare e Kosoves; KLA, Kosovo Liberation Army) gündeme

⁵⁹ Arnavut Ulusçuluğunun temellerini atan 1878 tarihli Prizren Ligi'ni çağrıştırır bir biçimde.

⁶⁰ Rugova Liderliğindeki Kosova Demokratik Ligi 23 Aralık 1989'da kurulmuştu. Hala Kosova'daki etkili siyasi oluşumlardan biridir. 2010 yılındaki genel seçimlerde %24.7 oranında oy elde etti.

geliyordu. 1993 tarihinde kurulan UÇK, gerilla grubundan bir orduya dönüşüyor, yine Arnavut ailelerden sağlanan gönüllü vergiler ve diasporadan gelen destek sayesinde finansal desteğe kavuşuyordu. UÇK'nın Sırp güvenlik güçlerine karşı yürüttüğü faaliyetler Arnavut köylerinin yakılması ve sivil halkın öldürülmesi gibi şiddet olaylarına sebep oluyordu.⁶¹ 1999 tarihinde NATO kuvvetlerinin Kosova'ya müdahalesi Bosna'da yaşanan bir dramın benzerinin Kosova'da tamamlanmasını engelledi. 1999 yılındaki Kosova Savaşı'nda UNCHR verilerine göre 900 bin Kosovalı Arnavut göçe zorlandı. 10 ile 15 bin kişinin öldürüldüğü tahmin edilmektedir, 2005 tarihi itibarıyla hala kayıplara karışan 2.464 kişinin akıbetinden haber alınmamıştır (Türbedar, 2008:87).

Nato'nun Kosova müdahalesinin ardından Sırp güçleri Kosova'dan çekildi yerine ise NATO'nun Kosova gücü KFOR (Kosovo Force) geçti. BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı'na binaen Kosova'da UNMİK (United Nations İnterim Administration Mission in Kosova) idaresi kuruldu ve 17 Şubat 2008 yılında Kosova'nın bağımsızlığının ilanına kadar Kosova BM'nin bir pretoktorası olarak idare edildi (Lindsay, 2009).

Bu gün Kosova Cumhuriyeti 10,908.1 km²'lik bir alan üzerinde yaklaşık 2.1 milyon bir nüfusa sahip bir devlettir.⁶² Arnavutluk, Sırbistan, Karadağ ve Makedonya ile

---

⁶¹ Şiddet karşıtı üslubuyla ABD başta olmak üzere uluslararası anlamda destek gören Rugova siyasetine rağmen UÇK'nın uluslar arası kabul görmesi zaman aldı. UÇK, ABD tarafından 1998 yılının ortalarına kadar uzunca bir süre terörist örgüt olarak görüldü. NATO müdahalesinin hemen öncesinde terörist örgüt listesinden çıkarılarak "yerel muhatap" olarak nitelendi. Yakın zamanda Avrupa Komisyonu Raportörü Dick Maty tarafından hazırlanan rapora göre de uyuşturucu, silah ve organ kaçakçılığı ile de uğraşan bir terörist örgüt olarak nitelenmektedir (bkz:<http://www.guardian.co.uk/world/2010/dec/14/kosovo-prime-minister-like-mafia-boss>)

UÇK Kosova, Makedonya ve Karadağ Arnavutlarını bir çatı altında toplamayı hedefleyen Arnavut Ulusçusu bir ideolojik çerçeveye sahiptir. Hareketin içinden çıkan bir çok lider bu gün Kosova Siyasetinde önemli roller üstlenmektedir. Agim Çeku eski Başbakan ve mevcut hükümetin Güvenlik Bakanı, Ramush Haradinaj eski Başbakan ve Kosova siyasetinin güçlü partilerinden AAK (Kosovanın Geleceği İttifakı) partisinin lideri, şu andaki Başbakan Haşim Taçi bunlardan sadece bir kaçıdır. Günümüzde günümüzde Arnavut Ulusçuluğunun ancak geleneksel bir figür olarak "İskender Bey" ile karşılaştırılabilecek ve etrafında ulusçu mitler üretilen Adem Yaşari ise UÇK'nın en önemli liderlerinden biriydi. 7 Mart 1998 yılında ailesinin 52 üyesi ile birlikte Sırp kuvvetlerince Prekaz köyündeki kendi evinde yaşanan çatışmada öldürülen Yaşari'nin büstü Tiran'ın merkezindeki ünlü parkta yer almaktadır (Pettifier, 2005:144). Öte yandan Kosova ve Arnavutluk'un bir çok yerinde ise Adem Yaşari'ni İskender Bey imajlarında da görülecek kalın sakallı ve heybetli resimlerine rastlamak mümkündür. Yaşari'nin ölümü etrafında oluşan kült çağdaş Arnavut Ulusçuluğunun en önemli popüler öğelerinden biridir.

⁶² Veriler Kosova İstatistik Kurumuna ait resmi verilerdir. 1981 yılından beri nüfus sayımının yapılmadığı Kosova'da nüfus ile ilgili sağlıklı verilere ulaşmak mümkün değildir. 1991 yılında yapılan nüfus sayımı Sırp Federasyonu İstatistik Kurumu tarafından yapılmış ve Arnavutlar tarafından

toplam yaklaşık 700 km²'lik bir sınıra sahiptir. Km²'ye 193 kişinin düştüğü ülkede nüfus yoğunluğu yüksektir. 33 belediye'den oluşan Kosova'nın başkenti Priştine olup Prizren, Gilan, İpek, Jakova, Mitroviça, Ferizay başlıca önemli şehirlerdir. Nüfusun %92'sini Arnavutlar % 5.3'ünü Sırp lar geri kalanını ise Türk, Rom, Boşnak, Goralı, Torbeş gibi topluluklar oluşturmaktadır.

3.1.2. Kosova'da Türk Nüfusu ve Türk Kimliği

Osmanlı ve Sırbistan Hükümetleri arasında 14 Mart 1914 tarihinde imzalanan barış anlaşması mucibince Sırbistana terkedilen arazide yaşayan müslüman nüfusun varlıklarını idame ettirmelerine dair Müftü yetiştirmek üzere Sırp hükümetinin bir müessese tesis edeceği, öğrenimin Türkçe yapılacağı, Sultan Murad Hüdevendigar türbesinin hizmet ve muhafazasında başmüftü tarafından karşılaştırılacak bakıcıların masraflarının Osmanlı Devleti tarafından karşılanacağı gibi bir kısım siyasi ve kültürel haklar tanınmış olmasına rağmen daha sonra bu haklar Türkiye Cumhuriyeti tarafından kullanılmadı. Bu anlaşmadan sonra 1951 yılında Kosova Metohiya Bölgesi Halk Kurulu tarafından alınan "Kosova'da Türk azınlığı için gereken bütün yerlerde Türk dilinde derslerin yapılacağı okulların açılmasına" dair karar alınmasına kadar yönetimi altında bulundurdıkları topraklarda Türk varlığını kabul etmediler. Bu tarihten sonra ise Yugoslavya Cumhuriyeti içinde devlet olmak yönünde mücadele eden Kosovalı Arnavut nüfusa karşı yürütülen devlet politikasının bir enstrümanı olarak Türk nüfus Kosova'da sürekli olarak kullanıldı. Nitekim Türk nüfusun çoğunluk olarak yaşadıkları bölgelerde Türkçe eğitim görülecek ilkokul ve liselerin açılmasına karşı gelen Arnavutlar mahkemelik olmuşsa da okullarda Türk dilinde öğrenimin yapılmasını kabul etmeyen Arnavutlar Türklere karşı tavırlarını sürdürmüşlerdi.

Osmanlı'nın fetih ve iskan siyaseti neticesinde çok sayıda Anadolu Türkünün Balkanlara ve bu çerçevede Kosova'ya yerleştirildiği bilinmektedir. Balkanlardaki ve Kosova'daki Türk varlığının bir kısmının 1877-1878 Osmanlı Rus savaşının ardından Anadolu'ya göç ettiği görülür. Bu göç dalgası Balkan savaşından sonra

---

büyük ölçüde boykot edilmişti. 01.04.2011 tarihinde uzunca bir aradan sonra tekrar nüfus sayımı yapılacaktır.

(http://esk.rksgov.net/eng/index.php?option=com_content&view=article&id=122&Itemid=24),

18.02.2011

daha da hızlanarak günümüze kadar devam etmiştir. 1912-1948 yılları arasında 600.000 civarında Türk'ün Türkiye'ye göç etmesi onların bu dönem içerisinde ne denli zorluklarla karşı karşıya olduğu gerçeğini ifade etmektedir. Tito'nun Yugoslavya'nın başına geçmesiyle birlikte Kosovalı Türkler kısmen rahatlamışlardır. Eski Yugoslav resmi kayıtlarında 1951 yılına kadar Kosova'da Türklere rastlanmamaktadır.

Tablo 3: Kosova'da Türk nüfus 1931-2006

Yıllar	Türk Nüfus	Genele Oranı	Yıllar	Türk Nüfus	Genele Oranı
1931	----	---	1971	12.244	1,0
1948	1320	0,2	1981	12.513	0,8
1953	34.590	4,2	1991	10.445	0,5
1961	25.764	2,7	2006	8.400	0,4

Kaynak: Kosovo Statistical Office

Otoriter bir yönetim içinde azınlıkların hakim unsur tarafından yok sayılması, aynı şekilde azınlıkların hakim unsur içinde olmaktan kaynaklanan avantajlara yönelik kimlik tercihlerinde bulunmaları yaygın uygulamalardır. Balkanların genelinde olduğu gibi Kosova'da da nüfus sayımları etnik siyasetin nesnesi konumundadır. Ayrıca akışkan kimlikler bir nüfus sayımından diğerine farklılıklar gösterir. Özellikle azınlık konumunda olan topluluklar açısından hakim unsura göre kimlik tercihleri farklılaşabilir. Fakat dikkat edilmesi gereken husus Balkan coğrafyasında etnik kimliklerin daha geniş dini kimliklerin sınırları içinde şekilleniyor oluşudur. Osmanlı Millet sistemi mirası üzerinde dini kimlikler belirleyici olabilmekte ve kimi zaman Türkler mevcut politik ortama göre kendilerini Arnavut, Rom ve Boşnak olarak kaydettirebilmektedir. Aynı şekilde müslüman Arnavut, Rom ya da Boşnaklar kendilerini Türk olarak gösterebilmektedir. 1948 yılındaki nüfus sayımında Yugoslavya genelinde sadece 95.940 kişi kendini Türk olarak kaydettirmişti. Zira Türk olmak özellikle Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesini müteakip olumsuz imalara sahip bir kimlik biçimiydi ve bunda Türkiye'nin söz konusu dönemde,

Yugoslavya'dan farklı bir biçimde kendini Batı blokuna yakın konumlandırmasından kaynaklanan bir gerilim de etkiliydi. Oysaki 1953 yılına gelindiğinde Yugoslavya Tito ve Stalin arasında yaşanan ayrışmanın ardından Komünist bloğa daha mesafelidir ve 1953 tarihli Türkiye'nin de dahil olduğu Balkan paktında bir madde ile Türklerin Yugoslavya'dan gönüllü göç edebilmeleri için düzenleme yapılmıştı. Bu sebepten dolayı bir çok Arnavut, Rom ya da Boşnak da kendilerini Türk olarak kaydettirmişti. Özellikle 1974 sonrasında Arnavut olmanın Kosova'da avantajlı bir konuma yükselmesi ve hakim Arnavut unsurun Arnavutlaştırma uygulamaları Türk nüfusun Arnavut kimliği içinde dönüşmesini etkilemiştir (Gökdağ, 2008:123).

1991 yılındaki sayımlarda Türklerin nüfusu 12.000 olarak görülmeyle birlikte 2000 yılında AGİT tarafından düzenlenen nüfus sayımı Türkçe'nin UNMİK yönetimi altında resmi dil olarak sayılmamasından dolayı Türk nüfus tarafından boykot ediliyordu. AGİT istatistikleri 2000'li yıllarda Türk nüfusu 15 ila 20 bin arasında gösterirken Kosova Türk toplumu mensuplarınca Türk nüfusun 50 ile 60 bin civarında olduğu iddia edilmektedir. Kosova İstatistik Kurumu verilerine göre ise 2006 yılında Türk nüfusun 8400 civarında olduğu değerlendirilmektedir. Bu konuda güvenilir bilgilere ise ancak 1 Nisan 2011 tarihinde yapılacak Kosova nüfus sayımları sonucunda ulaşılabilecektir. Yeni sayımlarda Türkçe formların da kullanılacak olması aynı zamanda Türkçe bilen bir nüfusun varlığını da ortaya çıkaracaktır. Nitekim Kosova Nüfus Sayımı Türk yetkilisi Fikrim Damka Türk nüfusun resmi kurumlarca ifade edilenin çok üzerinde çıkacağını iddia etmektedir.

Kosova'da kendisini etnik olarak Türk ifade eden nüfusun Türkçe konuşan nüfusa oranla az olduğu dikkate değer bir iddiadır. Bir dönem Balkanların geçerli dili olan Türkçe'nin günümüzde Kosova'da 200.000 (konuşanın) olması ilgi çekicidir. Zira Türklerin Kosova'daki sayısı bazılarına göre bu rakamın %10'una bazılarına göre ise de % 25'ine tekabül etmektedir. Özellikle Kosova'daki Türk nüfusun en yaygın olduğu Prizren'in Balkanlarda özel bir durumu vardır. Savaşın hemen sonrasında Kosovadaki kitleleşme imkanına sahip tek diri ideoloji olan Arnavut ulusçuluğunun etkisindeki yerel yönetimlerin de teşvik ettiği demografik yeniden inşa süreci Prizren şehrinin tarihsel ve kültürel dokusunu derinden değiştirmektedir. Nitekim şehir Balkanlarda Osmanlı ve Türk kültürünün en önemli merkezlerinden

birisidir ve bu anlamda şehrin etnik aidiyetlerine bakılmaksızın bütün unsurlarının kullandığı ortak dil türkçedir. Türkçe bilmek seçkin ve kültür sahibi olmanın bir göstergesidir. Kasabalılık olarak bilinen yerel sosyoloji sonradan görmelikle ve kabalıkla özdeşleşen “Çülilik” olarak ifade edilen (Köylülük) ötekisini doğurmuştur. Bu çerçevede Türkçe kasabalıların yani şehirlilerin dilidir.

Balkanlarda kimlikler oldukça iç içe geçmiş ve akıcı kategorilerdir. Aşağıdaki satırlar Sancaklı Zuvdija Hacıç'e ait olmasına rağmen Balkanların geneline dair fikir vermektedir.

“İstanbul'a geldiğimde insanlar bana “Sen kimsin?” diye soruklarında “Ben Türküm, Turçin” dedim. Bu imkansız anlamında kafalarını iki yana salladılar. “hayır sen bir Arnavutsun” dediler. Bundan dolayı bir Arnavut olarak İşkodra'ya gittim. Orada ise Boşnak olduğumu söylediler. Bu nedenle Bosnalı olarak Saraybosna'ya gittim. Çevremdekiler nerelisin diye sordular. Boşnak olduğumu söyleyince çıldırmış olduğumu düşündüler ve bana müslüman Karadağlı olduğumu söylediler. Sonra Podgoritsa'da bir adam bana Türk'ten başka bir şey olmadığını söyledi. Fakat bir insanın bunu anlaması imkansız.” (Yılmaz, 2004:129).

Balkanlar'da Osmanlı millet sisteminden miras kalan dini kimlikler kimi zaman tekrar güncellenebilmektedir. Örneğin Boşnaklar kendilerine kimi zaman Turci dedikleri gibi kimi zaman da kendilerini etnik anlamda Türk'ten ayırtedebilmek için Boşnak diyebilmektedir. Nitekim Müslüman milletinin mensupları Balkanların Hıristiyan halkları tarafından “Türk” olarak adlandırılabilen ve Türklük etno-seküler bir kimlik inşası olmanın dışına çıkarak içi dini olanla daha fazla doldurulmuş bir kimlik biçimi olarak kullanıma girebilmektedir. Bu anlamda “Türklük” bütün Balkanlarda olduğu gibi Kosovada da İslam ile özellikle Osmanlı İslamı ile özdeşleşmiştir. “Türklüğün şartı beştir” “elhamdülillah Türk'üm” gibi ifadeler Türklüğün etnik bir aidiyet biçimi olmaktan öte Kosova'da Osmanlı ve İslam geleneği üzerinde durmak ve bu geçmişi muhafaza etmek anlamlarına geldiğini göstermektedir.

Ulusçulukların etnik sınırları belirginleştirmesi sebebiyle Arnavut olmak müslüman dini aidiyetin üzerinde bir öneme sahip olmaktadır. İslam'ın etnik kimlikleri aşan vurgusuna rağmen Kosova Arnavutları arasında hem dindar bir müslüman olmanın

hem de Osmanlı geçmişini olumsuzlayan bir ulusçu olmanın selefi akımlar sayesinde mümkün olabildiği görülmektedir. Nitekim son yıllarda özellikle savaş sonrasında Kosova’da yaygınlaşan selefi İslami gruplar ve akımların yoğunluklu olarak Arnavut nüfus arasında yaygınlık kazanmış olması dikat çekicidir. Vahhabilik Arnavut ulusçuluğunun tarihi ve kültürü algılama biçimine paralel bir biçimde 6 asırlık İslam kültürü ve eserlerini hiçe sayarak İslamı ilk dönem İslam tarihinin pratiklerine indirgeme iddiasındadır ve uzun vadede Osmanlı izlerini Balkanlardan silmeye hizmet etmektedir. Yine Kosova genelinde tahrip edilen ya da son derece vulgarca “onarılan” Osmanlı camileri selefi akımların gelenekle hasmane ilişkilerini somutlaştırmaktadır ve Balkanlardaki diğer ulusçu eğilimler gibi Osmanlı tarihi ile sorunlu bir ilişkisi olan Arnavut ulusçuluğunun da tarih algılaması ile uzlaşmaktadır. Böylece Kosova’da çatışan iki etnik ulusçuluk arasında sahip olunan dini ortak payda üzerinde Arnavutlara yakınlaşması gereken Türk nüfus bugün Arnavut ulusçuluğunun istemeyerek varlığını kabul etmek zorunda kaldığı bir azınlık durumundadır. Bu nokta Kosova’da Türk olmanın, kendini çoğunluk durumundaki Arnavut nüfustan öncelikli olarak ayırıştıran Türkçe konuşmak zemini üzerinde oluşunu da anlaşılır kılmaktadır. Kosova’da Türk olmak Türkçe konuşmak anlamına gelmektedir. Geçmişte adeta bir “lingua franca” olarak bütün etnik unsurların ortak anlaşma dili olan Türkçe, Arnavut ulusçuluğunun baskıcı tavrı yüzünden artık sadece sınırlı Türk nüfusun ve yaşlı kesimin konuşabildiği bir dile doğru evrilmektedir. Osmanlıların Balkanlardan çekilmesinden bu güne kadar Kosova Türkleri çeşitli baskılara ve asimilasyonist (asimilasyona yönelik) politikalara maruz kalmışlardır. 1919 yılında Osmanlı toprak sisteminin tamamını yok etmek için Agra reformuyla topraklar Türk- Müslüman ahaliden alınıp başka yerlerden getirilen Sırlara verilmiştir. 1967-1990 yılları arasında Kosova Türkleri “Arnavutlaştırılma” siyasetinin kurbanı seçilmişlerdir. Türk göçlerinin artmasında bu tür eritme politikaları da rol oynamıştır. Bazı Arnavut kökenli bilim adamları Kosova’dan Türkiye’ye göç edenleri Türk göstererek Kosova Türklüğünü inkar yolunu seçmişlerdir. 1989 yılında Kosova’nın özerklik statüsünü iptal eden Miloseviç bu süreçte Arnavut nüfusa karşı Türkleri desteklemiş, en azından onlara karşı çok fazla baskı uygulamamıştır. Arnavut karşıtı devlet politikalarında birer siyasi enstrüman olarak kullanılan Kosovalı Türkler Arnavutların ayrılıkçı hareketlerine çok fazla

destek vermediklerinden dolayı onların düşmanlıklarına maruz kalmışlardır. Arnavutlar bu süreçte Türkleri Sırplarla işbirliği yapmakla suçlarlar. Kosovalı Türkler sayısal bakımdan azınlık oldukları için Sırp ve Arnavutlar arasında taraf olmamıştır. Ancak Türkler arasında Sırp ve Arnavutlarla ilişkisi olan kişileri bulmak mümkündür. Çok uluslu yapılara uzun süre birlikte yaşayan toplumlarda bu tür ilişkilerin olması kaçınılmazdır. Kosovalı Türkler tarafından kurulan Türk Demokratik Birliği adlı Parti, Arnavut yanlısı bir siyaset izleyen Türk Halk Partisi tarafından Sırp işbirlikçisi olmakla suçlanmıştır.

Günümüzde Kosova Türk'ü denilince etnik bir topluluk anlaşılmaktadır. Kosova'da Türk kimliğinin kurucu unsurları kamusal alanda Türkçe'nin kullanımı, Türkçe eğitim imkanı, Türk siyasi partileri, sivil toplum ve medya kuruluşları olmaktadır. Bu alanlara yakından bakarak Kosova'daki Türk topluluğunun kimlik ve yönetim sorunları ele alınacaktır.

3.1.3. Kosova'da Türkçe

Kosova'da Türk topluluğunun etnik kimliğinin sınırlarını belirginleştiren en önemli unsur dildir. Kosovalı Arnavutlarla Kosovalı Türkler arasındaki etnik sınırların çizilmesinde Türkçenin kullanımı önemli bir rol oynamaktadır.

1951 yılında Türk nüfusun varlığının resmi düzeyde tanınmasıyla birlikte Türkçe eğitim ve kültür faaliyetlerini bir süre sonra basın ve yayın faaliyetleri izlemeye başlamıştı. Türklerin yerel ve merkezi düzeyde temsiline imkan veren ve eşit vatandaşlık haklarına sahip olduklarını ifade eden yasal düzenlemeler yapılmaya başlandı. 1977 tarihli Resmi Dillerin Kullanımı yasası ve 1989 yılına kadar yürürlükte olan 1974 tarihli Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi Anayasası Türk kimliğine kendini ifade edebilmesi için oldukça geniş imkanlar sunmaktaydı.

1974 tarihli Anayasa'nın ilgili maddeleri şu şekildeydi.

Madde-5: Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi'nde Arnavutlar, Müslümanlar, Sırp, Türkler, Karadağlılar ve diğer ulus ve halkların, etnik grupların mensupları her alanda eşittirler, aynı hak ve görevlere sahiptirler. Ulus ve halklar arasında eşitliğin sağlanabilmesi için, her alanda özgürce gelişebilmeleri, ulusal kimliklerini ifade

edebilmeleri, dil, kültür, tarih ve diğer değerlerini koruyabilmeleri güvence altına alınmaktadır.

Madde 6: Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi'nde Arnavut, Sırp ve Türk dillerinin, yazılarının eşitliği teminat altındadır.

Madde 193/2: Türklerin yaşadığı bölgelerde Türk dili ve yazısı diğer dillerle eşit bir biçimde kullanılır.

Madde 194/1: İlk, orta ve yüksek öğretim kurumlarında herkesin kendi anadilinde, Arnavutça, Sırp ve Türkçe öğrenim görmesine gereken koşullar temin edilir.

Madde 196/1: Belediyelerin yönetmeliklerinde, Arnavutça ve Sırp ve Türkçenin, Türklerin yaşadığı belediyelerde de Sırp ve Türkçe, Arnavutça ve Türkçenin eşit kullanılması vurgulanmalı, bu eşitlik uygulamada yerine getirilmelidir (Bağımsız Türk Araştırmacılar Grubu, 2010:69).

Anayasanın sağladığı bu imkanlar çerçevesinde Kosova'da Türk nüfusu kültür, sanat ve edebiyat alanında olduğu kadar siyasi ve ekonomik sahada da kendini ifade edebilmiştir. 1989 yılında Miloseviç yönetimi tarafından Kosova'nın özerkliği statüsü kaldırılınca Arnavutça ile birlikte Türk dili ve alfabesi de uygulamadan kaldırılmış Sırp dili ve Kiril alfabesi resmiyet kazanmıştır. 1990'lı yılların ekonomik ve siyasi açıdan çalkantılı dönemi sırasında zorluklar yaşayan Kosova Türkleri 1999 savaşı ve ardından NATO müdahalesi ile oluşan yeni dönemin şartlarına uyum sağlamak durumunda kalmıştır. Nitekim NATO müdahalesini müteakiben 1244 sayılı BM kararı ile UNMIK idaresi altında BM'nin bir pretektorası olan Kosova'da Türkçe UNMIK yöneticisi Bernard Kouchner'in yayımladığı 1999/1 sayılı ilk düzenleme ile resmiyetten kaldırılmıştı. Türkçenin yerine İngilizce resmi dil olarak kabul görünce ilgili madde uyarınca "UNMIK düzenlemelerinin Arnavutça, Sırp ve İngilizce olarak düzenlenmesi ve farklılık olması halinde İngilizce metnin esas alınması" hükmüne bağlanmıştı. Türkçe'nin kullanımı Anayasal düzeyden yerel düzeye indirgenerek belediyeler düzeyinde kullanımına imkan verilmişti. 2000'li yıllar boyunca Türkçe'nin 1974 tarihli Kosova Anayasasında tanınan haklar çerçevesinde tekrar eşit bir resmiyet kazanabilmesi için mücadele verilmiştir.

2006 yılı Temmuz ve Eylül aylarında Kosova Meclisinde de gündeme gelen resmi dillerin kullanımına ilişkin yasal düzenlemeler esnasında Türkçe'nin Arnavutça ve Sırpça ile birlikte resmi kullanımı kabul görmemişti.(Yeni Dönem, 02.08.2006) Prizren dışındaki belediyelerde %5 ve %3'lük bir baraj konularak Türkçe'nin yerel düzeyde resmiyet kazanmasına imkan tanınmıştır. Buna göre ilgili maddeler şu şekildedir:

Madde 1-1.2: Belediye düzeyinde Türkçe, Boşnakça ve Romca dilleri gibi diğer topluluk dilleri, iş bu Yasa ile belirlenen şartlar altında resmi kullanımdaki diller olacaktır.

Madde 2/2.1: Arnavutça ve Sırpça ile bunların yazıları Kosova'daki resmi dillerdir ve Kosova kurumlarında eşit statüye sahiptirler. 2/2.3: Anadili resmi dil olmayan bir topluluğun yaşamakta olduğu belediyelerde, bu topluluğun o belediye genel nüfusun en az %5'ini oluşturması durumunda, bu topluluk dili o belediye içerisinde resmi dil statüsüne sahip olur ve resmi dillerle eşit haklı olarak kullanılır. Yukarıda belirtilmiş olanlar dikkate alınmadan, istisnai olarak, Prizren Belediyesi'nde Türkçe dili resmi dil statüsüne sahiptir. 2/2.4: Anadili Kosova'daki resmi dillerden biri olmayan bir topluluğun yaşamakta olduğu belediyelerde, bu topluluğun o belediyenin genel nüfusunun %3'ünden fazlasını temsil etmesi durumunda, bu topluluk dili o belediye içerisinde resmi kulanımdaki dil statüsüne sahip olur ve bu Yasanın 8. maddesinde belirtilen hükümlere uygun bir şekilde eşit kullanıma sahip olur. Bunun dışında, bir topluluğun bir belediye içerisinde geleneksel olarak kullanımda olan dili, o belediyede resmi kullanımda olan dil statüsüne sahip olur. Bu konuyla ilgili olarak, işbu yasanın 35. maddesine uygun olarak, bu yasanın yürürlüğe girmesinden sonraki altı aylık zaman süresi içinde belediyeler ayrıntılı yönetmelikler kabul etmek zorundadır (Bağımsız Türk Araştırmacılar Grubu, 2010:70).

Yasanın tanıdığı imkan çerçevesinde yasanın yürürlüğe girmesinden altı ay sonra Mitroviça, Vıçitırın, Priştine ve Gilan Belediye meclisleri Türkçe'yi resmi dil olarak onaylamıştır. Fakat uygulamada başarılı olunamadığı gözlemlenmektedir. Aynı şekilde bağımsızlık sonrasında kabul edilen Kosova Cumhuriyeti'nin yeni anayasasıyla da Türkçe yerel düzeyde resmiyet kazanmaya devam etmiştir. Anayasa'nın 5. maddesinin 1. fıkrası hükmünce "Kosova Cumhuriyeti'nin resmi dili

Arnavut dili ve Sırp dilidir.”, aynı şekilde 2. fıkraya göre ise “Türk, Boşnak ve Roman dilinin belediyeler düzeyinde resmi statüsü vardır” (<http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Kosova.Cumhuriyeti.Anayasası.pdf>,11.02.2011).

Yapılan gözlemler ve görüşmeler neticesinde İpek, Nobırda, Yanova ve Dobruçan gibi belediyelerde henüz Türkçe'nin resmîyetinin onaylanmadığı, Vuçitırın Belediyesi'nde Türkçe'nin resmîyeti onaylanmış olmasına rağmen Türkçe'nin resmî dil olarak kullanımına dair her hangi bir girişimin olmadığı, hala yerel kurum tabelalarında, belgeler ve yol işaretlerinde Türkçeye yer verilmediği, yerel kurumlarda Türkçe tercümanların istihdam edilmediği, aynı durumun Mitroviça Belediyesi'nde de geçerli olduğu, Gilan Belediyesi'nde vergi faturaları ve belediye mührü dışında Türkçe'nin kullanılmadığı, hiçbir belgenin Türkçe olarak verilmediği sadece belediye tabelasında Türkçe dahil dört dilin yer aldığı anlaşılmıştır.

Başkent Priştine Belediyesi'nde ise Türkçe resmî dil olarak kabul edilmesine rağmen henüz Belediye müdürlüklerinin ve evraklarının logo ve mühürlerinde, kamusal alanlardaki tabela ve işaretlerde, cadde ve sokak isimlerinde Türkçenin kullanılmadığı görülmektedir.

Prizren'de ise Bağımsızlık öncesinde Belediye kurum ve faaliyetlerinde yer verilen Türkçe kullanımının bağımsızlık sonrasında akamete uğradığı ifade edilmektedir. Anayasa Mahkemesi kararına rağmen yaşanan Belediye Logosu ile ilgili kriz yeni yönetimin Türkçenin kullanımı ile ilgili isteksizliğini ifade etmektedir. Kosova'da Türkçenin uygulamada da etkili bir biçimde kullanıldığı tek belediye Türk nüfusun yoğun bir biçimde yaşadığı Mamuşa Belediyesidir.

Sonuç olarak denilebilir ki tarihi süreç içinde Kosova Türk kimliğinin en önemli ifade biçimi olan Türkçenin kullanımı ile ilgili yasal çerçevenin zaman içinde aşındığı, Kosova savaşı, UNMİK yönetimi ve bağımsızlık sonrası yasal düzenlemelerin Yugoslavya döneminin oldukça gerisinde kaldığı, hali hazırda yasalar çerçevesinde tanınan hakların ise uygulamada etkin bir biçimde ifadesini bulamadığı tespit edilmiştir. Söz konusu sıkıntılar aynı zamanda Türkçe Eğitim ve basın yayın alanında da devam etmektedir.

3.1.4. Kosova’da Türkçe Eğitim

Kosova’da Türk kimliğinin kendini ifade ettiği en önemli zemin Türkçe ise bu zeminin devam ettirilebilmesinin en önemli aracı ise Türkçe eğitimidir. Osmanlı Devleti döneminde 1839 yılına kadar Kosova’da eğitim sıbyan mekteplerinde (dört yıllık ilköğretim) ve medreselerde gerçekleşiyordu. Bu eğitim kuruluşlarının hepsi vakıflara bağlı idi. Kosova’da Türkçe eğitim kurumu için ilk yazılı belge, 1513 yılında yazılan Suzi Çelebi Vakıfnamesidir. Ünlü bir Türk şairi de olan Suzi Çelebi Prizren’de bir cami, camiye bitişik bir mektep yaptığını ve mektebe kitaplar vakfettiğini belirtmektedir (Topsakal, Koro: 2007:21). Prizren’de en önde gelen medreseyi 16. yüzyılın ortalarında Mehmet Paşa yaptırmıştır. 1871 yılında Priştine’de ilk ortaokulun yani rüşdiye’nin açıldığı görülür.1874 tarihli Prizren salnamesine göre Prizren’de dört medreseden başka, 655 öğrencinin eğitim gördüğü 16 sıbyan mektebi, 152 öğrencisi olan bir rüşdiye okulu vardı. Aynı Salnameye göre 1874 yılında Kaçanik’te bir sıbyan mektebi, Priştine’de 17 sıbyan mektebi ve bir medrese, İpek’te 12 mektep ve iki medrese, Gilan’da 1 mektep ve 1 medrese, Viçitirn’da 3 mektep ve bir medrese, Dobırçan köyünde bir medrese vardı (Topsakal, Koro,2007; 23). 1900 yılında Kosova Vilayeti’nde 39 öğrencili 2 darulmuallim okulu açıldı. 1869 tarihli Maarif Nizamnamesinin bir yansıması olarak Kosova’da da eğitimin genel standartlarının yükseldiği görüldü. Balkan savaşları sonrasında ise Kosova, Sancak ve Makedonya Sırbistan Krallığı’na dahil edilirken Türk nüfus hakim millet konumunun yanısıra Türkçe eğitim imkanını da kaybediyordu. Kosova’da Türkçe eğitim bölgeden Osmanlı’nın çekilmesi ile kesintiye uğramış ve 1951 yılına kadar gerçekleştirilememiştir. Yugoslav Parti Merkez Komitesinin kararı üzerine 20 Mart 1951 tarihinde Türk halkının anadilinde eğitim yapabilmesi ve Türkçe eğitim çalışmalarının başlatılması karara bağlanmıştır. 1951 ile 1999 tarihleri arasında Kosova’da Türkçe ilköğretim, Lise ve Üniversite düzeyinde eğitim imkanı varolmuştur. Türkçe eğitim bu tarihlerde arasında Kosova’da fasılasız olarak sürmekle birlikte kimi değişikliklerle izlenebilmektedir. Buna göre 1951 ile 2000 yılları arasında Kosova’da Türkçe Eğitimin durumu aşağıdaki verilerden anlaşılabilir.

Tablo 4: 1951/2000 yılları arasında Kosova’da Türkçe İlk ve Orta Okullarda Sınıf, Öğrenci ve Öğretmen Sayısı.

Okul Yılı	İlköğretim				Ortaokul-Lise ve Mesleki Liseler			
	Okul sayısı	Sınıf Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul sayısı	Sınıf Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1951/52		21	3068					
1955/56	12	109	3556	134		21	637	28
1961/62	12	110	3437	106		3	81	7
1966/67	12	111	2910	166	5	13	313	56
1970/71	11	92	2325	122	10	26	631	53
1975/76	10	73	1583	89	6	23	548	43
1980/81	9	72	1439	89	8	19	466	30
1985/86	10	78	1697	198	7	19	370	44
1990/91	12	90	1923	124	7	24	429	44
1996/97	11	103	1964	139	6	24	404	42
1998/99	11	104	1967	124	6	24	483	36
1999/00	10	104	2019	124	6	21	527	36

Kaynak: (Topsakal ve Koro,2007:23)

Hali hazırda Kosova’da eğitim veren tek devlet üniversitesi Priştine Üniversitesi’dir. Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Prizren Eğitim Fakültesi Türkçe Sınıf Öncesi Eğitim Bölümü ve

Matematik Enformatik Bölümlerinde Türkçe eğitim görülmektedir. Tüm bu bölümler T.C. Başbakanlık TİKA tarafından Türkiye'den öğretim üyesi kadrosu görevlendirilmesi ve eğitim araç gereçlerinin temini konularında desteklenmektedir. Bu bölümlerde 2010 yılı itibarıyla toplam 216 öğrenci eğitim görmektedir. Bölümlerin mezunları Kosova'da Türkçe eğitimin ihtiyaç duyduğu eğitim kadrosunun yetiştirilmesi açısından önem arz etmektedir (Koro; 12.02.2011 tarihli görüşme). Kuruluş çalışmaları süren Prizren Üniversitesi'nin 2010-2011 eğitim-öğretim yılında faaliyete başlaması beklenmektedir. Böylece Türkçe Eğitim görülen Prizren Eğitim Fakültesi Priştine Üniversitesi'nden ayrılarak yeni kurulmakta olan Prizren Üniversitesi'ne dahil edilecektir. Prizren Üniversitesi'ne kurucu rektör olarak görevlendirilen Alman asıllı Ronald Moench Prizren Üniversitesi'nde Türkçe ve Boşnakça bölümlerinin kadro yetersizliği yüzünden açılmayacağını ifade etmiştir. Prizren Üniversitesi'nde Türkçe Eğitimin devamı için gerekli çalışmalar Türkiye Cumhuriyeti yetkililerince sürdürülmektedir (Adem Urfa ile kişisel görüşme, 11.02.2011).

Kosova'da Türkçe Eğitimi etkileyen en önemli unsurlardan bir tanesi de Türkiye Cumhuriyeti tarafından 1992 yılından itibaren sürdürülen Büyük Öğrenci Projesidir. Tam adı "Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklarından Öğrenci Getirme Projesi" olan proje çerçevesinde, 1992 ile 2005 yılları arasında Kosova'ya toplam 995 kontenjan ayrıldığı bunun 889'unun kullanıldığı, Türkiye'de eğitim alan öğrencilerin 97'sinin mezun olduğu 540 adetinin eğitimine devam ettiği ve 209'unun ise bursunun kesildiği görülmektedir (Topsakal ve Koro; 2007:86). Öğrencilerin bir çoğunun Türkiye'de yerleşmesi ve Kosova'ya dönmemesi Kosova Türk toplumu açısından projenin yeterince verimli sonuçlar doğurmamasına neden olmaktadır. Türkiye Mezunları Derneği (TÜMED) yöneticileriyle yapılan görüşmelerde bunun en önemli nedeninin Kosova'da istihdam imkanının oldukça düşük seviyede olması olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca burs verilen branşların Kosova'daki istihdam alanlarının ihtiyaç gösterdiği alanlarda olması, özellikle mesleki eğitimle ilgili branşlara ağırlık verilmesi ve Türkiye'de eğitim gördükten sonra ülkesine dönen mezun öğrencilerin Arnavutça ve İngilizce gibi dilleri öğrenebilmesi için çalışmalar yürütülmesi Projeyi daha verimli kılacaktır.

Yasal düzenlemeler açısından her hangi bir engelle karşılaşmayan Kosova’da Türkçe eğitimin eğitici-uzman kadro, literatür-ders kitabı, kütüphane yetersizliği ve altyapı sorunları gibi çeşitli sorunları olduğu ifade edilmektedir (Müferra Şinik ile kişisel görüşme, 11.02.2011). Prizren, Mamuşa, Gilan, Dobruçan ve Priştine’deki Türkçe eğitim kurumlarında tümünde ders kitapları sorunu ön plana çıkmaktadır (Bedrettin Koro ile kişisel görüşme, 12.02.2011). Kosova Eğitim Bakanlığı Türkçe ders kitaplarını ancak 2006 yılından itibaren yayımlamaya başlamış ve bu güne kadar ise ancak kitapların belirli bir kısmı basılabilmektedir. 1.-9. sınıfları ilkokul düzeyinde ders kitaplarının basımı kısmen tamamlanmış olmasına rağmen lise ve meslek liselerinin kitaplarının çoğu hala basılamamıştır. Bu duruma sebep olarak “bütçe yetersizliği” ve kitapların tirajının az olması sebebiyle matbaaların söz konusu ihalelere ilgisiz kalmaları gösterilmektedir (Müferra Şinik ile kişisel görüşme, 11.02.2011). Kosova Eğitim Bakanlığınca Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gönderilen lise ve meslek lisesi kitaplarıyla sorunun geçici olarak çözüldüğü gelecekte diğer ders kitaplarının da basımının tamamlanacağı ifade edilmektedir (Bedrettin Koro ile kişisel görüşme, 12.02.2011).

Tablo 5: 2004-2010 Kosova’da Türkçe Öğrenim Gören Öğrencilerin Verileri

Yıllar	Öğrenci Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı içinde Türkçe Öğrenim Gören Öğrencilerin Oranı-%
2004-2005	2365	0,75
2005-2006	2328	0,72
2006-2007	2263	0,70
2007-2008	2247	0,69
2008-2009	2173	0,67
2009-2010	2102	0,64

Kaynak: Kosova Eğitim Bakanlığı Resmi Verileri

Türkçe Eğitim alanında yaşanan problemler yüzünden İpek, Mitroviça, Viçitirin, Yanova, Nobırda gibi şehirlerde artık Türkçe eğitim yapılamamaktadır. Kosova’da son altı yıl içinde Türkçe öğretimde %11,2 oranında bir düşüş yaşanmıştır.

2009/2010 öğretim yılında Gilan’da Türkçe eğitime kayıt yaptıran öğrenci sayısı 1’e, Dobriçan’da 5’e düşmüş ve Türkçe eğitim kapanma sınırına gelmiştir. 2010/2011 yılı için Gilan’da Türkçe eğitime kayıt yaptıran 4 öğrencinin ise Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı iş adamlarının çocukları olduğu görülmektedir (Güçlütürk, 2010:238). Ayrıca Kosova savaşından sonra bu belediyede Türkçe eğitimde nesil boşluğu bulunmaktadır. Bir sonraki yıl da Gilan’da Türkçe eğitime kayıt olmaması durumunda Türkçe eğitim kapanma noktasına gelebilecektir. 2010/2011 öğretim yılında ilkokula kayıt yaptıran öğrenci sayısı Mamuşa’da 75, Prizren’de 97, Dobruçan’da 3, Priştine’de 18; liseye kayıt yaptıran öğrenci sayısı ise Mamuşa’da 50, Prizren’de 168, Priştine’de 29 ve Gilan’da 10 öğrencidir.

Kosova’da Türkçe eğitim ile ilgili Kosova Türk Toplumunun önemli bir Sivil Toplum Kuruluşu olarak Kosova Türk Öğretmenler Derneği’nin çalışmaları oldukça önemlidir.⁶³ Derneğin 2006 yılı içinde gerçekleştirdiği “4. Kosova Türk Eğitim Kurultayı”nın sonuç bildirgesinde de Kosova’da Türkçe Eğitim’in sorunlarına dair benzer saptamalar dikkat çekicidir.

- Ders kitapları sorunu,
- Öğretim kadrosu sorunu,
- Türk toplumunun dağınık yerleşim yerlerinde yaşamasının Türkçe sınıfların açılabilmesi konusunda bir dezavantaj oluşturuyor oluşu,
- Merkezi ve yerel düzeyde eğitim ile ilgili karar alabilecek mekanizmalarda Türkçe eğitimle ilgili idare ve kadroların azlığı,
- Kosova’ ve Türkiye Cumhuriyeti Eğitim Bakanlıkları arasında işbirliği protokolü imzalanması,
- Priştine Üniversite çerçevesinde Türk Dili ve Edebiyatı ve Sınıf Öğretmenliği bölümleri dışında başka alanlarda da Türkçe eğitim verecek bölümlerin açılması,

---

⁶³ Derneğin eski başkanı Müferra Şinik şu anda Kosova Parlamentosunda Kosova Demokratik Türk Partisi (KDTP)’nin üç vekilinden biridir.

- Kosova’da bir Türk üniversitesinin kurulması,
- Kosova Türk Eğitiminde kalitenin arttırılması ve sorunların planlı bir şekilde çözülebilmesi için kısa, orta ve uzun vadeli “Kosova’da Türkçe Eğitim” stratejisi yoksunluğu (Vırmiça, 2007: 18-20).

Sonuç olarak Kosova’da Türk kimliğinin en önemli taşıyıcı unsuru olarak Türkçe eğitim alanında yaşanan problemler Kosova Türklerinin en öncelikli olarak çözülmesi gereken problemi olarak durmaktadır.

3.1.5. Kosova Türk Toplumunda Siyaset ve Sivil Toplum Kuruluşları

Kosova ulus devlet olma sürecini henüz tamamlamış olmasına rağmen Kosova’nın uluslaşma sürecinin tamamlanmış olduğunu öne sürmek mümkün değildir. Uluslararası siyasetteki güç ilişkileri ve ağırlık kazanan tercih Kosova’nın bağımsız bir devlet olması şeklindedir. Kosova, Arnavutluk, Makedonya, Karadağ ve Yunanistan topraklarına (Çameriya) yayılmış Arnavut nüfus, tarihsel olarak geniş aileler şeklinde bölünmüştür ve kendi içinde farklılıklar gösterir. Arnavutluk Arnavutlarından farklı olarak; Kosova Arnavutları, Makedonya Arnavutları ile birlikte Osmanlı döneminde Üsküp merkezli Manastır vilayetinin sınırları içinde yer alırken Osmanlı klasik kültürünün ve Sünni İslamın en önemli taşıyıcıları olan medreselerin yoğun olarak bu coğrafyada yer aldığı görülür. Ayrıca 20. yüzyıl boyunca Kosova Arnavutları Arnavutluk Arnavutlarından farklı siyasi tecrübeler içinde olmuşlardır. Aralarında ki bağ sanıldığı kadar güçlü değildir.⁶⁴

Kosova’da Arnavut siyasetini yek pare bir biçimde düşünmek doğru değildir. Aile bağlarının ve kabileci asabiyetin oldukça güçlü olduğu Arnavut toplumu içinde günümüz siyasetin de dahi aile bağları etkili olabilmektedir. Taçi, Krasniçi ve Haradinaj⁶⁵ aileleri savaş sonrasında yükselen ailelerdir. Feodal bağlar sayesinde aileler siyasi kabilelere dönüşebilmekte ve siyasal alanda kendilerine ait nüfuz

⁶⁴ Aralık 2010 tarihindeki seçimlerde Ablin Kurti liderliğindeki Arnavut ulusçusu ve Arnavutluk’la birleşmeyi savunan Vetevondosje (kendi kararını kendin ver; self- determination) hareketi oyların ancak %12,3’ünü elde edebilmiştir.

⁶⁵ Köklü Dukajini ailesinin mensubu olması sayesinde Ramush Haradinaj’ın AAK’sı ailenin önemli nüfuz sahibi olduğu İpek ve Cakova şehirlerinde oldukça güçlüdür. PDK gibi UÇK kökenli partilerin İskenderaj ve Mitroviça gibi Sırplarla temasın daha yoğun olduğu ulusçu eğilimlerin ise daha güçlü olduğu bölgelerde etkili olduğu görülür. Rugova geleneğinden gelen LDK ise başkent Priştine’de etkindir.

bölgeleri oluşturabilmektedir. Buna rağmen Kosova Arnavut Ulusçuluğu siyasette en etkin ideolojik vurguyu temsil eder. Devlet dairelerinde dahi UÇK posterlerini, başta Yaşari olmak üzere liderlerin resimlerini görmek mümkündür.

Kosova siyaseti etnik hatlarla bölünmüş olmasına rağmen hakim Arnavut unsurun dışında kalan toplulukların siyasi temsilcilerinin oyların oldukça küçük bir kısmını elde ettikleri görülür. 2007 ve 2010 yılında seçimlerden birinci PDK (Kosova Demokratik Partisi- *Partia Demokratike e Kosovës*), ikinci olarak ise LDK'nın (Kosova Demokratik Ligi- *Lidhja Demokratike e Kosovës*) çıktığı görüldü. Haşim Taçi liderliğindeki PDK'nın Kasım 2007 seçimlerinde oyların %34,3'ünü alarak parlamentoda 37 sandalye kazandığı, Aralık 2010 seçimlerinde ise %32,1'lik bir oyla 34 sandalye elde ettiği görüldü.

Çok etnili bir nüfusa sahip Kosova toplumu içinde Kosova Türklerinin haklarını koruyabilmeleri ve kimliklerini muhafaza edebilmelerinin en önemli araçlarından biri siyasi katılımın sağlanmasıdır. Kosova Türk Toplumu ise Anayasa'nın azınlıklara sağladığı parlamentoda iki sandalye ile temsil hakkının yanı sıra Kasım 2007 seçimlerinde bir sandalye daha kazanarak 3 milletvekili ile temsil imkanına kavuştu.⁶⁶ Aralık 2010 seçimlerinde 8.548 oy alarak oyların %1,22'sini elde eden KDTP'nin yanı sıra Kosova Türk Toplumu ikinci bir Türk partisi ile seçimlere katıldı. Kosovalı ünlü Türk yazar Reşit Hanedan⁶⁷ Başkanlığındaki Kosova Türk Birliği Mamuşa merkezli olarak katıldığı seçimlerden 1364 oy alarak oyların %0,2'sini elde etti. Aynı zamanda diğer partilerden de Türk adayların seçimlere katıldıkları görülmektedir.⁶⁸ Kosova Türklerinin, genel anlamda siyasi katılımın düşük olduğu Kosova toplumu içinde siyasete biraz daha etkin bir biçimde ilgi duydukları görülmektedir (Mahir Yağcılar ile kişisel görüşme, 11.02.2011). 2007 yılı

---

⁶⁶ KDTP Genel Başkanı Mahir Yağcılar aynı zamanda Çevre ve Alan Bakanlığı görevini de yürüttü. KDTP Gençlik Kolları Genel Başkanı Enis Kervan ve daha önce Kosova Türk Öğretmenler Derneği görevini de yürütüne Müferra Şinik Parlamentoda KDTP'li vekiller olarak Kosova Türk toplumunu temsil ettiler.

⁶⁷ Hanedan Partinin misyonunu “Özgür ve bağımsız Kosova’da yaşayan Türk milletinin milli ve dini kimliklerini korumak, Türk dilinin Kosova genelinde resmi dil olmasını sağlamak, Türkçe eğitimin, sanatının ve edebiyatının daha yüksek seviyelere çıkarılması için mücadele edeceğiz” şeklinde konuştu. “Kosova’nın bağımsızlığının ve Kosova’nın bir devlet olarak bütün dünyada daha çok tanınmasını sağlayabilmek amacıyla çalışmalarımızı sürdüreceğiz” şeklinde ifade etmektedir. (Tabak, DHA, 11.10.2010)

⁶⁸ Aralık 2010 seçimlerinde AKR'den bir önceki dönem de milletvekili olan Suzan Nobırdalı'nın yanı sıra Nafiye Gaş'ta Adalet Partisi'nden aday oldu.

içinde Prizren ve Mamuşa Türkleri arasında yürütülen bir araştırmanın sonuçlarına göre Türk nüfusun %41.6'sı siyasetle az ilgilenmekte, %32.6'sı hiç ilgilenmemekte ve %25.8'i ilgilenmektedir. Yine araştırmaya dahil olan örneklemin %20 oranında KDTP'ye üye olduğu görülmektedir. İlgili kitlenin "Kosova'nın sorunlarına hangi partinin çözüm getirebileceği sorusuna %51.8 oranında KDTP şeklinde cevap verdiği görülmektedir (Poyraz,2008:243).

Aralık 2010 tarihli son seçimlere KDTP'den 48 ve KTB'den 25 aday olmak üzere Kosova Türkleri toplam 73 adayla katılım sağladılar. Nispeten küçük bir topluluk olan Kosova Türklerinin siyasal alana dair duydukları bu ilgi, siyasetin kazanç sağlayıcı bir uğraş olması ile açıklanmaktadır⁶⁹ (Mahir Yağcılar ile kişisel görüşme, 11.02.2011). Zaten az sayıda olan oyların adaylar ve partiler arasında bölünüyor olması Kosova Türkleri'nin siyasal anlamda daha güçlü bir biçimde temsiline zarar vermektedir. Nitekim son seçimlerde KTB'nin daha yüksek bir oy oranına ulaşması durumunda Anayasal olarak tanınmış iki kontenjan vekili iki parti arasında bölünebilecek ve oya dayalı bir temsil imkanı olmayabilecekti. Aynı şekilde oyların partiler arasında bölünmemesi durumunda ise Kosova Türk Toplumunu 4 milletvekili ile parlamentoda temsil imkanı elde edebilecekti.

Kosova Türk Toplumunu yerel yönetimler arasında dağınık bir nüfusa sahip olmasına rağmen nüfusun çoğunluğunu teşkil ettiği Mamuşa Belediyesi⁷⁰ ve Prizren'de Türk nüfusun yoğunlaştığı görülür. Bu nüfus yapısı büyük ölçüde yerel yönetimlerde Türk nüfusun elde ettiği sonuçları belirlemektedir. Yerel seçimlerde elde edilen sonuçların Kosova Türk Toplumunu'nun siyasete katılımı ile ilgili önemli veriler taşımasından dolayı konuyu detaylarıyla ele almak gereklidir.

15 Kasım 2009 tarihinde yapılan seçimlerde Kosova Türk Toplumunu temsil eden KDTP'nin üç belediyede belediye başkan adayı çıkardığı görüldü. Priştine Büyükşehir Belediyesi'nden Cüneyd Ustaibo, Prizren Büyükşehir Belediyesi içinse

---

⁶⁹ Kosova'da Parlamenterler aylık 2000 Avro civarında Kosova standartlarında yüksek sayılabilecek bir gelir elde etmektedir.

⁷⁰ Kosova'da 1999 yılı sonrası faaliyet gösteren uluslararası yönetimin yerelleşme eğilimleri doğrultusunda daha önce Prizren'e bağlı olan Mamuşa'nın 2008 yılında Belediye olmasına karar verilmiştir. 23,36 km² bir alan üzerine kurulu Mamuşa'nın nüfusunun %93,5'i 1991 seçimlerine göre Türk'tür. Belediye Başkanı Ariç Bütüç'tür. Mamuşa'nın belediye haline gelerek Prizren'den ayrılması bir anlamda Prizren Belediye yönetiminde Türklerin etkinliğini de azaltan bir etki yapmıştır. Mamuşa için bkz. SİPAHİOĞLU, Bahtiyar (2007), Balkanların Son Kalesi Mamuşa.

Orhan Lopar aday gösterildi. Yeni belediye olmuş Mamuşa'dan Arif Bütüç aday olarak gösterildi.

Seçimler sonucunda KDTP Priştine Belediye başkan adayı Cüneyd Ustaibo 575 oy aldı. Bu sonuç Priştinede yaşayan Türk'lerin oy potansiyelinin neredeyse yarısına eşitti. Dolayısıyla Priştine Türkleri belediye meclisi için KDTP'ye 780 ve bağımsız aday Nevzat Hüdaverdiye 419 oy vermesi sebebi ile toplam potansiyel olan 1200 civarında oyun yalnızca 575'i KDTP tarafından alınabildi.⁷¹ KDTP'nin Belediye Meclisi seçimlerinde ise 780 oy elde etti.⁷²

KDTP Prizren Belediyesi Başkanlığına aday gösterilen Orhan Lopar 3.217 oy elde etmişti.⁷³ Aynı belediyede PDK oylarını %27.57'den 31.2'ye , LDK %29.13'ten 30.3'e yükseltirken AKR-LDD koalisyonunun, AAK'nin ve ORA'nın oy düşüşlerinin PD(Adalet Partisi) ve PDK ile LDK'ya gittiği gözlemlenmiştir. Belediye meclis adayları için geniş bir liste hazırlayan KDTP Prizren şubesi tahminen 3 temsilci ile belediye meclisinde yer almıştır. Prizren Belediye Meclisi seçimlerinde KDTP geçen belediye seçimlerinde 3.756 oy alarak oyların %7.03'ünü, son seçimlerde ise 3.484 oy alarak oyların %7.4'ünü almıştır.

Mamuşa'da ise Arif Bütüç kesin bir başarı elde etti. Bağımsız aday olan ve daha sonra Aralık 2010 seçimlerine katılacak Kosova Türk Birliği Genel Başkan adaylığını da Reşit Hanedan'a karşı kaybedecek Sami Taç %6.6 oranında oy alması belediye meclis üyeliğine girmesini sağladı.⁷⁴

KDTP Gilan'da en son seçimlerdeki 404 oy ile %1.19 oranındaki oyunu bu seçimlerde 539'a, oy yüzdesini de %1.6'ya çıkardı. Oy sayısı ve yüzdesini en çok arttıran belediyelerden biri olan Mitroviça'da son seçimlerde oy sayısı 154 ve oy

---

⁷¹ Nevzat Hüdaverdi KDTP'den ayrılıp bağımsız aday oldu.

⁷² Belediye Başkanlığı için elde edilen oyla Belediye Meclisi seçimlerindeki oy farkı Türk seçmene sempatik görünen Arnavut adaylara yönelen oylar olduğunu düşündürmektedir. Nitekim PDK adayı Astrit Salihu seçim öncesinde Türkçe yayın yapan Kent FM'de konuşarak "Kosova'lı Türklere saygı duyduğunu, eşinin Türkçe bildiğini, Türklerin her halukarda seçimlere katılması gerektiğini ve Kosovada aslında bütün toplulukların içinde en çok Türk toplumunun ayrımcılığa uğradığını belirten açıklamalarda bulunmuştur."

⁷³ Bir önceki seçimlerde KDTP'nin Prizren adayı 3.450 oy almıştı. %6.3 oy oranındaki oy kaybının başkan adayının tanıtımını yalnızca KDTP kitlesine yapmasıyla açıklanmaktadır.

⁷⁴ Mamuşa kısa süre içinde Orhangazi Belediyesi tarafından finanse edilen Belediye Hizmet Binası T. C. Başbakanlık TİKA tarafından yaptırılan Mamuşa İlköğretim okulu binası gibi kamusal hizmetlerle hızla gelişmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgeye yoğun ilgisi siyaseti de etkilemektedir.

oranı %0.67 iken, bu seçimlerde KDTP Mitroviça şubesi 391 oy alarak oy oranını %1.8'e çıkardı. Lipyan belediyesine bağlı Yanova köyünde yaşayan Türklerin de bu seçimlerde geçen seçimlere göre oy sayı ve yüzdesini arttırdığı görülmüştür. Oy sayısı geçen seçimlerde 114 yani %0.55 iken, bu seçimlerde oy sayısını 191'e, oranını da %0.8'e çıkarmıştır. 15 Kasım seçimlerinde KDTP'nin oy sayısında en büyük artış Vıçitırın Belediye'sinde gerçekleşmiştir. Geçen seçimlerde 132 oy alarak %0.66 oranına sahip olan KDTP Vıçitırın şubesi bu seçimlerde 445 oy alarak oy sayısını yaklaşık üç kat, oy oranını da %2.1 e yükselterek üç kattan daha fazla bir artış sağlayarak belediye meclisinde temsil edilmeye hak kazandı.⁷⁵

2009 Yerel seçim sonuçları Kosova Türk Toplumunun en önemli temsilcisi olan KDTP'nin Türk nüfusun yoğun olduğu Prizren, Priştine ve Mamuşa'da başarılı olduğu yine Türk nüfusun dağınık bir biçimde yaşadığı Gilan, Mitroviça, Lipyan(Yanova) ve Vıçitırın'da da oy yüzdesini arttırdığını göstermektedir. KDTP'nin diğer etnik gruplardan da oy alabilmesi ise kimlikler arasındaki geçişliliğin siyasal düzeydeki ifadesi olmaktadır.

KDTP içinde ise bir süredir devam eden anlaşmazlıklar 27 Eylül 2010 günü Parti Merkez Meclisi'nin Prizren Şube Başkanı Cemil Luma'nın da katıldığı bir olağanüstü toplantıyla Genel Başkan Mahir Yağcılar görevden alması sırasında kamuoyuna yansıdı. Bunu Parti tüzüğüne ihlali olarak değerlendiren Mahir Yağcılar toplantı kararlarını geçersiz saydığını açıkladı. 12 Aralık 2010 seçimleri öncesinde 7 Kasım 2010'da yapılan Parti meclisi toplantısında Yağcılar Parti kadroları üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırdı. Parti içi anlaşmazlıkların sebebini Yağcılar "Mahir genel başkan oldu ise ben neden olmayayım yaklaşımı"ndan kaynaklandığını söyleyen Yağcılara göre anlaşmazlıklar fikir ayrılıklarından ziyade kişisel meselelerden kaynaklanmaktadır (Mahir Yağcılar ile kişisel görüşme, 11.02.2011).

Kosova Türk Toplumunun bir çoğu Prizren merkezli olan küçük derneklere sahip olduğu görülür. Bunlar arasında Prizren merkezli 1951 tarihli Doğru Yol Derneği, Mitroviça merkezli 1951 tarihli Birlik Derneği ve Priştine Merkezli 1953 tarihli

---

⁷⁵ Vıçitırın'daki başarının bölgede yaşayan Rom vatandaşların da KDTP'yi desteklemesi ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

Gerçek Derneği en köklü olanlarıdır. Bunun dışında Vıçitırın'daki Türk topluluğunun derneği olan Çeşme Derneği, Filizler Derneği, Zübeyde Hanım Kosova Türk Kadınları Derneği ve Kosova Türk Öğretmenler Derneği (Prizren-1994) gibi dernekler yanında irili ufaklı onlarca dernek faaliyet göstermektedir.⁷⁶ Derneklerin kuruluş amaçları Kosova Türk etnisitesinin devamına hizmet edebilmek, Türk kültürünü ve geleneklerini bir sonraki kuşaklara aktarabilmek ve zenginleştirebilmektir (Zeynel Abidin Ustaibo ile kişisel görüşme, 12.02.2011). Dernekler halk türküleri, geleneksel danslar, oyunlar gibi folklorik öğeleri sürdürebilmenin imkanı olarak işlev görmektedir. Düzenlenen konserler, etkinlikler, yarışmalar ve sergiler vasıtasıyla dernekler Türk toplumu ile buluşmaktadır.. Bu işlevlerinin yanısıra derneklerin sayıca çokluğu kişisel kazanç elde edebilmek için derneklerin bir vasıta olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bir dernek kurmanın ya da derneğe üye olmanın ekonomik kazanç elde etmek gibi sebepleri olabilmektedir (Poyraz, 2008:243). Kosova'daki Türk Derneklerinin en önemli problemi kurumsallaşma problemidir. Kendi gelir kaynaklarından çoğu zaman yoksun olan dernekler, ancak dış destekle varlıklarını devam ettirebilmektedir. Gerek resmi gerekse sivil kanallardan olsun Türkiye'den sağlanan destek ve yardımlar Kosova Türk sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri için oldukça önemlidir (Zeynel Abidin Ustaibo⁷⁷ ile kişisel görüşme 12.02.2011). Profesyonel kadrolardan yoksun bir şekilde gönüllülük esasına göre çalışan derneklerin faaliyetlerini yürütebilecekleri maddi ve fiziki imkanlarının kısıtlı oluşu ve kurumsal bir vizyondan ve Kosova Türk toplumunun geleceğine dair ortak bir stratejiden yoksun oluşları temel problem alanları olarak görülmektedir.

---

⁷⁶ Kosova Türk Temsil Kurulu (Prizren-1999), Türk Dernekler Danışma Kurulu (Prizren,1998), "Türk Sanatçılar" (1994), Türk Yazarlar Derneği (Prizren-1994), "Şefkat" Yardımlaşma Derneği (Prizren,1994), Türk Müziği Konservatuvarı Derneği (Prizren-1995), Türkologlar Derneği (Prizren-1998), "Balkan" Müzisyenler ve Ses Sanatçıları Derneği(Prizren-1998), "Yarin" Kültür Ve Güzel Sanatlar Derneği (Gilan-1998), İşadamları Derneği (Mamuşa,Prizren-1999), Kosova Türk Aydınlar Ocağı (Prizren-1999), "Barış Manço" Kültür Ve Yardımlaşma Derneği (Prizren- 1999), "Yeşeren" Kabare Tiyatro Derneği, (Prizren-2000), Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi "Bal-Tam" (Prizren-2000), "Alperen" Gençler Kültür Merkezi (Mamuşa- 2000), Atatürkçü Düşünce Derneği (Gilan-2000), Kosova Gazeteciler Derneği(Priştine-2006), "MESK" Çokuluslu Kosova Derneği (Prizren), "Esnaf" Zanaatçı, Tüccar Ve İşadamları Derneği, (Prizren-1994), "Aşık Ferki", Kültür Ve Sanat Derneği (Mamuşa-1979) Kosova'da Türk Derneklerinin önde gelenleridir

⁷⁷ 1953 yılından beri Priştine'de faaliyet gösteren Kosova Türklerinin en önemli sivil toplum kuruluşlarından biri olan Gerçek Derneği'nin Başkanı.

3.1.6. Kosova’da Türkleri’nin Basın- Yayın ve Medya Kuruluşları

Kosova’da Türkçe basın tarihi 1871 tarihine kadar uzanmaktadır.⁷⁸ 1969 yılından 1999 yılına kadar yayımlanan Tan gazetesi ise Kosova’daki ilk Türkçe gazete sayılmalıdır. 1969 yılı öncesinde 1944 yılında Makedonya Türklerine tanınan basın yayın imkanları çerçevesinde yayınlanan Birlik gazetesi aynı zamanda Kosova Türkleri tarafından da takip edilmektedir. 1950 yılında Priştine radyosunda Türkçe yayınların başladığı, aynı yıl Priştine radyosu Türk orkestrasının kurulduğu görülmektedir. 1971 yılında Prizren’de Doğru Yol Kültür ve Sanat Dergisi yayımlanmış, Dergi 1977 yılından itibaren Esin adıyla yayın hayatını sürdürmüştür. 1974-75 yılında Priştine televizyonunda Türkçe haberlerle başlayan Türkçe yayın günde elli dakikalık bir yayın süresine ulaşmıştır. “TAN” yayınevi çevresinde 1973 yılında “Çevren”, 1975 yılında “Boncuk”, 1979 yılında “Kuş”, 1990 yılında “Çığ”, ve “ Yarın” gibi çocuk, kültür, sanat, gençlik, toplum ve düşünce dergileri yayımlanmıştır (Kosovalı yazar ve ressam Zeynel Beksaç ile Kişisel görüşme, 10 Haziran 2007). 1990’lı yılların politik ortamından Türkçe basın ve yayın büyük ölçüde etkilenmiş Tan gazetesi başta olmak üzere birçok gazete ve dergi faaliyetine son vermek durumunda kalmıştır. 2000 yıllarda önce haftalık gazete olarak yayına başlayan 2001 yılında radyo kanalı 2005 yılında ise televizyon kanalı ile faaliyet alanını genişleten Yeni Dönem gazetesi Kosovalı Türklerin 2000’li yıllardaki basın yayın ve medya ihtiyacını büyük ölçüde karşılayan bir kuruluşa dönüşmüştür. 2007 yılında Prizren ve Mamuşa çerçevesinde yapılan bir araştırmada araştırmaya dahil edilen Kosovalı Türklerin %83,2’sinin en çok okuduğu gazetenin Yeni Dönem gazetesi olduğu görülmüştür (Poyraz, 2008: 242). Birçok kurumsal ve idari problemlerden dolayı Yeni Dönem aynı başarıyı radyo ve tv alanında gösteremiştir ve 2008 yılında el değiştirmiştir. Kosovalı Türklerin önemli bir çoğunluğu evlerinde uydu anten bulundurmakta ve Türkiye kanallarını izlemektedir.⁷⁹ Aynı zamanda Prizren Radyosunda günde iki saat, kamu yayın kuruluşu olan Kosova Radyo Televizyonunda ise hali hazırda günde 70 dakika Türkçe yayın yapılmaktadır. Buna

⁷⁸ Prizren isimli resmi bir gazete bu tarihte yayımlanmıştır.

⁷⁹ Yapılan görüşmeler ve gözlemler sonucunda son yıllarda Balkanların genelinde adeta bir Türk dizileri furyası yaşanmaktadır. Türk dizilerini balkan dillerinde alt yazılı olarak yayımlayan Hırvatistan, Sırbistan, Bosna ve Hersek, Makedonya ve Kosova’da diziler en çok izlenen programlar arasına girmektedir. Türkiye’nin sosyo-ekonomik ve kültürel çerçevede hangi düzeyde temsil edildiği ve yeni dönemde Türk dizilerinin Balkanlar’da “Türk” imajına katkısı araştırılmayı beklemektedir.

mukabil Kent FM günde 24 saat yayın yapan ve en çok takip edilen radyo kanalları arasındadır. Maddi imkansızlıklar nedeniyle Prizren ve Priştine dışında Türkçe yayın yapılmamaktadır. 2006 yılında matbu olarak 10 sayı çıktıktan sonra yayım faaliyetlerine ara veren ve sonrasında yayınlarını internet gazetesi olarak sürdüren Kosovahaber gazetesi Kosova Türklerinin tek internet yayın birimidir.

3.1.7. Kosova Türklerinin Sosyo-Ekonomik Durumu

Kosova Yugoslavya döneminden beri ekonomik açıdan geri kalmış, Yugoslavya içindeki en yoksul bölgeydi. 1988 yılı verileriyle Kosova'nın kişi başına düşen geliri Yugoslavya ortalamasının ancak %27'si, Slovenya'nın %13'ü, Hırvatistan'ın %31'i kadardı. Ayrıca Kosova'daki %53 oranındaki işsizlik oranı %17 olan Yugoslavya ortalamasının üç katının dahi üzerindeydi (Bideleux and Jeffries, 2007:512). 1990'lı yıllarda Orta ve Doğu Avrupa'nın ve Balkanların genelinde yaşanan geçiş sürecinin ekonomik sonuçları Yugoslavya'nın genelinde olduğu gibi savaşın getirdiği yıkımla birleşerek ekonomik koşulları daha da ağırlaştırmıştı.

Bu gün Kosova Türkleri'nin en büyük sosyo ekonomik sorunu işsizliktir. Yugoslavya döneminde daha çok kamu görevlisi olarak istihdam alanı bulan Türk nüfus savaş sonrasında büyük ölçüde işsiz kaldığı gibi, özellikle Prizren⁸⁰ ve Priştine şehir merkezlerine savaş sonrası yaşanan göç ile birlikte bölgedeki Türklerin ekonomik durumları daha da kötüleşmiştir. Türkçe'nin resmi dil statüsünün kaldırılması Türk nüfusun kamu kurumlarındaki istihdam alanını daraltmıştır. Poyraz tarafından gerçekleştirilen araştırma neticesinde Mamuşa ve Prizren'de yaşayan Türk nüfus arasında haneye giren aylık gelirin, örneklemin %43.3'ünde 200-400 Avro arası %40.9'unda 200 Avrodan az, %9.9'unda 400-600, %2.2'sinde 600-800, %2'sinde 800-1000 Avro ve %1.7'sinde ise 1000 Avrodan fazla olduğu görülmektedir. (Poyraz, 2008:237). Fakat Kosova Türkleri arasında kirada oturanların oranı oldukça düşük olup bir çoğu kendi evine sahiptir. Kosova Türkleri arasında hala üç kuşağın bir arada yaşadığı geniş aile tipi yaygındır. Evlerin bir çoğu bir önceki kuşaktan kalmadır ve aile içi dayanışma da aynı zamanda geçim sağlamada önemli bir işlev görmektedir. Bahsi geçen araştırma da araştırmaya

---

⁸⁰ Prizren'e Arnavut köylerinden yaşanan göç ile birlikte şehrin etnik kompozisyonu Arnavut nüfus lehine büyük ölçüde değiştiği gibi köklü bir şehir kültürü olan Prizren bu durumdan sosyokültürel olarak da etkilenmiştir.

katılanların %56,1'inin evinde iş arayan bireylerin olduğu görülmektedir. Bu rakam Kosovalı Türkler arasında işsizliğin ne denli büyük bir problem olduğunu göstermektedir. Mitroviça ve Vuçitırın gibi yerleşim bölgelerindeki durum ise daha da ağırdır. Mitroviça Belediyesi'nde sadece 5 Türk kökenli vatandaşın çalıştığı ifade edilmektedir. Vuçitırın Türkleri arasındaki işsizlik oranı ise %80'in üzerindedir. Mamuşa'da geleneksel olarak tarımla uğraşmaktadır. Tarımın sezona bağlı bir faaliyet alanı olduğu düşünüldüğünde Mamuşa'da yılın önemli bir bölümünde işsiz olan genç bir nüfusun varlığı dikkat çekicidir.

Prizren merkezli "ESNAF" Zanaatçı ve İşadamları Derneği'nin araştırmalarına göre Kosova Türk toplumu arasında işsizlik oranı Kosova genelindeki rakamın üzerindedir (Luma, 2009:11).⁸¹

Ekonomik problemlerin çözümü açısından yapılan görüşmeler neticesinde Türkiyeli iş adamlarının bölgeye yatırım yapması ve yeni istihdam alanları yaratması en büyük beklenti olarak ifade edilmektedir. Ekonomik sorunun çözümü Kosovalı Türk etnisitesinin kimliğinin devamı açısından önemlidir. Ekonomik arayışlar bireylerin kimlik sınırlarının hakim unsura doğru kaymasına sebep olabilmektedir.

3.2. Makedonya Türkleri

3.2.1. Makedonya ve Makedonlar

3.2.1.1. Makedonya Sorununun Kökleri

Makedonya Cumhuriyeti 25.733 km²'lik coğrafi alanı olan küçük bir ülkedir. 2005 yılı verilerine göre 2 milyon nüfusu olan, dağlık ve geniş ölçüde ormanlarla kaplı coğrafyasında 2000 metrenin üzerinde 24 dağ bulunur. İnsanlarının bir çoğu temel ekonomik faaliyet alanı olan tarımla uğraşmasına rağmen tarım, 2009 tahmini rakamlarına göre ülkenin milli gelirinin ancak %12.1'lik bir kısmını oluşturur. Tarımsal faaliyetler daha çok ülkeyi kuzeybatıdan güneydoğusuna baştan başa katederek Yunanistan üzerinden Ege Denizine dökülen ve kolları ile beraber geniş sulama imkanları sunan Vardar vadisinde yoğunlaşmıştır. Pirinç ve daha sonra Prilep, Üsküp ve Kumanovo'daki sigara fabrikalarında işlenecek tütün üretilir. Irmak

---

⁸¹ Cemil LUMA, Derneğin eski başkanı olup aynı zamanda KDTP Prizren Şube Başkanlığı görevini de yürütmüştür.

vadileri ile bölünmüş coğrafya yazları Akdeniz ikliminin ılık havasına sahipken yükseklerde ise keskin bir soğuk yaşanır. Ülkenin önemli miktarda çinko, kurşun, bakır, krom, nikel kaynakları vardır, kayda değer büyüklükte hidro elektrik santralleri komünist dönemdeki metalurji ve elektro metalurji alanındaki sanayi işletmelerinin ihtiyaç duyduğu enerjiyi sağlayabilmekteydi. Makedonya toprakları aynı zamanda aspest, mika, kömür, quartz ve cipsüm gibi metal dışı mineraller açısından da zengin sayılır. Ülkede gıda, tekstil, giyim, ayakabı, kimya, kereste ve otobüs üretimi alanlarında da sanayi faaliyeti gelişmiştir. Buna rağmen yine 2009 tahmini rakamlarına göre sanayi milli gelirin ancak %29.6'sını teşkil eder. Tarım ve sanayiden arta kalan %58.3'lük kısmı ise hizmet sektörü oluşturur. Ülke Balkan ülkelerinin genelinde gözlemlenen yüksek işsizlik oranlarına sahiptir. Resmi rakamlar %31,7 oranında bir işsizlik olduğunu gösterir. Aslında kayıt dışı istihdam rakamları hesaba katılırsa işsizlik oranları daha azdır. 2010 tahmini rakamlarına göre satın alma gücü bakımından kişi başına düşen milli gelir 9.400 ABD Dolarıdır. Ülkenin başkenti 600.000 nüfusuyla ülke nüfusunun %30'unun yaşadığı Üsküp'tür. Manastır, Tetova, Gostivar (Kalkandelen), Kumonovo, Tito Veles, Kicevo, Prilep, Strumac, Stip ve Ohri ise diğer önemli şehirlerdir.

Coğrafi olarak Makedonya olarak bilinen topraklar Makedonya Cumhuriyeti'nin sınırlarının çok ötesine ulaşır. Kuzeyde Şar ve Osogova Dağları, doğuda Rila Dağları ve Mesta Irmağı, güneyde Bistritsa Irmağı, Ege Denizi ve Pindus Dağları ve batıda ise Arnavutluk dağlık arazilerinin arasında kalan topraklar Makedonya olarak bilinir. İlgi çekici bir biçimde Makedonya'nın bu coğrafi tanımlaması üzerinde bir tartışma yoktur. Makedonya olarak adlandırılan bu topraklar üç temel bölgeye ayrılır: Makedonya Cumhuriyeti'nin topraklarını kapsayan Vardar Makedonyası, Bulgaristan topraklarının güneybatısını kaplayan Pirin Makedonyası ve Yunanistan toprakları dahilindeki Selanik merkezli Ege Makedonyası. Makedonya Balkan yarımadasının merkezi kısmında adeta kalbinde yer alan tarihi bir coğrafyadır. 67.741 km²'lik bu arazi bütün Balkan yarımadasının yaklaşık %15'ini oluşturur. Morava- Vardar vadileri boyunca Orta Avrupa'dan Akdeniz sahillerine uzanan meşhur kuzey- güney hattının tam üstünde durur. Büyük Selanik limanına açılan verimli vadiler ve ovalardan müteşkil bu mebzul araziler sahip oldukları stratejik önem ve ekonomik değerden ötürü çalkantılı bir tarihe sahip olagelmıştır. Tarih

boyunca Büyük İskender'in İ.Ö. 336-323 tarihleri arasında hükmettiği antik Makedon Krallığı'nın ardından Romalılar, Gotlar, Hunlar ve Slavlar bu toprakları istila etmiştir. Daha sonra yaklaşık 5 yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde kalan Makedonya toprakları 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha geniş çaplı doğu sorununun bir parçası olarak Balkan siyaseti içinde merkezi bir yere oturmuştur. Avrupalı devletlerin patronajında bağımsızlıklarını kazanan Balkan ulus devletlerinin iştahlı ve yayılmacı ulusçuluklarının aynı anda yöneldiği Makedonya topraklarının paylaşılması Makedon sorununun özünü oluşturur.

1913'te Yunanistan Makedonya'yı oluşturan üç parçadan en büyüğünü yaklaşık 34.000 km²'lik Ege Makedonya'sını topraklarına kattı. En küçük parça olan 6.778 km²'lik Prin Makedonyası ise Bulgarların payına düşüyordu. Sırp ulusçuluğu'nun ilgilendiği 25.575 km²'lik Vardar Makedonyası ise 2. Dünya Savaşı'nın ardından 1945 yılında önce Halkın Federal Makedonya Cumhuriyeti adıyla sonra 1971 yılında ise Sosyalist Federal Makedonya Cumhuriyeti adıyla Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin altı kurucu unsurundan biri oluyordu. Yugoslavya'nın çöküşünün ardından 1991 yılında Vardar Makedonyası bu günkü Makedonya Cumhuriyeti olarak kuruluyordu.

Makedonya bir çok farklı etnik grubun bir arada yaşadığı bir bölge olarak 19. yüzyıl sonlarından bu yana Balkanlardaki en önemli çatışma alanlarından birini oluşturur. Nitekim her biri kendine ait müstakil bir ulus devlet sahibi olabilmiş Sırp, Bulgar, Yunan ve Arnavut Ulusçuluğunun tarihsel anlamda kesiştiği bir coğrafyada duran Makedonya İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Balkanların en önemli meselelerinden biri oldu. Yugoslavya dönemi içinde bu sorunun dondurulduğu görüldü. 1991 yılı itibarıyla Makedonya Cumhuriyeti'nin Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte Makedonya sorununun tekrar tedavüle sokulduğuna şahit olundu.

Tarihi Makedonya sorunu coğrafi olarak Makedonya olarak tanımlanan bölgenin Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinden çıkarılarak Bulgar, Yunan ve Sırp devletleri arasında pay edilmesi ile ortaya çıktı. 14. yüzyılın sonlarından 1912-13 Balkan savaşlarına kadar Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içinde yer alan Makedonya Osmanlı Türklüğü'nün derin izlerini taşır. Üsküp tipik bir Türk şehridir.

Hala vardar ırmağının bir yakasında Türk müslüman kültürü canlı bir biçimde devam etmektedir. Şehrin Hıristiyan- Makedon tarafı ile Müslüman- Arnavut ve Türk yakasını birbirinden ayıran Fatih köprüsü sadece iki mekanı değil iki farklı zamanı, idraki ve sosyolojiyi de birbirinden ayırmaktadır. 20. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin Balkan vilayetleri Edirne, İşkodra, Yanya, Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinden oluşmaktadır. Osmanlı Makedonyası denilince ise Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinin kapsadığı bir alan anlaşılmaktadır. Döneme ait nüfus bilgileri oldukça güvenilirmez olmasına rağmen denilebilir ki bölgenin etnik ve dini haritası oldukça karışıktır. Makedonya toprakları 1870 tarihinde Bulgar Eksarhlığının kurulması ile birlikte Rum Patrikhanesi ile Bulgar Patrikhanesinin arasındaki bir mücadelenin de konusudur.

1877-78 Osmanlı Rus Savaşı sonrasında Bulgaristan'ın payına düşen aslan payı Berlin Kongresinde küçülürken en önemli değişiklik Büyük Bulgaristan'ın üçe bölünerek Makedonya topraklarının tekrar Osmanlı Devleti'ne bırakılmasıydı. Anlaşmanın 23. maddesi gereği Girit'tekine benzer biçimde düzenlemeler yapılacak ve bu düzenlemelerin çoğu yerli halktan teşkil olunacak komisyonlar tarafından yürütülecektir. İlerleyen süreçte büyük güçlerin Makedonya meselesine dahil bu madde üzerinden gerçekleşecektir. Bölgeyi kontrol altında almak isteyen Avusturya, Rusya ve İngiltere bölgedeki olayları perde arkasından etkilemektedir. 1897 yılında Rusya ve Avusturya kendi aralarında Osmanlı Balkanları'nı kontrol etmek üzere anlaşır. Avusturya Bosna ve Hersek'i, Yeni Pazarı ilhak ederken Yanya ve İşkodra gölü arasındaki bölgede Arnavutluk adlı bir devlet kurulabilir ve geri kalan topraklar küçük Balkan devletleri arasında paylaşılabilir. Böylece özellikle Makedonya toprakları üzerinde Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan arasındaki kıyasıya mücadele buradan başlıyordu. Makedonya'nın Balkan Savaşlarına kadar olan evresi komitacı, çeteci, aşırı ulusçu ideolojik yapılanmalara sahip gruplar arasındaki

çatışmalara sahne olacaktır. Ortada henüz belirgin bir Makedon ulusu yoktur⁸². Bu çeteler arasında en ünlüsü 1893 tarihinde kurulan Makedonya İç Devrimci Örgütü'ne

---

⁸² Daha sonrada ele alınacağı gibi Makedon ulusal kimliği 20. yüzyılın ikinci yarısında belirgin sınırlarına ulaşmıştır. Yüzyılın başında bir çok kesim için Makedonlar aslında Makedonya Bulgarlarıdır. Zira Bulgarca ile Makedonca arasında önemli hiçbir fark yoktur. Bu gün dahi Bulgaristan Makedonya'yı bir devlet olarak tanımakla birlikte Makedonca'yı resmi bir dil olarak tanımamaktadır. 1903 ayaklanmasında İngiliz hükümetince bölgeye ayaklanmada zarar gören halka

göre Makedonlar Bulgarların bir alt koludur ve Makedonya toprakları bağımsızlığını kazandıktan sonra Bulgaristan ile birleşmeliydi. Balkan savaşlarına kadar çoğu zaman bu devrimci ve aşırı ulusçu grupların örgütledikleri Kresna Ayaklanması, Cuma-i Bala Olayları ve meşhur İlinden Ayaklanması gibi olaylar yaşandı. Sonuncu İlinden Ayaklanması neticesinde devrimciler Kruşevo'yu ele geçirerek bir hükümet kurduklarını ilan ettiler.

1906 yılında Vilayet-i Selase'nin genel müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın Islahatlar Programı'nın düzenlenmesi esnasında yaptırdığı nüfus sayımında Makedonya'yı oluşturan üç vilayette nüfusun dağılımı Tablo-11'de yer almaktadır (Hamzaoğlu,2010:314). Görüleceği üzere Osmanlı'nın Balkan halklarına bakışı hala dini kimlikler üzerindedir. Arnavut ve Türk nüfus etnik olarak henüz ayrışmamış ve bir arada değerlendirilmektedir. Aynı şekilde millet sisteminin çizdiği sınırlar etkisini hala sürdürmekle beraber gayrimüslim tebaa arasında da dini ve etnik kimlik henüz ayrışmamıştır. Esas belirleyici olan kutsal aidiyetlerdir. Kilise örgütlenmeleri içlerinden ulusal kimliklerin doğmakta olduğu kurumlardır. Yüzyıl boyunca yaşanan, Osmanlı millet sisteminin çizdiği geleneksel dini kolektif kimliklerin ulusal kimliklere dönüşmesi sürecidir. Bir yandan üst bir Makedon kimliği inşa edilmeye çalışılırken öte yandan Müslüman nüfus iki türlü bir ameliyeye tabi tutulmaktadır. Göç, baskı ve asimilasyon yoluyla küçültülürken öte yandan etnik sınırlar dahilinde parçalanmaktadır. Müslüman kimliği içinden Arnavut, Türk, Torbeş, Boşnak, Rom gibi etnik kimlikleri çıkaracak biçimde etnik hatlar boyunca ayrıştırılmaktadır.

---

yardım için gönderilen Sir Arthur J. Evans The Times'e izleminlerini aktardığı yazının başlığı "Who The Macedonian Are" başlığını taşıyordu. Bölgenin uzmanı olan yazara göre ortada önemli bir yanlış anlaşılma vardı, Makedonlar diye bir ulus yoktu, Makedonya bölgesinde Bulgarlar, Romenler, Yunanlılar, Türkler, Arnavutlar ve Yahudiler yaşamaktaydı. (Nuredin, 2008; 38)

Tablo 6: Osmanlı sayımlarında Makedonya nüfusu

	Selanik	Üsküp	Manastır	Toplam
Müslüman	485.000	752.000	460.000	1.750.000
Rum Patrikliğine Bağlı (Ulah dahil)	323.000	13.000	291.000	627.000
Bulgar Eksarhlığına Bağlı	217.000	170.000	188.000	575.000
Yahudi, Ermeni, Katolik, Protestan	53.000 (Yahudi)	---	----	199.000

Kaynak: (Hamzaoğlu,2010:314)

I. Balkan Savaşı'nı sona erdiren Londra Anlaşmasıyla Güney Makedonya, Selanik ve Girit Yunanistan'a, Kuzey ve Orta Makedonya Sırbistan'a veriliyor ve bağımsız bir Arnavut devleti kuruluyordu. Makedonya'nın Bulgar ve Yunan işgaline uğrayan kesimlerinde yok edilen çoğu Türk müslüman sayısı 150 bin olarak belirlemiştir. Sırp, Bulgar ve Yunan işgaline uğrayan Makedonya'dan 108.412 Türk'ün göçtüğü ifade edilmektedir (Halaçoğlu, 1995:41). Makedonya Yunanistan ve Sırbistan arasında bölüşülürken Makedon kimliği de önemli ölçüde silinmektedir. I. Balkan Savaşı'nda istediklerini elde edemeyen Bulgaristan tekrar harekete geçerek Sırbistan ve Yunanistan'a saldırmış fakat daha ağır bir yenilgiye uğramıştır.

3.2.1.2. Osmanlı Sonrası Makedonya ve Makedon Ulusunun Doğuşu

Balkan savaşları sonrasında tarihi Makedonya toprakları Sırp, Bulgar ve Yunanlılar arasında Vardar, Pirin ve Ege Makedonyası olarak üçe taksim edildi. Bu gün

Makedonya Cumhuriyeti olarak andığımız ülke temelde Vardar Makedonyası üzerinde Tito'nun çabalarıyla 2 Ağustos 1944'te Makedonya Demokratik Federe Devleti adıyla kurulmuş, 29 Kasım 1945'te Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin ilanı ile Makedonya Halk Cumhuriyeti adıyla bu bütünün bir parçası olmuş devletin devamıdır.

Farklı etnik gruplardan oluşan bir nüfus yapısını federe cumhuriyetler içinde birleştirmeyi başaran Tito döneminin sonu Makedonya'da ki etnik ve yönetsel sorunların da başlangıcı olmuştur. Çok uluslu Yugoslav Cumhuriyeti içindeki altı cumhuriyetten biri olan Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti içinde Makedonlar, Sırp, Hırvatlar, Slovenler, Karadağlılar ve Müslümanlar kurucu halk (narod) olarak adlandırıldı. Burada hala müslüman dini aidiyetinin etnik bir aidiyetle iç içe kullanıldığı görülür. Bu dönemde Türkler tıpkı Arnavutlar gibi Müslümanlar içinde azınlık statüsünde sayılan etnik gruplardan biri (narodnost) statüsünde idi. Bu dönemde azınlık konumunda olan topluluklar kurucu uluslar kadar avantajlı bir durumda olamadılar. Makedonya içinde Makedonlar hakim ulus pozisyonuna sahip oldular.

Makedon kimliği Tito'nun Makedonya üzerindeki Yunan ve Bulgar siyasi iddialarını temelsiz bırakmak üzere uyguladığı bir ulus inşa sürecinin ürünüdür. Tito ulus inşasının Balkanlar'daki enstrümanlarını iyi bilen ve kullanan bir devlet adamı olarak öncelikle Sırp ve Bulgar kiliselerinden ayrı müstakil bir Makedon Kilisesi kurulmasını sağladı (Bideleux, 2007:410). Başta Sırp Ortodoks kilisesi olmak üzere bütün Ortodoks kiliselerinin şiddetli muhalefetine rağmen Makedon kilisesi otonom yapısını sürdürdü⁸³. Aynı şekilde Makedonca'yı da Bulgarca ya da Sırpça'dan ayrı bir dil haline getirmek üzere dil alanında çalışmalar yürütüldü.

Vardar Makedonyası'nda yaşanan "Makedonlaşma" ya karşılık Pirin Makedonyası'nda yaşayan nüfus Bulgar ulusçuluğunun sınırları içinde eritilirken aynı şekilde Ege Makedonya'sında ise "Helenleştirme" politikaları uygulanmaktadır. Özellikle Metaksas döneminde başlayan (1936-1941) politikalar dahilinde Slavca yer

---

⁸³ Bu tartışmalar yakın zamana kadar etkisini sürdürmektedir. Nitekim 2005 yılı Temmuz ayında Başpiskopos Jovan Vraniskovski Ohri'de Sırp Ortodoks Kilisesine bağlı bir piskoposluk kurduğunu ilan edince Makedon makamlarınca "etnik ve dini nefreti tahrik" ettiği suçlamasıyla 30 aylık bir hapis cezasına mahkum edildi.

adları Yunanca olanlarla değiştirilmekte Slav dilinin kullanımı ve Slavca eğitim yasaklanmaktadır (Roudomatof, 2002:63).

Osmanlı sonrası Balkanlar'da ulusçu ideolojilerin en belirgin örneklerinden biri olarak Makedon ulus inşa süreci dikkat çekicidir. Makedon ulusçularına göre Makedon kimliği Yugoslavya döneminin bir fabrikasyonu ya da icadı değildir, tarihsel gerçekliği olan bir kimliktir. 19.yüzyılın ilk yarısında Osmanlı millet sistemi içinde gayrimüslimler olarak tanımlanan Makedonya Slav toplulukları arasında henüz ulusal bir bilinç uyanmadığı için Makedon ulusal kimliğinin geç kalmış bir Balkan ulusal kimliği olduğu öne sürülür. 19. yüzyılın ilk yarısına dair Makedon ve Bulgar tarihçiler arasında kesin bir ayırım yoktur. Her iki grupta bu dönemi hakim Rum tasallutundan kurtulmak üzere verilen mücadele dönemi olarak okurlar. Grekofon dini ve kültürel patronaja karşı Makedon Slavları ve Bulgarlar ortak bir mücadele içindedir. Fakat 19. yüzyılın ortalarından itibaren Bulgar ve Makedon elitler arasında ayırım belirir, iki taraf ayrı bir dialekt ve edebi kanon üretmeye başlar. Yugoslavya döneminde sınırları netleşen Makedon kimliği öncesinde kendini hep bir "inkar" üzerinden kurmuştur. Bulgar, Sırp ya da Yunan kimliklerini inkar ederek kendilerine tarihte özgün bir yer açma çabası başından beri takip edilir.⁸⁴ Yunan tezleri de aslında Makedonların Bulgarların bir kolu olduğu şeklindedir. Onların itirazı daha çok isim üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yunan ve Helen kimliğinin merkezi olan Makedonya'yı ve Makedon ismini Makedonların sahiplenmesini kabul edilemez bulurlar. Tüm mücadele ulusçu ideolojinin sınırları içinde ulusçu tarih okumaları aracılığıyla gerçekleşir. Tarihçiler toprağın üstünde arkeologlar ise altında ulusun izlerini ararlar. Birbirini yalanlayan ulusçu ideolojik iddialara "bilimsel" kanıtlar bulmak üzere çalışırlar. Örneğin Makedonların bağımsızlık mücadelelerinin bir dönüm noktası olarak okudukları İlinde ayaklanması Yunan tarihçiler tarafından Bulgar ajanlarının Osmanlı'dan özerklik elde etmek ve sonrasında "Büyük Bulgaristan"ı kurmak üzere tasarladıkları bir hareket olarak görülür. Aslında sınırları

---

⁸⁴ Farklı tarih okumaları tarihi şahsiyetler üzerinden de yürütülür. Örneğin Makedon Devrimci hareketleri içinde önemli bir yeri olan ve Makedon Ulusçuluğunun yücelttiği Gotse Delchev tipik bir örnektir. Bulgar tarihçilere göre Delchev Batı Bulgar dialekti ile konuşan Sofya Üniversitesi'nde okumuş bir Bulgardı. Yugoslav Makedon tarihçiler ise Delchev hakkında Bulgar tarihçileri taihi saptırmakla suçlarlar, yabancı tarihçilere rüşvet vererek Delchev'in Bulgar olduğu şeklinde bir tarih yazdırmışlardır. Oysaki Delchev'in Makedon olduğu su götürmez bir gerçektir. (Roudomatof,2002:67).

önemli ölçüde belirleyen politik tahakkümün kendisidir. Vardar Makedonya'sının sahibi olarak Yugoslavya, Makedonya'yı ayrı bir ulus olarak görmek istemektedir. Bunun için de ulus inşasının araçları gerektiği gibi kullanılmaktadır. Tito'yu otantik bir Makedon ulusunu tanımaya götüren sebeplerden bir diğeri de Makedon kimliği üzerinden Bulgaristan ve Yunanistan sınırları dahilinde yaşayan Makedon slav nüfusun meskün olduğu bölgelere doğru politik bir nüfuz alanı oluşturabilme imkanıdır.

1974 Yugoslav Anayasası Kosova'yı özerk bölge ilan ederken Makedonya Arnavutlarına da yeni haklar sağlıyordu. Bu Anayasa'da Makedonya Cumhuriyeti'nin Makedonlar, Arnavutlar ve Türklerden oluştuğu ifade ediliyordu. Tarih boyunca olduğu gibi Makedonya ile Kosova birbirini yakından etkilemektedir. Nitekim Tito'nun ölümüyle birlikte federe cumhuriyet statüsü kazanmak isteyen Kosovalı Arnavutlar'ın mücadelesi Makedonya Arnavutları arasında da karşılık buluyordu. Bu durum Makedonya Arnavutlarına karşı baskı politikalarının yoğunlaşmasını beraberinde getiriyordu. 1989 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile Makedonya "Makedon ulusunun ulus devleti" olarak adlandırılıyordu. Bu hareketin dağılmakta olan Yugoslavya sonrasında Arnavutların Makedon topraklarından pay almasına karşı olduğu belliydi. Böylece Arnavutlar ve Türkler 1974 kazanımlarını kaybediyorlardı.

8 Eylül 1991 yılında yapılan halk oylaması ile bağımsızlığını kazanan Makedonya, Yugoslavya'nın dağılma sürecinde savaşız olarak ayrılabilen tek devlet oldu. Buna rağmen Makedonya'nın bağımsız bir devlet olması Balkanlar'da uluslar arası bir sorun haline geldi. Nitekim Yunanistan Bağımsız Makedonya Devletinin ve Makedon ulusunun varlığını reddettiği gibi aynı zamanda uzun bir süre AB içindeki tanınmasını da aktif bir biçimde engelledi. Bulgaristan ise daha karmaşık bir tavırla Makedon ulusunun ve dilinin varlığını reddederek Makedon devletini tanıma yoluna gitti. Sırbistan ise eski federasyon ortağının ayrılmasına tepki göstermekle bunu savaş içeren bir yola götürmemişti.

Yugoslavya'nın dağılması sürecinin ardından ulusal sorunlar ve etnik çatışmalar Balkan coğrafyasına yayılırken Makedonya'nın ayrı bir Cumhuriyet olarak bağımsızlığını ile etmesi tarihi Makedonya sorununu tekrar bütün sıcaklığıyla

gündeme getirdi. Bir anlamda Yugoslavya'nın dahilinde askıya alınmış tarihi Makedonya sorunu, 1990'lı yıllarda tekrar ulusçu iddialarla gündeme gelmektedir. Bu sorun aslında konumuz açısından, Osmanlı sonrası Balkanlarda ulusçu ideolojilerin yarattığı çatışma alanlarının etkisini hala sürdürüyor oluşunun bir ifadesidir de. Osmanlı millet sistemi içinde aynı aidiyeti taşıyan Balkan gayrimüslim halklarının ulusçu ideolojiler içinden kimlik arayışları ve ulus inşa süreçleri 20. yüzyılın sonunda dahi çatışma alanları oluşturmaya devam etmektedir.

Makedonya Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak teşekkülü ile ortaya çıkan problemlerin hiç biri yeni değildir. Daha önce de temas edildiği gibi Yunanistan'la yaşanan isim probleminin kökleri 1940'lara kadar uzanır. Sırp kilisesinin Makedon kilisesinin otosefalliğine karşı tepkisi 1960'lı yıllara dayanır. Bulgaristan'ın itirazı ise daha köklüdür, otantik bir Makedon ulusal kimliğinin olmadığını öne sürmektedir. Bulgaristan Makedonya'nın bağımsızlığının ardından önce "ağabey" liğe soyunurken ve Makedonya'daki politik meselelerle yakından ilgili iken doğrudan bir toprak talebini dillendirmedi. Makedon halkı Bulgar tarihinin bir parçasıdır Makedon ulusunu tanımak bir anlamda Bulgar ulusal tarihi kimliğinin bir kısmını inkar etmek anlamına gelecektir. Bu yüzden de Bulgaristan Makedon devletini tanıırken Makedon ulusunu tanımaktan imtina etmişti. "Sözde Makedonca" ise Bulgarca'nın bir dialektidir. Fakat sonunda Bulgaristan dolaylı bir biçimde Makedonca'yı "Makedon Anayasasında resmi dil olarak ifade edilen Makedonca" olarak tanımak durumunda kaldı.⁸⁵ Yunanistan ise Makedonya Cumhuriyeti'nin anayasal isminin uluslar arası zeminde tanınmasına karşıdır. Yunan tezlerine göre Makedonya yunan kültürel tarihinin bir parçası olagelmiştir. İki ülke arasındaki mücadele aslında küresel bir kültür savaşına dönüşmüştür. Makedonya ismi üzerinden tarihi sembollerin, geleneklerin ve şanlı atalar tarihinin üzerinde hangi ulusçuluğun hak sahibi olacağı mücadelesidir. Sonunda Makedonya Birleşmiş Milletler tarafından FYROM ismiyle (Eski Yugoslavya Cumhuriyetlerinden Makedonya) olarak tanınmıştır. (UN Security Council Resolution, April 8, 1993).

---

⁸⁵ Konuyla ilgili bkz. Engström, J., The Power of Perception, The Impact of Macedonian Question on Inter-ethnic Relations in the Republic of Macedonia, *The Global Review of Ethnopolitics*, Vol. 1/3, March 2002 ve Bakalova, M.(2003), Bulgarian 'Macedonian' Nationalism in the Post 1989 Decade, *New Balkan Politics*, Issue 6

⁸⁶Yunanistan aynı zamanda Makedonyalı Büyük İskender'in kullandığı bayrak olduğu iddiasıyla Makedonya'nın bayrağına da itiraz etmektedir. Makedonya Bayrağındaki Vergina güneşi 1978 tarihine kadar Yunanistan Bayrağında da yer almaktadır. Yunan Ulusçuluğunun perspektifinden kadim Makedonyalılar Yunan oldukları için hem Makedonya ismi hem de Vergina güneşi, Yunan ulusal mülküne dahildir. Yunanlıların Helenik kökleri de bir 19. yüzyıl icadıdır, Helenlik üzerinde inhisar hakları olduğunu öne süren Yunanistan'ın muhalefeti yüzünden uzunca bir süre Makedonya Avrupa Komisyonu tarafından tanınmadı. Özellikle Makedonya'nın 1991 tarihli Anayasa'sının 49. maddesinde yer alan "*Makedonya Cumhuriyeti, komşu ülkelerde yaşayan Makedon milletine mensup kişilerin ve Makedon sürgünlerin statü ve haklarını korur, kültürel gelişimlerini destekler, onlarla ilişkileri teşvik eder*" şeklindeki hükmünün Yunanistan'ın kuzeyinde yaşayan Makedon azınlığı da hedeflemekte oluşu taraflar arasındaki gerilimi tırmandırdı. İki taraf arasındaki bu tanıma krizi ancak Clinton yönetiminin müdahalesi neticesinde Yunanistan'ın Makedonya'yı bağımsız bir devlet olarak tanımasıyla 1995 tarihinde çözülebildi. BM ve AB nezdinde imzalanan İnterim Anlaşma ile bu hüküm kaldırıldı. Makedonya'yı Güney Sırbistan, Makedonları da Sırp olarak gören Sırp ulusçu bakışı yüzünden Sırbistan Makedonya Cumhuriyeti'ni ancak Nisan 1996'da tanıyabildi.

Daha önce ele alındığı gibi Makedon kimliği, kimliği kuran dışsal ötekiler olarak Sırp, Yunan, Bulgar ulusal kimlikleri ile bir mücadele içindeyken aynı zamanda içerde bir içsel öteki olarak müslüman nüfusla gerilimli bir ilişki halindedir. Demografik olarak en kalabalık unsur olarak Arnavutlar Makedon kimliğinin inşa eden içsel ötekiyi oluşturmaktadır.⁸⁷

3.2.1.3. Yugoslavya'nın Dağılma Süreci ve Sonrasında Makedon Kimliği ve Etnik Gerilimler

Makedonya Avrupa'nın en çok etnili yapısına sahip ülkelerinden biridir. Her etnik grubun gerçek nüfuslarının aslında daha fazla olduğunu iddia ettikleri 2002 sayımlarına bakılırsa nüfusun %64.18'i (1,297,981) etnik Makedon, % 25.17'si

---

⁸⁶ BM'nin Güvenlik Konseyinin üç daimi üyesi ABD, Rusya ve Çin'in de aralarında olduğu 110 ülke ülkeyi Makedonya ismi ile tanımıştır.

⁸⁷ İçsel ve dışsak kurucu öteki kavramlarını Triandafyllidou'dan ödünç alarak kullandım. Bkz: (Triandafyllidou, 2002).

(509.083) Arnavut, % 3,85 (77.959) Türk, % 2.66 (53.879) Rom, %4.17 diğer etnik gruplara aittir (Sırp, Boşnak, Ulah, kendini etnik aidiyet olarak Müslüman sayanlar)⁸⁸. 2002 nüfus sayımlarında iki türlü tasnif dikkat çekmektedir. İlki anadile göre yapılan tasnif diğeri de dini inanca göre yapılan tasnif. Buna göre Makedonya nüfusunun etnik ve dini kimlikler üzerinden tasnifi aşağıdaki gibidir.

Tablo 7: Etnik Gruplara Göre Makedonya Nüfusu 1991-2002

Etnik Grup	1981	1991	1994	2002
Makedon	67	64,6	66,5	64,2
Arnavut	19,8	21	22,9	25,2
Türk	4,5	4,8	4,0	3,9
Roman	2,3	2,7	2,3	2,7
Sırp	2,3	2,1	2,0	1,8

Kaynak: State Statistical Office, Republic of Macedonia

Ülke nüfusunu dini kimlikler üzerinden tasnif edecek olursak yine 2002 resmi sayımlarına göre aşağıdaki gibidir:

⁸⁸ Müslüman, Boşnak ve Çingeneler İslam inancına mensupturlar. Müslümanlar 1968 yılında Komünistler tarafından farklı bir ulus olarak tanımlanmıştı. Resmi tanımlamaya göre Müslümanlar Sırpça-Hırvatça konuşan Müslümanlardı. Torbeşler daha çok bu sınıf içinde yer alırlar. 1981 nüfus sayımına göre nüfusun %40'ı kendilerini Müslüman olarak ifade ettiler. Bunların önemli bir kısmı Makedonca konuşan Müslüman Slavlardı. Son sayımda ise Müslümanlar kendilerini Boşnak, Makedon, Türk ve Arnavut olarak ifade ettiler. Republic of Macedonia State Statistical Office, *Census of Population, Households nad Dwellings in the Republic of Macedonia, 2002*, http://www.stat.gov.mk/pdf/kniga_13.pdf,02.02.2011

Tablo 8: Dini Aidiyete Göre Makedonya Nüfusu

Makedon Ortodoks	Müslüman	Diğer Hristiyan	Tasnif dışı olanlar
% 64,7 (1.310.184)	% 33,3 (674.015)	% 0,37 (7.528)	% 1,63 (30.820)

Kaynak: State Statistical Office, Republic of Macedonia

20 Kasım 1991 tarihinde yürürlüğe giren Makedon Anayasası ile Makedonya “Makedon ulusunun ulusal devleti” olarak ilan edildi. Makedonya cumhuriyeti vatandaşı olan diğer uluslar 1940’lı yıllardan itibaren cari olan geleneksel azınlık statüsüne indirgeniyordu. Bu statü içinde azınlıkların durumu ulus, milliyet ve etnik grup olarak düzenlenmektedir. Yugoslav kurucu uluslarından birine mensup olmayan Yugoslavya dışında başka bir ulusal devlete sahip olan azınlıklar milliyet olarak düzenlenirken nicelik olarak daha küçük etnik gruplardan da söz edilmektedir. Her ne kadar Anayasa’daki hükümlerle Anayasal bir vatandaşlık bağı kurulmaya çalışılmışsa da 1974 tarihli Yugoslav Anayasası’nda tanınan Arnavutlar ve hatta Türkleri de içeren Makedonya Federe Cumhuriyeti’nin üç kurucu olmak vasfından bir geriye gidiştir. Zira Anayasa 1989 yılında 1974 Anayasa’sında “Makedonya Makedon ulusunun devletidir” şeklinde yapılan değişikliği benimsemektedir. Arnavutlar tekrar kurucu ulus statüsü talep etmekteydiler ve Anayasa kurucu ulus statüsünü sadece Makedonlara tanıyarak Arnavutları ve Türkleri bundan mahrum ediyordu. Her ne kadar Anayasa’da azınlık anlamına gelen “malcinstvo” ifadesi yer almıyor idiye de Arnavutlar azınlık konumuna gerilemekteydi. Böylece kullanageldikleri anadilde eğitim, ulusal sembollerin kullanımı, kamuda nüfusa oranla istihdam gibi imkanlarını yitiriyorlardı.

Arnavutlar hakim Makedon unsurun dışında en kalabalık etnik topluluk olarak Makedonya’nın Arnavut sınırına yakın batı kesimlerinde, Kosova ile sınır olan kuzeydoğu kesimlerinde ve aynı zamanda Üsküp ve Kumanova’da yaşamaktadır. Tetova, Gostivar, Debar başta olmak üzere bir çok şehirde çoğunluğu oluştururlar. Yüksek doğum oranlarına bağlı olarak 1953 sayımlarından itibaren Arnavut nüfus

artış gösterir. 1961’de nüfusun %13’ünü, 1971’de %17’sini 1981’de %19.7’sini, 1991’de de %21’ini oluşturmaktaydı. Arnavutlarla hâkim Makedon nüfus arasında yaşanan gerilim uzun yıllardır Makedonya’nın başat problemlerinden biri olmaya devam ediyor. Arnavut ulusçuluğu Makedonya sınırlarını aşan güney doğu Balkanlara şamil bir etki alanında işlerken yakın zamanda Kosova’nın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Balkanlarda bir ulusçuluğun iki devlet doğurabildiğine de şahitlik edildi. Öte yandan açıkça inşa edilmiş Makedon kimliği Balkanlardaki neredeyse bütün devletlerin tarihsel haklara sahip olduklarını iddia ettikleri Makedonya içinde hâkim bir pozisyonu elde bulunduruyor. Bu iki iri kıyım kimlik arasında kalmış diğer Arnavut olmayan ulusal azınlıklar gözden kaçmaktadır.

Şüphesiz Makedonlarla Arnavutlar arasındaki çatışmanın kökleri 2001 yılı Şubat ve Ağustos aylarını kapsayan askeri aşamanın çok öncesine uzanır. Makedonya’nın bağımsızlığını oylayan referandumu Arnavut siyasi partilerin boykot ettikleri 1991 yılı ve sonrasında Arnavutların özerk bir “İllirada” bölgesi oluşturulmasını teklif ettikleri 1993 yılında cepheler ayrıışmıştı. Tetova’da bir Arnavut Üniversitesi kurulması, 1991 nüfus sayımları Gostivar’da ulusal sembollerin kullanımı gibi olaylar iki grup arasındaki ilişkilerin gerginleşmesini birlikte getirdi. Makedonya Cumhuriyeti Yugoslav sosyalizminden Liberal Demokrasiye doğru bir paradigmatik dönüşüm yaşamasına rağmen ulusçu söylemin unsurları dikkat çekiciydi. Makedonları devletin kurucu unsuru olarak nitelendiren buna karşılık Arnavutlar ve diğer etnik toplulukları azınlık olarak gören anlayış en çok Arnavut politik elitlerinden tepki aldı. Yugoslav sosyalizmi paradigması içinde kurulmuş bir liberal demokrasi deneyimi olarak Makedonya Cumhuriyeti içinde Makedonların “status quo ante” yani kurucu unsur ya da esas kimlik olarak tanınması Makedonya’da etnik gerilimi tırmandırdığı gibi etnik bir siyasetin de siyasi hayata hakim olmasını beraberinde getirmiştir. Ülkede faaliyet gösteren 55 siyasi partiden 15’i etnik partilerdir. 15 Şubat 2001 yılında Makedonya ile Yugoslavya arasında sınır anlaşmasının imza edilmesiyle Arnavut muhalefeti yoğunlaşmış 17 Şubat tarihinde Kosova sınırında bulunan Arnavut güçlerinin Makedon güçleriyle çatışması sonucunda fiili çatışma başlamıştır. Kamuoyunda UÇK olarak bilinen Arnavut güçleri sınırda bulunan Tanuşevçi köyünü ele geçirmiş ve Makedonya güvenlik güçleri ile karşı karşıya gelmiştir. ABD ve AB’nin de desteğiyle Ohri Çerçeve

Anlaşması ile sonuçlanan bir müzakere süreci başlamıştır. 60'ı Makedon polis ve askerlerinden oluşan 200'ü aşkın zayıt, 100.000 kadar insanın göçü ile sonuçlanan çatışmalar, ülke geneline yayılacak bir iç savaşa dönüşmeden tarafların anlaşması ile sonuçlanmıştır. İç Makedonya Devrimci Örgütü ve Ulusal Birlik Demokratik Partilerinden (VMRO-DPMNE) oluşan Koalisyon hükümetinin Başbakanı Ljubcho Georgievski, Branko Crvenkovski (Makedonya Sosyal Demokratlar Birliği), Arben Xhaferi (Arnavut Demokratik Partisi) ve Ymer Ymeri (Demokratik Refah Partisi) 13 Ağustos 2001 tarihinde bir araya gelerek AB'den François Léotard ve ABD'den James Pardew'nun refakatinde Anayasada geniş düzenlemeler ve Arnavutların taleplerini göz önünde bulunduran uzun erimli yasal değişiklikleri içeren bir paket üzerinde uzlaştılar. Böylece Arnavut Parlamentosunda önde gelen 4 büyük siyasi partinin lideri tarafından imza altına alınan Ohri Çerçeve Anlaşması ile Arnavutlar'ın hukuki statülerinin iyileştirilmesi ve haklarının artırılması karşılığında Arnavut militanlar silahlarını bırakmayı kabul etmişlerdi. Aslında Ohri Çerçeve Anlaşması taraflar arasında adeta bir “modus vivendi” sağladı. Silahlı çatışmayı sona erdirmekle birlikte ne Makedon tarafını ne de Arnavut tarafın tam anlamıyla tatmin etmekten uzaktı. Üstelik Arnavutlar dışındaki azınlıkları da muhatap almıyordu.

Bu gün Makedonya'nın önünde AB üyeliği gibi bir perspektif durmaktadır. Ekim 2005 tarihinde Avrupa Birliği Makedonya'ya resmi üyelik statüsü tanıdı. Yunanistan'la yaşanan problemlerin yükü Makedonya'nın Kopenhag kriterleri başta olmak üzere üyelik kriterlerini sağlamaktaki hantallığına eklenerek 2011 yılı başında da Makedonya'nın adaylık statüsünün henüz tamamlanamamasını beraberinde getirdi. Buna rağmen 15 Temmuz 2009 tarihinde AB tarafından Makedonya'ya vize muafiyeti tanındı.

3.2.2. Makedonya Türkleri'nin Kimlik ve Yönetim Sorunları

3.2.2.1. Kültürel Bir Kimlik Olarak Makedonya Türklüğü

Arnavut olmayan etnik azınlıklar toplamda genel Makedonya ülke nüfusunun %10.6'sını teşkil eder. Önemli bir kısmı ise Müslüman bir aidiyete sahiptir, (neredeyse %75 oranında) ayrıca ülke genelindeki Müslüman nüfusun üçte birini oluşturmaktadırlar. Balkanlarda etnik anlamda en çok bölünmüş nüfusun Makedonya Müslümanları arasında olduğu söylenebilir. Bu bölünmüş yapı içinde iki dinamiğin

işlediği görülür. İlki, iki büyük etnik grubun arasında kalmış küçük kimliklerin bu büyük gruplar içinde asimile olması tehdidi ve buna karşı bu küçük kimliklerin kendilerini muhafaza edebilmek için gösterdikleri direnç. Burada konumuz açısından Türk kimliğinin çift katmanlı işleyen bir sürece maruz kaldığı söylenebilir. Ulusal anlamda devletin resmi kimliği ile örtüşen Makedonluk buna rağmen Müslüman olmak üzerinden ortak bir kültürel ve tarihi aidiyete sahip olunan Arnavut kimliği karşısında Türklüğün durumu. Ülkenin asıl etnik gerilimini teşkil eden Makedon-Arnavut kimlikleri arasında kalmış Türklük varlığını bu gerilim hattınca sürdürmek durumundadır.

Makedonya Türk kimliği çalışmamız açısından oldukça önemli bir örnek alan oluşturur. Osmanlı millet sisteminin çizdiği sınırların 20. yüzyıl boyunca Balkan gayrimüslim ulusçuluklarının ve müslüman ulusçulukların arasında belirsizleşmesi Makedonya Türklüğü'nün 20 yüzyıl serencamı üzerinden izlenebilir. Nitekim Makedonya'da Türk olmak tüm bu iç içe geçmiş kimlik inşa süreçlerinin çok katmanlı yapısı içinde birden fazla anlama gelmektedir. Makedonya Türklüğünün sadece etnik bir topluluğa dönüşmesi süreci aslında Osmanlı millet sisteminin dini kolektif kimliklerinin eriyerek sonunda etnik bir çekirdeğe dönüştüğünün ifadesidir. Makedonya'da Türk kimliğinin zaman içinde içeriği değişen, kaybolan ve eriyen anlamlarını şu şekilde belirlemek mümkündür.

1. Şehirli Türk Kimliği: Kasaba'da yaşayan, Osmanlı klasik kültürünü edinmiş, seçkin bir Türkçe ile konuşan bir topluluktur. Nitekim köken itibarıyla İslam dinine girerek hakim unsura dahil olmuş yerel seçkinlerden olabilecekleri gibi Anadolu'dan göç yolu ile gelen Türk nüfusa da ait olabilirler. Kosova Türklerini tartışırken Prizren'de de gördüğümüz “kasabalılığa” benzeyen “şehirli” olmak köklü bir şehirli aileye mensup olmak anlamına gelmektedir. Şehir merkezlerinde kırsal kesimden farklı olarak büyük ölçüde Türkçe kullanılmaktadır. Türk kimliği bu anlamıyla Arnavut, dağlı ya da köylü olmanın ötekisi olmak gibi bir anlama sahiptir. Hakim unsura dahil olmak anlamına gelmektedir.

2. Balkanlar'daki Hıristiyan nüfusun yaygın kullanımı olan yabancı adeta Balkan Hıristiyanlarının “gavuru” olan “Türk”. Bu kullanım dinsel bir kimliğe işaret etmektedir.

3. Türkçe konuşan kişi. Müslüman nüfus içinde Türkçe bilmeyenler “dilsiz” olarak adlandırılmaktaydı. Dolayısıyla Türkçe bilmek Balkan Müslümanları içinde gerçek bir müslüman olmanın da ifadesiydi.

4. Etnik anlamda Türk olmak. Yerel ağızla Türkçe konuşan ve daha alt sınıflara mensup topluluklar.

Hakim unsur olan Müslüman nüfus içinde etnik kimlikler Smith’in etni kavramını hatırlatacak biçimde henüz bir ruşeym olarak ulusçu modern ideolojinin tahayyülünden geçmemiş ham biçimleri ile vardı. Bu dönemde Türk ve Müslüman kimlikleri büyük ölçüde iç içe geçmiş durumdadır. Her ne kadar Osmanlı devlet eliti için Türk olmak pejoratif imalara sahip gayrı medeni, göçebe, köylü gibi anlamlara sahip olsa da aynı elit devlet dili olarak Türkçeyi kullanıyorlardı. 20. yüzyılın başında Türkçe konuşan nüfusun Makedonya’da çoğunluğu teşkil ettiği tahmin edilmektedir. Türkçe adeta bir “lingua franca” olarak etnik aidiyetlerin üzerinde genel geçer bir kullanıma sahiptir. Bu gün dahi etnik Türk nüfusun dışında bir nüfus Türkçe’yi bilmekte ve kullanmaktadır. 1994 seçimlerinde 22 bin civarında Türk olmayan Müslüman nüfus Türkçeyi iyi derecede bildiklerini ifade etmişlerdi.

19 yüzyıl sonu ve 20 yüzyılın başı hem Türk hem de Arnavut Ulusçuluğunun teşekkül dönemine karşılık gelir. Türk ve Arnavut kimliklerinin kurucu dönemi olan bu zaman dilimi aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin çökmekte olduğu bir dönemdir. Bu dönem içinde ülkeyi yöneten Jön türk kuşağının Balkanlarla ve özellikle Makedonya ile olan ilişki biçimi dikkat çekicidir. 1908 devriminin kökleri bu topraklarda atılmıştı. Balkan müslümanlarının eskiden beri Osmanlı idaresindeki etkili pozisyonları bilinir. Bu dönem içinde Makedonya Türklerinin gayrı müslim ulusçuluklar ve henüz gelişmekte olan Arnavut ulusçuluğundan ve onların ayrılıkçı hareketlerinden etkilendikleri ve ideolojik formasyonlarını böylesi bir ortam içinde kazandıkları muhakkaktır (Zürcher,2003:275-286).

Osmanlıların Balkanları kaybının ardından Makedonya Türkleri Hıristiyan bir devlet içinde azınlık durumunda düşerken Türkiye’de yaşanan uluslaşma sürecinden farklı bir tecrübe yaşadılar. Yüzyılın sonuna gelindiğinde daha önce de ifade edildiği gibi Makedonya Türkleri’nin sayısı resmi olarak 77.000 gibi bir rakama gerilemişken ülke içindeki müslüman topluluğun da çoğunluğunu artık Arnavut nüfus

oluşturmaktadır. Bu süreçte yaşanan göçler, (Türkiye’ye yaşanan göçlerin dışında Makedonya içinde Arnavut nüfusun köylerden kentlere göçü ile birlikte şehirlerin demografik yapısı da tıpkı Prizren örneğinde olduğu gibi değişmekteydi), Arnavut nüfusun diğer etnik gruplara oranla dikkat çekici bir biçimde yüksek doğum oranlarına sahip olmaları, Türkçe’nin hakim resmi dil konumunu kaybetmesiyle yeni nesiller için çekiciliğini kaybetmiş olması, şehirli kültür içinde Müslüman Türk ve aynı zamanda Arnavut olan “şehirli” nüfusun etnik ve linguistic anlamda Arnavutlaşması gibi etkenler etkili olmuştur.

Yugoslavya zamanında özellikle 1960’lı yıllardan sonra Arnavutça eğitime verilen destek ve Arnavut ve Türkler arasında yaşanan evliliklerin de bu süreç üzerinde etkili olduğu düşünülebilir. Nitekim Arnavut ve Türkler arasındaki evliliklerin diğer etnik gruplar arasındaki evliliklere oranla çok daha yoğun olduğu görülmektedir.

Üsküp kamusal alanının dönüşümü Makedonya’daki uluslaşma sürecinin ve etnik gerilimlerin izlerini derinden taşır. Vardar Irmağının ikiye böldüğü şehirde taşköprünün iki yanı adeta kültürel anlamda da şehri ikiye böler. Camiler, minareler ve tarihi çarşısı ile Türk tarafı ve geniş meydanı, kiliseleri ve heykelleri ile Makedon tarafı iki farklı kimlik inşa sürecine tanıklık eder. Şehrin Türk mahallesinin sonuna geldiğinde köprünün başında sizi Ohridli Kliment ve Naum’un heykelleri karşılar. Makedon kimliğinin ortaçağ köklerini devşirdiği bu azizler adeta şehrin Makedon yakasını da korur gibidir. Öte yandan köprünün Makedon yakasına geçtiğinizde ise artık ortaçağdan modern zamanlara Makedon ulusçuluğunun 20 yüzyıl başındaki kurucu babalarına uzanırınız. Sizi İMRO kurucuları arasında yer alan ve Osmanlı Devleti’ne karşı isyanlar esnasında öldürülen Goce Delcev (1872-1903) ve Dame Gruev’in (1871-1906) heykelleri karşılar. Şehre hakim tepelerden birinin üstünde büyükçe bir haç adeta şehrin Hıristiyan kimliğini meydan okuyucu bir şekilde ifade eder. Buna karşın sadece Makedonya’da değil Balkanlar’da müslüman ve Hıristiyan etnik grupların bir arada yaşadığı bütün şehirlerde mabedler sadece dini bir işlev görmezler. Onlar kimliği iddialı biçimde kamusal ve görünür bir dile dönüştürürler. Tek bir ziyaretçisi bile olmayan dağ başlarına inşa edilmiş kilise ve şapellerin yanı sıra minarelerin camilerinden alışılmışın üzerinde katkat yüksekte olduğu camiler dikkatinizi çeker. Aynı zamanda şehrin müslüman yakasının sonunda şaha kalkmış

atının üzerinde İskender Bey heykeli ise seyahatinizin grotesk bir görünüm almasına neden olur. Arnavut Ulusçuluğunun tarihi figürü İskender Bey Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Üsküp Şubesinin hemen önünde yerini almıştır. Üsküp'te iç içe geçmiş dini ve etnik kimlikler arasında yaşanan mücadeleler bütün görünürlüğü ile sürmektedir.

3.2.2.2. Demografik Olarak Makedonya Türklüğü

Makedonya'da Türk nüfus, Balkanlarda Osmanlı yayılmasının bir parçası olarak 14. yüzyılın sonlarından itibaren yerleşik hale geldi. Yaklaşık altı asır süren Osmanlı hakimiyetinin ardından Makedonya'da kalan Türk nüfus 20. yüzyıl boyunca küçülerek varlığını sürdürdü. I. Dünya Savaşı sonrasında Sırp-Hırvat- Sloven Krallığına dahil edilen Makedonya topraklarında Makedonlar bir azınlık olarak görülürken Makedonya Türklüğü büyük ölçüde hem demografik olarak hem de ekonomik olarak çökmektedir. Agrar kanunu olarak bilinen “Zirai Islahat Kanunu” çerçevesinde zorunlu ve bedelsiz istimlakler uygulanmış ve Türk nüfusun elindeki geniş araziler alınmış, Türklerin arazi sahibi olmasına engeller konulmuş uygulanan farklı vergi kotalarıyla Türk nüfus üzerindeki ekonomik baskı yoğunlaştırılmıştır. Krallığın ilk döneminde Türk nüfus Makedonya'da toprakların yarısından fazlasına sahiptir ve nüfusun da önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Toprakları ellerinden alınan ve diğer etnik gruplara verilen Türk nüfustan 26.120 aile, toplam 108.179 kişi Türkiye'ye göç etmek zorunda kalıyordu (Nuredin, 2008:58). Türkiye'nin girişimleri ile iki ülke arasında 27 Kasım 1933 tarihinde “Dostluk, Ademi Tecavüz, Adli Tesviye, Hakem ve Uzlaşma Muahedesi” ardından da 28 Kasım 1933 tarihinde “Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Krallığı Arasında Mütakabil Mutalebatın Tesviyesine Müteallik İtilafname” imza edilmiştir. Böylece konunun mali boyutu çözüme bağlanarak Türk tarafının lehine ortaya çıkan 476.520 TL fark Türkiye'ye ödenmiştir fakat Yugoslavya tarafınca mal sahipleri tespit edilmediğinden bu miktar mağdur olan Türk nüfusa ödenememiş, Kızılay'a bağışlanmıştır (Nuredin,2008:59).

Sosyalist Yugoslavya dönemi Türk nüfusun önemli ölçüde küçüldüğü ve Yücel Hareketi⁸⁹ bahane edilerek baskı altında tutulduğu bir dönemdir. 1956 yılında

---

⁸⁹ İkinci Dünya Savaşı yıllarında Makedonya Türklerin haklarını muhafaza edebilmek amacıyla kurulmuş bir teşkilattir. Türk Dışişleri Bakanlığı Belgelerinde Yücel Hareketi “...tazyiklerden

Türkiye ve Yugoslavya arasında “Yugoslavya’daki Türk Emlak ve Menfaatlerinin Tazminine Müteallik Protokol” ve “Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında Akdedilen Yugoslavya’da Devletleştirilen Türk Mal ve Menfaatlerinin Tazminine Müteallik Anlaşma ile Tazminatın Tediye Şekillerine Müteallik Protokol” isimli iki protokol metni imzalanmıştır. Bu protokollere rağmen Makedonya’dan Türkiye’ye göçler yoğun biçimde devam etmiştir. Makedonya’dan Türkiye’ye 1952 ile 1967 yılları arasında 175.392 kişi, 45.338 ailenin göç ettiği düşünülmektedir (Nuredin, 2008:66). Özellikle 1953 ile 1961 arası dönemde göçlerin kitlesel olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu göçler ile ilgili dikkat çekici husus Yugoslavya’nın her yanından müslüman nüfusun kendini Türk olarak göstererek Türkiye Konsoloslugu’nun bulunduğu Üsküp üzerinden Türkiye’ye göç etmek istemesidir. 1953 yılındaki sayımda Türk Nüfusun yoğun olmasının bir nedeni de Arnavut, Boşnak ve diğer müslüman toplulukların Türkiye’ye göç edebilmek için nüfus sayımında kendilerini Türk olarak ifade etmiş olmalarıdır. Nitekim göç ile birlikte Türk nüfus oranı hızla küçülmektedir. Konumuzla ilgili en dikkat çekici husus 1960’lı yıllara kadar hala Osmanlı Millet sistemi içinde çizilen hatların etnik ve ulusal kimlikler tarafından tam anlamıyla silinemediğidir. Müslüman nüfus arasında etnik kimliklerden çok, hala dini kimlikler belirleyici olabilmektedir. Etnik kimlikler oldukça geçişken ve buharlaşan bir yapıya sahiptir. Müslüman bir Arnavut ya da Boşnak kendini Türk olarak ifade edebilmektedir. Sözkonusu göçler 1970’ler başına kadar devam etmiştir.

1938 ve 1950’li yıllarda yaşanan iki büyük göç dalgası sonucunda 1904 yılında yapılan sayımdan bu güne kadar 1.400.000 kişinin 1953 ve 1994 tarihleri arasında ise

---

bunalar birkaç şuurlu Türk münevveri, ki aralarında öğretmenler ekseriyeti teşkil etmekte idi, 1947 yılında bir araya gelerek bir gizli cemiyet kurmağa karar veriyor ve cemiyetlerinin adını Yücel Cemiyeti koyuyorlar. Git gide köylere kadar nüfuz eden ve bir aralık mensuplarının adedi 500’e kadar yükselen Cemiyetin elli kadar faal azası bir taraftan komünistleştirme diğer taraftan Arnavutlaştırma siyasetine karşı Türklüğü koruma hdefiyle faaliyete başlıyorlar. Makedonya Cumhuriyeti içindeki Arnavut cemiyetleri açıkça Arnavut hükümeti tarafından desteklenmekteydi Yücelciler ise ne Türkiye’den ne de başka bir devletten alaka ve yardım göremedikleri halde uzun zaman mevcudiyetlerini muhafazaya muvaffak olmuşlardır. Nihayet (...) adlı iki hainin, Yücelcileri hükümete ihbar etmeleri neticesinde elli kadar fedakar Türk milliyetçisi yakalanıp muhakeme edilmiş, üçü idama diğerleri hapis cezasına mahkum edilmiştir.” (Nuredin, 2008:60) Yücel hareketi gizli bir örgütlenme olarak İkinci Dünya Savaşının kaotik ortamında Makedonya Türkleri’nin haklarını muhafaza etmeye çalışmıştır. Üsküp ve Köprülü (Veles) şehirlerinde önemli ölçüde örgütlenmiş, 1944 yılında Makedonya Türklerinin ilk gazetesi Birlik’i çıkarmışlar, Üsküp radyosunda ilk Türkçe yayını gerçekleştirmişlerdir. Yücelciler koğuşurmaya uğrarken Türkiye Cumhuriyeti’nden bir destek görememişlerdir.

122,323 kişinin bölgeden göç ettiği ifade edilmektedir (MATÜSİTEB raporu, 2009:10).

Makedonya'daki Türk nüfusu büyük ölçüde Anadolu kökenlidir Bu göçmen nüfus önemli ölçüde şehir merkezlerinden çok kırsal alana yerleşmişlerdi. Özellikle güneydoğu ve merkezi (Vardar ırmağı boyunca) Makedonya Türk nüfusun yoğun olarak yerleşik olduğu arazilerdi. Yörük denilen bu nüfus bu gün dahi bu bölgelerin Müslüman ahalisi içinde çoğunluğu teşkil eder. Türklerin meskûn oldukları şehir arazileri ise kuzey ve batı Makedonya bölgelerindedir. Fakat bu merkezlerde Türkler hiçbir zaman çoğunluğu teşkil etmezler Arnavut nüfusun aksine oldukça dağınık ve parçalı bir görünüm sergilerler. Türklerin belli bir yoğunlukta yaşadıkları şehirler ve nüfusları şöyledir. Üsküp:7816, Centar (Merkez) Zupa: 4880, Gostivar: 4428, Plasnica :4415, Radovi: 4160, Studeniçani: 3326, Vrapçište: 3133, Strumica: 2846, Dolnezi: 2547, Dolnobovica: 2278, Ohri: 2237, Kievo: 2209, İştıp: 2208, Vasilevo: 2132, Tetovo: 2083, Rense: 1885, Veles: 1751, Debar: 1560, Konani:1487, Manastır 1418, Valandova: 1324, Kamewane: 1152, Murtina: 944, Struga: 885, Topalani: 792, Kiselo Voda: 745, Karbinci: 716, Vrutok: 655, Bosilovo: 616, Gazibaba: 532, Konçe: 521, Tearce: 516, Rostuša: 474, Delevo: 474.⁹⁰ Bu belediyelerin bir çoğunda Arnavut nüfus ile bir arada yaşayan Türk nüfusun çoğunluğu oluşturduğu belediyeler çok azdır.

---

⁹⁰ Bilgiler Makedonya Resmi İstatistiklerinden derlenmiştir.
<http://www.stat.gov.mk/publikacii/knigaIX.pdf>

Tablo 9: Makedonya Türklerinin nüfusunun tarihsel seyri

Yılı	Türk Nüfus	Genel Nüfus	Oran %
1953	203,938	1,304,514	15.63
1961	131,484	1,406,003	9,35
1971	108,552	1,647,308	6.58
1981	86,591	1,909,136	4,53
1991	77.080	2.033.964	3,78
1994	78.019	1.945.932	4
2002	77.959	2.022.5473,85	3,85

Kaynak: State Statistical Office, Republic of Macedonia

Makedonya Türkleri arasında nüfus sayımı sonuçları güvenilmez bulunmaktadır. Üsküplü gazeteci Nedim Abaz “1972’lerde benim Türk radyosunda görev aldığım yıllarda Türklerin sayısı 150 bin civarındaydı. Arnavutlar ise 200 bin civarındaydı fakat daha sonra yapılan sayımlarda Türkler birden 100 bin altına düştü. Göç yoktu. Biz hayret ediyorduk Türklere ne oldu diye birbirimize soruyorduk, tabii o zamanlar devlet istatistik kurumu kapalı bir kurumdu, rakamlar gizli tutuluyordu.” sözleriyle bu durumu ifade etmektedir (Yeni Balkan;31.01.2011). TDP Üsküp İl Başkanı Hüsrev Emin nüfus sayımlarının sonuçlarının güvenilmez olduğunu “2002 sayımlarında Makedonya yeni bir krizden çıkmıştı, ülkemiz yeni savaştan çıktığı için siyaset sayımlarda etkili olmuştu, Ohrid çerçeve anlaşmasının halk arasında henüz tam olarak netlik kazanmamış olması, milletimizin kendini ifade etme anlamında özgüvenin eksik olması, bir takım endişe ve korkuların hakim olması gibi sorunlardan dolayı biz Türkler açısından 2002 sayımlarının sonuçları kabul edilmezdi.” şeklinde ifade etmektedir (Hüsrev Emin ile yapılan kişisel görüşme, 10.02.2010). Emin son onyılıda Türk toplumunun sivil toplum dinamikleri

çerçevesinde katettiği mesafenin Nisan ayı içinde yapılacak sayımlara yansıtacağını ve Türk nüfusun mutlaka %5-6 oranında olacağını iddia etmektedir. (Zaman Makedonya, 2-8.02.2011) Kamu kurumlarında nüfusa oranla istihdam imkanından dolayı nüfus sayımı sonuçları Türk toplumu açısından oldukça önemsenmektedir. Kosova ile eş zamanlı olarak Nisan 2011 içinde yapılacak sayımlara yönelik Türk toplumu içinde ciddi bir hazırlık göze çarpmaktadır.

3.2.2.3. Makedonya’da Türkçe Eğitim

Sırbistan ve Yugoslavya Krallığı döneminde Makedonya Türkleri resmi olarak eşit vatandaşlar olmalarına rağmen ikincil bir statüye sahiptirler. 1912 ile 1945 yılları arasında anadilde eğitim yasaklanmış ve Türkçe resmi dil olarak kullanılamamıştır. Yugoslavya döneminde etnik topluluklara ana dilde eğitim hakkının verilmesi bir ilerleme olarak kaydedilebilir. Makedonya Türkleri bu dönemde kendi dillerinde ilköğretim hakkında kavuşmuş oldular. Bu dönemde Türkçe öğretmen kadrosu yetişti, kitaplar basıldı ve dergiler yayınlanabildi (Baki ve diğ., 2009:7).

Yugoslavya döneminde Komünist rejim Osmanlı geleneğine dayanan Türk kimliği dışında ve aynı zamanda da bir burjuva ideolojisi olarak algılanan Kemalizmin sınırları dahilinde inşa edilen Cumhuriyet dönemi Türk kimliğini de dışlayan seküler ve sosyalist bir Türk kimliğini inşa etmeye yönelik politikalar uyguladılar. 1945’in hemen sonrasında Batı yanlısı olarak görülen Türkiye’ye karşın Belgrad’la iyi ilişkiler içinde olan ve ideolojik akrabalık bulunan Arnavutluk ile ilişkiler Makedonya sathında Türk nüfusu Arnavutlar’dan daha baskıcı uygulamalarla karşı karşıya getirdi. Temas edilen Yüceller Hareketinin uğradığı koğuşturma bunun örneğiydi. 1948 yılındaki Stalin ve Tito anlaşmazlığının ardından Yugoslavya’nın Batı dünyası ve dolayısıyla Türkiye ile olan ilişkilerinin yumuşamasına paralel bir biçimde Makedonya Türklerinin durumunda görece bir iyileşme yaşandı. Komünist rejimin müslüman nüfusu azaltmaya yönelik politikaları 1950 ve 60’lı yıllarda yaşanan kitlesel göç hareketlerini doğurdu. Daha önce de temas edinildiği gibi bu dönemde yaşanan Türk nüfusun artışı bu göç politikası ile ilgiliydi. Türkiye göç edebilmek için müslüman kimliği üzerinden farklı etnik kökenden insanlar kendilerini resmi düzeyde Türk olarak ifade etmekten kaçınmamaktadır.

1944-45 yıllarında 3334 öğrencisiyle 37 Türk okulu faal durumdaydı. Makedonya’da ilk Türk alfabesi 1945 yılında Ferit Bayram tarafından yayımlandı. 1945 ile 1965 yılları arasında Türkçe ilk öğretim ile ilgili temel göstergeler şu şekildeydi.

Tablo 10: 1945-65 Makedonya’da Türkçe İlköğretime ait temel göstergeler.

Ders yılı	Öğrenci sayısı	Okul sayısı	Sınıf sayısı	Öğretmen sayısı
1945-46	6.702	55	131	125
1954-55	11.406	119	398	346
1964-65	5.874	190	183	182

Kaynak: (Baki ve diğ., 2009:13)

Lise düzeyinde ise 1963-64 öğretim yılında 88, 1964-65 öğretim yılında ise 107 öğrencinin Türkçe öğrenim görüyordu. 1950 yıllarda yaşanan göç sonucu 1954-55 ile 1964-65 yılları arasındaki on yıllık dönemde Türkçe eğitim neredeyse yarı yarıya azalmıştır.

Makedonya Cumhuriyeti Anayasası’nın 48. maddesi milliyetlere (nationality) kendi dillerinde ilk ve orta öğretim düzeyinde eğitim görmek hakkını tanımıştır. Bu hakkın bir yansıması olarak 2000-2007 yılları arasında ilköğretim ve lise düzeyinde eğitimle ilgili temel göstergeler şu şekildedir.

Tablo 11: 2000-2007 yılları arasında Makedonya’da Türkçe İlköğretime dair temel göstergeler.

Yıllar	Okul Sayısı		Sınıf Sayısı		Öğrenci Sayısı		Öğretmen Sayısı	
	Genel	Türk	Genel	Türk	Genel	Türk	Genel	Türk
2000-1	1010	56	10.031	251	246.490	6.061	13.937	---
2001-2	1010	55	10.094	249	242.707	5.874	14.112	316

Tablo 11 devamı

2002-3	1020	57	10.062	258	235.516	5.825	13.678	326
2003-4	1012	57	9.974	272	229.564	5.712	13.791	361
2004-5	1010	57	9.920	274	223.876	5.602	13.970	370
2005-6	1005	60	10.823	353	235.185	6.972	14.917	472
2006-7	1000	61	10.775	318	228.207	6.107	15.106	413

Kaynak: (Baki ve diğ., 2010:-14-16)

Tablo 12: 2000-2007 tarihleri arasında Makedonya’da Türkçe Lise Öğretimine dair temel göstergeler.

Yıllar	Okul Sayısı		Sınıf Sayısı		Öğrenci Sayısı		Öğretmen Sayısı	
	Genel	Türk	Genel	Türk	Genel	Türk	Genel	Türk
2000-1	95	5	2951	22	90.990	646	5467	87
2001-2	95	5	2989	23	92.068	694	5550	102
2002-3	96	5	3032	25	93.526	762	5749	91
2003-4	96	7	3082	30	93.791	925	5863	122
2004-5	100	8	3134	36	94.053	1090	5946	112
2005-6	101	8	3184	40	93.908	1128	6136	131
2006-7	104	8	3219	41	93.763	1216	6280	107

Kaynak: (Baki ve diğ., 2010:-15-16)

Makedonya'daki Türkçe Eğitimin sorun alanları da Kosova'da Türk toplumunun Türkçe eğitimle ilgili karşı karşıya olduğu sorunlarla paralellik gösterir. Nitekim temel başlıklar kitap eksikliği, Öğretmen/kadro eksikliği, öğretmenlerin eğitim ve öğretimdeki bilgi ve becerilerinin durumu, dersliklerin ve ders araç ve gereçlerinin durumu, velilerin çocukların eğitimi konusundaki ilgi ve katkıları şeklindedir.

Ders kitapları konusunda T.C. Başbakanlık TİKA'nın sağladığı destek sayesinde bir süre için eksiklik giderilmiş olmakla birlikte Makedonya Türk Toplumunun temsilcilerinin buldukları girişimler neticesinde Lise Türkçe ders kitaplarının basımının Makedon Devleti tarafından gerçekleştirilmesi sağlanmıştır (MATÜSİTEB Başkanı Süleyman Baki ile yapılan kişisel görüşme, 10.02.2011). Nitekim Makedonya Cumhuriyeti İlköğretim Kanununun 9. maddesi milliyetlere kendi dillerinde eğitim yapabilmeleri için "Makedon Dili ve onu Kiril Alfabesinden farklı okuyan öğrenciler için okuma kitaplarının eğitim gördükleri dile göre yazılması, Eğitim Bakanlığı'nın düşük tirajlı okuma kitaplarına ek ödeme yapması" gibi haklar sağlamıştır.

Makedonya'da Türkçe Eğitim'in sorunlarının çözümüne yönelik öne çıkan hususlar şu başlıklar altında toplanabilir.

1. Fiziki imkanların sağlanması, okulların inşa ve tadilat çalışmalarının gerçekleşmesi.
2. Makedonya Türkçe Eğitimde kullanılacak kitapların Türkçe Ders kitaplarının tercümesi şeklinde değil bizzat Türk eğitimciler tarafından Makedon müfredatına göre hazırlanması.
3. Eğitim Bakanlığı ve Eğitim dairelerinde Türk eğitimci kadrolarının arttırılması.
4. Eğitim Fakültesi Türkçe Sınıf Öğretmenliği bölümünde Türkçe kadronun arttırılması.
5. Türkiye Cumhuriyeti'nde yüksek öğrenim öğrenci kontenjanlarının arttırılması.

3.2.2.4. Makedonya Türklerinin Siyasal Temsili, Sivil Toplum ve Medya Kuruluşları

1991 yılında Bağımsızlık için yapılan referandumu Arnavutlar boykot ederken Türkler bağımsızlıktan yana oy kullandılar. Oysa Yeni Makedon Anayasası ile diğer azınlıklar gibi Türk topluluğu da hakim unsur tarafından yok sayılmaktaydı. Bağımsızlık sonrası Türk toplumunu temsil eden ilk siyasal oluşum, 1990'da Türk Demokratik Birliği adıyla kurulan ve 1992 yılında ise Türk Demokratik Partisi adını alan TDP'ydi. Makedonya Türklerinin eğitimi, kültürü, dili, dini ve etnik özelliklerini korumak üzere bir araya gelen siyasi oluşumun ilk başkanı Makedonya Anayasa Mahkemesi üyesi Mugbil Beyzat'tı. 11 Kasım 1990 tarihli ilk Makedonya seçimlerine Türk Demokratik Birliği'nde 10 adayla katıldı fakat hiç biri parlamentoya giremedi. Seçimden eski komünistler mağlubiyetle çıkarken seçimin galipleri İç Makedon Devrimci Örgütü- Makedonya Ulusal Birliği Demokrasi Partisi (VMRO-DPMNE)'ydi. Avni Engüllü'nün kısa süreli parti başkanlığının ardından Erdoğan Saraç TDP'nin yeni başkanı oldu. Kısa süren ikinci Türk Partisi deneyimi de Aziz Şen başkanlığındaki "Güven Partisi"ydi. 1999 yılında Türk Hareket Partisi, 2002 yılında Makedonya Türk Kalkınma Partisi ve 2006 yılında ise "Türk Milli Birlik Hareketi" partileri kuruldu.

1994 genel seçimlerinde 1 milletvekilini parlamentoya sokabilirken 1996 yerel seçimlerinde 10 Belediye Başkan adayıyla seçimlere katılan TDP iki Belediye Başkanlığını kazandı. 18 Ekim 1998 parlamento seçimlerinde çoğunluk ve nisbi temsil modeli uygulandı. Yürürlüğe giren yeni seçim yasası 120 milletvekilli Makedon Parlamentosu'nda 85 milletvekilinin çoğunluk geri kalan 35'ininse nisbi temsil seçim modeline göre seçilmesini öngörüyordu. Bu seçimlerde Türkler nisbi temsil için ayrılan 35 milletvekilliğinden ikisini elde ettiler. 2000 tarihli yerel seçimlerde ise 9791 belediye meclisi adayından 609'u TDP tarafından gösterilmişti. Seçilen 1906 adaydan 25 ise TDP'liydi. TDP aynı zamanda Türklerin yoğun olarak yaşadığı Merkez Jupa Belediye Başkanlığını da elde etmişti (Zeyniloviç:2005).

2002 yılında düzenlenen genel parlamento seçimlerinden sonra TDP Parlamento'da iki milletvekili bulundurma hakkını elde etti. Ayrıca kurulan hükümette bakan vekili, Makedonya Televizyonu ve Makedonya Radyosu Türkçe Yayınlar

Bölümünde, Türk dramında, Kültür Bakanlığı ve Tarım Bakanlığı'nda Cumhuriyet düzeyinde yönetici kadroları ayrıca Vergi İdare Dairesi'nde Merkez Halk Bankası'nda, Anayasa Mahkemesi'nde Cumhuriyet Yargıçlar Konseyi'nde birer temsilci bulundurma hakkı elde edildi. 2002 seçimlerinde TDP dışında VMRO-DPMNE ile koalisyon yaparak THP başkanı ve Demokratik Beraberlik Birliği ile seçimlere giren MTKP başkanı da parlamentoya girme hakkı elde ettiler. MTKP başkanı daha sonra istifa etti. Meclis Başkanının Büyükelçi olarak atanmasıyla TDP bir milletvekili hakkı daha elde etti (Çayırılı,2008:275).

2008 yerel seçimlerine Makedonya Türkleri yine iki parti ile girdiler. Kazanmasına kesin gözüyle bakılan “daha iyi Makedonya için” koalisyonu içinde VMRO-DPMNE ile seçim ittifakı yapan TDP iki milletvekili adayı göstererek parlamentoya bir milletvekili sokmayı başardı ve sonrasında bir devlet bakanlığı da elde etti. THP seçimleri boykot ederken Türk Milli Birlik Hareketi ise ülke genelinde 3749 oy alabildi ve hiç bir adayını parlamentoya sokmayı başaramadı. Seçim sonuçları ile ilgili ilgi çekici bir gözlem ise Türk nüfusun oldukça yoğun olduğu yörelerde Arnavut partilerine önemli miktarda oy çıkmasıdır. Nitekim nüfusunun %98'i Türk olan Plasnitse'de Arnavut “Bütünleşme Birliği” (DUI) 400 oy elde etmişti.

AB'ye uyum süreci içinde yerel yönetimleri güçlendirme ve bu suretle azınlık haklarını tanıma yönünde bir yerelleşme eğilimi yaşayan Makedonya'da 2005 tarihli yeni yerel yönetimler yasası zaten nüfus açısından dağınık bir görünüm arzeden Türk nüfus için olumsuz sonuçları beraberinde getirmiştir. Nitekim yeni yasa ile bir çok yerel yönetim biriminin sınırları değiştirilirken nüfus yoğunlukları da önemli ölçüde değişmektedir.(Mürtezan, 2008) Yasa ile 123 olan belediye sayısı 84'e düşerken Türk nüfusun yoğunlukta olduğu belediyeler daha yoğun Arnavut nüfusa sahip belediyelere dahil edilerek Türk nüfusun azınlık durumuna düşmesine sebep olunmuştur. Böylece örneğin Başkent Üsküp'te etnik Arnavut azınlığın oranını yüzde 20'nin altında iken yeni yasayla Üsküp Büyükşehir Belediyesine Saray ve Kondova Belediyeleri eklenerek Arnavutların nüfusu yüzde 20'nin üzerine çıkartılmakta ve Arnavut dili Üsküp Belediyesi dahilinde resmîyet kazanmaktadır. Buna karşılık nüfusun %36'sını Türklerin oluşturduğu Vrapçište Belediyesi Negotino Belediyesi birleşerek Türk nüfus %12,3' gerilemiştir. Ohrid Çerçeve

Anlaşması hükümlerince nüfusun %20'sini teşkil eden azınlık dili yerel düzeyde resmîyet kazanmaktadır. Böylece Vrapçište'te de Türkçe'nin resmîyeti ortadan kalkmaktadır. Bu sebeple 2005 yerel seçimlerinde TDP Vrapçište'de seçimleri protesto etmiştir. (Yürür, 2005) TDP Merkez Jupa ve Plasnitsa'da iki Belediye Başkanlığı ve 23 Belediye Meclis üyeliği elde etti.

2009 yılında yapılan yerel seçimlerde ise Plasnitsa Belediye Başkanlığı'nı Türk Milli Birlik Hareketi'nin (TMBH) adayı İsmail Yahoski, Merkez Jupa Belediye Başkanlığını ise Türk Demokratik Partisi (TDP) adayı Mazlum Hasan kazandı. TDP'nin Vrapçište Belediye Başkan adayı Salih Murat bin 394, TDP Gostivar Belediye Başkan Adayı Cevat Kerela bin 565, TDP Merkez Jupa Belediye Başkan adayı Mazlum Hasan bin 600, TDP Çayır Belediye Başkan adayı Hüsref Emin'in 656 oy aldığı açıklandı. Çayır Belediyesi Konsey Listelerinde Türk Demokratik Partisi 733, Türk Hareket Partisinin ise 642 oy aldığı bildirildi. Üsküp Büyükşehir Belediyesindeki Konsey üyeliğinde THP 2 bin 31 oy elde etti. Studeničan Belediyesinde ise TDP Konsey listesinin 137, Türk Hareket Partisi Konsey listesinin ise 226 oy aldığı açıklandı (Yenişafak, 23.03.2009).

Makedonya Türkleri'nin ülke genelinde dağınık bir nüfus özelliği göstermesi özellikle yerel seçimlerde gerekli çoğunluğu sağlamalarının önündeki en büyük engeldir. Aynı zamanda zaten oldukça sınırlı olan oy potansiyelinin birden fazla siyasi parti arasında bölünmüş olması Türk toplumunun siyasetteki temsilini zayıflatmaktadır (Makedonya Cumhuriyeti Devlet Bakanı ve TDP yöneticisi Hadi Nezir ile kişisel görüşme, 10.02.2011).

Makedonya Türk Toplumunu sivil toplum kuruluşları açısından hareketli bir yapı arz etmektedir. Makedonya Türkleri arasında sivil toplum kuruluşları çerçevesinde yürütülen faaliyetler siyasi alanda etkili olmanın yanısıra etnik ve dini kimliği muhafaza etmenin ve asimilasyona yönelik politikalara direnç gösterebilmenin de bir aracı olarak algılanmaktadır (MATÜSİTEB Başkanı Süleyman Baki ile kişisel görüşme, 10.02.2011). 1924 yılında Sebat Spor Klübü, 1939 yılında Üsküp Türkleri Yardım Cemiyeti, 1942 tarihinde kurulan Yücel Teşkilatı, 1946 tarihinde Zafer Kültü ve Spor Klübü, 1948'de Üsküp Türk Kültür ve Sanai-I Nefise Cemiyeti, 1948'de Gostaiivar'da Şevkat Derneği Makedonya Türkleri tarafından kuruldu fakat

1950 yıllarda yaşanan göçler bu tarz faaliyetlerin sona ermesine neden oldu (Çayırılı,2008:282).

Bağımsızlık sonrası Makedonya’da 5000’den fazla kayıtlı sivil toplum kuruluşu olduğu ifade edilmektedir. Kosova Türkleri arasında da görüldüğü gibi Makedonya Türkleri arasında da irili ufaklı 50’nin üzerinde dernek bulunmaktadır. 2003 yılında Makedonya Türk Sivil Toplum Teşkilatları Birliği (MATÜSİTEB) 24 Derneğin bir araya geldiği bir üst çatı teşkilat olarak kuruldu. 2007 yılından beri birlik Süleyman Baki⁹¹ tarafından idare edilmektedir ve hali hazırda üye dernek sayısı 43’e yükselmiştir (<http://www.matusiteb.org.mk/>). Kosova’daki sivil toplum kuruluşlarının dağılımı ve profesyonel kadrolardan ve fiziki imkanlardan yoksunluğu gibi problemlerin MATÜSİTEB’in varlığı ile Makedonya Türkleri için belli bir ölçüde giderildiği görülmektedir.

Ayrıca Üsküp’te faaliyet gösteren Köprü, Ensar, Makedonya Türkleri Medya geliştirme Derneği, Makedonya Türk İşadamları Derneği, Türk Öğretmenler Derneği de önde gelen dernekler arasındadır.

Makedonya Türkleri Yugoslavya döneminden itibaren etkili biçimde basın yayın faaliyetleri yürütmüştür. Aralık 1944 tarihinden itibaren yayımlanan Birlik gazetesi 2005 tarihine kadar yayın hayatına devam etmiş, 1957-2004 yılları arasında Sevinç ve Tomurcuk çocuk dergileri, 1965-2004 yılları arasında Sesler toplum-sanat dergisi, 1994-2002 yılları arasında Vardar Dergisi gibi dergiler faaliyet gösterdi. Günümüzde 1994 tarihinden bu yana faaliyeti sürdüren Makedonya Zaman gazetesi ve Yeni Balkan gazetesi, Ekol, Köprü, Kızıl Elma, Hikmet, Türk Kalemleri Dergileri önde gelen basın yayın faaliyetleridir (Çayırılı, 2008:284). Üsküp Radyosunda 1967’den beri Türkçe bölümü bulunmakta ve radyoda günlük 5 saat Türkçe yayın yapılmaktadır. Yayın faaliyetleri açısından Üsküp önemli bir merkez işlevi görmektedir. Logos A yayınları son yıllarda gerek Arnavutça gerekse Türkçe yayınları ile Makedonya ve Kosova kültürel hayatına önemli bir katkı sunmaktadır.

---

⁹¹ İlahiyat lisans ve yüksek lisans eğitimini Türkiye’de tamamlayan Baki aynı zamanda Üsküp merkezde tek Türkçe vaaz verilen caminin de hatibidir. MATÜSİTEB gerçekleştirdiği basın-yayın faaliyetleri ve etkili kamuoyu oluşturma çalışmaları ile oldukça verimli çalışmalar gerçekleştirmektedir.

3.2.2.5. Makedonya Türkleri'nin Sosyo- Ekonomik Durumu

Makedonya Yugoslavya döneminde görel olarak yoksul bölgelerden birini oluşturmaktaydı. Günümüzde Dünya Bankası verilerine göre Makedonya ekonomisi aşağı-orta sınıf kategorisinde değerlendirilmektedir. Bağımsızlık sonrasında Yugoslavya genelinde yaşanan serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci, Makedonya ticareti açısından önem arz eden Selanik limanının Yunanistan'la gergin ilişkilerden dolayı kapalı olması, 2001 yılına giden süreçte yaşanan siyasi, sonrasında silahlı gerginlik gibi olumsuz koşullara rağmen başarılı değerlendirilebilecek bir biçimde işlemektedir.

Makedonya ekonomisindeki yüksek işsizlik oranları dikkat çekmektedir. Bu rakam Türk nüfus arasındaki istihdam oranlarına da yansır. Makedonya İşbulma Merkezi kayıtlarına göre işsiz Türk sayısı 15.800'dir. Azınlıklara tanınan nüfus oranında kamuda istihdam imkanı Türk nüfus için tam anlamıyla işlememektedir. Ohri Çerçeve Anlaşması ile azınlıklara kamuda istihdam edilebilmeleri için tanınan nüfusa göre temsil imkanı diğer bütün azınlıklar için olduğu kadar Türk nüfus içinde tam anlamıyla kullanılamamaktadır. Nitekim kamu görevi yürüten Türk sayısı 1997 yılında genel sayıya oranla %1.96 iken 2005 yılında bu rakam %1,72'ye gerilemiştir. Bakanlıkların bir çoğunda Türk nüfusun olması gerekenin çok altında istihdam edildiği görülmektedir (Nuredin, 2008:153). Devlet memuru istihdamında ise siyasi partilerin etkili olması etnik gruplar içinde de klientalist ilişkilerin kamuda istihdam sürecinde liyakatin önüne geçmesini birlikte getirmektedir.⁹²

Makedonya Türkleri'nin sosyo-ekonomik profili Doğu ve Batı Makedonya arasında farklılık gösterir. Doğu Makedonya'da yaşayan Türkler yörük Türkleri olarak anılır ve kırsal bir ekonomi içinde tarım, hayvancılık ve son yıllarda TİKA tarafından geliştirilen projeler çerçevesinde arıcılıkla uğraştığı görülür. Batı Makedonya'da Türk nüfus daha şehirli bir nüfusu oluşturur ve esnaf ve zanaatkarlık gibi faaliyetlerle uğraşırlar.

---

⁹²AB Üsküp Büyükelçisi Devlet memurları alımında kişisel beceri ve yeteneğin değil parti ilişkilerinin etkili olmasını eleştirmektedir. "Ervan Fouere: Devlet Memurlarının İşe Alınmaları Partilerin Gölgesinde Olmamalı" 2-8.02.2011, Zaman Makedonya.

3.3. Balkanlar'da Türk Kimliği ve Türkiye Cumhuriyeti

Beş asra yakın bir süre Osmanlı Türk egemenliğinde kalmış olan Balkanlar bu gün bu geçmişin yükünü taşımaktadır. Kollektif dini adiyetler üzerine kurulmuş Osmanlı millet sisteminin 19. yüzyılın başlarından itibaren ulusçu hareketlerin ortaya çıkışı ile eş anlı olarak çözülmesi neticesinde Balkanlar'da bu tarihi geçmiş ile uyumlu bir ulusçuluk da doğuyordu. Çoğu zaman etnik ve tarihsel vurgusu yüksek bu ulusçuluk, ulus devlet inşa sürecinin ana siyasal malzemesini oluştururken içerdeki bütün farklı etnik toplulukları homojenleştirmeyi, aynı zamanda Osmanlı- Türk geçmişini ötekileştirerek silmeyi de beraberinde getiriyordu. Hantallığın ve ataletin, doğululuğun ve geri kalmışlığın sebebi olarak görülen bu aidiyet bir “Türk boyunduruğu” olarak tanımlanırken dil, tarih ve kültürde bu ortak geçmişe dair bütün izler hızla ve keskin bir biçimde ortadan kaldırılıyordu. Mimaride Osmanlı kültürel eserlerini ya tahrip etmek ya da dönüştürmek şeklinde kendini gösteren bu tavır nüfus politikalarında da türdeş bir nüfusa sahip yek pare bir ulusu teşekkül ettirmeyi hedefliyordu.

Osmanlı Devleti millet sistemi çerçevesinde birbirinden farklı etnik ve dini aidiyetlere sahip Balkan halklarını yönetirken temel ayırım hakim unsur olan müslüman nüfus ile gayrimüslim nüfus arasındaki ayırımdı. 19. yüzyılın başından itibaren önce, öncü kuşak proto-ulusçu elitlerin dil ve tarih alanında yaptığı çalışmalarla beliren, daha sonrasında ise uluslararası güçlerin sağladığı tahkimatla birlikte siyasallaşan ulusçu akımlar aynı zamanda millet sisteminin çizdiği sınırları da ortadan kaldırıyordu. Bir yönüyle ulusçu akımların merkez kaç eğilimlerine karşı Osmanlı idari sisteminin kendini yeniden yapılandırma deneyimi olan Tanzimat reformculuğu, Osmanlı idaresini daha merkezi bir devlet idaresine dönüştürürken millet sisteminin klasik içeriğini de değiştiriyordu. Islahat fermanı ile belirgin hale gelen bu değişim süreci Osmanlı Balkanlar'ında gerek yerli halkların gerekse de uluslararası güçlerin reform talepleriyle birlikte ilerliyordu. Balkan gayrimüslim halkları Sırbistan, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Karadağ gibi ayrı siyasi yapılara kavuşurken, Balkan müslüman halkları da ulusal kimlik inşa süreçlerini

yaşıyorlardı. Osmanlı sonrası Balkanlar'da ulusal kimlikler çoğunlukla dil, tarih ve din gibi kültürel bir içerik kullanılarak oluşturuldu. Medeni siyasi aidiyetlerin belirlediği devlet yapılarının yokluğunda devletler ulusu şekillendirdi. Zorunlu göç, toplu kıyımlar ve kültürel ve siyasi asimilasyon politikaları Balkan devletlerinin ulus inşa süreçlerinin vazgeçilmez aygıtlarıydı.

Çatışan ulusçu tarihsel iddialar coğrafi karşılığını sürekli genişlemek isteyen, irrendentist talepleri içinde barındıran ve bunun içinde savaşmayı göz ardı etmeyen devlet politikalarında buluyordu. 1877-78 Osmanlı- Rus Savaşı, 1912-13 Balkan Savaşları, iki Dünya savaşı ve ardından 1990'lı yıllarda yaşanan 3. Balkan Savaşları Balkan haritasını sürekli yeniden şekillendirirken, çizilen sınırlar hiçbir zaman homojen bir ulusal aidiyete denk düşmedi. Her yeni devlet içinde azınlık sorunlarıyla karşı karşıya kaldı. Sırp, Hırvat- Sloven Krallığı ve ardılı olan Yugoslav Krallığı Balkan halkları arasında birleştirici bir kimlik inşa etmeyi başaramadılar. II. Dünya Savaşı sonrasında işgalci Alman güçlerine karşı anti-faşist bir zeminde mücadeleyi örgütleyen Tito liderliğindeki partizanlar, bu tarihsel malzeme üzerine eşitlik ve kardeşlik söylemleri çerçevesinde bir Yugoslav kimliği, sosyalist Yugoslav vatanseverliği inşa etmeye çalıştılar ve Tito dönemi Yugoslavya'sının soğuk savaş sınırları üzerindeki maharetli stratejik seyrinin mümkün hale getirdiği görece refah bu kimliğin bir süre için "ulusal sorunları" görünmez kılmasını sağladı. Tito'nun ölümü adeta bir milattı. Pandoranın kutusu açılmış, içinde ulusal sorunun da olduğu bir dizi ekonomik ve siyasi kriz gündeme gelmişti. Soğuk savaşın çatışma ihtimallerinin azalması ile yaşanan yumuşama süreci ve dünya üzerinde yaşanan siyasi ekonomik paradigmatik dönüşüme yeterince etkili cevap veremeyen Yugoslav Sosyalist devlet aygıtı çöküyordu. Bu çöküş esnasında kendine ait payı muhafaza etme, genişletme ve en büyük payı alma şeklindeki arayışlar ulusçu söylemleri yaklaşık yarım asırlık bir aradan sonra tekrar gündeme getirdi. Sırp- Hırvat çatışmaları, Sırp- Hırvat- Boşnak savaşı, Sırp- Arnavut savaşı, Makedon- Arnavut çatışmaları 90 yıllar Balkan ajandasının temel gündem maddeleriydi. Zorunlu göçler, yıkımlar, katliamlar bu kaotik geçiş döneminin en görünen yüzüydü. 90 sonrası Balkanlar uluslararası güçlerin patronajında yeniden yapılanmakta ve yaşanan yıkımın yaraları sarılmaya çalışılmaktadır.

Balkanlar’da Osmanlı sonrasında kurulan siyasi idareler içinde azınlık durumuna düşen müslüman halkların kimlik problemleri yüzyıl boyunca devam etti. Gayrimüslim unsurun Osmanlı millet sistemi içinde birer “ulusal hammadde olarak” sakladıkları “etni”lerin ulusçu ideolojilerin dönüştürücülüğüyle uluslara evrilmelerine benzer biçimde, Balkanlar’da müslüman unsur da Arnavut, Türk ve Boşnak gibi ulusal kimlikleri içinden çıkarıyordu. Arnavut seküler ulusçuluğu 20. yüzyıl Balkan tarihinde etkili olurken Boşnaklar başlangıcından itibaren dini kimliği ulusal kimliklerinin kurucu rüknü olarak gördü. Balkan Müslümanları arasında dini kimlik 2. Dünya savaşına kadar bir şekilde nefes almayı sürdürdü, esas tahribatın Sosyalist Yugoslavya ve Komünist Arnavutluk döneminin ürünü olduğu söylenebilir. Bu dönemde bir yandan dini kimlik belirsizleştirilirken öte yandan müslüman unsur içindeki etnik sınırlar belirgin kılınmaktadır. Yugoslavya’nın dağılmasının ardından bölgedeki müslüman toplumlar açısından tekrar dini kimlikleriyle ve dolayısıyla Osmanlı geçmişiyle buluşmak imkanı da ortaya çıkmaktadır. Balkanların müslüman halklarının dini ve kültürel kimliği, 5 asır boyunca aynı siyasi idarenin parçası olmuş Türkiye Cumhuriyeti için bölge ile olan kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirebilmenin imkanına da sahiptir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılması sürecinde belirleyici olan üç tarzı siyasetin Osmanlıcılıktan İslamcılığa oradan da Türkçülüğe dönüşmesi üzerinde Balkan ulusçuluklarının etkisi belirgindir. Bir anlamda Türk Ulusçuluğu Balkan tecrübesinin içinde şekillenmişti. Cumhuriyet’in ilanıyla etnik ve seküler sınırlar dahilinde inşa edilen Türk ulusal kimliği içinde İslami ve Osmani bağlar görünmez kılınmıştı. Buna paralel ulus devlet sınırları içine yerleştirilen resmi Türklük misak-ı milli sınırları dışında kalan Türklere dair esaslı bir ilgiyi, devletle gerilimli bir ilişkisi olan soytürkçü çevrelere bırakıyordu. Balkanlar Türk muhafazakarlığı için her zaman önemli bir romantik miras ve nostaljik bir malzeme olarak Türk siyasi muhayyilesinde varlığını sürdürse de, resmi ulusal söylem içinde Osmanlı bakiyesi olarak görülen Balkanlar’daki müslüman unsurlar tehlikeli bir potansiyel olarak algılanmıştı. Öte yandan Balkan müslüman halklarının çoğu zaman “anavatan” olarak gördükleri Türkiye’ye göçleri devam etmiş ve Anadolu topraklarının tarihinin hiçbir döneminde olmadığı kadar homojen müslüman bir nüfusa sahip olmasına neden olmuştu. 1990 sonrası Türk ulusal kimliğinin de dönüşmeye başladığı tarihsel

bir uğraktır. Nitekim Yugoslavya ve SSCB'nin çöküşüne paralel bir biçimde Türk siyasi tahayyülüne Balkanlar imgesi, bütün tarihsel ağırlığıyla bir kez daha düşmüştür. Önemli oranda Balkan kökenli nüfusa sahip olan Türkiye için Balkanlar'da yaşanan dram ciddi sonuçlar doğurdu. Öncelikle Bosna savaşı, ardından Kosova Savaşı kamu oyunun (tıpkı Filistin ve Çeçenistan örneklerinde olduğu gibi) ulusal sınırlar dışında yaşayan müslüman halklara dair ilgisini derinleştirdi.

Yeni Osmanlıcılık 1980 sonrası Türk siyasetinin en önemli figürü, 9 Kasım 1989 - 17 Nisan 1993 tarihleri arasında Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal ile özdeşleşti. Özal'ın liberal, Türkçü, İslamcı ve Osmanlıcı unsurları meczeden ideolojik terkinin eşliğinde Türkiye, Kemalist izalosyonist dış politikanın sürekli bir beka sorunsalının belirlediği tedirginliğiyle Osmanlı geçmişine sırtını dönen dış politika anlayışından, Osmanlı mirasını özellikle Balkanlar çerçevesinde siyasi ve ekonomik ilişkilerin gelişimi yönünde bir imkan olarak gören bir anlayışa doğru evrilmekteydi.⁹³ 2002 sonrası AKP iktidarıyla birlikte Türk dış politikasının Osmanlı mirasını ve islami kimliğini içeren yönelimleri kimi zaman bir eksen kayması olarak okunsa da, bu eksen kaymasından çok bir eksen genişlemesi olarak anlaşılmalıdır. Zira yeni dönem Türk dış politikası Cumhuriyet dönemi kazanımlarına yabancılaşmadan, geçmiş dönem tabularını ortadan kaldırmaya yönelik bir eğilim içindedir. Geçmişin mili görüş geleneği içine yerleşmiş İslamcı dış politika argümanlarıyla bu yeni politikalar arasındaki farklar da dikkat çekicidir. Bu politikalar Cumhuriyet dönemi boyunca Türk dış politikasının temel yönelimi olan Batı ile ilişkilere yönelik bir değişikliği içermemekte ve AB üyeliği hala önemli bir eşik olarak görülmektedir. Öte yandan küresel güçlerle de bölgesel bir uyum özenle takip edilen bir alandır. Bu tarz bir dış politika anlayışı aslında, 2002 sonrası iktidarlarıyla birlikte resmiyete terfi eden Türk muhafazakarlığının dış politika düzlemindeki yansımalarıdır. Tarihsel ve coğrafi boyutları da içeren stratejik bir derinlik, komşularla sıfır sorunlu, çok boyutlu dış politika ve küresel bir güç olma vizyonu 1990'ların başında Türk sağında ifadesini bulan “büyük güç”, “bölgesel güç olma” hedefinin yeni dönemdeki açılımıydı.

---

⁹³ Türk Dış Politikasının bu yönelimini erken dönemde tespit eden bir makale için bkz: CONSTANTINIDES Stephanos (1996), Turkey: The emergence of a new foreign policy the neo-ottoman imperial model” Journal and Political and Military Sociology, 24, 323-334

Türkiye 1980 sonrası küresel ekonomi ile daha entegre ve ekonomik anlamda bir güç olmaya yönelirken Türk dış politikasının vizyonu da genişlemektedir.

Yeni dönemin dış politika mimarı Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu geleneksel Türk dış politikasının yaşadığı gerilimi “geçmişinde bir medeniyet çevresine siyasi merkez olmuş bir toplumun tarihi ve jeokültürel özelliklerinin belirlediği siyasi kültür birikimi ile siyasi seçkinler tarafından başka bir medeniyet çevresine katılmak doğrultusunda tesis edilmiş siyasi sistem arasındaki uyum problemi” olarak tarif etmektedir. Türkiye kendi tarihi ve coğrafi kimliğine dönmelidir. Bu doğrultuda Balkanlar, Davutoğlu’nun dış politika anlayışı çerçevesinde Türkiye’nin etki alanını oluşturması gereken üç jeopolitik etki alanı içinde yer alan yakın kara havzasına dahil edilir. Türkiye’nin Balkanlar’daki siyasi etki temeli Osmanlı bakiyesi Müslüman topluluklar olarak görülür. Türkiye Balkanlar’da tabii müttefikleri olan Arnavutluk ve Bosna ve Hersek ile olan ilişkilerini geliştirmeli ve “Müslüman azınlıklarla ilgili meselelerde müdahale etme hakkını kazanacak bir garanti elde etme hedefini sürekli gözetmelidir.”

Türk dış politikasının yeni parametreleri içinde Balkanlar’da Osmanlı mirası Balkan ülkeleri ile kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için önemli bir zemin teşkil etmektedir. Komünist idarelerin kapalı idari - toplumsal yapılarının çözülmesine paralel bir biçimde yeniden ortaya çıkan Balkanların müslüman toplulukları ulusçu ideolojilerin ve tamamlanmamış ulus inşa süreçlerinin derinleştirdiği birçok kimlik ve yönetim sorununu içlerinde barındırmaktadır.

Osmanlı sonrasında siyasi idarelerin yönetsel yapıları içinde farklı kimlik politikalarının nesnesi olan Balkanların müslüman halklarının genel görünümünü ele almayı amaçlayan bu çalışmada, Osmanlı yönetsel mekanizması içinde hakim müslüman kodunun 20. yüzyıl içindeki parçalanarak dönüşümü Kosova ve Makedonya’daki Türk nüfus üzerinden izlendi. Kosova ve Makedonya özelinde Balkanlar’daki Türk nüfusun kimlik ve yönetim sorunlarını ele almayı hedeflerken aynı zamanda iç içe geçmiş etnik (Türk) ve dini (Müslüman) kimliklerin ne kadar birbirleriyle bağlantılı olduğunun da altı çizilmektedir. Kosova’da ortak dini aidiyetler üzerinden hakim unsur karşısında etnik farklılığıyla varlığını sürdürmeye çalışan Türk topluluğu Makedonya’da ise hem dindaş olduğu Arnavut topluluğuna karşı Türk

etnik kimliğini hem de hakim Makedon nüfusa karşı da Müslüman dini kimliğini muhafaza etmek durumundadır. Sosyo- ekonomik sorunlarla ağırlaşan ve ulusçu ideolojilerin tahakkümü altında sıkışan Kosova ve Makedonya Türklerinin kimliği Türkiye'nin bölgede artan etkisine paralel bir biçimde tahkim edilmektedir. Balkan Türkleri ile etnik ve dini aidiyet üzerinden varolan güçlü bağlar bir zamanlar etnik aidiyeti de içeren dini kimlikler aracılığıyla Arnavut nüfusla da tekrar sağlanmaktadır. Nitekim Osmanlı geçmişi ötekileştiren ve dini ulusal kimliğin terkibi içinden çıkaran Arnavut ulusçuluğu Arnavutluk dışında Kosova ve Makedonya Arnavutları arasında da gittikçe etkisini yitirmektedir. Türkiye ile güçlenen ilişkilere paralel bir biçimde seküler Arnavut ulusçuları arasında dahi, Osmanlı geçmişi Arnavut kimliğini muhtemel bir Slavlaşmadan koruyan bir dönem olarak okuma eğilimi ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin hakim Arnavut nüfusla olan ilişkilerinin derinleşmesine paralel bir biçimde Arnavut ulusçularının Türk nüfusa yönelik yaklaşımları da dönüşmektedir.

Kosova ve Makedonya Türkleri Yugoslavya'nın dağılması süreci, yaşanan savaşlar ve sosyalizmden serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci ile daralan ve zaten yeterince gelişmiş olmayan ülke ekonomileri içinde azınlık olmanın dezavantajlı konumunun ağırlaştırdığı bir varlık mücadelesi vermektedir. İşsizlik en belirgin problem olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomik anlamda sağlanacak iyileşme kimliğin siyasi ve hukuki düzeyde korunmasına da destek sağlayacaktır. Nitekim Kosova ve Makedonya'da yeni dönemde azınlıklara sağlanan hakların etkin bir biçimde kullanılabilmesi ancak maddi imkanların geliştirilmesi ile mümkündür. Kosova ve Makedonya Türk sivil toplum kuruluşlarının daha etkin bir biçimde çalışmaları maddi imkanlar ve profesyonel kadrolarla ilgilidir. Türk kimliğinin korunmasında siyasi ve idari yapılar kadar dernekler ve medya kuruluşları da büyük önem taşımaktadır.

Aynı zamanda Türk ve Arnavut nüfus arasında bağları güçlendirecek ve ortaklıkları ortaya çıkaracak olan dini kimliğin Osmanlı Türk geçmişi ile barışık bir biçimde ifade edilebilmesi önemlidir. Komünizm sonrası Balkanlar'da yaşanan iktidar boşluğunda Arap dünyasından birçok resmi ya da sivil kuruluşun Balkan Müslümanları arasında etkili olduğu, bu gün Kosova ve Makedonya İslam Birliği'nin

bir çok görevlisinin eğitimlerini arap ülkelerinde aldığı görülmektedir. Kültürel vurgusu yüksek, Osmanlı geçmişi ile barışık İslami bir anlayış, Osmanlı tarihini ötekileştiren ve Balkanlar'daki İslami geleneğin önemli bir rüknü olan tasavvufi yapılanmaları kategorik olarak reddeden selefi bir İslam anlayışı ile karşı karşıya gelmektedir. Osmanlı'nın bir devamı olarak algılanan yerli Türk nüfusa ve Türkiye'ye karşı bakışı etkileyen bu yönelimin etkisinin zaman içinde azalması Kosova ve Makedonya Türkleri açısından önemli bir gelişmedir.

Balkanlar'daki Osmanlı mirasının belirlediği kültürel kimlik Arnavut, Türk, Torbeş, Goran, Roman, Pomak ve Boşnak gibi farklı etnik kimliklere bölünmüş müslüman halkların bir arada yaşayabilmelerinin imkanını büyük ölçüde içermektedir. Bu kültürel kimlik aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin Balkanlar'daki barış ve istikrara sağlayacağı katkının da en önemli ifadesidir.

Balkan coğrafyasında Arnavutluk ve Kosova'da olduğu gibi nüfusun önemli bir çoğunluğu, Bosna-Hersek ve Makedonya'da ise nüfusun önemli bir kısmı müslümandır. Aynı şekilde tarihi Sancak bölgesi dikkate alındığında Karadağ ve Sırbistan'da dahi önemli bir miktarda müslüman nüfus yaşamaktadır. Etnik-linguistik hatlarla bölünmüş olmasına rağmen bu müslüman nüfus bölgedeki Osmanlı mirasının bir göstergesidir. 1990'lı yıllarda Arap kökenli vakıflar ve kuruluşların etkili olduğu Balkanlarda bu kuruluşlar kendi dini kültürlerini etkili kılmaya çalışırken 1990'ların sonuna doğru bu kurum ve kuruluşların etkisinin bölgede gittikçe azaldığı görülmektedir. 11 Eylül sonrası güvenlik algılamalarının da bölgedeki bu rol değişimi üzerinde etkili olduğu düşünülebilir. 2002 yılından itibaren Türk Dış politikasının kendini etnik hatların ötesine uzanan ve dini ve kültürel bağları öne çıkaran bir söylem dahilinde yapılandırmasının en önemli sonucu Balkanlara yönelik artan bir ilgi olarak belirdi. TİKA ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi devlet kuruluşları, Yunus Emre Vakfı gibi kamu vakıfları aracılığıyla olduğu kadar eğitim ve insani yardım alanında faaliyet gösteren birçok Sivil Toplum Kuruluşu aracılığıyla Türkiye bölgede etkisini her geçen gün daha da hissettirmektedir. Türkiye'nin bölgeye nüfuzunu sadece bir asır öncesinde kopmuş ve günümüzde tekrar kurulmaya çalışılan tarihi, kültürel ve dini bağlar kolaylaştırmaktadır. "Osmanlı mirası", "bir arada yaşama kültürü", "Osmanlı'nın bir

Balkan imparatorluğu oluşu” söylemleri daha fazla yer bulmaktadır. Diyanet İşleri Teşkilatı selefi akımların ötekileştirdiği Osmanlı geçmişini ve Osmanlı dini geleneğini yedeğine alarak gittikçe Balkanlar’da etkili olan uluslararası bir aktöre dönüşmektedir. Türkiye’nin Balkanlar’a ait ilgisi Türk Dış Politikası’ndaki yönelişlerin yeni Osmanlılık olarak yorumlanmasına da sebep olmaktadır (Ökten,2010:44).

Türkiye’nin kendi içinde yaşadığı, Osmanlı geçmişi ile daha barışık etnik- seküler kimlik algılamalarının ötesine geçen ve dini aidiyeti daha çok içeren bir kimlik dönüşümü, Türkiye’nin Balkan politikasına da yansımaktadır. 2002’den bu yana yaşanan bu dönüşümler bir sonraki bölümde de ele alınacağı gibi Balkanlar’daki müslüman topluluklar kadar onların bir unsuru olarak Balkan Türkleri’nin de dini içeriği daha yüksek bir kimliğe sahip olmalarına sebep olmaktadır.

Osmanlı millet sisteminin çizdiği dini kolektif hatlar 20. yüzyıl boyunca ulusçu, marksist ve seküler ideolojiler tarafından çözülmüşse de bu miras günümüzde Türkiye’nin bölgedeki nüfuz alanını güçlendiren bir etki doğurmaktadır. Bölüm boyunca görüldüğü gibi Yugoslav, Bulgar, Yunan Krallıkları sonrasında komünist-sosyalist Yugoslav ve Arnavutluk tecrübeleri sınırları dahilindeki müslüman toplulukları farklı kimlik politikaları dahilinde dönüştürmeye çalıştılar. Soğuk savaş boyunca Arnavutluk ve Yugoslavya’da İslami kimlik büyük ölçüde baskı altına alındı ve kimi zaman silinmeye çalışıldı⁹⁴ Bosna ve sonrasında Kosova savaşı bölgenin müslüman topluluklarının etnik-seküler kimliklerinin ve Yugoslav kimliğinin ötesinde tekrar İslami kimliklerini daha yoğun biçimde vurgulamasına da neden oldu. Bektaşilik her ne kadar Türkiye’deki Bektaşilik ile bağlarını daha 1920’li yıllarda koparmış olsa da Arnavutluk’ta önemini korumakta⁹⁵, sönmüş ya da faaliyetlerini gizli biçimde sürdüren bir çok tarikat Kosova, Makedonya ve Bosna’da tekrar canlanmaktadır.⁹⁶ Bölgenin dini yaşantısının başat yönelimi olan Sünni-hanefi

---

⁹⁴ Enver Hoca Arnavutluk’u kendisini ateist bir devlet olarak tanımlıyordu.

⁹⁵ Arnavutluk’ta Bektaşiliği İslam dininin dışında ayrı bir dini kimlik olarak tanımlama çabaları dikkat çekicidir. (Arnavutluk Dünya Bektaşi Birliği Başdedesi Hacı Reşat Bardi ile kişisel görüşme, 22.05.2010)

⁹⁶ Prizren ve Ohri’deki Halveti tekkeleri, Saraybosna’da Nakşi ve Kadiri tekkeleri, Tiran’daki merkezi Bektaşi tekkesinin yanı sıra Ocak 2011 tarihinde vefat eden ve son mesnevi şarihi olarak bilinen Hacı Hafız Halid Muliç Efendi bu tasavvufi geleneği Balkanlar’da günümüze kadar yaşatan bir etkiye sahiptir.

mezhebi günümüzde Türkiye'nin sahip olduğu dini algılama biçiminin Balkan Müslümanları arasında kendine zemin bulmasını kolaylaştırmaktadır. Osmanlı mirasının sağladığı kültürel bağlam bölgede selefi akımların derinleşmesini engellerken bu gün Diyanet ve diğer Türk dini sivil toplum kuruluşlarının⁹⁷ etkili olmasını sağlamaktadır. Avrasya ve Balkan İslami Şurası ile Diyanet Balkanlar'da Kafkaslar'da Sünni müslüman topluluklar üzerindeki en yüksek dini otorite haline gelmiştir (Öktem, 2010:47). Türkiye'de eğitim için bölgeden öğrencilere sağlanan burslar, yayınlar ve dini hizmetler, Türkiye'deki ilahiyat fakültelerinde eğitim gören bir çok mezunun Balkan ülkelerinde imamlık yapması ve ülke riyasetlerinde görev alması, TİKA tarafından bölgede restore edilen onlarca dini ve kültürel tarihi eser⁹⁸ bu geçmişi güncellemekte ve bir nüfuz alanına dönüştürmektedir. ⁹⁹ TİKA Saraybosna, Üsküp, Podgoritsa, Priştine, Tiran ve son olarak da Belgrad'daki ofisleriyle kalkınma yardımı faaliyetlerini etkili bir biçimde sürdürmektedir. Ekonomik kalkınmanın yanı sıra Türkiye ile bölge ülkeleri arasındaki tarihi ve kültürel mirasın canlandırılması amacıyla bir çok proje ve faaliyet TİKA aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Aynı şekilde 2008 tarihinden bu yana faaliyetlerini yürüten Yunus Emre Vakfı Saraybosna, Üsküp ve Tiran'daki merkezlerinde açtığı Türkçe kursları ve Türk dili ve kültürü alanındaki faaliyetleriyle Balkanlar'daki bu tarihin mirasın güncellenmesine katkı sağlamaktadır.

---

⁹⁷Kamuoyunda Gülen Cemaati olarak bilinen yapılanmanın Balkanlar'da Bosna ve Hersek'teki 7 adet Türk koleji ve Uluslar arası Burç Üniversitesi, Prizren ve Priştine'deki Mehmet Akif Kolejleri, Arnavutluk'ta 4 kolej ve 5 Arnavutluk İslam Birliği ile birlikte yönetilen medrese ve Epoka Üniversitesi, Makedonya'da 3 kolej ile yürüttüğü eğitim faaliyetlerinin yanı sıra Saraybosna'daki Uluslararası Saraybosna Üniversitesi, Üsküp'teki Balkan Üniversitesi Türkiye kökenli eğitim kuruluşları olarak dikkat çekmektedir. Aziz Mahmut Hüdayi Vakfı ve Hulusi Efendi Vakfı gibi Türkiye kökenli dini sivil toplum kuruluşları Balkanlar'da etkin bir biçimde çalışmalar yürütmektedir. (Öktem:2010)

⁹⁸ 1990'lı yıllar boyunca Arap kurum ve kuruluşlarınca bölgede inşa edilen camiler Osmanlı mimarisinin özelliklerini taşımamaktadır. TİKA tarafından aslına uygun bi biçimde restore edilen Kosova'da Prizren Sinan Paşa ve Priştine Fatih Camileri, Sultan Murat Türbesi ve Selamlık binası, Makedonya'da Mustafa Paşa Camii, Bosna'da Konjic Köprüsü ve Maglay Kurşumliya Camileri ve Arnavutluk'ta restorasyon çalışmaları devam eden 10 adet camii bunlardan sadece bir kısmıdır.

⁹⁹ T. C. Başbakanlık TİKA'nın Balkanlar'daki 2003-2009 yılları arasındaki harcamaları için EK-C' ve Türkiye'nin 2004-2009 yılları arasında Balkan ülkelerine yönelik kalkınma yardımları için de EK-D'e bkz.

SONUÇ

Ünlü Bulgar Balkan tarihçisi Maria Todorova Balkanlar'da bir Osmanlı Mirası aramanın anlamsız olduğunu söyler ve ekler: “Balkanlar Osmanlı mirasının bizatihi kendisidir”. Balkanlar kimi zaman Batı'nın kendi içindeki doğusu olarak düşünülür. Göreli geri kalmışlığı Balkan ulusçu tarihçileri kadar Balkanlar üzerine yazan batılı yazarlar tarafından da bu geçmişin bir sonucu olarak görülür ve Balkanlar örtülü bir oryantalizmden nasibini alır. Balkanlar beş yüzyılı aşkın bir dönem Anadolu ile aynı siyasi ve yönetsel yapının içinde varolmuş bir coğrafyadır. “Güney Doğu Avrupa” gibi Avrupa merkezli ifadelerle karşın Balkanlar, Türkçe kökenli bir ifade olarak uluslararası literatürde de kabul gören bir adlandırmadır. İçinde barındırdığı etnik, dini ve kültürel farklılıkların hem bir arada yaşama kültürünü hem de bir parçalanmışlık ve çatışma ihtimalini bir araya getirmiş olması, Balkan coğrafyasını dünya tarihi için olduğu kadar ülkemiz için de önemli kılar.

Kültürel ve dini bir ortaklık olarak Osmanlı mirası içinde Müslüman aidiyeti etnik kimliklerin hatları doğrultusunda parçalanırken müslüman olmakla özdeş sayılan ve etnik bir imayı barındırmayan Türk kimliği de bir etnik kimliğe dönüşmüştür. Bu gün Balkanlar'da kendini etnik anlamda Türk olarak gören topluluklar yer almaktadır. Zorunlu göç, kitlesel kıyım ve asimilasyon politikalarına rağmen Balkanlar'da cari bir Türk varlığından söz etmek mümkündür. Modern döneme ait bir kullanım biçimi olan ulusal kimlik olarak “Türk” yerine burada kullandığımız “Türk” bir kültürel kimlik biçimidir. Etnik kimliklerin henüz dini kimlikler içinde ulusçu muhayyileler tarafından işlenmediği, uyandırılmadığı bir döneme ait bir kullanım biçimi olarak Balkanlar'da Türk olmak hakim müslüman unsura dahil olmak anlamına gelmektedir. Bu kullanım biçimi Balkanlar'da hala kullanımı cari olan “Türklüğün şartı beştir”, “elhamdülillah Türk'üm” deyimlerindeki anlamda bir Türklüktür. Tarihi ve kültürel eserler, gündelik hayatı etkileyen yeme içme alışkanlıkları, Balkan dilleri içindeki binlerce Türkçe kökenli kelime, kültürü oluşturan objektif unsurlar olarak bütün Balkan kültürleri içinde Osmanlı- Türk kimliğinin önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Balkan müslüman halkları arasında kullanımına hala rastlanan gayrimüslim “öteki”yi anlatmak için kullanılan “gavur” kelimesine benzer

bir biçimde, gayri müslim Balkan halkları için de “Türk” müslüman “öteki”yi anlatmak için kullanılan ifadelerden biridir.¹⁰⁰

Bu karşılıklı bir etkileşimdir. Aynı zamanda gerek 1877-78 savaşı gerekse de Balkan savaşları sonrasında yaşanan ve 20. yüzyıl boyunca devam eden göçler aracılığıyla Balkanlar da bu gün Cumhuriyet’in tanımladığı biçimiyle “Türk” kimliğinin içinde yer alır. Geçen yüzyılın başında Osmanlı yönetiminin Balkanlar’dan çekilmesiyle birlikte işleyen Balkanlar’dan Anadolu coğrafyasına göç, demografik açıdan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin teşekkülünü derinden etkilemiştir. Edebi, entellektüel ve politik söylemlerimizin içinde hep bir “Balkanlar” olagelmıştır. Çoğu zaman bir mağlubiyet, hüsrana ve kayıp kimi zaman da özlem duyulan nesilden nesile anlatılan bir eski hikaye olarak Balkanlar “Türk” imgesinin kurucu unsurlarındandır.

Balkanlar beş asrı aşan bir zaman dilimi için dini kolektif kimlikler üzerinde yükselen Osmanlı toplumunun ve yönetim sisteminin bir parçası olageldi. Balkanlar’da Osmanlı mirasının en önemli unsuru bir yönetsel mekanizma olarak Osmanlı Millet sisteminin kendisidir. Balkanlar’ın dini ve etnik çeşitliliğe sahip halklarını aynı yönetsel mekanizma içinde bir araya getiren millet sistemi varlığını 19. yüzyılın ortalarına kadar sürdürebildi. 19. yüzyılda Balkanlar’da yükselen ulusçu akımlar ve buna bir cevap niteliği de taşıyan Osmanlı modernleşmesi millet sistemini tahkim etme iddiasına rağmen klasik içeriğini çözen bir etkiye sahipti. Buna rağmen millet sisteminin çizdiği hatlar, Osmanlı sonrası Balkanlar’da siyasal ve toplumsal kimlikler üzerinde oldukça etkili olabildi. Balkan ulus devletleri 19. yüzyıl ile birlikte geleneksel idari toplumsal yapının ulusçu ideolojilerin etkisiyle çözülmesi sonucunda teşekkül etti. Osmanlı millet sistemi içinde birer “ethnie” olarak varolan gayri müslim Balkan halkları birer ulusa ve beraberinde ulus devletlere dönüşürken benzer bir dönüşümü Osmanlı Devleti’nin hakim unsuru olan müslümanlar da yaşadılar. Türkiye Cumhuriyeti “Türk” ulusal kimliğini etno-seküler sınırlar içinde tanımlayarak bir ulus devlete dönüşürken, Arnavutlar yaşadıkları geniş Balkan coğrafyasının bir kısmında, büyük güçlerin patronajında bir devlete kavuşabildiler. Boşnak kimliği ise önce Avusturya Macaristan ardından da Yugoslavya’nın

---

¹⁰⁰ Kosova ve Makedonya Türkleri arasında “cavır” olarak kullanılan gavur, Boşnakça da kullanım alanına sahiptir. Genç nesiller tarafından pek tercih edilmese dahi “kavurski posao”, “gavur işi” deyimleri hala kullanım alanına sahiptir. Öte yandan Sırlar için de Boşnak müslümanları “Türk” olarak adlandırılmaktadır.

sınırlarında oluşum sürecini tamamlarken, 20. yüzyılın sonunda 3. Balkan Savaşı'nda yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. Karadağ ve Sırbistan arasında paylaşılan toprakları ile Sancak'ın Boşnak Müslümanları da bir kimlik mücadelesi içindedir. Kosova ve Makedonya Sosyalist Federal Yugoslavya'nın çöküşünün ardından bağımsızlık süreçlerini tamamlarken içlerinde birçok kimlik ve yönetim sorununu hala barındırmaktadır.

Çağdaş Balkanlar'da Osmanlı mirası ve Türk kimliği Balkan Ulusçuluklarının yaklaşık iki asırlık hükümlerinden arta kalan bir mirastır. Balkan Ulusçuluklarının her biri gerçekleşmemiş, yarım kalmış bir hayaldir. Her biri tarihin bir döneminde Balkanlara hakim olmuş ve diğer halkları yönetmiş bir büyük ve güçlü devletin hayalini kurar ve ardından bunu gerçekleştirmek için eldeki bütün imkanları seferber eder. Bu sebeple Balkan ulusçuluklarının her biri aslında bir hüsrana da içinde barındırır. Büyük bir Sırbistan, Büyük bir Bulgaristan, Büyük bir Arnavutluk, Büyük bir Yunanistan rüyalarının her biri bir politik katastrofla sonuçlanarak Balkan ulusçu muhayyilesine bir gerçekçilik katmak yerine çoğu zaman yine ihtiras devşirilecek bir mağduriyet öyküsü olarak eklenmiştir.

Balkanlardaki kimlik inşa süreçleri Ulusçu ideolojilerle ve ulus devlet inşa süreçleri ile yakından ilişkilidir. Balkanlar'da etnik ve ulusal kimliklerin oluşumu dini kolektif kimlikler üzerine kurulu modern öncesi döneme ait Osmanlı millet sisteminin çözülüşü ve Balkan Ulus devletlerinin oluşumunun bir sonucudur. Balkan uluslarının her biri, ulusçu histografyaların içinden kendilerine tarihte ve Balkan coğrafyasında bir yer açarken bir diğerinin alanı üzerinde hak iddia etmektedir. Dolayısıyla aslında Balkanlar'da yaşanan çatışmalar öncelikle muhayyel bir düzeyde başlamaktadır. Ulusu doğuran “politik bir anne” olarak vatan topraklarının altı ve üstü tahayyül edilirken ortaya bir nesep sorunu çıkmaktadır. Her ulus kendi varlığını tarihin en uzak dönemlerine kadar götürürken otoktonluk iddiaları iç içe geçer. Burada temel mesaj “buralar ezelden bizimdi ve ebede de bizim olacaktır” şeklindedir. Bu otoktonluk iddiaları bilimsel dayanağını ararken bilimin kendisi de ulusun hizmetindedir. Dolayısıyla bu iddiaların bir çoğunun Balkan uluslarının teşekkül döneminde ortaya atılmış iddialar olduğu su götürmezdir. Otoktonluk iddiaları

ulusun adeta mistik boyutudur. Ulusun bir inşa olduğunu gördüğümüz anda bu iddialar bir büyü bozumuna uğrar.

Otoktonluk iddialarının yanı sıra Balkan ulusal kimlikleri Osmanlı- Türk ötekisi üzerinden kurulur. Bunu Türkokratya olarak isimlendirmek mümkündür. Her ulus Türk hakimiyeti dönemindeki dönemi ulusal bilincin dumura uğradığı bir dönem olarak düşünür. Masallar, çocuk oyunları, halk hikayeleri ve şarkıları ulusun kolektif şuuruna işlemiş Türk korkusunu anlatır. 19. yüzyıl dönümünde Balkan ulusçuluklarının önemli bir malzemesini teşkil eden Türkokratya 1990'lı yıllarla birlikte tekrar tadavüle girer. Nitekim 1992-1995 Bosna savaşı yıllarında Milošević'in uyandırdığı Sırp ulusçuluğunun önemli bir bileşeni olarak Türkokratya tekrar karşımıza çıkar. Sırp tarafından öldürülen Boşnaklar daha çok Müslüman ve Türk olarak görülmektedir. Kosova'da yaşanan kriz 1389 ile anakronik bir biçimde yan yana getirilmekte ve ulusçu muhayyile canlı bir biçimde işlemektedir.

Balkan ulusçuluklarının önemli bir diğer bileşeni de oksidentalizmdir. Osmanlı Türk geçmişinden dolayı Batı'nın kendi içindeki ötekisi olarak görülen ve dolaylı bir oryantalizme maruz kalan Balkanlar'da ulusçu muhayyile bu Türk geçmişinden alabildiğine muzdariptir. Buna rağmen Batı ile kurulan ilişki de karmaşıktır ve oksidentalizmin izlerini taşır. Tıpkı Türk ulusçuluğunun muasır medeniyet seviyesini aşmak adına idealleştirdiği fakat aynı zamanda tekinsiz ve güvenilmez bulunan Batı imgesine, diğer Balkan ulusçuluklarında da rastlamak mümkündür. Bu bağlamda Osmanlı sonrası Ortadoğu ve Balkanlar'daki ulusçulukların birbiriyle benzerlikleri dikkat çekicidir. Bir metafor olarak Balkanları ele alan Şen, Balkanların "çatışan uygarlıklar arasında yer alan bir köprü, farklı dinler ve kültürlerin kesiştiği bir kavşak, üzerinde pek çok renk barındıran bir duvar halısı, pek çok desenin bir araya geldiği bir mozaik ya da satranç tahtası, yarı egzotik dünyaya açılan bir kapı, bir barut fıçısı, Orient ekspresin son durağı, yani sonsuz bir çatışma, savaş ve şiddet metaforu" olarak ele alındığını belirtir. (Şen, 2003). Balkanlar Avrupa'nın vahşi doğusudur adeta Kızılderili topraklarıdır. Fethedilerek temdin edilmesi gereken böylece tarihe dahil edilmesi gereken bu coğrafya Batılı imgelemde doğunun bir uzantısıdır aslında dolayısıyla gizemli ve örtük bir metafordur.

Batı gözüyle “Türk imgesi” Balkanlar’da Türk imgesinin anlaşılması açısından önemlidir. Modern ulusal hareketlerin teşekkülü döneminde uluslara tarih bağlamında önemli bir rol biçilir. Tarihyazıcılığı aracılığıyla ulusa tarihte “kutsal bir görev” verilir. Ulusal zaferler abartılı birer kahramanlık hikayesine dönüşürken kayıplar etrafında ise bir yas kültürü kurulur. Bu genel çerçeve içinde çoğu zaman bir “başdüşman” rolü oluşur. Yüzyıllar içinde “Avrupa”, “Batı” farklı içeriklerle Hıristiyanlığın merkezi olarak görülmekte ve böylelikle de Türklüğün bir karşıtı olmaktadır. Bu batı imgelemi sınırları sürekli genişleyen ve zaman içinde değişen bir içerik kazanırken her yeni durumda güncellenir. Türk burada İslam ile özdeşir ve İslam hem dini bir cemaat olarak Hıristiyanlığın hem de kültür olarak Hıristiyan uygarlığının karşıtıdır.

19. yüzyılın başlangıcından itibaren Balkanlar’da ortaya çıkan ulusal kimlikler Osmanlı millet sisteminin sınırlarını çizdiği daha geniş dinsel kimliklerin daha küçük dilsel-ulusal birimlere dönüşmesidir. Balkanlar özelinde Osmanlı millet sistemi içinde hakim iki kimlik olan ortodoks ve müslüman kimlikleri Osmanlı toplumunu yatay bir biçimde keserken kendi içinde dikey olarak bölünerek ulusal kimlikleri doğurmuştur. Daha öncesinde genel ortodoks milletinin mensubu olan halklar sonrasında Bulgar, Yunan, Sırp, Makedon kimlikleri arasında paylaşılırken devletin asli unsuru olan Müslüman kimliği ise Balkanlar’da Boşnak, Arnavut, Türk kimliklerine dönüşmektedir. Balkanlar’ın Müslüman ahalisi arasında dini kimliğin yanısıra ulusal kimliğin teşekkülü gayrimüslim ulusçuluklara göre gecikmiştir. Ancak 1878 Osmanlı-Rus savaşı ardından Bosna topraklarının Avusturya-Macaristan hakimiyetine girmesi ile Boşnak kimliği belirlemeye başlamıştır, aynı şekilde Osmanlı modernleşmesinin bölgedeki idari uygulamalarından rahatsızlık duyan Arnavutların ulusal kimliği 1838-1878 gibi dönemlendirilecek bir zaman diliminde uyanırken yine bu tarihten sonra aktif bir biçimde siyasallaşmıştır. Bunun en önemli sebebi Boşnakların da Arnavutların da kendi bölgelerinde Osmanlı idaresinin temsilcileri olarak görülmeleri ve Osmanlı devleti ile özdeşleşmiş olmalarıdır (Babuna, 2000). Millet sisteminde ulusal kimliklerin oluşması süreci işlerken aynı zamanda daha küçük yerel kimlikler de daha geniş dilsel ulusal kimlikler içinde asimile edilerek görünmez kılınmaktadır. Daha sonra detaylı bir biçimde ele alacağımız Balkanlar’daki etnik Türk kimliği bu çerçeve içinde

düşünülmelidir. Aynı zamanda 20. yüzyıl ile birlikte geleneksel ulus devletin ve dolayısıyla ulusal kimliklerin sınırlarını aşacak olan Slav, Yugoslav, Avrupalı gibi kimliklerde sırasıyla tedavüle girerek Balkanlar'daki kimlik ve siyaset tartışmalarına müdahil olacaktır. Modern Balkanlar'da da grup kimlikleri bağılıkların birbirine karışmasından oluşmaktadır ve ulusal kimliklerin modern biçimiyle ortaya çıkması ne bir yerini alma, ne de bir yaratma ya da yeniden doğuş süreci olarak değil, eski ve yeni bağılıkların bir araya getirildikleri ve kısmen yeniden tanımlandıkları bir yeniden inşa ve yeniden yorumlama süreci olarak en iyi biçimde anlaşılabilir. Bu ise dinamik ve hala işleyen bir süreçtir (Yasamee, 1992:71).

Balkanlarda millet sisteminin çizdiği sınırların belirsizleşmesi ulusal kimliklerin dini kimliklerin önüne geçtiği 20. yüzyıl Balkan devletlerinin bir ürünüdür.

Balkanlar'da Türk kimliğini bu çerçevede içinde ele almak gerekir. Denilebilir ki "Türklük" Balkan kimliğinin kurucu unsurudur. Balkanlar Türk ve Müslüman tarihinin bir parçası olduğu için Avrupalı değildir. Balkanlar'da Türk olmanın bu geniş anlamına sadece dikkat çekerek çalışmamızda etnik anlamda bu gün kendisini Türk olarak tanımlayan topluluklar üzerinde duruldu. Kimliğin iki türlü bir işleyişi olduğundan bahsedilmişti. Balkan ulusçuluklarının içinde kaybolmayan ve hala kendisini Türk olarak algılayan ve aynı zamanda hakim unsur tarafından da bu kimliği ile kabul gören Türk toplulukları bu gün Balkanlar'daki Türk varlığının en dar fakat doğrudan ifadesi olmaktadır. Kosova ve Makedonya özelinde ele aldığımız dilsel- etnik Türk toplulukları Osmanlı millet sisteminin yukarıda belirtilen süreçler içinde dönüşmesinden arta kalan topluluklardır. Hakim müslüman kimlik kendi içinde bir yandan ulus- devlet olarak örgütlenen gayrimüslim ulusçuluklar içinde öğütülürken öte yandan müslüman uluslar içinde varlığını muhafaza etmektedirler.

Çağdaş Balkanlar'da Türk Topluluklarını örneklendirmek üzere ele aldığımız Kosova ve Makedonya Türklüğü Osmanlı millet sisteminin adeta mefhumu muhalifi olarak onu çözen Balkan Ulusçuluklarına rağmen varlığını günümüze kadar sürdürebilmiştir. Kosova'da Türk olmak 20. yüzyıl boyunca şiddetlenerek devam etmiş olan Sırp ve Arnavut ulusçuluğunun tarihi, kültürel ve politik iddiaları arasında kendine bir yer açmak demektir. Bu sebeple çalışmamız boyunca tarihi arka plandan yola çıkılarak mevcut gerilimler anlaşılmaya çalışıldı. Kosova'da Arnavut ve Sırp

ulusçuluğunun tarihi iddiaları bilinmeden mevcut durumun anlaşılması mümkün değildir. Yugoslavya'nın çöküşü süreci içinde bağımsızlık arayışlarını sürdüren Arnavut çoğunluk karşısında Türk nüfusun mücadelesi daha çok bir varlık mücadelesidir. Türkçe'nin resmîyeti, Türkçe eğitim, politik haklar, basın yayın ve medya kuruluşları Kosova'daki Türk kimliğinin kendini hakim çoğunluk karşısında ifade ettiği zeminlerdir. Arnavut kimliği kendini ulusçuluğun dili içinde etnik ve seküler bir içerikle ifade ettiği ölçüde dini ve kültürel anlamda Osmanlı mirasından da uzaklaşmaktadır. Osmanlı mirası Arnavut kimliği açısından sorunlu bir alan olarak tanımlandığı miktarda bu mirasın doğal bir uzantısı olarak görülen Türkçe, Osmanlı kültürel mirası ve nihayet Kosova Türk nüfusu da görmezden gelinen, eritilmek istenen bir topluluğa dönüşmektedir. Bu anlamda Türkiye'nin Osmanlı mirası ile barışık bir halde Balkanlar'da tekrar bir güç olarak belirmesi özellikle Arnavut nüfus arasında Türkiye ve doğrudan bir ilişki halinde Osmanlı mirasına yönelik olumsuz bir tavra dönüşmektedir. Zira Türkiye'nin Osmanlı mirasına resmi düzeyde bakışı her ne şekilde olursa olsun, Balkan halkları açısından Türkiye büyük ölçüde Osmanlı ile doğrudan ilişkili bir biçimde anlaşılmaktadır. Bu tavır kültürel ve politik anlamda Kosova Türkleri açısından da kendi kimliklerini daha rahat ifade edebilecekleri bir alan açmaktadır.

Çok etnili ve dinli bir toplumsal yapıya sahip Makedonya Cumhuriyeti Osmanlı Devleti döneminde Balkanlar'da Osmanlı- Türk kültürünün en önemli merkezlerinden biri konumundadır. Bu miras Osmanlı sonrası Makedonya toplumsal yapısı üzerindeki etkisini günümüzde de sürdürmektedir. Günümüzde Makedonya'da yaşanan etnik gerilimin esas unsurları olarak Ortodoks- Hıristiyan Makedonlar ve Müslüman Arnavutlar olarak belirmiş olsa dahi diğer müslüman azınlıkların oranı da azımsanmayacak bir düzeydedir. Arnavutlar müslüman azınlıklar içinde nüfus itibarıyla hakim unsur konumunda oldukları için Türk, Torbeş, Boşnak ve Romanlar gibi diğer müslüman azınlıkları kendi içlerinde asimile edebilecek bir potansiyele sahiptirler. Nitekim müslüman etnik gruplar arasındaki ilişkiler oldukça geçişkendir. Gruplar arasındaki evliliklere sıklıkla rastlanabildiği gibi nüfus sayımlarında dönemin koşullarına göre kendilerini farklı etnik kimlikler içinde ifade edenlere rastlanabilmektedir. Özellikle Roman, Torbeş ve şehirli olarak ifade ettiğimiz toplum kesiminin kimliği değişkenlik göstermektedir. Bir çok Torbeş slavik bir dil

kullanmalarına rağmen daha önce de ifade ettiğimiz gibi Türk olmanın Balkanlar'da etnik bir muhtevanın sınırlarını aşan geniş anlamını hatırlatacak bir biçimde kendilerinin siyasi idarelerin baskısı altında dillerini unutmuş bölgeye Osmanlı öncesinde yerleşmiş Türkler olduğunu ifade etmektedir. (Dikici,2008:28) Aynı şekilde Romanlar arasında da Torbeşler de olduğu gibi bir çok belediye çocuklarına Türkçe eğitim verilmesi yönünde talepler ve TDP'ye verilen siyasi destek dikkat çekicidir. Öte yandan Türk olmanın Balkan Hıristiyan toplumları arasındaki "öteki" tanımlaması çerçevesinde müslüman olmakla eş anlamlı kullanımının örneklerine yakın zamanda rastlamak da mümkündür. Nitekim 2001 çatışmalarında Arnavut köylerinin yanısıra az da olsa müslüman kimliğinden dolayı Türk köylerine de saldırılar gerçekleşmişti.

Arnavut Ulusçuluğu'nun ve Yugoslav Sosyalizminin ideolojik çerçevesi içinde yetişen Arnavut elitleri arasında dini kimlik, Arnavut kimliğinin önemsiz bir rüknüdür. Osmanlı geçmişi ulusal kimliğin sindirildiği bir dönem olarak nitelenir ve Osmanlı karşıtı duygular hakimdir. Makedonya Türkleri ve slavları aslında köken itibarıyla iliryalıdır. Daha özelde ise bütün Müslüman azınlıklar aslında Arnavuttur. Bu tarz ulusçu bir söylem asimilasyonist politikalara oldukça yatkındır. Aynı şekilde Arnavut kimliğini daha dini bir içerikle tanımlayan Arnavutlar arasında da Osmanlı geçmişi ile problemler alanlar mevcuttur. Ayrıca Makedonya İslam Birliği içinde Arnavut nüfusun temsilinin oldukça baskın oluşu da dikkat çekicidir.

Türk nüfusun diğer müslüman azınlıklarla birlikte Makedon toplumuna entegrasyonu Arnavutlara göre belirgin bir biçimde yüksektir. Sosyal ve siyasi statülerinden duyulan rahatsızlık Arnavutlar arasında çok daha fazladır.

Makedonya Türk Toplumu'nun geleceği açısından Kosova Türkleri'nde de görüldüğü gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bölgedeki varlığı büyük önem arzeder. Makedonya azınlıkları arasında güçlü bir devletle akrabalık bağına sahip tek topluluk Makedonya Türkleridir. Soğuk savaş döneminde Türkiye ve Makedonya Türkleri arasındaki bağlar oldukça gevşekti. Cumhuriyet döneminin etnik-seküler ulusal kimlik inşası kendini ülkesel sınırlarla mukayyet sayıyordu. Dış Türklere yönelik bir ilgi çoğu zaman resmi söylemin dışında soytürkçü çevrelerde destek bulurken ulusal sınırlar dışında kalan Türk nüfusa yönelik ilgi çoğu zaman örtülü bir

alan olarak kaldı. Nitekim 1990 sonrası SSCB ve Yugoslavya'nın dağılması süreci ile beliren yeni siyasi haritada Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında yaşayan Türk devletlerine ve akraba topluluklarına yönelik resmi bir ilgi gündeme geldi. Önce TİKA ve yeni misyonu ile Diyanet İşleri Başkanlığı ardından ise yakın zamanda kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Makedonya Türkleri'ni de içeren Türkiye dışında yaşayan Türk kökenli nüfusa dair ilgisi resmi bir ilgi haline dönüştü. Bu ilgi iki Balkan ulusçuluğu arasında kimliğini muhafaza etmek için mücadele veren Makedonya Türkleri için en önemli desteği oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- ACUN, Fatma (2002), “Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulamaları” , *Türkler Ansiklopedisi C.9*,Yeni Türkiye Yayınları,Ankara
- ADANIR, Fikret (2001), *Makedonya Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- AĞCA, Fehmi (2010), “Batı Balkanların Geleceğinde Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Rolü”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* (5:1), s.45-65
- AHMAD, Feroz (1995), *İttihatçılıktan Kemalizme*, İstanbul, Kaynak Yayınları
- ALPAN, Necip (1978), *Prizren Birliği ve Arnavutlar*, Ankara
- ANDERSON, Benedict (1993), *Hayali Camaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Metis Yayınları, İstanbul
- ANDERSON, Matthew Smith (2001), *Doğu Sorunu- 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerinde Bir İnceleme*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- ANDRİÇ, İvo (1999), *Travnik Günlüğü*, İletişim Yayınları, İstanbul
- ARNASON, Johann P. “Ulusçuluk, Küreselleşme ve Modernleşme”, *Birikim* Sayı:49 <http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi>.
- ARMSTRONG, John (1982), *Naitons Before Nationalism*, Chapel Hill, University of North Carolina Press
- ATANASOV, Petar (2004), “*Macedonian National Identity: Quantitive Differences Between Unitary and Subaltern National Myths and Narratives*”, Discussion Paper 32-South East Europe Series, The Centre for the Study of Global Governance
- AVLONYALI, Ekrem Bey(2006), *Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar (1885–1912)*, İstanbul: İletişim Yayınları
- BABUNA, Aydın (2000), *Bir Ulusun Doğuşu: Geçmişten Günümüze Balkanlar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

- Bağımsız Türk Araştırmacılar Grubu (2010), “Kosovo Türklerinin Türk Dilinin Resmîyetine Bağlı Toplumsal Sorunları”, *Etnik Azınlıklar- Daha Başarılı Bir Entegrasyon İçin Engel ve Meydan Okumalar*, Kosovo Foundation For Open Society, İnstitute For Development Research, s. 68-83
- BALCI, Mustafa, ÖZGEN Yüksel, KARAEVLİ Necip (2008), “Arnavut Edebiyatı Tarihi”, *Balkanlar El Kitabı C.3*, Öncü Basımevi, Ankara
- BAKİ, S., B. Muça, G. Bayraktar, O. Emin (2009), *Makedonya’da İlkokul ve Lise Türkçe Eğitimindeki Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, MATÜSİTEB, Üsküp
- BANAC, İvo, (1984), *The National Question in Yugoslavia : Origins, History, Politics*, Cornell University Press, İthaca&London
- BARKAN, Ömer Lütfi (1951-1952); “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İ.Ü. İFM.*, C. 13, İstanbul
- BARKAN, Ömer Lütfi (2001), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Türkler Ansiklopedisi C. 9.*, Ankara
- BARTH, Fredrik (1969), *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, Allen & Unwin, London.
- BARTL, Peter (1998), *Milli Bağımsız Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları 1878–1912*, İstanbul: Bedir Yayınları
- BENSON, Leslie (2001), *Yugoslavia: A Concise History*, Palgrave, Newyork
- BERKES, Niyazi (2003), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, YKY, İstanbul
- BERKTAY, Halil (1999), “Vizörden Bizans’: Haritalarla Düşünmek”, *Cogito* Sayı:17
- BİLLİĞ, M (1995), *Banal Nationalism*, London: Sage Publications
- BOZBORA, Nuray (1997), *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, İstanbul, Boyut Yayınları
- BROWN, Carl (2003), *Balkanlarda ve Ortadoğu’da Osmanlı Mirası*, İletişim Yayınları, İstanbul

- CASTELLIAN, Georges (1993), *Balkanların Tarihi*, Milliyet Yayınları, İstanbul
- CHATTERJEE, Partha (1996), *Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası*, İletişim Yayınları, İstanbul
- CLARK, Howard (2000), *Civil Resistance In Kosovo*, Pluto Press, London
- CLARE, O'Farrel (2005), *Michel Foucault*, Sage Publications, London
- ÇIRKOVİC, Sima M.(2004), *The Serbs*, Blackwell Publishing, Oxford
- CRAMPTON, R. J.(2005), *A Concise History of Bulgaria*, Cambridge University Press, London
- ÇAĞAPTAY, Soner (2006), *İslam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey*, Routledge, London
- ÇELİK, Bilgin (2004), *II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavut Sorunu İttihatçılar ve Arnavutlar*, Büke Yayınları, İstanbul
- DASKALOV, Roumen (2004), *The Making of A Nation in The Balkans – Historiography of The Bulgarian Revival*, CEU Pres, Budapest and Newyork
- DAVUTOĞLU, Ahmet (1999), “Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetlerarası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı”, *Divan* 1999/2, İstanbul
- DELİBAŞI, Melek (2002), “Osmanlı- Bizans İlişkileri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara
- DİKİCİ, Ali(2008) “*The Torbeshes of Macedonia: Religious and National Identity Questions of Macedonian-Speaking Muslims*”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, 28: 1, 27 -43
- DONIA, Robert J. (2009), *Sarajevo: A Biography*, Hurst& Company, London
- DUNCAN, M. Perry (1993), *Stefan Stambolov and the Emergence of Modern Bulgaria, 1870-1895*, Duke University Press, London

- ELSİE, Robert (2005), *History of Albanian Literature*, İ.B.Tauris, London
- ERGİNLİ, Zafer (2002), “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu’nda Türk Dervişlerinin İzleri” , *Türkler Ansiklopedisi*, C.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara
- ERİKSEN, T.H. (2004), “Place, Kinsip and the Case for Non-Ethnic Nations”, *Nation and Nationalism*, 10 (1/2): 49-62.
- ERSANLI, Büşra (2002), “The Ottoman Empire In The Historiography Of The Kemalist Era: A Theory Of Fatal Decline”, *Ottomans and Balkans*, Suraiya Farouqhi and Fikret Adanır, Brill, Leiden-Boston-Köln
- ERYILMAZ, Bilal (1992), *Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi*, Ağaç Yayınları, İstanbul
- ERYILMAZ, Bilal (1997), *Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, 2. Baskı, RisaleYayınları, İstanbul
- ERYILMAZ, Bilal (2004), *Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*, Alfa Yayıncılık, İstanbul
- ERYILMAZ, Bilal (2006), *Kamu Yönetimi*, Gözden Geçirilmiş Yeni Baskı. İstanbul
- ERYILMAZ, Bilal (2006), *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, 2.Baskı., İstanbul
- FAROQHİ, Suraia(2004), *The Ottoman Empire And The World Around It* ,İ.B. Tauris, London
- GAYER, Laurent (2007), “*The Volatility of the ‘Other’: Identity Formation and Social Interaction in Diasporic Environments*”, South Asia Multidisciplinary Academic Journal
- GLENNY, Misha (2000), *Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*, Sabah Kitapları, İstanbul
- GOLDSWORTHY, Vesna (2002), “Invention and In(ter)vention: The Rhetoric of Balkanization”, *Balkan As a Metaphor, Between Globalization and*

- Fragmentation*, edited by Dus̄an I. Bjelic' and Obrad Savic' The MIT, Press, Cambridge
- GÖKBİLGİN, Tayyip (1963), "Mithat Paşa" ,*Yüzyıllık Teşkilatlı Zirai Kredi*, Ziraat Bankası Yayınları
- GÖKDAĞ, Bilgehan A. (2008), "Kosova Türkleri", *Balkanlar El Kitabı*, C.2. Öncü Basımevi, Ankara
- GÖYÜNÇ, Nejat (1999), "Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı", *Osmanlı Ansiklopedisi C.6*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara
- GRADEVA, Rossitsa (2002), "Orta Balkanlar'da Osmanlı İdare Sistemi ve Taşra İdaresi- XV.Yüzyıl", *Türkler Ansiklopedisi C.9*,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara
- GREENBERG, Robert D. (2004),*Language and Identity in the Balkans: Serbo-Croatian and Its Disintegration*, Oxford, Newyork
- GREGORY, E. Timothy (1995), *A History of Byzantium*, Blackwell Publishing, London
- GÜÇLÜTÜRK, Taner (2007) "Kosova'da Türkçe Eğitim ve Basın Yayın Tarihi", *Bal-Tam Türklük Bilgisi Dergisi*, sayı 12, 229-247
- HALAÇOĞLU, Yusuf (2002), "Klasik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilatı" *Türkler Ansiklopedisi C.9*,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara
- HAMZAOĞLU, Yusuf (2010), *Sırbistan Türklüğü*, 3 Cilt, Logos A, Üsküp
- HANİOĞLU, M. Şükrü (2008), *Brief History Of Late Otoman Empire*, Princeton University Pres, Princeton
- HATZOPOULOS, Pavlos (2008), *The Balkans Beyond Nationalism and Identity*, İ.B. Tauris, London-Newyork
- HOBSBAWM, Eric j. (1990), *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge University Press, Cambridge, UK

- HUPHİCK, D.,P. Cox (2001), *A Historical Atlas of Eastern Europe*, St. Martin Press, Newyork.
- HUPCHİCK, Denis P. (2002), *The Balkans: From Constantinople to Communism*, Palgrave Mcmillan, Newyork
- İbni Haldun (2005), *Mukaddime 1-2*, Dergah Yayınları, Çeviren: Süleyman Uludağ: İstanbul
- İNALCIK, Halil (1955), “Land Problems in Turkish History”, *Muslim World*, XLV, July
- İNALCIK, Halil (1993), “Türkler ve Balkanlar”, *Balkanlar*, Eren, İstanbul
- İNALCIK, Halil (1999), “Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış” *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.1., Ankara
- İNALCIK, Halil (2002), “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara
- İNALCIK, Halil (2004), *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayınları, İstanbul
- İNALCIK, Halil (2006), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- İNBAŞI, Mehmet (2008), “Balkanlarda Osmanlılar: Fetih ve İskan”, *Balkanlar El Kitabı*, Öncü Basımevi, Ankara
- İSENİ, Bashkim (2009), “*National Identity, Islam and Politics in the Balkan*”, http://akademiers.de/fileadmin/user_upload/download_archive/interreligioesrdialog/091120_iseni_balkan.pdf (ET 30.01.2011)
- İZZETBEGOVİÇ, Aliya (2003), *Tarihe Tanıklığım*, Klasik Yayınları, İstanbul
- JAMESON, Fredric (1991), *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*, Verso, London
- JELAVİCH, Barbara (2004), *Russia’s Balkan Entanglement in 1806-1914*, Cambridge University Press, London

- JELAVIČH, Barbara (2006), *Balkanların Tarihi*, Küre Yayınları, İstanbul
- JEZERNİK, Bozidar (2006), *Vahşi Avrupa: Batı'da Balkan İmajı*, Küre Yayınları, İstanbul
- JOSEPH, John E. (2004), *Language and Identity: National, Ethnic, Religious*, Palgrave Macmillan, Newyork
- JUDAH, Tim (1997), *History, Myth and the Destruction of Yugoslavia*, Yale University Press, New Haven, Conn
- JUDAH, Tim (2008), *Kosovo: What Everyone Needs To Know*, Oxford University Press, Newyork
- KALAYCI, Hüseyin (2008), "Etnisite ve Ulus Karşılaştırması", *Doğu-Batı*, Sayı 44, İstanbul, s. 91-115
- KAPLAN, Robert D. (1993), *Balkan Ghosts. A Journey through History*, St. Martin's Press, New York
- KARAL, Enver Ziya (1988), *Osmanlı Tarihi*, C. 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- KARATAY, Osman (2008), "Ortaçağ Karadağ Tarihi", *Balkanlar El Kitabı*, C.1., Öncü Basımevi, Ankara
- KARPAT, Kemal (2004), *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, İmge Yayınları, Ankara
- KARPAT, Kemal (2006), *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, İmge Yayınları, İstanbul
- KAVALSKİ, Emilian (2007), *Extending The European Security Community: Constructing Peace In The Balkans*, Tauris Academic Studies, London-Newyork
- KAYAPINAR, Ayşe ve Levent Kayapınar (2008), "Ortaçağ'da Sırlar ve Devletleri", *Balkanlar El Kitabı*, C.1, Öncü Basımevi, Ankara

- KEDORIE, Elie (1971), *Avrupa'da Milliyetçilik*, (çev.: M. Haluk Timurtaş), Milli Eğitim Basımevi, Ankara
- KENAR, Nesrin (2008), “Bosna- Hersek Savaşı”, *Balkanlar El Kitabı*, C.2, Öncü Basımevi, Ankara
- KOÇI Bey (1972), *Koçi Bey Risâlesi*, Sadeleştiren: Zuhûrî Danışman, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- KOLOĞLU, Orhan (1993), “Osmanlı Döneminde Balkanlar”, *Balkanlar*, Eren, İstanbul
- KOSOVA CUMHURİYETİ ANAYASASI,
<http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Kosova.Cumhuriyeti.Ana.yasasi.pdf>,10.02.2011
- KOSTOVICOVA, Denisa (2005), *Kosovo: the Politics of Identity and Space*, Routledge, London
- KURUBAŞ, Erol (2008), “Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki”, *Doğu Batı*, Sayı 44, İstanbul, s.11-43
- LAMPE, J. (1996), *Yugoslavia as History*, Cambridge University Press, Cambridge
- LEHMANN, Matthias B.(2005), *Ladino Rabbinic Literature and Ottoman Sephardic Culture*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis
- LEWIS, Benard (1998), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK, 7 Baskı, çev: Prof. Dr. Metin Kıratlı, Ankara
- LINDSAY, James Ker (2009), *Kosovo: The Path to Contested Statehood in the Balkans*, Tauris, London
- LUMA, Cemil (2009), *Kosova Türkleri ve Geleceği*, Sprint Yayınevi, Prizren
- MALCOLM, Noam (2002), *Bosnia: A Short History*, Pan Books, London
- MALCOLM, Noam (2002), *Kosovo: A Short History*, Pan Books, London

- MOSSE, George L.(1975) , *The Nationalization of the Masses: Political Symbolism and Mass Movements in Germany from the Napoleonic Wars through the Third Reich*, Cornell University Press, İthaca,Newyork
- MÜRTEZAN, Fatih (2008), *Makedonya’da Yönetmel Değişim ve Yerel Yönetimler*, MATÜSİTEB Yayınları, Üsküp
- NICOLE, David (1999), *Nicopolis 1396*, Osprey Publishing, Newyork
- NUREDİN, Abdulmecid (2008), *Osmanlı Sonrası Makedonya*, MATÜSİTEB Yayınları , Üsküp
- ORTAYLI, İlber (2002), “Osmanlı İmparatorluğu’unda Millet Sistemi”, *Türkler Ansiklopedisi C.10*, Ankara
- ÖĞÜN, Süleyman Seyfi (1999), “Türk Ulusçuğunda Hakim Millet Kodunun Dönüşümü”, *Türk Politik Kültürü*, Alfa Yayınları, İstanbul
- ÖKTEM, Kerem (2010), “*New Islamic actors after the Wahhabi intermezzo:Turkey’s return to the Muslim Balkans*”, European Studies Centre, University of Oxford
- ÖZCAN, Abdulkadir (2002), “Osmanlı Devleti’nin Askeri Yapısı”,*Türkler Ansiklopedisi, C. 10*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara
- ÖZEY, Ramazan (2008), “Balkanların Coğrafî Yapısı”, *Balkanlar El Kitabı C.1*, Öncü Basımevi, Ankara
- ÖZKIRIMLI, Umut (2008), *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul
- QUATAERT, Donald (2005), *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, İletişim Yayınları, İstanbul
- PALARIET, M.(1997), *The Balkan Economies c.1800–1914*, Cambridge University Press, Cambridge
- PAMUK, Şevket (1997), *Osmanlı Türkiye İktidadi Tarihi*, Gerçek Yayınları, İstanbul

- PERICA, Vjekoslav (2002), *Balkan idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States*, Oxford University Press, Newyork
- PETROSYAN, Irina (1999), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri Reformlar Konusunda İlk Girişim: 16. Yüzyılın Sonu ve 17. Yüzyılın Başında Yeniçeri Ocağı” *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ankara
- PETROSYAN, İrina (2002). “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu ve Yeniçerilerin Kökeni”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.10 ,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara
- RAMET, S.P. (1992). *Nationalism and Federalism in Yugoslavia, 1962–1991*, Indiana University Press, Bloomington
- RECEPOĞLU, Altay S. (2004), *Kosova’da Türkçe veya Kimlik Mücadelesi*, Türk Yazarlar Derneği Yayınları, Prizren
- REPUBLIC OF MACEDONIA STATE STATISTICAL OFFICE (2002), *Census of Population, Households nad Dwellings in the Republic of Macedonia*, http://www.stat.gov.mk/pdf/kniga_13.pdf, 02.02.2011
- SAID, Edward (2003), *Orientalism*, Penguin Books, London
- SANDER, Oral (2002), *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*, İmge Yayınları, 10. Baskı, Ankara
- SCHEVILL, Ferdinand (1991), *A History of the Balkans: From the Earliest Times to the Present Day*, NY: Dorset Press, New York
- SHAW, S. (1962) ‘*The Aims and Achievements of Ottoman Rule in the Balkans*’, *Slavic Review*, vol.21 .
- SMITH, Anthony (1986), *Ethnic Origins of Nations*, Basil Blackwell, Oxford
- SMITH, Anthony (1995), *Nations and Nationalism in the Global Era*, Polity Press, Cambridge
- SMITH, A.D. (1999), *Myths and Memories of the Nation*, University Press, Oxford
- SOMEL, Selçuk Akşin (2002), *Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi*, (1839-1913), İletişim Yayınları, İstanbul

- SÖNMEZ, Banu İşlet (2007), *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- STATISTICAL OFFICE OF KOSOVO (2002-2003), *Kosovo Vital Statistics*, http://esk.rksgov.net/eng/index.php?option=com_content&view=article&id=6&Itemid=3, 02.01.2011
- STATISTICAL OFFICE OF KOSOVO (2005), *Kosovo Vital Statistics*, http://esk.rksgov.net/eng/index.php?option=com_content&view=article&id=6&Itemid=3, 02.01.2011
- STATISTICAL OFFICE OF KOSOVO (2006), *Kosovo Vital Statistics*, http://esk.rksgov.net/eng/index.php?option=com_content&view=article&id=6&Itemid=3, 02.01.2011
- STAVRIANOS, L.S. (2001), *The Balkans Since 1453*, Hurst & Company, London
- STOINOVICH, T. (1960) ‘*The Conquering Balkan Orthodox Merchant*’, Journal of Economic History, C. 20, no. 2
- TILLY, Charles (1994), “States and Nationalism in Europe 1492-1992” *Theory and Society*, Vol. 23, No.1, February
- THURNBULL, Stephen(2005), *Otoman Empire 1326/1699*, Routledge, Oxford
- TODOROVA, Maria (2004), *Imagining Balkans*, Oxford University Press, Newyork
- TOPSAKAL, Cem, Bedrettin Koro (2007), *Kosova’da Yaşayan Türkçe Eğitim*, Bay, Prizren
- TRIANDAFYLLIDOU, A.(2002), *National Identity Reconsidered. Images of Self and Other in a United Europe*, Edwin Mellen Press, Lampeter
- TÜRBEDAR, Erhan (2008), “Yeni Dönemde Kosova ve Geleceği”, *Balkanlar El Kitabı*, C.2, Öncü Basımevi, Ankara
- UZUN, Turgay (2003), “Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme”, *Doğu-Batı*, Sayı 23, İstanbul, s.137-161

- ÜNLÜ, Mucize (2007), *Kosova Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı*, Basılmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- VIRMIÇA, Raif (2007), *Kosova Türk Eğitiminin 55. Yıldönümü- Kosova Türk Eğitim Kurultayı*, Kosova Türk Öğretmenler Derneği Kitap Yayınları, Prizren
- VICKERS, Miranda (2006), *The Albanians A Modern History*, I.B. Tauris, London
- WACHTEL, Baruch Andrew (2009), *Dünya Tarihinde Balkanlar*, Doğan Kitap, İstanbul
- WILMER, Franke (2002), *The Social Construction of Man, the State and War: Identity, Conflict and Violence in Former Yugoslavia*, Routledge, Newyork and London
- WILSON, Sir Duncan (1970), *The Life and Times of Vuk Stefanovic Karadzic 1787-1864*, Oxford Clarendon Pres, Oxford
- YAVUZ, M. Hakan (2003), *İslamic Politic Identity In Turkey*, Oxford University Press, Oxford
- YILDIZ, Ahmet (2002), *Ne Mutlu Türküm Diyebilene, Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları*, İletişim Yayınları, İstanbul
- ZEYNİLOVİÇ, Seniha (2005), *Makedonya Demokratik Süreçlerinde Türkler*, Birlik- Media Yayınları, Üsküp
- ZÜRCHER, Erik Jan (2003), “The Young Turks – Children of the borderlands?”, *International Journal of Turkish Studies* 9/1-2, s. 275-286.

EKLER

Ek A: Kuruluşu'ndan 1683'e kadar Balkanlar'da Osmanlı Devleti- Bir Siyasi Kronoloji.

1299 (1300)	Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu
1346	Beşbin kişilik ilk Türk ordusu Trakya'a geçip Bizans İmparatoru'na yardım etti.
1354	Osmanlıların Gelibolu'ya yerleşmesi
1362 veya 1365	Edirne'nin fethi ve Bursa yerine başkent yapılması
1364	Filibe'nin Fethi
1365	Bulgar Kralı ile ittifak kurulması ve Ragusa'nın Osmanlı Vassalılığını kabul etmesi
1366/1368	Balkanlar'da dört koldan ilerleme
1371	Sırp Sındığı Savaşı'nda Sırp-Macar- Napoli- Vlah ordusunun yenilmesi, Sırp'ın Osmanlı egemenliğini kabul etmesi
1372	Bizans ve Bulgaristan'ın Osmanlı Egemenliğini Kabulü
1373-1389	Makedonya'da ilerleme, Adriyatik'e varma, Sofya'nın alınışı, Mora'ya akınların başlaması
1389	Kosova Meydan Savaşı'nda Sırp'ın yenilişi, Osmanlı Egemenliği'ne girişi, Sultan Murat'ın öldürülüşü.

1391-1397	Üsküp ve Vidin'in alınışı. Eflak'ın Osmanlı Egemenliğini kabul edişi; İstanbul'un ilk defa kuşatılması, Mora Seferi.
1402-1413	Timur seferi'nin ardından iç savaş dönemi ve Balkanlar'da kayıplar.
1422	İstanbul kuşatması
1429	Selanik'in alınması Venedikliler'in Gelibolu'dan çıkarılması.
1437	Osmanlı Ordularının Macaristan'a akınları
1439	Floransa'da ilan edilen Katolik- Ortodoks Kiliseleri Birliği'nin Bizans halkı tarafından reddi. Moskova Kilise'sinin İstanbul Patrikliği'nden bağımsızlığını alması.
1441	Belgrad Kuşatması. Erdel (Transilvanya) 'ilk giriş.
1444	Varna'da Haçlı ordusunun kesin yenilgisi
1446	Mora Seferi, Despotlukların haraca bağlanması; Balkan topraklarının özerkliklerinin kaldırılmasının başlaması
1448	II. Kosova Savaşı'nda Macarlar'ın kesin yenilgisi
1453	İstanbul'un fethi ile Bizans'ın sonu
1454	Sırbistan ve Arnavutluk'un önemli bir kısmının alınması
1456	Boğdan (Moldova)'nın Osmanlı egemenliğini kabul etmesi.
1459	Sırp topraklarının bütünüyle Osmanlı egemenliğine bağlanması; Ege adalarının ele geçirilmesi.
1463	Bosna Krallığı'nın Osmanlı egemenliğine geçmesi

1468	Arnavutluk'ta İskender Bey direncinin sona ermesi
1475	Kırım'ın Osmanlı egemenliğine girmesi ve Karadeniz'in Türk gölü olması.
1479	Arnavutluk fethinin tamamlanması; Venedik'in yıllık 100 bin dika karşılığı barış yapması
1480	Güney İtalya'da Otranto'ya asker çıkarılması ile Osmanlı Türkleri'nin büyük hedefi Kızıl Elma (Roma) için ilk önemli girişimin yapılması. Böylece Balkan hudutlarını aşan bir yönelme başladı.
1483	Hersek'in Osmanlı egemenliğine girmesi
1492	İspanya-Portekiz Yahudileri'nin Balkanlar'a yerleşmeye başlaması
1491-1502	Venedik'le Mora ve Ege adalarında savaş; İstirya Dalmaçya bölgesine akınlar.
1499	Boğdan'ın kuzey sınırlarını 17. yy'a kadar belirleyen barışın Polonya ile imzalanması.
1521	Belgrad'ın fethi; Orta Avrupa'nın kapısının ele geçirilmesi.
1522	Rodos'un ele geçirilmesi
1526	Mohaç Seferi ile Macaristan'ın Osmanlı topraklarına katılması; Babıali'nin Macar tahtı üzerindeki hak iddialarında söz sahibi olması.
1529	Viyana Kuşatması
1532-1533	Alman seferi ve Avusturya'nın haraca bağlanması. Macaristan üzerindeki haklarından vazgeçmesi.

1538	Boğdan'ın devlet topraklarına katılması; Preveze Deniz Zaferi ile Doğu Akdeniz ve Ege'de Osmanlı egemenliğinin tartışmasız hale gelmesi.
1541	Budin Seferi ve Macaristan'ın kesin ilhakı.
1551-1552	Erdel'de Temeşvar Vilayeti'nin kurulması
1571	Lepanto (İnebahtı'da)
1577 ve sonrası	Lehistan'la Savaşlar
1592-1593	Avusturya Seferi
1594-1604	Erdel ve Memleketeyn (Eflak- Boğdan) taraflarında Avusturya ve Lehistan ile savaşlar.
1605	Avusturya ile Zıtvectorok Barışı; ilk kez Avusturya İmparatoru'nun Sultan'a eşit olduğunun kabulü.
1620-1621	Lehliler'le Savaş. Hotin Seferi.
1635-1637 1658-1660	Erdel'le savaşlar.
1645	Girit Seferi. 1669 yılında sefer tamamlanmıştır.
1661-1664	Avusturya ile savaşlar, San Gotard yenilgisi; Vaşvar Barışı.
1672-1674	Lehistan seferleri.
1675-1677	Ukrayna'ya sefer.

1678 ve 1680	Rusya Seferleri.
1682	Macar krallığı sebebiyle Macar seferi.
1683	İkinci Viyana Kuşatması, bozgunla çekiliş.

Ek B: 17. yüzyılın sonundan 19. yy'a kadar Balkanlar'daki Osmanlı İdaresinin Çözülüşü- Siyasi Kronoloji.

1683	Viyana Kuşatmasının Bozgunla Sonuçlanması. Avusturya Macaristan'ın Habsburglar yönetiminde büyük devlet statüsüne girişi.
1684-1699	Avusturya Macaristan, Lehistan ve Venedik'le 15.5 yıl süren savaşlar. Niş, Vidin, Prizren, Üsküp'e kadar olan topraklarla Dalmaçya, Mora, Atina, Sakız, Avlonya el değiştirmiş. Yerli halkı Osmanlı'ya karşı ayaklandırma girişimleri yapılmıştır.
1696	Rusya'nın Azak'a yerleşmesi
1699	Karlofça Barışı: Belgrad, Temeşvar Osmanlı'da kaldı; Erdel Avusturya'ya, Mora, Korfu, Dalmaçya Venedik'e bırakıldı.
1700	Rusya ile barış; Azak bırakıldı fakat Karadeniz'e inememek şartı konuldu.
1711	Rusya'nın Eflak-Boğdan halkını dini dayanışma söylemiyle ayaklanmaya kışkırtması, Rus ordusu gelince halkın dağlara çekilmesi, Büyük Petro'nun Prut'ta yenilmesi, Azak'ı iadesi. Boğdan'a Bab-ı Ali'ye bağlı fenerli Rum beylerin atanması. Karadağ Rusya ilişkilerinin başlaması.
1715	Mora'nın Venediklilerden geri alınması.
1718	Pasarofça Barışı: İki yıl savaştan sonra Belgrad, Temeşvar Avusturya'ya, Dalmaçya Venedik'e bırakıldı.
1736	Avusturya ile Osmanlı'ya karşı ittifak yapan Rusya Azak'ı aldı ama Bükreş'te yenildi.

1737	Bazı Sırp ve Karadağlıların desteğiyle Avusturya Niş ve Bosna'ya aldı, Osmanlı karşı saldırı ile Belgrad'ı ele geçirdi.
1739	Belgrad Barışı: Avusturya Tuna ve Sava'nın güneyindeki yerleri terk etti.
1739	Avusturya'nın kendisinden ayrı barış yaptığını öğrenen Rusya Niş Barışı'nı kabul etti: Boğdan, Kırım ve Azak'ı geri verdi. Karadeniz'den gemilerini çekti.
1768-1774	Rus teşvikiyle Karadağ'da ayaklanma, Bab-ı Ali'nin Çariçe'den Lehistan'ı terk etmesini istemesi sonucu savaş. Mora'da Rumları ayaklandırma kışkırtmaları başarısız. Ama genelde Rus askeri başarıları.
1774	Küçük Kaynarca Barışı: Kırım'ın Osmanlı'ya bağımlılığı kalktı. Rusya, Azak'a ve Dinyeper'de Karadeniz'e yerleşti. Ortodoksların koruyucusu rolünü üstlendi. İşgal ettiği eflak ve Boğdan'ı iade etti.
1775	Bukovina: Kuzey Buğdan'ın savaşta Ruslara yardım etmediği için Avusturya'ya bırakılması.
1778	Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesi ve İstanbul'da himayesi altında bir Yunan İmparatorluğu kurma amacıyla Osmanlıları Avrupa'dan kovmak için Rumları yanına çekme amaçlı propagandalara başlaması.
1782	Rusya ile Avusturya arasında Balkanları paylaşma pazarlıklarının başlaması. Rusya sadece Kırım'ı alacak. Eflak- Boğdan iki imparatorluk arasında tampon bir devlet olacak. Başına Çariçe'nin gözdesi Potemkin atanacak. İstanbul, Trakya, Makedonya ve Kuzey Yunanistan Yeni Bizans İmparatorluğu olup başına Çariçe'nin torunu getirilecek. Avusturya'ya, Transilvanya, Sırbistan, Epir,

	Bosna-Hersek ve Dalmaçya kıyıları verilecek. Venedik de Mora, Girit ve Kıbrıs'ı alacak.
1787-1792	Rusya'nın Kırım'ı resmen ilhakından başka Balkan halkları ve başlıca Rumlar arasında ayaklanma için kışkırtıcı faaliyetlerine bir son vermek için Babıali Rusya'ya savaş ilan etti. 1788'de Avusturya müttefikine yardım için savaşa katıldı. Bosna, Sırbistan, Eflak-Boğdan'daki savaşlarda genellikle Osmanlılar yenildi. Belgrad, Niş ve Bükreş elden çıktı. Ancak 1789 Fransız İhtilali üzerine Avusturya Macaristan Osmanlı ile tek başına 1791 tarihli Zıştovi anlaşmasını imzaladı ve savaş öncesi duruma dönüldü. (Belgrad iade edildi). Rusya ile ise Yaş anlaşması (1792) imzalandı. Dinyester nehri hudut oldu ve Eflak- Boğdan Osmanlı'ya bırakıldı.

Ek C: 2004-2009 Yılları Arasında Balkan Ülkelerine Yönelik Türkiye ‘nin Kalkınma Yardımları (Milyon ABD Doları)

	2009	2008	2007	2006	2005	2004	TOPLAM
Ülke	71,7	107,56	36,323	41,134	39,45	15,63	307,697
ARNAVUTLUK	8,61	4,37	4,302	7,138	6,98	4,71	36,11
BOSNA –HERSEK	32,75	15,92	15,855	25,185	18,62	5,79	114,12
HIRVATİSTAN	0,13	0,52	0,847	0,677	3,21	0,53	5,914
MAKEDONYA	20,63	9,86	9,175	5,166	6,57	4,09	55,491
KARADAĞ	2,82	5,25	1,191	1,458	?	?	10,719
SİRBİSTAN	3,33	31,01	1,881	0,026	?	?	36,247

Kaynak: T. C. Başbakanlık TİKA Raporlar ve Koordinasyon Birimi

**Ek D: 2004-2009 Yılları Arasında T. C. Başbakanlık TİKA'nın Balkan Ülkelerine
Yaptığı Kalkınma Yardımları (Milyon ABD Doları)**

ÜLKE/YIL	2004	2005	2006	2007	2008	2009	ARA TOP.	TOPLAM
BALKANLAR	2.368.150	3.092.555	3.033.065	10.188.801	19.688.190	23.467.990	62.550.153	69.221.213
ARNAVUTLUK	498.011	1.224.558	477.511	682.876	1.306.659	2.068.217	6.423.006	10.311.624
KOSOVA	821.682	1.050.673	724.940	2.371.091	5.141.194	4.520.985	14.893.123	14.893.123
BOSNA HERSEK	644.552	522.743	730.189	2.177.962	2.133.269	9.311.315	15.769.553	17.346.250
MAKEDONYA	224.405	294.581	1.098.675	3.663.285	4.780.628	3.319.212	13.414.933	14.620.678
KARADAĞ	179.500		1.750	821.745	4.266.604	1.946.593	7.216.192	7.216.192
SIRBİSTAN				471.842	2.059.836	2.301.668	4.833.346	4.833.346

Kaynak: T. C. Başbakanlık TİKA Raporlar ve Koordinasyon Birimi

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Elazığ'ın Maden ilçesinde dünyaya geldi. İzmit Merkez Lisesini ve İstanbul Üniversitesi SBF Uluslararası İlişkiler Bölümünü bitirdi. Yıldız Teknik Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalında “Bir Öğrenci Hareketi Olarak Milli Türk Talebe Birliği” teziyle yüksek lisans derecesi aldı. 2006 yılında göreve başladığı T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi'nde “Kalkınmaya Eleştirel Bir Bakış: Amartya K. Sen'in Yapabilirlik Yaklaşımı ve Özgürlükle Kalkınma Anlayışı” başlıklı kurum teziyle Teknik Yardım Uzmanı oldu. Kosova, Azerbaycan ve Bosna ve Hersek'te da uzun süreli görevlerde bulundu. Yayımlanmış bir kitabı ve makaleleri bulunmaktadır. İyi derecede İngilizce, orta derecede Rusça ve başlangıç seviyesinde Boşnakça bilmektedir. Evlidir.